VALDA SKRIFTER

JKM LIBRARY
PT9995.E6 1892
Enander, Joh. A.
Valda skrifter af Joh. A. Enander ...
3 9968 02666 5615

JOH. A. ENANDER

I

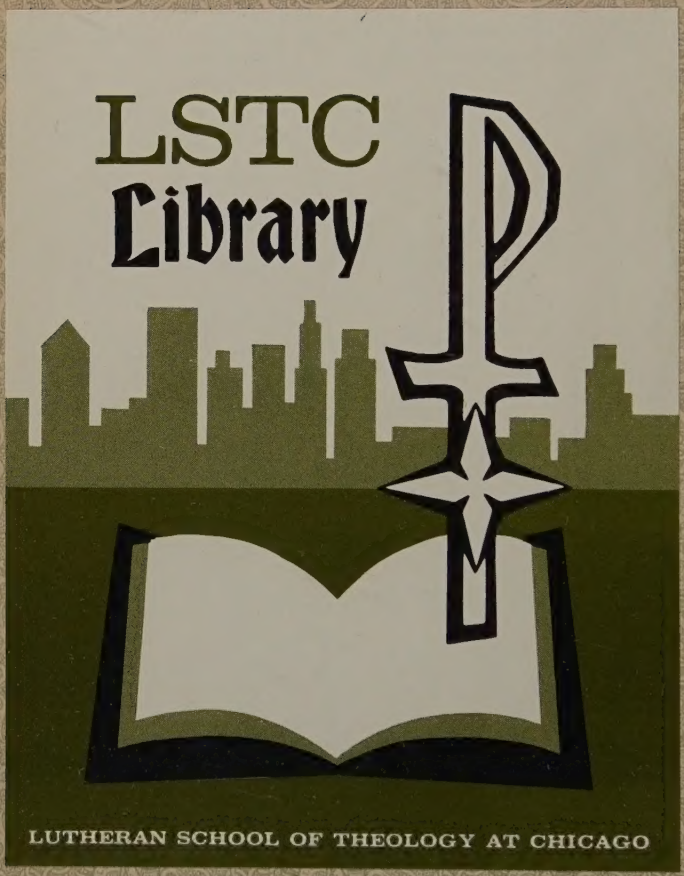
LSTC
Library
LUTHERAN SCHOOL OF THEOLOGY AT CHICAGO

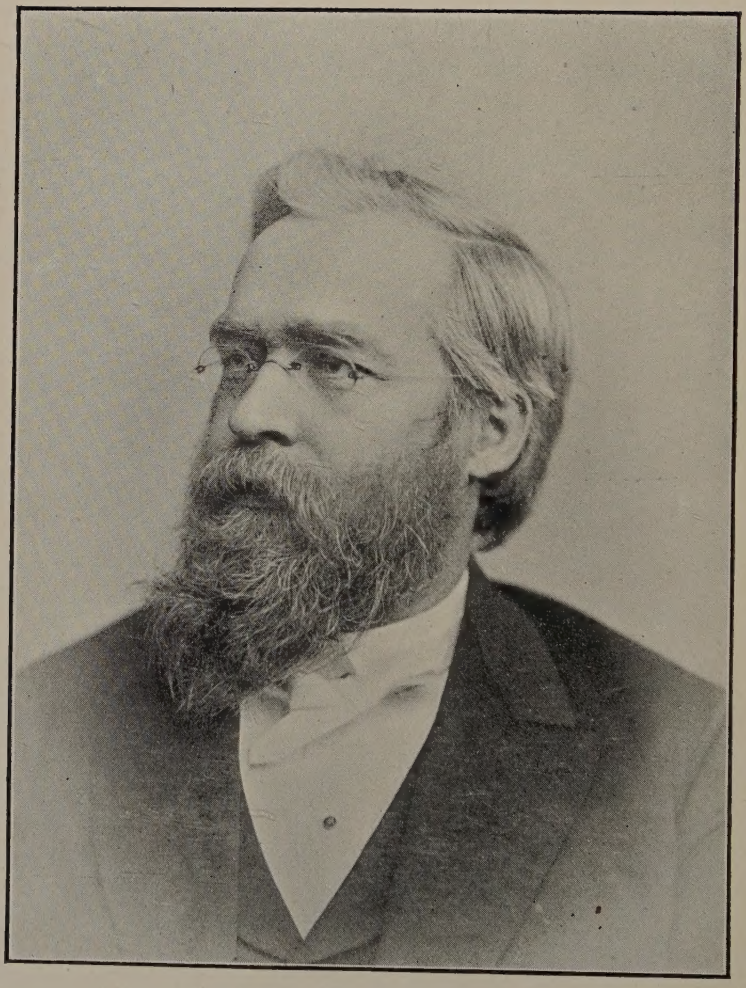

D:r Joh. A. Enander.

VALDA SKRIFTER

AF

JOH. A. ENANDER, LL. D.

PROFESSOR I SVENSKA SPRÅKET OCH LITERATUREN VID AUGUSTANA COLLEGE, ROCK ISLAND, ILL.

MED TALRIKA ILLUSTRATIONER.

I.

CHICAGO
55 Oak Place
A. HARLINGS FÖRLAG.

LIBRARY
LUTHERAN SCHOOL OF THEOLOGY

FT
9995
.E6
1892

COPYRIGHT, 1892, BY J. A. ENANDER.

ROCK ISLAND, ILL.
LUTHERAN AUGUSTANA BOOK CONCERNS BOKTRYCKERI.

DEN SVENSK-AMERIKANSKA NATIONALITETEN

TILLEGNAS DETTA ARBETE

KÄRLEKSFULLT

AF

FÖRFATTAREN.

INNEHÅLL.

Sid.

Inledningspoem (Det svensk-amerikanska baneret) 7

Tal.

En dröm (Chicago den 14 sept. 1890) 10
De förste svenska kolonisterna i Amerika (Minneap. d. 14 sept. 1888) 29
Den svensk-amerikanska pressen (Minneapolis den 14 mars 1884) 44
Helsningstal till de svenska officerarne (Chicago 1887) 59
"Märket skall vid vägen stånda och till minne mana, så länge män lefva" (Chicago den 23 maj 1891) 65
Hvad är sann bildning? (Rock Island) 71
Tacksägelsedagen (Moline 1891) 81

Nordiska minnen.

Karakterer i den fornnordiska literaturen 93
Huru svenskarne grundade det ryska riket 132
Väringarnes jul i Miklagård 139
Vesterviking 152
Svenskarnes apostel 162
Vestgötalagen 174
En svensk frihetshjälte under medeltiden 184

Amerikanska minnen.

Förenta Staternas äldsta urinvånare 207
Symboliska tecken i Amerika 210
Nordmännen i Amerika 219
De Sotos tåg till Mississippi 223
Franska banbrytare i Amerika 235
Nya Sverige 255
Förenta Staternas sjelfständighetsförklaring 259
Slaflagar i Förenta Staterna 268
Texas och Californiens eröfring 272

Några märkvärdiga byggnader.

Förenta Staternas kapitolium 283
Stockholms slott 288
Upsala domkyrka 292
Omars moské 299

Berättelser.

Svenska gatloppen i Tennessee 305
Vestgöten och indianen 320
Spionen från Småland 331
Fyrvaktaren 339

Smärre dikter.

Den svensk-amerikanska nationaliteten 353
Förr och nu 354
Svenska språket 355
Ungdomsminne 356
Polens stridssång 358
Till det gamla fosterlandet 360
Logans omdöme 360
Only a Swede 362
Nybyggaren 363
Norrskenet 365
Stjärnorna 366

Tillfällighetsdikter.

Vestergötland 368
Vak upp 368
Till de skandinaviska sångarne 369
Till Kristina Nilsson 370
Vid en Linné-fest i Des Moines, Iowa 371
U. S. Grant 372
Vid T. N. Hasselquists bår 375

Andliga sånger.

Lofsjungen Herren 378
Fridsfursten 379
Jakobs stjärna 380
Guds omsorg 381
Reformationspsalm 382

ILLUSTRATIONER.

		Sid.
1	Dr. Joh. A. Enanders porträtt.	
2	Nordiskt drakskepp i dimma	14
3	Nordisk runsten	17
4	Biskop Eriks ankomst till Vinland	20
5	Rundbyggnad i Newport, R. I.	21
6	Stadshuset i Philadelphia	23
7	Georg Washington	24
8	John Ericsson	26
9	Gustaf II Adolf	29
10	Axel Oxenstjerna	30
11	Kalmar Nyckel och Gripen på Delawarefloden	33
12	Dalkulla i nationaldrägt	35
13	Måns Kling	36
14	Drottning Kristina	37
15	Bönringning i Delaware	40
16	En svensk bondgård i Delaware	42
17	Dr. T. N. Hasselquist	44
18	Dr. E. Norelius	48
19	De svenska militärerna 1) officerarne	60
20	" " 2) underbefäl	61
21	Linné-statyn i Lincoln Park, Chicago	65
22	Karl von Linné	66
23	Linné-monument-förbundets diplom	69
24	Augustana College & Theol. Seminary, Rock Island, Ill.	71
25	" " " " kapellet	77
26	Fritjof kommer till kung Ring *	109
27	Kung Ring hvilar å Fritjofs knän *	111
28	Kung Bele och Torsten Vikingson *	124
29	Fritjof går i landsflykt *	132
30	Väringarne i Miklagård	139
31	Hagia Sofia i Konstantinopel	142
32	Hippodromen i Konstantinopel i våra dagar	144
33	Konstantinopels gamla murar	146
34	Landskap från kantonen Bern i Schweiz	149
35	Karta öfver Europa under vikingatiden	152
36	Ansgar	172
37	Kungslena i Vestergötland	175
38	En sida af vestgötalagens äldsta handskrift	177
39	Engelbrektsstoden i Örebro, Sverige	184
40	Karta öfver Island	220

* Endast i praktupplagan.

41 En isländsk brud 220
42 Ruin efter en af nordmännens kyrkor på Grönland 221
43 De Soto upptäcker Mississippi 223
44 Niagara 243
45 Starved Rock 247
46 La Salles staty i Chicago 251
47 Thomas Jefferson 262
48 En svensk-amerikansk vägvisare i Washingtons armé 267
49 Förenta Staternas kapitolium 283
50 Stockholms slott 288
51 Upsala domkyrka 292
52 Omars moské 299
53 Oljande af järnvägsskenorna (pennteckning) 314
54 Silfversparres batteri 318
55 Titelvignet till *Smärre dikter* 350
56 Den svensk-amerikanska nationaliteten 353
57 Finland, staty af W. Runeberg 356
58 Ryska kosackerna inrycka i Polens hufvudstad 358
59 U. S. Grant 373

Det svensk-amerikanska banéret.

Låt sången dåna, fjärran, nära
från folkets led, från gammal, ung;
sjung kärlek, oskuld, trohet, ära,
om våra sköna färger sjung!
Om blott i renhet de bevaras,
skall allt oss väl i lifvet gå,
i skogens djup, på plöjda tegen,
i vildmark och på bölja blå.

Den första randen blodet färgat,
det blod vårt folk i striden göt,
förr än det rätt och frihet bergat
och segern i sitt famntag slöt.
På Rysslands stepper, Polens slätter,
på Tysklands fält, bland Böhmens berg
och i Amer'kas södra stater
den randen fick sin röda färg.

Den andra randen snöhvit glimmar,
så ren, så klar, så ljuf, så skär
som liljans kalk i vårens timmar,
som fjällets topp i solsken är.

Det ljus vårt folk spridt ut i världen,
hvar seger, som för sanning vans,
hvart uppsåt rent, hvar handling ädel,
allt gaf åt randen hennes glans.

Den tredje randen lånat färgen
från ungmöns blick, den himmelsblå,
från insjön, gömd emellan bergen,
från ängens fagra klockor små.
Af hjärtats tro, som aldrig sviker,
som aldrig afunds känsla när,
af högsint andes djupa tankar
den randens färg symbolen är.

Och härligt prunkar fjärde randen
i guldets färg, så skön, så rik
som våra fält i skördeanden
och våra tärnors lockar lik.
Hon är vår gyllne äras spegel,
en bild af höghet, glans och makt;
hon är ett återsken af guldet,
som fins i våra hjärtans schakt.

Tillsammans dessa färger bilda
å vårt banér en skön symbol
af landsmän, från hvarandra skilda,
ett folk likväl från pol till pol.
I rika veck så tyst sig gömmer
vår odling och dess framtids mål,
hvad hjärtat älskar, tror och hoppas,
vårt hjertas guld, vår viljas stål.

Näst stjärnbanéret ingen flagga
på jorden fins mer dyr och kär.
Svep hennes duk om barnets vagga,
kring kista, man till grafven bär!
De färger, som vårt folk beteckna,
dess forntids- och dess framtids dar,
i ungdoms vår, i mandoms sommar,
i ålderns höst städs trogen var.

TAL.

En dröm.

Efter ett tal, hållet i Central Music Hall, Chicago, d. 14 sept. 1890.

Nyligen satt jag nära det Atlantiska hafvets strand och betraktade det sköna odlade landskap, som med städer, byar och fabriker låg framför mina blickar. Jag kunde dervid icke undgå att tänka på det adopterade fosterlandets stora framåtskridande sedan europeisk bildning här slog sina första rötter, och jag frågade mig sjelf, om denna materiella och andliga odlings första banbrytare i den nya verlden var den af anglo-amerikaner, spaniorer och italienare nästan förgudade Columbus och om denna odling, sådan den nu framträdde, var en frukt af endast anglo-amerikaners, irländares och tyskars kulturarbete. Under det jag öfvervägde dessa frågor, föll jag af trötthet i sömn och drömde om tilldragelser under försvunna tidehvarf.

Allt hvad jag nyss med beundran skådat var såsom genom ett trollslag försvunnet. Endast haf och land, det senare en obrukad vildmark, funnos qvar. Ingen människoboning sågs på höjdsluttningen, intet segel glänste å den lugna hafsviken. Naturen i sitt lugna, tysta majestät tronade inskränkt, der människan genom konst och vetenskap nyss förut gjort henne makten stridig. Jag hade i ett ögonblick flyttats nära ett tusen år tillbaka i tiden.

Ingen lefvande varelse synes hvarken å vatten eller land. Jo, på långt afstånd sväfvade öfver hafvets vida vattenöken en stor fogel med utspända vingar och närmade sig med hvarje minut den grönklädda stranden. Jättefogeln, ett hafsvidunder

med mörka vingar, visade sig slutligen vara en af människor bemannad farkost, hvars like endast en gång förr skådats å denna sidan hafvet.

"Sträckningen var som en drakes i sjön; i stammen der framme
lyfte han hufvudet högt, och af rödt guld lågade svalget.
Buken var spräcklig med blått och med gult, men baktill vid rodret
slog han sin väldiga stjärt i en ringel, fjällig af silfver;
vingarne svarta med kanter af rödt; när han spände dem alla,
flög han i kapp med den susande storm, men örnen blef efter."

Från stranden kunde man skönja, att det egendomliga skeppet hade en besättning af omkring 35 man, af hvilka flera voro rustade med svärd och spjut och sköld. Å en upphöjd ställning nära aktern stod skeppets höfding, en storväxt, ståtlig man, klädd i en blå för vinden fladdrande mantel, under hvilken en blank ringbrynja framskymtade. Vid sidan hang ett väldigt guldbeslaget svärd och å hufvudet sken öfver det långa guldgula håret en med silfver beslagen och med örnvingar prydd hjälm.

Klart ljödo denne höfdings med kraftig röst uttalade kommandoord på det gamla norrönaspråket, som af våra fäder talades för tusen år sedan. Det var ebbtid och skeppet stannade på grund. Höfdingen steg då ned från "lyftningen" och gick fram till fören, der skeppets stambo stod lutad mot sitt 10 fot långa spjut. "Sven," så tilltalade höfdingen den ärrige kämpen, "detta land är för visso det, som Bjarne Härjulfsson såg; det synes mig fagert och icke vill jag här dröja till dess vatten faller under skeppet, låtom oss simma i land." "Det är omöjligt, Leif", svarade den gamle kämpen, "stranden ligger fjärran och våra svärd skola draga oss i djupet." Då blixtrade det till i den unge Leifs ögon och han utropade i det han störtade sig i hafvet: "en nordman fruktar icke faran, utan trotsar henne." Alla om bord på skeppet grepo i hast sina vapen och följde sin höfdings föredöme; endast en tysk, som kallades Tyrker, stannade qvar vid mjödhornet och blickade med djup beundran på den sköna taflan framför

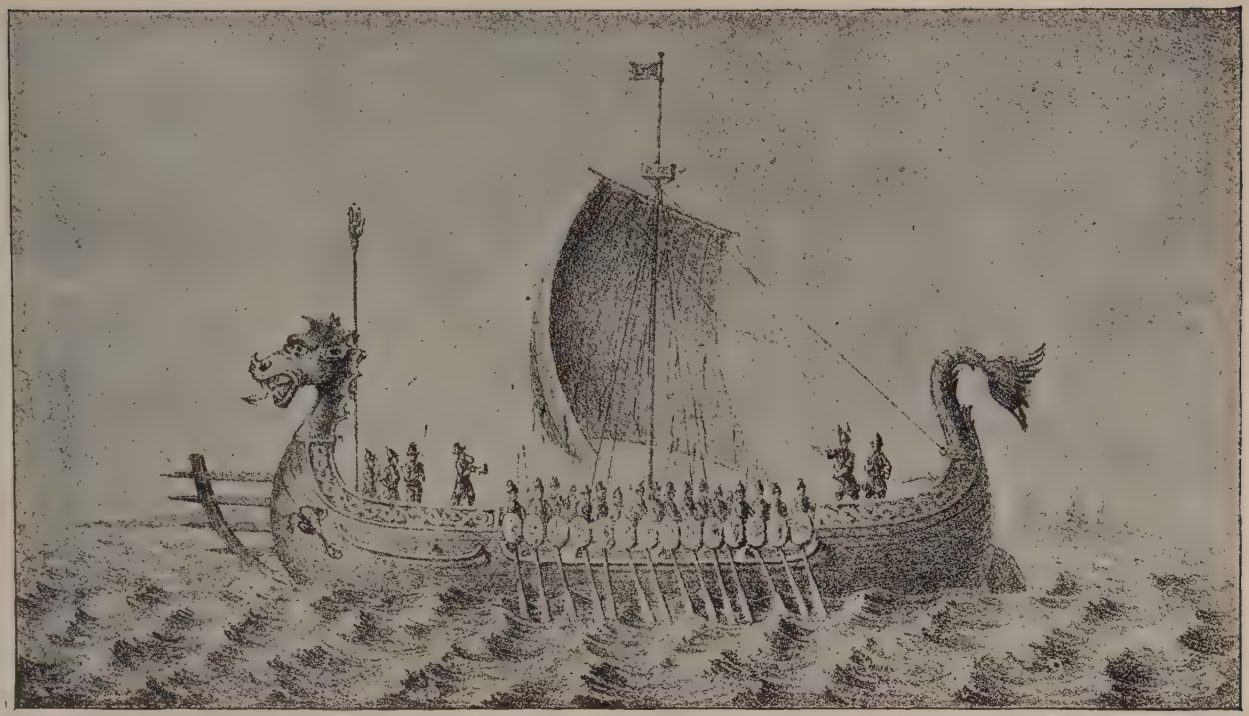

Nordiskt drakskepp i dimma.

skeppet samt mumlade då och då för sig sjelf: "wunderschön! wunderschön!"

Det dröjde icke länge innan Leif, som var en stor idrottsman, hade uppnått stranden. En europé satte då för första gången sin fot å Amerikas jord, och denne man var icke en italienare, utan en skandinavisk ättling, hvilkens bild i brons pryder i dag en af parkerna i Amerikas Atén, det lärda Boston, och en af höjderna i det nära Chicago liggande Milwaukee.

Jag såg i min dröm huru Leif och hans män förde sitt skepp upp i en å och genom ån till en sjö, huru de buro sina "hudfat" eller skinnsäckar i land och började bygga sig små och stora boningshus samt huru de derefter delade sig i två hopar och undersökte det obebodda landet, dess skogar och fiskrika floder, hvarunder Tyrker en afton till sin stora glädje upptäckte vilda vindrufvor, af hvilken upptäckt landet fick sitt namn *Vinland det goda.*

En tjock hafsdimma insvepte hela landet i sin gråa slöja. Då densamma lyftades, tyckte jag mig stå å en skogbeväxt höjd nära en fjärd, i hvilken ett annat nordmannaskepp kastat ankar. "Vill du, Torwald," sade en af männen om bord, "att vi skola skjuta bryggor från skeppet och gå i land?" "Rätt gissade du, Håkan," svarade skeppshöfdingen, "här är fagert och här vill jag resa min by." "Landkosten här torde dock icke vara så god, som i den nejd, der din broder Leif bygde sina bodar," invände mannen, men skyndade sig dock att skjuta ut bryggorna, hvarefter alla stego i land.

Håvamåls råd, att syna hvar vinkel och vrå, att "speja och spåra" följdes noggrant af dessa "invandrare," hvilka snart under sitt spejande märkte å sanden tre upphöjningar, hvilka vid närmare undersökning befunnos vara tre hvälfda kanoter med tre män under hvarje. Nordmännen sågo i detta döljande ett "bakhåll och försåt," som de föraktade och beslutade att straffa. Åtta af de gripne infödingarne, hvilka af nordmännen kallades "skrälingar" (af skral), blefvo genast

nedhuggna, den nionde undkom. Detta första af europeer förövfvade blodsdåd å landets urinvånare hade förvisso aldrig egt rum, om de senare trädt nordmännen till mötes såsom vänner eller såsom uppenbara fiender. Att de till följd af feghet eller ondskefullt uppsåt dolt sig, kunde de tappre landsökarne deremot icke fördraga eller förlåta.

Efter det skrälingarne blifvit nedhuggna, lade nordmännen sig ned att hvila. Snart voro alla försänkta i djup sömn. Bland träden å den skogbeväxta höjden såg man då vapen glimma och man kunde bland löfven spåra en nordman, en af Leifs forne följeslagar, hvilken anslutit sig till en af infödingarnes stammar och som nu kom för att varna sina landsmän.

Med hög röst ropade han: "Vakna, du Torwald och allt ditt följe, om du vill behålla ditt lif; far till ditt skepp och alla dina män med dig och faren så fort I kunnen från land!" Torwald och hans män vaknade, grepo sina vapen och skyndade öfver bryggorna till skeppet, höggo af fästena och styrde ut i fjärden, hvarest en otalig mängd skinnbåtar anföllo nordmannaskeppet. Torwald sade då: "Vi skola förse våra bord med vigflakar (skansbeklädnad) och värja oss på bästa sätt, men icke strida emot dem mycket." Så gjorde de. Skälingarne sköto på dem en stund, men skyndade sedan bort som fortast de kunde.

Då striden var slut, tillsporde Torwald sina män, om någon af dem var sårad. De nekade härtill. Då sade han: "Jag har fått ett sår under armen, pilen flög emellan skeppsbord och skölden under armen på mig. Här är pilen och torde det leda mig till bane. Nu råder jag, att I reden eder återfärd som snarast, men mig skolen I föra ut på näset, der det tycktes mig vara hyggligast; kan väl vara, att ett sant ord kom mig i munnen att jag skulle bo der en stund. Der skolen I gräfva ned mig och sätta kors vid hufvud och fötter och sedan skolen I alltjämt kalla stället för Korsnäs." Sedan

Torwald utan jämmer och klagan yttrat dessa ord, afled han i sina mäns armar, strax han sjelf ryckt pilen ur sitt bröst.

I den stilla höstqvällen uppkastade nordmännen å näset en graf, i hvilken de sörjande nedsatte sin älskade höfding jämte hans vapen, hvarefter grafven igenkastades och vid densamma restes, enligt den dödes önskan, "kors vid hufvud och

Nordisk runsten.

fötter". Å den ena af de korsprydda stenarne ristades runskriften: "Torwald Erikssons fälagar reste denna sten efter höfding sin, en god kämpe, som föll i striden. Gud hjälpe själ hans." Detta var den första kristna grafvård, som restes å Amerikas jord.

Under det att en af nordmännen höll öfver grafven ett kort tal om den "högsattes" förtjenster, utbredde sig hafsdimman och bortskymde allt. Då densamma skingrade sig,

låg framför blicken en stor by, utom hvilkens skidgård icke obetydliga nyodlingar sträckte sig. I de gräsbevuxna dalarne betade oxar, kor, får och svin och längre bort mot hafvet ljöd hundskall i den tjocka urskogen, hvilken utbredde sig ända till det näs, å hvilket Torwald sof i sin grönklädda grafhög. Kom man in i byn, kunde man icke annat än förvånas öfver de stora, väl timrade boningshusen, genom hvilkas taköppningar (ljori) röken i lätta moln hvirflade mot skyn. Steg man genom ett förrum (forstofva, förstuga) in i ett sådant hus, fann man, att detsamma utgjorde endast ett rum, å hvars golf långelden brann och hvars väggar voro prydda med vapen,

"brynja och hjälm vid hvarann, och här och der dem emellan
blixtrade neder ett svärd, som i vinterqvällen ett stjärnskott.
Mera än hjälmar och svärd, dock sköldarne lyste i salen,
blanka som solens rund eller månens skifva af silfver.

Främlingen, som leddes till högsätet å midten af salens ena långsida, fick här af värden, som satt i ett högsäte å den andra sidan, midt emot gästen, förnimma, under det att det ena mjödhornet efter det andra tömdes, att Torfinn Karlsefne, en rik och mäktig ättling af den svenske konungen Björn, grundat detta nybygge. Folkmängden inom detsamma sades vara 151 själar, hvilka alla fattat ett fast beslut, att bebygga och behålla landet såsom odaljord för sig och sina efterkommande. En liflig byteshandel drefs mellan nordmännen och landets urinvånare, hvilka senare voro ett trolöst slägte. Misstroendet mellan de båda folkslagen, hvilka icke förstodo hvarandras mål, var ganska stort; småstrider föreföllo icke sällan och de tappre nordmännen måste alltid vara på vakt mot öfverrumplingar.

Åter bortskymdes allt af hafsdimman, genom hvilken dock snart skymtade konturerna af två boningshus, af hvilka det ena sades tillhöra Leifs syster Frödis och hennes man, det andra bröderna Helge och Finnboge, hvilka senare såsom bolagsmän i en ny Vinlandsfärd åtföljt de förre. Efter det Frödis, en af våra häfders förskräckligaste furier, genom lögn

eggat sin man till nidingsdåd, att om nattetid med 35 man öfverfalla de intet ondt anande bröderna och deras 30 män, hörde jag vapen rassla och dödshugg klinga, tills alla de vapenlösa männen nedhuggits, hvarefter Frödis sjelf dödade 5 qvarvarande qvinnor, som "segrarne" med bestämd röst vägrade att dräpa. Till sist ljöd den onda qvinnans hotelser till sina män: "Om oss varder beskärdt att komma till Grönland, skall jag taga den af lifvet, som säger något om dessa tilldragelser." Skådesplatsen för det mörka dådet inhöljdes derefter i ett ogenomträngligt mörker.

Mansålder efter mansålder, ja ett helt sekel rullade i evighetens haf, innan föremålen å land kunde åter urskiljas. Då dimman skingrades, skref man redan 1121. En bördig välodlad bygd sågs nu, der Leif bygt sina bodar och der Torfinn Karlsefne drifvit sin byteshandel. I den stora byn med dess många väldiga rödmålade timmerstugor, från hvilkas tak röken hvirflade i lätta moln, höjde sig en smärt tornspira, vittnande om, att andens ödemarker brutits så väl som naturens. Icke obetydliga folkskaror, klädda i drägter, liknande dem man än i dag får se i det minnesrika Dalarnes socknar, i vissa af det härliga Södermanlands nejder, i Norges af fjäll hägnade dalar och å det sagorika Island, tåga i högtidlig procession ned till strandbryggan. Här har ett nordiskt skepp åter kastat ankar. Högt uppe på däcket står en reslig man med silfverhår, som böljar för vinden. Han är klädd, icke i pansarskjorta, utan i mess-skrud, han har på hufvudet, icke hjälm, utan en guldstickad mitra, han håller i sin hand, icke ett tveeggadt svärd, utan ett krucifix af silfver. Nära honom stå några munkar i mörka kåpor, bärande under armarne pergamentsböcker, frukten af deras årslånga arbeten inom klostermurarne. Företrädd af korgossar, hvilka svänga förgylda rökelsekar, stiger den ärevördige mannen ned i skeppsbåten, som styr mot land, under det att folket på stranden med glädje hviskar: "Nu kommer vår i Lund vigde

biskop Erik. Gud välsigne biskop Torlak i Skalholt, som styrkt honom till denna färd."

Amerikas förste vigde biskop stiger i land. Utdelande välsignelsen åt höger och venster tågar den vördige prelaten upp i byn. Sedan han här styrkt sig med flera rätter mat, öl och vin, skrider han, följd af sin blifvande hjord till en nära byn liggande slätt. Här stannar han och yttrar: "Till Guds och jungfru Marias ära vilja vi här bygga en ny kyrka, i hvilken

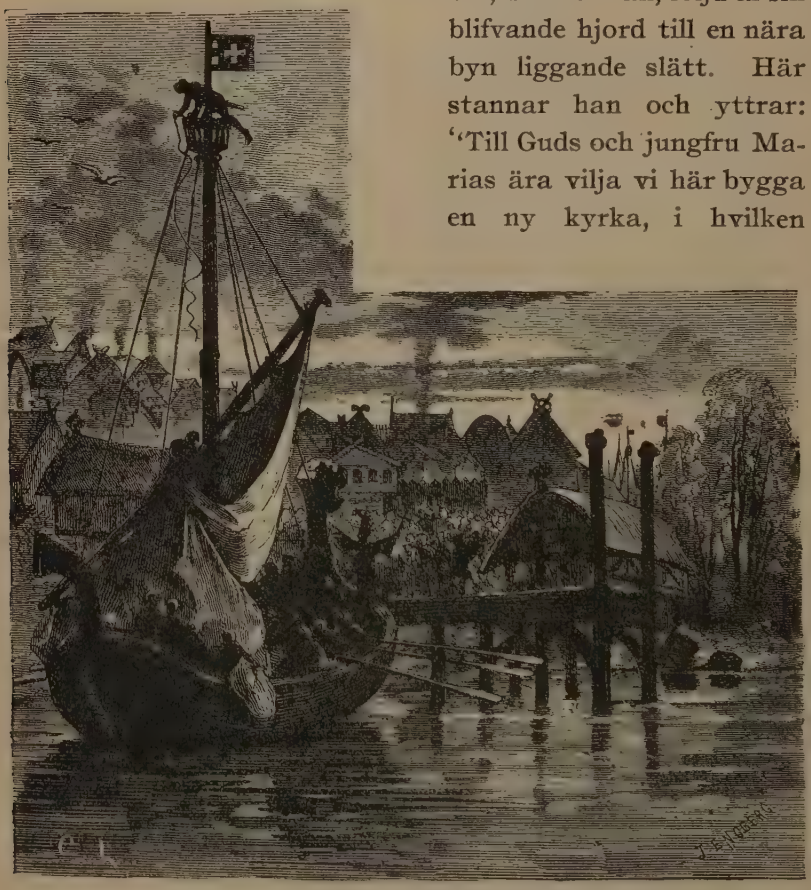

Biskop Eriks ankomst till Vinland.

Islands, Grönlands och Nordlandens (Skandinaviens) ättlingar kunna lofva och prisa Gud och helgonen för allt det goda de i detta land rönt och röna; och vilja vi ställa detta tempel under den helige Olofs synnerliga vård och hägn samt

utlofva riklig aflat till alla dem, som kraftigt understödja detta goda verk."

Sedan biskopen yttrat dessa ord, uppstämma korgossarne en latinsk hymn, till hvilken folket lyssnar med stor andakt och uppmärksamhet. Med vigvatten helgas derefter den grund, å hvilken landets förste kristne lärare, biskop Jon, lidit martyrdöden, och å hvilken grund nu skall uppföras församlingens baptisterium eller dophus, hvilket, enligt flera fornforskares mening, står än i dag som en ruin i Newport, Rhode Island.

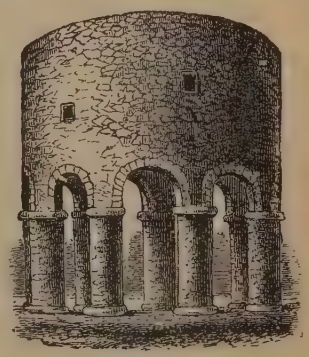

Rundbyggnad i Newport, R. I.

Under det att några på afstånd från biskopen och hans följe sittande gråhårsmän dryfta spörsmålet, huruvida "läran om "hvite Krist" vore att föredraga framför åsaläran, huruvida helgonens reliker kunde ega den kraft, som tillskrefvos dem, och huruvida "primsigning" icke borde föredragas framför dopet, utbreder sig plötsligt ett mörkt töcken öfver den vackra taflan. Allt höljes i kolsvart natt, i hvars mörker medeltidens mordängel — digerdöden — sväfvar öfver jorden, öfver de nordiska nybyggena å Grönland och i Vinland samt bortrycker ett stort antal nybyggare. Hvad som af honom skonas, faller för urinvånarne eller uppgår såsom en del i deras stammar, hos hvilka spår af europeiskt inflytande äro sedan den tiden märkbara.

En sjelfständig utveckling af den kultur, som våra fäder medfört till Vinland det goda, är genom den allmänna ödeläggelsen omöjliggjord. Århundrade följer på århundrade; urskogen har för länge sedan återeröfrat de odlade fälten; de af trä uppförda byarne och kyrkorna hafva för länge sedan försvunnit; till och med minnet af Vinland det goda börjar

allt mer och mer blekna i Europa. Endast på det aflägsna hafomgjordade Island samt hos den helige fadern i Rom finnas skriftliga handlingar, hvilka visa att på andra sidan Atlanten finnes en ny värld. Vägledd af den på Island qvarlefvande traditionen om "Vinlandsfärder" styr slutligen en italienare, Columbus, efter ett besök på den sagorika ön år 1477, öfver hafvet med tre spanska fartyg för att genom segling i vester uppnå "Indiens" stränder: han påträffar slutligen den 12 oktober 1492 en af Vestindiens öar och förvärfvar sig dermed af samtid och eftervärld benämningen: "Amerikas *förste* upptäckare."

Under det jag harmades öfver denna titel, tyckte jag mig vara förflyttad söder ut i landet till stranden af en skön flod. Det var en tidig vårdag år 1638. Naturen hade redan börjat vakna ur sin vintersömn. Marken hade för länge sedan afkastat sig sitt vintertäcke och påtagit sig en grön drägt. Floden hade brutit sina isbojor och sågs nu som ett — —

> "perlband rulla
> genom ängens skimrande smaragd
> och i vågens djup den underfulla
> solens bild som en juvel var lagd."

Tyst gledo två tungt lastade fartyg upp för den sköna floden. Klart glänste skeppens namn, "Kalmar Nyckel" och "Fogel Grip" å de svarta långsidorna och stolt svajade från stäfven en flagga med trohetens och ärans färger, ett "märke," som det vadmalsklädda folket från "Midnattssolens land" och från stränderna af Suomis tusen sjöar nyss förut burit såsom en frihetens heliga symbol öfver Tysklands slätter ända till kejsarstaden Wiens murar.

Ankar kastades och folket om bord steg i land för att omedelbart derefter genom bön och psalmsång hembära den Högste tack och lof för hans skydd och hjälp under de fem @ sex månader som färden från Sverige varat. Jag såg derefter huru detta i krig och fred, i motgång och medgång pröfvade folk, dessa redbare invandrare närmade sig indianerna såsom

broder nalkas broder samt huru de af "skogens söner" förvärfvade sig genom ärligt köp "landet till evig besittning." Jag såg huru mark röjdes, fält odlades, fästen bygdes samt huru kristendomens säd såddes bland uppmärksamma åhörareskaror i nybygda tempel och i låga indiantält. Jag såg huru "det tappra och trofasta folket från Snölandet," som dessa kolonister kallades af indianerna, lade hörnstenen till en det fria arbetets stat, hvars religiösa och borgerliga frihet klart öfverglänste "friheten" i de af puritaner, qväkare, "episkopaler och kavaljerer" grundade engelska kolonierna, och jag såg

Stadshuset i Philadelphia.

huru lugn och lycka, idoghet och förnöjsamhet voro bofasta i de svensk-amerikanska hemmen, huru föräldrarne fröjdade sig öfver sina förhoppningsfulla barn och huru dessa barn i kristlig dygd, i allt stort, ädelt och godt sträfvade efter att öfverträffa sina fäder, under det de alltjämt troget vårdade sin nationalitets språk, sång och fosterländska minnen.

Men hafsdimman bortskymde snart den vackra taflan från mina blickar. Då den åter skingrades, hade nära ett och ett

halft århundrade förflutit; jag stod i det gamla svenska Wicaco, i Wilhelm Penns sköna stad Philadelphia. Utanför rådhuset derstädes voro skaror af engelska, tyska och svenska kolonister samlade. Inne i salen dryftade vise män, klädda i förra århundradets drägter, den vigtiga frågan om nuvarande Förenta Staterna skulle förblifva ett lydland under England eller ej. Omröstning företogs och rösterna utföllo lika. Tystnad och nedslagenhet förmärktes inne i salen och utom densamma, endast konungamaktens svurne vänner gladde sig. Då företogs ny omröstning, och in i salen trädde med fasta steg den stora och mäktiga kolonien Pennsylvaniens ombud, den redbare svensk-amerikanen Johan Morton, på hvilkens afgörande röst utgången berodde. Med lugn och bestämdhet präglad i de ädla anletsdragen skred han till valurnan och afgjorde, så vidt det på en människas handling berodde, fosterlandets framtidsöde, då han med sin röst förklarade, att "de Förenade kolonierna äro och hafva rätt att vara sjelfständiga stater."

Men scenen vexlar. Jag ser vid Delawarefloden en mängd svensk-amerikanska boningar, upplysta af de tindrande julljusen (1776) och jag ser en här, klädd såsom Sveriges i de kära blå och gula färgerna, samlad under Georg Washingtons befäl vid den låga stranden. Tre armékårer hafva fått order att öfvergå den af drifis uppfylda och af häftig storm upprörda floden, för att derefter storma hessarnes läger i Trenton. De två armékårerna nödgas af de svåra naturhindren öfvergifva det vådliga företaget; men den tredje armékåren, som i sina leder räknar svensk-amerikanerna från New Jersey och Delaware, har icke lärt sig att hysa fruktan för någon fara; den samlar sig omkring Washington och hans generaler och yrkar att få gå öfver floden och storma fiendens läger. Washington tvekar några ögonblick, om han skall våga med den svaga, dåligt klädda styrkan företaga anfallet. Hans tystnad tolkas såsom bifall, och den ena med svensk-amerikaner bemannade båten efter den andra skjuter ut, för att i den bitande vinterkölden kämpa sig genom ismassorna till den

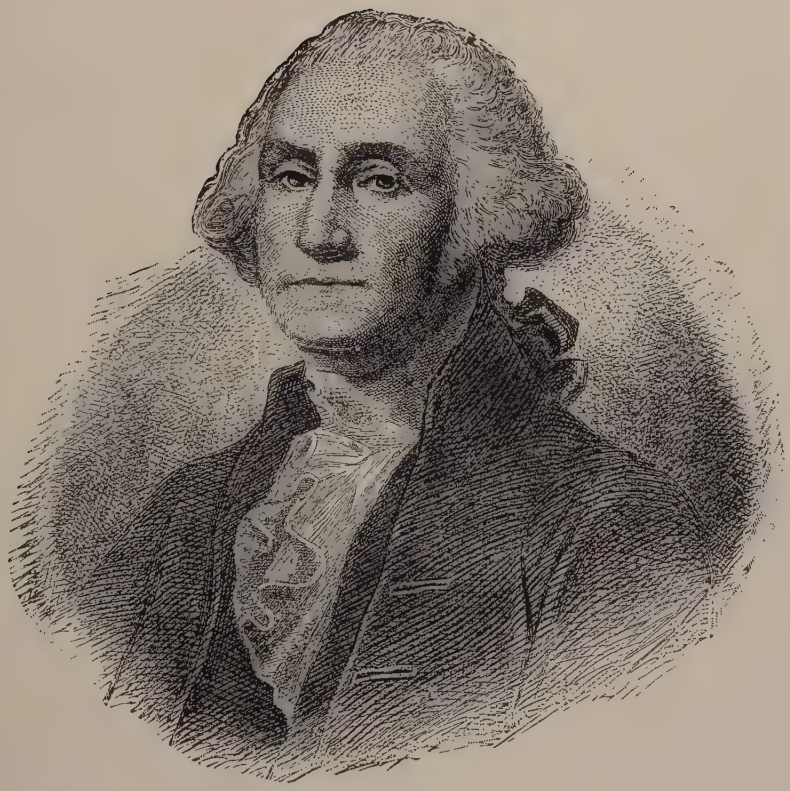

Georg Washington.

andra stranden. Vid anblicken häraf tvekar "landets fader" icke längre att gifva nödiga order och att sjelf stiga i en väl bemannad båt, under det han tungt suckar: "Ack, om alla mina soldater vore sådana hjältar, som dessa svenska ättlingar, för hvilka intet företag är för svårt, intet hinder oöfvervinneligt, ingen pligt för tung!" Natten insveper båtarne i sitt mörker; allt är under några minuter tyst som i grafven, till dess segerrop plötsligt skalla från hessarnes stormade läger!

År fly och scenen vexlar. New Yorks hamn med dess tusentals fartyg utbreder sig framför mina blickar. Bland dessa fartyg äro många lastade såsom forntidens drakskepp med män och vapen från nordanland. Männen äro svenska bönder, handtverkare och daglönare, vapnen äro fredens icke krigets, intelligensens icke den råa styrkans. Visserligen äro många af dessa invandrare i saknad af andra egodelar än bibeln under armen och vandringsstafven i handen, men de äro dock rika, så vida gudsfruktan, frihetskärlek, redbarhet, ära och tro, arbetsvilja och arbetskraft, nykterhet och idoghet ega något värde på jorden. Och denna rikedom sätter dem i stånd att under arbete och bön förvärfva sig äfven jordiska skatter och att småningom återbörda sin andel af Vinland det goda, som en gång var deras fäders "besittning." Det ena anspråkslösa nybygget efter det andra grundas af dessa förtrupper och banbrytare — i New York, Pennsylvanien, Illinois, Iowa och Minnesota — och huru hårda de svensk-amerikanska nybyggarnes pröfningar än må vara, så äro dock uthålligheten och den lugna förtröstan på Guds hjelp likväl större hos det gamla Sveas hitflyttade söner och döttrar. Svenska församlingar med kyrkor och lärare uppstå, genom böcker och tidningar spridas nyttiga kunskaper till de lägsta "blockhus" och jordkulor; första grunden till en svensk-amerikansk frikyrka, till en högre svensk-amerikansk bildningsanstalt och till en aktningsvärd svensk-amerikansk tidningspress lägges af desse fattige invandrare, hvilka blott under stora

försakelser, genom järn i vilja och nit, genom ihärdighet och trohet i sitt arbete äro mäktige de verk, hvilka de med Guds hjälp utföra.

Men mörker utbredde sig öfver hela landet. Svarta moln hopade sig i norr och söder och — —

"ur molnen blixtrade eld;
som åskor dånade rymdens hvalf,
och den blodiga marken skalf."

Striden gälde ingenting mindre än frihet och människorätt, statens, samhällets och den enskildes dyrbaraste skatter. För min blick utbredde sig såsom i en stor panorama hela det adopterade fosterlandet; och jag såg de nykomne svenske invandrarne från Skånes rika slätter, från Smålands magra ljunghedar, från Hallands kala åsar, från Östergötlands bördiga fält, från Vestergötlands natursköna berg och dalar, från Vermlands skogar och grufvor, från Dalarnes minnesrika bygd, ja från snart sagdt alla provinser i mitt gamla fosterland, samla sig omkring stjärnbaneret, strax det första larmskottet ljudit från Fort Sumter. Jag hörde deras kanoners dån vid Shiloh; jag såg dem bland segrarne i Corinth, Vicksburg, Chattanooga och Gettysburg; jag följde med min blick deras segertåg genom Resaca, Dallas, Kenesaw-Mountain, Atlanta, Savannah och Charleston; jag bevittnade "Monitors" strid med "Merrimac" och hörde sevensk-amerikanen John Ericssons lof ljuda från haf till haf och slutligen såg jag mina landsmän bland veteranerna, hvilka planterade segerfanan på rebellernas sista fästen, på Petersburgs och Richmonds vallar, för att dereſter, sedan den sista slafbojan sönderbrutits, återgå såsom de gamle romarne till fredens nyttiga värf.

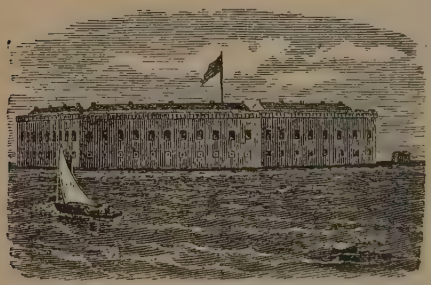

FORT SUMTER.

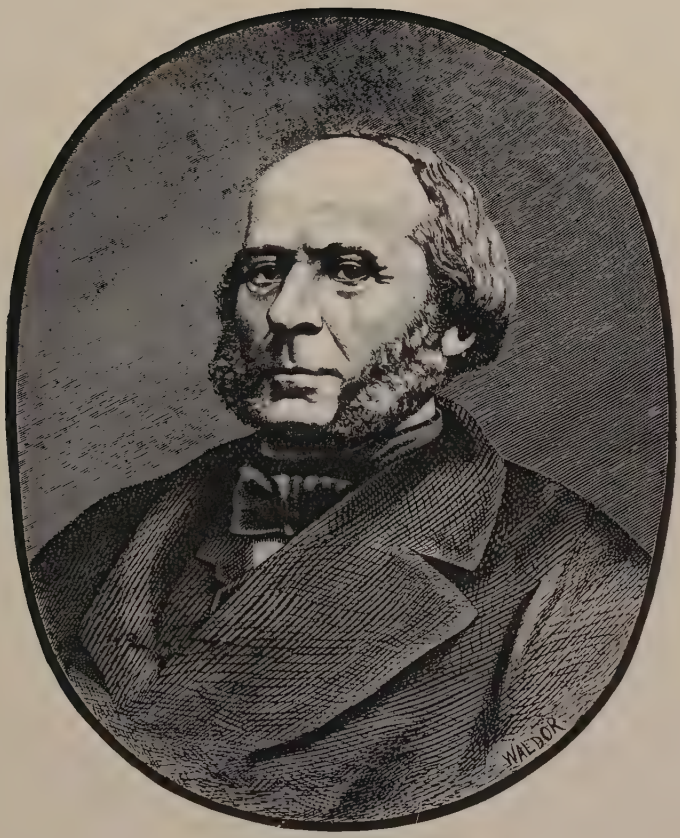

John Ericsson.

I desamma utmärkte de sig icke mindre än nyss under kriget. Jag såg dem med framgång och segervisshet sträfva mot ett mål, som stod för dem alla öppet och fritt. Målet, hufvudmålet, för deras sträfvan, var icke den falska ärans glans, icke guldets klang, icke nöjets flyktiga rus, utan ett högre, ett ädlare, ett vårt folk mera värdigt. I verkstaden och på åkerfältet, i fabriken och i urskogen, i grufvans schakt och på gungande våg klappade hjärtat hos unga och gamla för frihet och fosterland, för kristlig bildning och sann gudsfruktan, för allt stort, ädelt och skönt. Hvarhelst andens rika skatter kunde påträffas och tillegnas, i högre och lägre

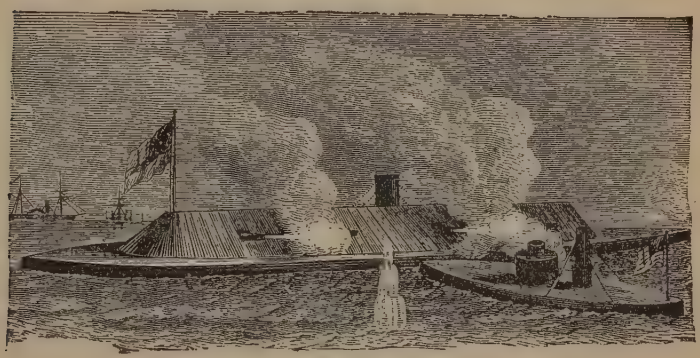

Monitor och Merrimac.

läroverk, i ungdomsföreningar, i böcker, i tidningar och tidskrifter, saknades aldrig svensk-amerikanska skattsökare. Närhelst statens och samhällets brännande frågor skulle vid valurnan lösas, hade frihet, sanning och rätt i dem sin trognaste riddarvakt. Såsom alpvandraren med ett högt mål i sigte stiger oafbrutet uppåt och under vandringen understundom bortkastar sin betungande packning, så vandrade också mina landsmän allt högre och högre och bortkastade under den mödosamma vandringen den börda, som var dem till hinder och skada; och det gladde mig högt, då jag hörde huru den svenska afundsjukan, den förderfliga splitt-

ringsandan, den tasslande sqvallerlustan, den fula svordomsvanan, den hemska dryckenskapslasten rullade med ett doft dån utför de ljusa höjderna allt djupare ned i den mörka afgrunden, dessa fels och lasters rätta hem.

Men åter vexlade scenen. En ny dag grydde, och i dess morgonrodnads matta ljus tyckte jag mig se skuggbilder af vår nationalitets framtid i detta land. Småningom hade våra landsmän såsom amerikanska medborgare banat sig väg till statens och samhällets högsta höjder och med landets andliga odling till ett enigt helt sammansmält allt värderikt i det gamla fosterlandets kultur. Söner och döttrar till den forna vildmarkens svensk-amerikanske odlare framträdde här såsom bildningens adel, såsom banbrytare för andens eviga idéer, såsom vägrödjare för sanningens och rättens oförgängliga grundsatser, och det i en ojämförligt högre grad än någon annan nationalitets ättlingar. Troheten i det lilla hade medfört såsom lön det stora, det upphöjda, till hvilket de svenske invandrarne i forna dagar knappast vågat lyfta blicken. Men samma själsadel, som prydde de senare, samma gudsfruktan och redbarhet, som påträffades i farmarestugorna och handtverkarehemmen på 1880 och 1890-talen, påträffade man nu i svensk-amerikanska senatorers och guvernörers praktsalar. Och då vidriga tidsstormar började drifva statsskeppet mot undergångens blindskär, såg jag det unga slägtet med kraftig hand gripa rodret och lotsa skeppet in i den lagbundna frihetens, den religiösa och borgerliga jämlikhetens trygga hamn. Och jag hörde millioners tackamma jubel klinga mot de presidenter och statsmän, de vetenskapens hjältar och utmärkte medborgare af svensk-amerikansk börd, hvilka voro landets stolthet och ära, den sanna frihetens svärd och sköld. Vid tonerna af detta jubel vaknade jag och se, allt var en dröm, men en dröm, som i sig inneslöt historiens verklighet och framtidens hopp.

Gustaf II Adolf.

De förste svenske kolonisterna i Amerika.

Tal, hållet i Minneapolis, Minn., den 14 sept. 1888.

Den första tanken på grundande af en svensk koloni i Amerika väcktes af vår store konung Gustaf II Adolf redan innan han dragit sitt ljungande svärd till den förtryckta protestantiska kristenhetens försvar och börjat lära i segrar grånade anförare för samvetstvångets och förtryckets väldiga härar en konst, som de hittills icke lärt, konsten att — fly.

Då vårt gamla fosterlands stormaktstid grytt, efter segerrik kamp med Ryssland, Polen och Danmark, väckte en framstående holländare, Wilhelm Usselinx, inför konungen förslag, att Sverige borde äfven på världshafven uppträda som stormakt, såsom Spaniens och Hollands medtäflare; handelsförbindelser med aflägsna länder borde knytas och fria svenska kolonier grundas i främmande världsdelar. Detta allt skulle bidraga till "att utbreda kristendomen till hedningarne, utvidga rikets gränser, rikta skattkammaren, lätta folkets tunga bördor och skänka svenskarne alla världshandelns fördelar."

Förslaget vann konungens bifall och Usselinx fick 1624 af konungen fullmakt att bilda det s. k. Södersjökompaniet, hvars privilegier utfärdades den 14 juni 1626. Detta bolags hufvudsäte skulle blifva Göteborg och utländingar skulle ega samma rättigheter som svenska undersåtar att i bolaget och dess styrelse ingå, i den mån de med penningar bidrogo till detsamma.

Men Sverige var ett fattigt, af långvarigt krig utarmadt land. Tillräckliga medel för bolaget och dess nödiga handelsflotta kunde, trots konungens uppmaningar, icke anskaffas. Till och med konungen sjelf, som på fosterlandets altare offrat sin sista penning, sitt sista bordsilfver, förmådde icke gälda sin utlofvade andel, de olika ståndens förmådde det lika litet för sin del. Först då det blef fråga om uppoffring under krig för samvetsfrihet och förtryckta trosbröders rättigheter, först då blef det omöjliga för svensken möjligt, först då bar han jättebördor, utan att svigta och utan att klaga, men härtill kunde icke ett handels och sjöfartsbolag förmå honom, äfven om en konung sådan som Gustaf II Adolf stod i spetsen för detsamma. Förespeglingar om vinst af Amerikas guld och Indiens skatter klingade för döfva öron, då det gälde vinnande af tros- och samvetsfrihetens rena guld och värnande af den medborgerliga frihetens rika skatt åt en hel protestantisk värld.

Konungen öfvergaf dock aldrig sin älsklingsplan att å Amerikas jord grunda en svensk koloni, i mycket olik de engelska kolonierna derstädes, inom hvilka den religiösa ofördragsamheten ofta svängde sitt gissel, slafhopars suckar ljödo och blodröster skriade mot höjden från askan efter urinvånarnes byar. Den slaffria svenska kolonien, tillflyktsorten för den protestantiska kristenhetens förtryckte af alla folk och tungomål, hägrade för den fjärrskådande hjältens och statsmannens blick som en "skön juvel i hans kungakrona". Den hägringen följde honom under hans lysande segertåg öfver Tysklands slätter, ända till dess han föll midt i sin vunna drabbning och med sitt blod beseglade sitt lifs verk den 6 nov. 1632.

Efter konungens död försökte rikskansleren Axel Oxenstjerna — en af världshistoriens störste statsmän — att genom den outtröttlige Usselinx inleda Tyskland i företaget. Detta misslyckades emellertid. Det svåra nederlag, som protestanterna i Tyskland ledo i slaget vid Nördlingen 1634, förlamade all verksamhet; och de motgångar, hvilka drabbat Södersjö-

Axel Oxenstjerna.

bolaget, som nu var med städernas skeppsbolag förenadt, i det att nio af dess på handelsfärder utsända fartyg tagits i beslag i Spanien och Holland, voro icke heller egnade att öka intresset hos tyskarne för det vågsamma företaget.

Deremot lyckades Axel Oxenstjerna att för detsamma intressera tre förmögna holländare: Samuel Blommaert, Peter Spiring och Peter Minuit, hvilken senare varit guvernör i holländarnes amerikanska besittning Nya Amsterdam (New York) under åren 1624—1632. Dessa tre holländare beslutade år 1636, att i förening med svenskarne grunda i nuvarande Delaware den länge påtänkta kolonien Nya Sverige. Holländarne skulle bestrida den ena hälften af kostnaden, den andra hälften skulle bestridas af "de tre Oxenstjernorna i den svenska regeringen och af Klas Fleming."

I februari 1637 kom Minuit, som blifvit utsedd till den första expeditionens anförare, till Sverige. Han upplyste, att holländarne visserligen under olika tider grundat tre nybyggen å det område, hvarest han ämnade anlägga den svenska kolonien, men att af dessa intet egt bestånd samt att holländarne icke egde berättigade anspråk på landet. Både holländarne och engelsmännen påstodo emellertid, att landet tillhörde dem och tvistade sins emellan om eganderätten till detsamma. De engelska anspråken hade dock blifvit af Karl I till svenska regeringen öfverlåtna redan 1634.

Af riksamiralitetet i Stockholm utrustades nu två af Södersjökompaniets fartyg, "Kalmar Nyckel" och "Fogel Grip" eller korteligen Gripen, för den påtänkta Amerikafärden. Fartygen afseglade till Göteborg i augusti 1637, togo här ombord de förste svenske utvandrarne till Amerika samt afseglade med gynsam vind till det aflägsna målet. Men knapt hade de kommit ut på Nordsjön, förr än de möttes af en rasande storm, för hvilken mindre modiga män än svenskarne skulle bleknat och mindre sjödugliga skepp än Kalmar Nyckel och Gripen gått i qvaf. Seglen slitas i trasor, stänger och rår springa, och man väntar hvarje ögonblick, att masterna skola

gå öfverbord. Dock ingen fruktan, ingen tvekan hos de med döden och farorna förtrogne, hvilka stå dag och natt på kommandobryggan, vid rodret och vid de gnisslande pumparne, ända till dess att den holländska hamn, hvarest fartygen skola intaga köpmansvaror och nya förråd af lifsmedel, skönjes genom den på stormens vingar flygande snön. Sedan fartygen anlupit denna hamn och reparerat de under stormen erhållna skadorna, segla de åter ut på det brusande världshafvet, under det att en julpsalm, ackompagnerad af vindens tjut i tackel och tåg, uppstämmes af utvandrarne liksom fordom under julaftonen i deras fattiga men lugna hem vid de skogomgjordade sjöarne i Norden. Allt svagare och svagare ljuder denna sång mot stranden, allt otydligare afteckna sig segelmassorna mot den grå bakgrunden och försvinna slutligen bakom horisonten, just då julljusen börja tändas i de holländska hemmen och himlahvalfvets stjärnor börja stråla med ökad glans ned på seglarens spårlösa stig.

* * *

Månader fly sakta och obemärkt hän. Vi äro i medlet af mars 1638. En disig aftondimma breder sig öfver den sköna Delawareflodens mörka vatten och öfver den lågländta stranden, hvilken den tidiga våren redan börjat svepa i sin gröna slöja, prydd med mångfärgade blomster, hvilka ingen Linné ännu kallat vid namn. Lutad mot sin lans står en reslig indianyngling på ett i floden utskjutande näs och betraktar tankfull den sköna tafla, som ligger i aftonrodnadens belysning längre upp mot höglandet. Plötsligt spritter han till. Hans skarpa öra har uppfångat något ovanligt ljud från floden och han håller handen öfver ögonbrynen för att, om möjligt, med den skarpa falkblicken genomtränga dimman. Så står han orörlig som en bildstod i brons minut efter minut, till dess han i ett nu störtar som träffad af blixten ned i det manshöga gräset. Kort derefter visa sig konturerna af tvänne fartyg på

floden, de närma sig, de lägga till nära stranden, ankar kastas och en mängd väpnade och obeväpnade män stiga i land.

Vi märka snart, att dessa främlingar äro de svenskar, hvilka hösten förut lemnade Göteborg för att i Amerika söka

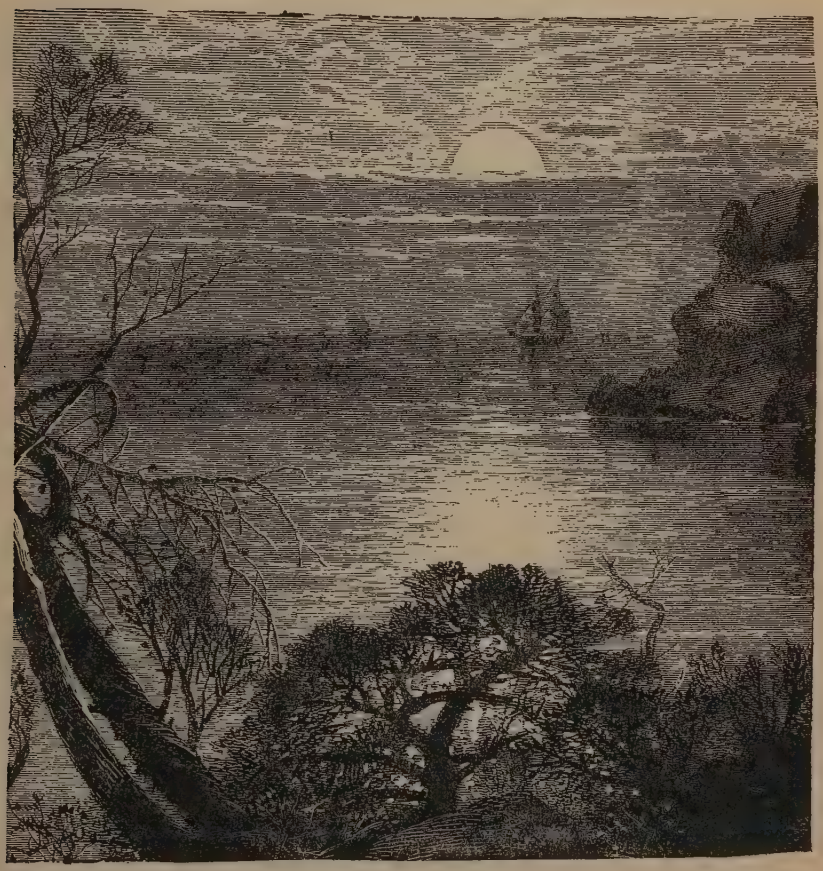

Kalmar Nyckel och Gripen på Delawarefloden.

sig ett nytt hem. Det är en kärnfrisk stam: arbetsdugliga, idoga, sjelfständiga, kraftfulla bönder och handtverkare samt några soldater, hvilka kämpat mer än en kamp under "guld-konungens," Horns och Banérs segerrika fanor. Kring en

mörkblå fana men ett gyllene kors samla sig alla, falla på knä och tacka Gud i en brinnande bön för sin lyckliga färd öfver det stormiga hafvet. Derefter uppstämma de strids och segersången:

"Vår Gud är oss en väldig borg,
han är vår sköld, och värja;
han hjälper oss af nöd och sorg,
som vill oss här besnärja."

Underbart ljuder denna sång i indianynglingens öron. Främlingarnes lugna och värdiga uppträdande, sjelfva den ärlighet och trofasthet, som står att läsa i de äldres och yngres blickar och anletsdrag, gör på honom djupt intryck, och han kommer småningom till den slutsatsen, att dessa främlingar, hvilka samlat sig å näset, som af dem kallas Paradisudden (vid nuvarande Mispillion Creek) måste vara ett annat slags folk än de "blekansigten", med hvilka indianerna hittills kommit i beröring och hvilkas nybyggen blifvit af dem lagda i aska. Ljudlöst glider han som en orm genom det långa gräset bort till småskogen, reser sig upp, kastar ännu en blick på den vackra gruppen å näset samt försvinner i qvällens skymning.

Svenskarne gå emellertid åter om bord på sina fartyg och styra sakta upp för floden. Den 29 mars ankomma de till en af Delawareflodens bifloder, Minquas kil, nuvarande Christiana Creek. Här kasta de åter ankar och stiga i land. Minquessa-indianernas mäktige höfding, Mitatsimint, hvilken blifvit af den omnämde indianspejaren underrättad om de egendomlige "blekansigtenas" ankomst, möter dem här med fredstecken och inbjuder dem till rådselden, sedan Minuit, som var indianernas språk mäktig, förklarat, att främlingarne från "Snölandet" kommo i fredlig afsigt, "utan svek och argan list."

Ute i en lund af sekelgamla träd, icke långt ifrån floden, hölls å en öppen plats det första stora mötet mellan landets urinvånare och våra nykomne landsmän. Detta möte hade varit värdigt den ypperste målares pensel. Man såg här den

majestätiske, på segrar rike Mitatsimint med de mångfärgade örnfjädrarne i sina ännu svarta lockar; lägre höfdingar och krigare med bågar och bjärt färgade pilkoger, tomahawker och skalper; medicinmän i fantastiska drägter och längre bort grupper af indianqvinnor och barn. Å den andra sidan såg man den flegmatiske, lugne och språkkunnige Minuit, klädd i holländsk drägt, den kraftfulle ynglingen Henrik Huyghen, hvilken bar den svenska fanan, vid hans sida den axelbrede tappre löjtnanten Måns Kling, hvilken var lika skicklig i konsten att uppmäta och kartlägga en landsträcka som i konsten att utsticka ett läger. Denne krutsprängde krigare stod här tyst, stödd på sin väldiga klinga, ett arf från förfäder, hvilka kämpat under Engelbrekt, Sturarne och Gustaf Wasa. Hans älghudskyller visade framtill spår efter nappatag med Tillys kroater under slaget på "Leipzigs slätt" och hans stormhatt hade fått mer än ett väldigt svärdshugg vid stormningen af Würzburgs vallar. I en halfkrets på båda sidor om Kling stodo yngre, med den tidens musköter beväpnade soldater, klädda i blå-gul uniform, höga kraftiga bönder och arbetare från Vestergötland, Småland, Vermland och andra landskap i Sverige samt svenska qvinnor i hemväfda vackra drägter, prydda med silfverspännen och broscher.

Dalkulla i nationaldrägt.

Sedan skänker af svenskarne utdelats till indianerna så frikostigt, att de senare, trots sin sjelfbeherskning, icke kunde dölja sin förvåning, framstälde Minuit fråga, om indianerna skulle vilja till Sveriges stormäktiga drottning Kristina försälja den landsträcka, som låg på vestra sidan om elfven. Härtill visade sig indianhöfdingarne ingalunda obenägna. Mitatsimint förklarade sig vara villig att sälja allt land, som låg mellan Minquas kil, hvarest mötet hölls, och Boomtiens udde (n. v. Bombay Hook) i söder. Andra närvarande höfdingar sade sig vara villiga att sälja landet norr ut till Schuylkil (vid n. v. Philadelphia). Då priset uppgafs, tillkännagåfvo svenskarne, att de voro beredde att betala för landet, icke blott allt hvad indianerna fordrade, utan mer dertill, hvilket tillkännagifvande ökade indianernas förvåning, ty med dylika affärsmän hade de aldrig förut sammanträffat. Ordentliga köpebref utfärdades nu på holländska språket, köpebref, hvilka indianerna undertecknade med sina bomärken, svenskarne med sina namn. Derefter afslutades mötet och svenskarne och indianerna skildes såsom de bästa vänner. Ett vänskapsband var mellan dem knutet, som aldrig skulle genom svek och bedrägeri slitas; väg var bruten och föredöme gifvet för Wilhelm Penn och hans qväkare i en kommande tid.

Sedan landet, som skulle blifva "Sveriges krona i evärdliga tider tillhörigt", betalts med varor, kartlades det af löjtnant Kling, som i gränslinien nedslog pålar, försedda med den svenska drottningens namnschiffer (C. R. S.). Samtidigt härmed började Minuit uppföra å norra stranden af Minquas kil, å det ställe, hvarest staden Wilmington nu ligger, en skans, som efter Sveriges drottning kallades Kristina.

Detta förtörnade på det högsta holländarne i Nya Amsterdam (New York), hvilka gjorde anspråk på landet. Det dröjde icke länge förr än svenskarne hade nöjet mottaga en ljungande protest från ingen mindre personlighet än Wilhelm Keift, som i skrifvelsen kallar sig "generaldirektör af Nya Nederländerna,

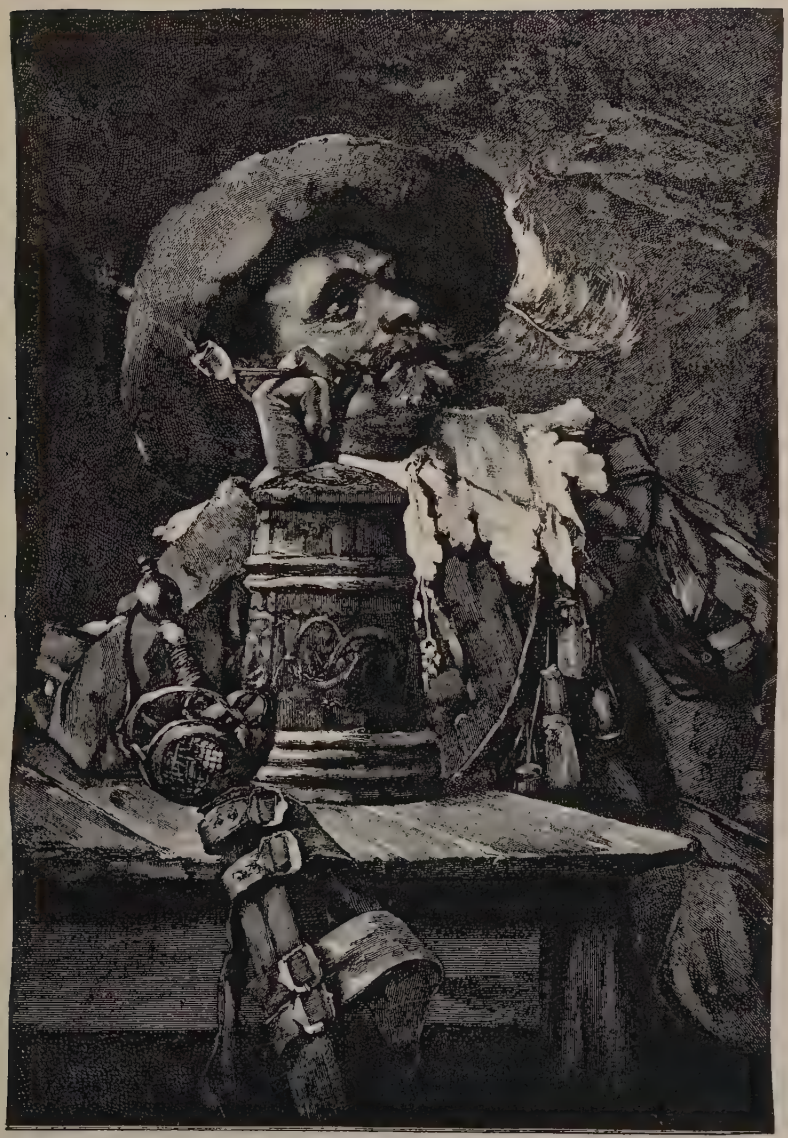

Måns Kling.

boende på ön Manhattan uti fästningen Amsterdam, under det guvernement, som lyder till de högmäktiga generalstaterna af de Förenade Nederländerna och det uti rådskammaren i Amsterdam priviligerade Westindiska kompaniet." Men svenskarne läto icke skrämma sig, hvarken af den långa titeln eller af protestens hotelser; arbetet på skansen fortsattes, kanoner fördes från fartygen upp på vallarne, och en garnison

Drottning Kristina (Gustaf Adolfs dotter).

af ända till — 24 man inlades i det nya fästet. Styrkan var visserligen obetydlig, men det svenska namnet var mer än en hel här. Den flagga, hvilken svajade öfver den låga, oansenliga skansen, fladdrade under samma tid segerkrönt på Wittstocks and Chemniz' slagfält samt utanför Prags portar. Den flaggan vågade hvarken holländare eller engelsmän angripa.

Det lyckades de nykomne svenskarne, att småningom slå under sig en icke obetydlig del af indianhandeln. I kolonien rådde rastlös verksamhet: hus timrades, från hvilka snart spinnrockens surr och väfbommens slag hördes sent och bittida, jord odlades, säd såddes och tobak planterades. På tobaksodlingen fäste man stora förhoppningar, att den skulle i framtiden blifva en af koloniens förnämsta inkomstkällor, pelshandeln en annan och handeln på Vestindien en tredje. Sedan Minuit på bästa sätt utfört sitt åtagna uppdrag, återvände han (sannolikt i juni) till Sverige med Kalmar Nyckel, men kom icke längre än till den vestindiska ön St. Kristoffer, hvarest han drunknade. Kalmar Nyckel kom i november till Holland och i juni påföljande år till Göteborg. Fogel Grip afgick också från Nya Sverige till moderlandet och anlände dit i maj 1639.

Med denna i korthet skildrade första expeditionen från Sverige till Amerika för 250 år sedan var den svenska invandringen hit till landet påbörjad. Denna invandring har sedan dess aldrig fullkomligt upphört. Den har under vissa tider varit liten och obetydlig, det är sant, men den har också under andra tider, isynnerhet under de senare årtiondena, stigit såsom Nilfloden öfver sina bräddar och såsom Nilen bragt välsignelse till landet, förvandlat öknen till lustgård och vildmarken till åkerfält med gyllene skördar. Vår nationalitet är å Amerikas jord nästan årsbarn med den anglo-amerikanska, och vårt svenska språk ljöd här i landet redan 138 år innan Förenta Staterna ännu funnos till såsom sjelfständig stat — och det har sedan dess aldrig dött ut.

Hade den svensk-finska invandringen å 1700-talet varit, under endast ett par mansåldrar, lika stor som den är i vår tid, mycket hade då varit annorlunda här i landet än hvad det nu är. Nu var invandringen från Sverige deremot obetydlig under ifrågavarande tid, oaktadt allmogens ställning var i många afseenden sämre än i vår tid. En resa till Amerika var ett af faror uppfyldt ‘ vågspel”. Om den fullbor-

dades på 6 månader, ansågs den hafva varit "snäll nog." Blef ett fartyg nödgadt att söka hamn vid någon af Vestindiens af spaniorer och fransmän bebodda öar, blef det ofta ett byte för de laglöse herskarne derstädes eller också utplundrades det, innan det nådde hamn, af de djärfva sjöröfvare, hvilka svärmade omkring i dessa farvatten. Allt detta afskräckte från utvandring. Dessutom var Sveriges folkmängd icke fjärdedelen så stor som nu. Under den tid, då våra segerrika fanor fladdrade från Ladoga och Peipus utmed Alpernas fot och Karpaternas, från stränderna af Rhen till Weichsels och Dnjeprs, egde Sverige med alla dess biländer endast 1½ million inbyggare. Utvandringen kunde derför icke vara synnerligt stor, helst som härен hvarje år drog till sig omkring 4000 af landets kraftigaste söner. Genom värfning och utskrifning stego de härar, hvilka i slutet af 30-åriga kriget kämpade under svenska fanor och svenska anförare, ända till 100,000 man, motsvarande för en folkmängd så stor som Förenta Staternas en här af — 4 millioner.

Till följd af svenskarnes ringa antal i kolonien Nya Sverige, eröfrades densamme, såsom bekant är, af holländarne år 1655 och afträddes slutligen till engelsmännen 1664, men utan inflytande på vårt adopterade fosterlands utveckling blef dock icke den svenska invandringen. Det rättrådiga, laglydiga, idoga, frihets- och fosterlandsälskande folket har lemnat spår efter sig, som tiden aldrig skall utplåna, minnet aldrig glömma.

De förste svenske kolonisterna i Amerika voro ett gudfruktigt folk. Kristendomen var för dem en lifssak, icke bisak. Bibeln, psalmboken och Luthers lilla katekes voro de förrådshus, ur hvilka de i hemmen hemtade sin andliga näring. Redan med den andra expeditionen från Sverige 1640 ankom till dem en lärare, R. Torkillus från Östergötland. En annan, Johan Campanius, ankom tre år derefter. Under en tid, då den protestantiska kyrkan hade nästan förgätit sin missionskallelse, bragte denne lärare evangelii ljus till indianerna i nuvarande Delaware, samt öfversatte till deras tungomål

Luthers lilla katekes, hvilken öfversättning trycktes i Stockholm på Karl XI:s befallning 1696 och spreds sedermera till nästan hvarje wigwam å Delawareflodens stränder.

Hela folklifvet i den svenska kolonien bar en kristlig prägel; utan att derför ega en ängslig, dyster anstrykning. I de lugna

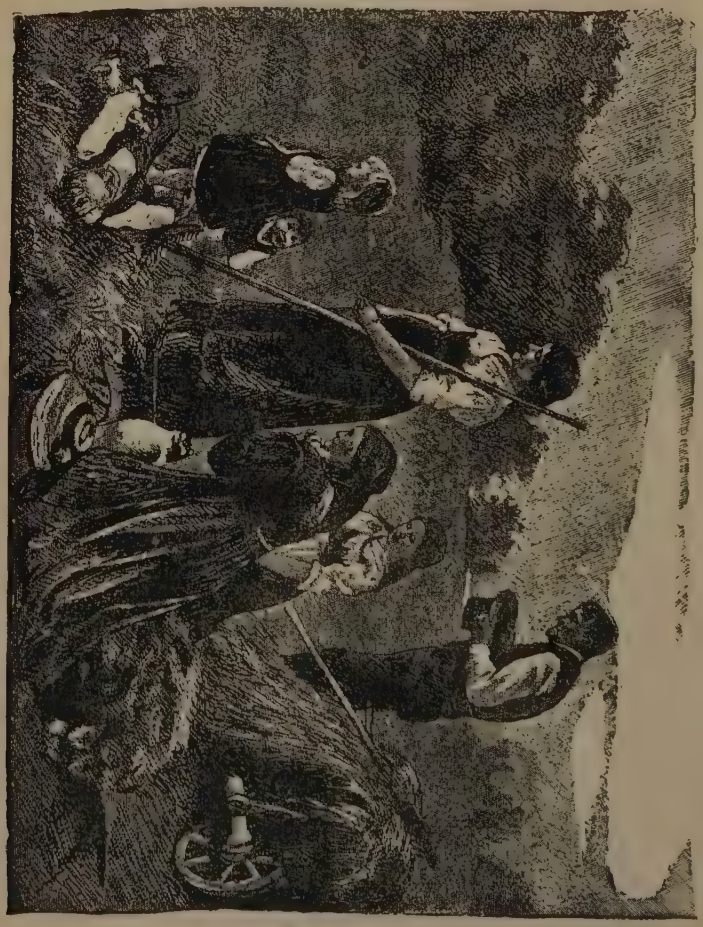

Bönringning i Delaware.

hemmen och i de majestätiska skogarne, på de nyss uppbrutna tegarne och på de afröjda fälten, på de nybanade vägarne och ute på den sköna floden ljöd sent och bitida gladt samspråk eller melodisk sång, än Luthers högstämda koraler, än oöfver-

träffliga folkmelodier från Sveriges dalar och berg. Men då kyrkklockans malmröst klang morgon och afton från tornet, inträdde högtidlig tystnad öfver allt; ty nu var en helgestund inne. Plogmannen stannade i sin halfplöjda fåra, skördemannen nedlade sin skära bland de redan skurna kärfvarne, fiskaren dröjde att draga sin not i land, båtsmannen lät sina åror hvila, husmodern upphörde med sin spånad å den surrande spinnrocken och barnet inställde sin nyss började lek: hvarje hufvud blottades, alla händer knäptes till bön.

Ofta ledo nybyggarne brist på prester och andaktsböcker, men det kristliga lifvet och det kyrkliga sinnet dog dock icke ut bland dessa enkla, trofasta odalmän, det brann endast med något svagare låga, hvilken flammade upp med sin forna värma och glans, strax koloniens församlingar hade glädjen att från Sverige mottaga gudfruktiga, begåfvade och nitälskande kyrkoherdar, till hvilka åhörarne kunde hysa obetingadt barnsligt förtroende i sina andliga angelägenheter. Oaktadt invandringen från Sverige var under många år obetydlig, snart sagdt ingen, och oaktadt kolonisterna voro efter landets "eröfring" omgifna af engelsk-talande grannar, så upprätthölls likväl svensk gudstjenst i deras församlingar i 191 år eller från 1640 till 1831, då deras siste svenske lärare, Nikolaus Collin, afled i en ålder af 87 år.

De svenske kolonisterna voro ett frihetsälskande folk. Man behöfver endast genomläsa den svenska regeringens år 1642 för koloniens förste guvernör Johan Printz* utfärdade instruktioner, hvilka skola lända den svenska regeringen till ära, så länge historien fäller oväldig dom, och man skall snart lära sig inse, att svenskarne i uppfattningen af mer än en vigtig fråga stodo långt framom sin tid. "Fritt arbete, ingen slaf," var en af de grundsatser, på hvilka den svenska kolonien i Amerika hvilade, en grundsats, som först i våra dagar blifvit inskrifven i det adopterade fosterlandets grundlag och folk-

* Han var född i Bottnaryd, Vestergötland, adlades 1642, utnämdes till guvernör öfver Nya Sverige den 15 aug. samma år, dog 1663 såsom landshöfding öfver Jönköpings län.

medvetande, men först efter ett blodigt krig och oerhörda uppoffringar. "Fritt land, ingen afhängighet" var också den tanke, som besjälade den ädle svensk-amerikanen Johan Morton, då han med sin afgörande röst ställde Pennsylvanien i de fria koloniernas led och med sitt namn underskref detta lands sjelfständighetsförklaring 1776.

Den svenske kolonisten var en "man för sig". "Underdånig all mänsklig ordning" som han var, så låg det dock på botten af hans karaktär en sjelfständighetsanda, som ej gerna fördrog beroende af andra, allra minst förtryck af främmande herskare. "Han visste med sig", säger en anglo-amerikansk författare, "att han tillhörde en stormakt och att det höfdes honom att herska." Följaktligen fördrog han aldrig kryperi och fjäsk för dem, hvilka tillhörde annat folk, egde annan sed, annat språk och annan tro.

"Osmakligt var ej än hvad helst som nämdes svenskt;
hans sinne som hans drägt var varmt och fosterländskt.
Nöjd med hvad jorden bjöd och skog och bölja gaf,
han sökte ingens skygd och hade ingen slaf."

Ehuru de svenske kolonisterna i Nya Sverige visst icke voro några felfria helgon, lika litet som svensk-amerikanerna i våra dagar äro det, så ega de likväl förtjenster, hvilka för alltid tillförsäkrat dem ett framstående rum i detta lands häfder. De voro i jämförelse med oss endast en hand full folk, men de voro en enig nationalitet. Den "kungliga svenska afundsjukan" och den bittra demoniska partiandan i konservativa och liberala färger sög icke såsom en blodigel detta folks lifskraft, must och märg. Hvad som kunde lända hela folket till gagn samt till ära och anseende bland andra nationaliteter, det var hela folkets angelägenhet, för hvilken alla hjärtan klappade, alla händer verkade.

"På berg, på slätt, i dal, i skog
ett enda sinne rådde;
I svenske män, ha än i dag
vi qvar detsamma sinnelag?"

Är det minne, som vi i afton fira, en för oss ur seklernas graf frammanad vålnad, hvilken anklagande pekar på en

En svensk bondgård i Delaware.

gudsfruktan, som är på mer än ett ställe ett sken utan kraft i lifvet och i döden, på en nationalkänsla, som är nästan qväfd under partiandans iskalla famntag, och på en sjelfständighetskänsla, alltid färdig att bortbyta fäderneärfdt rent guld för hvilka lumpna glasperlor som helst, endast desamma bära främmande fabriksstämpel. Eller är detta minne en i ljusets, framåtskridandets och frihetens skära skrud klädd genius med en tafla nästan fullristad af svensk-amerikanska segrar, vunna icke blott i forntiden, utan äfven och i synnerhet i vår tid? Jag älskar att tro det senare; ty är icke detta land en sådan tafla, å hvilken vi med "tanke, svärd och plog" tecknat bragder, för hvilka vi icke behöfva blygas å våra fäders minnesdag? Det är sant hvad den föregående talaren* yttrat om den väldige kämpen utan svärd och sköld, hvilken sände under republikens mörkaste pröfningsdagar sitt snilleverk — den förste monitoren — såsom en "räddande ängel" öfver vågen, det är lika sant hvad han yttrat, att denne vår ärade landsman aldrig såg en af sitt fosterlands söner i landsförrädares eller anarkisters leder, men väl tusenden, hvilka kämpade, blödde och dogo hjältedöden under stjärnbanéret, omkring hvilket de liksom vi stodo en trogen lifvakt. Såsom banbrytare och såningsmän för framtidens skördar tåga vi fram från haf till haf, utan mycket buller och bång, men "hvad som sker stort, sker tyst." Vår gudsfruktan, der den är sann, vår frihets och fosterlandskärlek, der den är varm, vår nationalkänsla, der den är lefvande, skola bära—så är vårt hopp — rika skördar, det älskade adopterade fosterlandet till båtnad och gagn. Framdeles såsom hittills vilja vi uppfylla vår pligt såsom det höfves amerikanska medborgare, men också kräfva såsom sådana vår rätt till den yttersta skärfven, häfdande å alla områden det svensk-amerikanska namnets ära och anseende, till dess detta namn blifver från haf till haf ett hedersnamn, som i sig innefattar allt, som är stort, ädelt, rätt och sant.

* Hon W. W. Thomas Jr., För. Staternas minister i Stockholm, höll det engelska festtalet, i hvilket betonades den stora tacksamhetsskuld, i hvilken republiken står till svensk-amerikanen John Ericsson.

Den svensk-amerikanska pressen.

Tal hållet vid "The Scandinavian Press Associations of the Northwest" fest i Minneapolis, Minnesota, den 14 mars 1884.

Det nittonde seklets svenska invandring till Förenta Staterna är, såsom bekant, yngre än den norsk-danska. Detsamma är också naturligtvis förhållandet med den svensk-amerikanska tidningspressen, hvilken räknar sina anor från 1854, eller, måhända rättast, från den 3 januari 1855, åtta år efter det landets första norsk-danska tidning *Nordlyset* börjat stråla från Racines i Wisconsins horisont samt fyra år efter det den likaledes norsk-danska tidningen *Emigranten* börjat hitta vägen till och välkomnas i blockhusen i Wisconsins, Illinois', Iowas, Minnesotas och Michigans skogar och ödebygder.

Knapt 30 år hafva förflutit sedan de första, hvarandra mycket olika hjärtbladen till den svensk-amerikanska pressens lifskraftiga träd började uppspira i två af Illinois' då för tiden små och oansenliga städer, Galesburg och Galva. Här utkommo nästan samtidigt tidningarne *Hemlandet, det gamla och det nya*, redigerad af dr T. N. Hasselquist, den svensk-amerikanska pressens nestor, och Svenska *Republikanen*, redigerad af hr. S. Cronsioe. Båda tidningarne afhandlade icke blott politiska frågor, utan sysselsatte sig derjämte mycket med kyrkliga angelägenheter, hvarunder den förstnämda, så väl nu som sedermera under många år, var de svensk-

D:r T. N. Hasselquist.

lutherska församlingarnes i Amerika enda organ och den senare ett "osekteriskt" språkrör för utom nämda församlingar stående landsmän, bland hvilka den s. k. Jansonismens anhängare i Bishop Hill, Ill., till en början utgjorde det största antalet. De nyssnämda tidningarne, hvilkas storlek var ungefär ¼del af våra större svensk-amerikanska veckotidningars, voro visserligen i mera än ett afseende med talang redigerade, men skulle dock, derest allmänhetens anspråk varit så mångfaldiga och så stora som i vår tid, snart dött i sin linda af brist på näring. Prenumerationspriset var dock jämförelsevis mycket *högre* än i våra dagar. *Hemlandet*, som utkom endast hvarannan vecka, kostade 1 dollar 50 cents pr år. En tidning, lika stor som en af vår tids svensk-amerikanska tidningar skulle, enligt denna beräkning, hafva kostat 10 á 12 dollars om året.

Den svensk-amerikanska pressens tvillingbarn föddes under ångbåtsfartens och telegrafväsendets barndom, och de nyheter, som de buro i sina små sköten till allmänheten, vittnade derom. Uttrycket "färska nyheter" hade då en annan betydelse än i vår tid; det betecknade helt enkelt de nyheter, hvilka senast kommit till redaktionens kännedom. Tiden, då tilldragelserna timat, togs mindre i beräkning. Var detta händelsen med de inländska nyheterna, huru mycket mer då med de utländska! Ingen telegrafkabel förenade ännu skilda världsdelar för att med blixtens hastighet bringa nyheter från den ena till den andra. Först efter 2 à 3 månaders färd på "stormande haf" och öfver bebygda och obebygda trakter här i landet kom posten från Sverige å "obestämd tid" till det nära civilisationens gränser liggande Illinois, och posten i fråga bestod då icke såsom i våra dagar af 100 à 200 tidningar från snart sagdt alla städer och provinser i det gamla fosterlandet, utan af *en*, på sin höjd *två* tidningar, en från Stockholm och en från Göteborg. Uteblefvo dessa den tid de väntades, så bespisade man prenumeranterna med qvarlefvor af den sista posten så länge dessa räckte eller fylde nyhets-

afdelningen med annan läsning, till dess "färska nyheter" med den snigelsnabba utländska posten ånyo ankommo.

Såsom en fader på ett förtroligt och okonstladt sätt berättar för sina begärligt lyssnande barn om tilldragelser, hvilka timat ute i den stora vida världen, så berättade redaktören — då hans verksamhet i annat lefnadskall så medgaf— vigtiga politiska och kyrkliga nyheter för tidningens prenumeranter, af hvilka de flesta voro hans vänner eller bekanta, nästan alla i samma lefnadsförhållanden, nästan alla egande samma kunskapsmått och samma billiga anspråk. Att från statsmannens synpunkt skärskåda dagens politiska frågor, och med logisk skärpa sluta till deras möjliga följder för land och folk, kom mindre i fråga. Det vakna rätts- och frihetsmedvetandet, som uttalade sig på ett ärligt, för "gemene man" lättfattligt språk, fälde utan många "pro" och "con" "om" och "men" sin dom, och folket *kände*, att domen var sann, att den egde till sin grund moraliska stöd, om andra bekymrade det sig föga.

Nybyggarelifvet med dess många försakelser och stränga prosaiska allvar afspeglade sig i hvarje tidningsnummer. Skönliteratur och konst egnades liten eller ingen uppmärksamhet. De enda följetonger, som kommo i fråga, voro korta, "didaktiska" berättelser. Till och med ordet "roman" var okändt för de fleste den tidens läsare. Handel och sjöfart, storslöjd och handtverk, med ett ord, alla näringar, utom jordbruket, blefvo i tidningpressen mer eller mindre styfmoderligt behandlade, troligen emedan jämförelsevis få svenskamerikaner egnade sig åt annan näring än den sistnämda.

Forskaren, som i en framtidsdag önskar lära känna början till den svensk-amerikanska nationalitetens intellektuella och materiella framåtskridande, och som derför i arkiven studerar denna nationalitets första tidningsårgångar, skall nog i dem märka brister och fel, men han skall också icke undgå att i det ärliga och trogna arbetet skönja förtjenster af stort värde, till hvilka han tvifvelsutan kommer

att i första rummet räkna pressens varma frihets- och fosterlandskärlek samt orubbliga förtröstan på en högre makts ledning af nationernas öden i mörka så väl som ljusa skiften. Redan i början af sin tillvaro uppträdde den svensk-amerikanska pressen såsom en den medborgerliga jämlikhetens förkämpe mot den bornerande "knownothingismen" hos de infödde anglo-amerikanerna, och den såg med sin oförvillade blick hvad som var doldt för mången statsman i kongressens salar, den såg, att slafveriet var en förbannelse för land och folk, en den mörkaste skamfläck å Amerikas blanka vapensköld; och den icke blott såg det sjelf, utan öppnade äfven andras ögon för samma syn. Långt före det ödesdigra anfallet å Fort Sumter (den 12 april 1861), långt innan larmtrummans ljud hade kallat äfven Sveriges hit utvandrade tappre söner till vapen för frihet och människorätt, hade de små tidningsbladen slagit larm i nybyggarnes hjärtan och kommit dessa att klappa med friskare slag än någonsin förut för de dyrbaraste skatter ett folk eger på jorden. Under den medborgerliga frihetens och jämlikhetens banér hade den unga pressen ställt sig, och der se vi honom stå orygglig, "i med och motgång lika", till dess att detta banér svajar å slafveriets sista fäste, ja ännu längre fram i tiden, ända till närvarande stund.

Den svensk-amerikanska pressen har från den anspråkslösa början, som jag med få ord tecknat, utvecklat sig till hvad den är i vår tid. Redan i juli 1856, då *Rätta Hemlandet* började utkomma, delades pressen i två grenar, en politisk-kyrklig och en uteslutande religiös, båda under en och samma redaktörs ledning. *Hemlandet, det gamla och det nya* var nämligen efter *Svenska Republikanarens* i Chicago timade frånfälle, den enda politisk-kyrkliga tidning på svenska språket i Amerika till 1857, liksom sedermera under första hälften af 1860 talet.

I slutet af 1858 hade *Hemlandet*, som då räknade 1000 prenumeranter, af sin egare dr T. N. Hasselquist öfverlåtits

till "Svenska Lutherska Tryckföreningen," bestående af medlemmar tillhörande Augustana-synoden, och sedan pastor E. Norelius blifvit vald till redaktör, flyttades tidningen till Chicago, hvarest den började utgifvas den 7 januari 1859. Från denna tid, ända till 1872, då tidningen genom köp öfvergick i firman Enander & Bohmans händer, stod hon under "Tryckföreningens", i sista instans under Augustana-synodens kontroll samt var under redaktörerna E. Norelii, J. Engbergs och dr A. R. Cervins tid (1858—1868) politisk republikansk och på samma gång ett officielt kyrkligt organ för nämda synod; men började sedermera i slutet af 1860-talet, då svenska lutherska samfundet i Amerika fått ett nytt kyrkligt organ i tidskriften *Augustana*, att under redaktör P. A. Sundelii ledning (1868—1869) mer och mer öfvergå till hvad den sedan blef och hvad den fortfarande är: en uteslutande politisk tidning.

På hösten 1857 utkom *Minnesota Posten*, en politisk-kyrklig tidning med E. Norelius och J. Engberg till redaktörer och Red Wing till utgifningsort. Den svåra penningkris, som vid denna tid hemsökte landet, medförde tidningens död inom ett år, och någon svensk tidning i Minnesota fans sedan, mig veterligt, icke före *Svenska Monitören*, *Svenska Nybyggaren*, och *Luthersk Kyrkotidning*.

Nya svensk-amerikanska tidningar uppstodo icke under de närmaste åren efter 1857. Ett af baptister i Galesburg, Ill., bildadt bolag började visserligen 1859 utgifva tidningen *Frihetsvännen*, för hvilken herrar Peterson och Wilberg samt senare C. Arosenius voro redaktörer, men denna tidning afsomnade efter förloppet af ett år. År 1862 började de svenska metodisterna att, understödda af de anglo-amerikanska, utgifva tidningen *Sändebudet*, en hufvudsakligen religiös tidning, hvars förste redaktör var V. Witting. Först 1866 kom ett större mera varaktigt tidningsföretag till stånd i Chicago. En bolagstidning *Svenska Amerikanaren*, hvilken för några år tillbaka förenades med *Nya Verlden*, började då utkomma med

D:r E. Norelius.

löfte om att "blifva ett frisinnadt organ för svensk-amerikanska befolkningen." Tidningens förste redaktör var öfverste H. Mattson, som snart efterträddes af C. Arosenius och denne af Herman Roos, en "det ärliga fritänkeriets banérförare," för att begagna ett af hans egna yttranden. Bland hans liktänkande trosbröder äfvensom bland den utom all kyrklig förbindelse stående, mot "prester och läsare" mer eller mindre ovänligt stämda delen af våra landsmän sprides hastigt den nya, med talang redigerade tidningen, i hvilken icke blott politiska frågor dryftades, utan äfven kyrkliga sådana skärskådades, från rationalistisk synpunkt. Någon tid efter denna tidnings födelse — årtalet förmår jag icke uppgifva — uppdök i New York, en *Skandinavisk Post*, ett dagblad och veckoblad med tarflig utstyrsel och ett ur Sverige, Norges och Danmarks tidningspress utan urskilning hemtadt innehåll, till hvilket redaktören stundom fogade såsom bihang några grofkorniga qvickheter, politiska smädeartiklar i "demokratisk anda" eller mot enskilda personer och samhällsklasser riktade uppsatser i samma stil. Den första svensk-engelska tidning, som utgafs här i landet, var *The Illinois Swede*, som började 1869 utgifvas af kapt. E. Johnson i Galva, Ill. Denna tidning blef dock redan 1870, efter det C. F. Peterson öfvertagit redaktionen, en uteslutande svensk tidning med namnet *Nya Verlden*. En tid derefter utgafs i Caribou, Maine, en liten engelsk-fransk-svensk tidning *The North Star*, hvilken dock efter några månader lugnt och stilla afsomnade.

Det var under medlet af 1860-talet som nyssnämda politisk-kyrkliga och politisk-okyrkliga tidningar jämte de olika kyrkosamfundens religiösa tidskrifter började att under nästan oafbrutna bittra och häftiga strider samla våra landsmän under olika religiösa partifanor. "Antingen — eller" var dagens lösen. Den sömnaktiga religiösa likgiltigheten, hvilken hos många fostrats inom statskyrkan i det gamla fosterlandet, försvann snart vid pressens gälla stridssignaler, hvilka

LIBRARY
LUTHERAN SCHOOL OF THEOLOGY

manade en och hvar att intaga sin plats i de kämpandes leder, för att fortsätta den redan i Sverige började striden mellan pietism och rationalism, mellan lutheranism och reformert lärouppfattning. I sina politiska åsigter var flertalet svensk-amerikaner då såsom nu "ett hjärta och en själ," men en politisk tidningspress, i detta ords amerikanska betydelse, egde bland dem icke ännu sin tillvaro. Det skulle icke vara utan intresse att noggrant följa den svensk-amerikanska tidningspressens utveckling och verksamhet under 1860-talet, det skulle också vara i mer än ett afseende lärorikt att betrakta huru denna tidningspress, som med skäl kan kallas "ett kunskapens träd på godt och ondt," har under de följande åren burit å sina skilda grenar mången ädel frukt och fält i god jord hos vårt rikt utrustade svensk-amerikanska folk många andens frö, som spirat upp för att lemna skörd åt samtid och eftervärld, men också huru från pressens kärnfriska stam utskjutit många vattenskott, hvilka prunkat med braskande löf, men saknat frukt, eller hvad värre varit, burit giftig sådan. Tiden, som är mig tillmätt, skulle dock icke medgifva dylika skildringar och dessutom ligga tidningspressens vexlande öden med olika "anderiktningar" efter 1870 allt för nära vår egen tid för att kunna fullt oväldigt bedömas, i synnerhet af den, som sjelf är "part i målet." Några af orsakerna till och följderna af pressens utveckling, vill jag dock här påpeka.

Då den svenska invandringen kom att omfatta landsmän med olika åsigter i religiösa och sociala frågor och med olika bildning samt tillhörande skilda lefnadsyrken, och då samtidigt härmed den i landet uppväxande svensk-amerikanska ungdomen började i lifs- och världsåskådning skilja sig i mer eller mindre mån från sina förfäder, blef icke blott den splittring och partikamp, som jag med lätt hand vidrört, deraf en oundviklig följd, utan anspråken å de olika svensk-amerikanska tidningarne stegrades också till jämnhöjd med anspråken å de största, på kapital och arbetskrafter rika engelsk-

merikanska veckotidningarne. Då en enskild man, äfven den dugligaste, omöjligen förmådde med eget arbete och egna medel uppfylla dessa anspråk, uppstodo de olika svensk-amerikanska tidningsbolagen; och den lag, enligt hvilken handtverket småningom men säkert dukar under för det affärsmessigt bedrifna fabriksväsendet, började göra sig gällande äfven inom tidningsvärlden. "Arbetets fördelning" infördes här, lika så väl som å andra industriens områden. En fick på sin lott att förse tidningen med redaktionsartiklar och nyheter från de olika staterna, en annan, att ur den europeiska posten göra ett för tidningen lämpligt urval, en tredje att samla och öfversätta annonser, en fjärde fick sig anförtrodd expeditionen, en femte bokföringen o. s. v. Ingen hufvudredaktör för en större svensk-amerikansk tidning förmår numera noggrant kontrollera allt detta olikartade arbete, ofta har han icke ens rätt dertill, men likväl hålles han icke blott juridiskt, utan äfven moraliskt ansvarig för detsamma. Han har kanhända icke det ringaste att skaffa med bolagets affärer, men råkar bolaget af en eller annan orsak på obestånd, så lägges detta honom till last. Ännu hyser mången tidningsläsare den barnsliga föreställningen, att redaktören är allsmäktig och allvetande, att det är han och ingen annan, som skrifver hvartenda ord i tidningen, att det är han, som håller reda på prenumeranternas adresser och expedierar hvarje tidningsnummer till sin bestämmelseort, och att det är han, som får i sin ficka stoppa all nettobehållning, som tidningsaffären lemnar, korteligen, att det tillgår på tidningsbyråerna på samma sätt som för 20 à 30 år sedan.

Med arbetets fördelning, genom hvilken den individuella prägel, som hvarje tidning fordom egde, mycket försvunnit, har anspråkens förut omnämda stegring ingalunda upphört, utan tvärtom under den lifligaste konkurrens ökats, och det på samma gång som prenumerationspriset nedtryckts till det minsta möjliga och utgifningskostnaderna blifvit många

gånger större än fordom. Våra större politiska tidningar nödgas numera afhandla icke blott veckans politiska och "allmänna" nyheter på ett lika utförligt sätt som de engelska veckotidningarne, utan derjämte äfven olikartade, till skilda vetenskapsgrenar hörande frågor, hvilka kräfva specialstudier, för hvilka tiden är för en redaktör ytterst begränsad. Den hos oss rådande bristen på särskilda landtbruks-, industri,- handels-, vetenskaps-, och literaturtidskrifter måste, åtminstone i någon mån, ersättas af den politiska tidningspressen. De allvarliga försök, som en och annan gör, att under det ihärdigaste arbete uppfylla denna svåra fordran, kosta mera än hvad allmänheten anar. De kosta ofta tidningsmannen dagens fröjd och nattens ro, nedbryta hans helsa och förtära i förtid hans sista lifskrafter, under det att kanhända samtidigt härmed en "smart" yrkesbroder, hvilken fäster mindre afseende vid de påpekade behofven än vid det som för ögonblicket "slår an" på allmänheten, skördar utan synnerlig möda beröm och guld genom sin i dubbel mening affärsmessiga verksamhet, i hvilken de knipsluga beräkningarne och det väldiga "basunandet" ofta intaga det främsta och det egna arbetet, den trägna forskningen det sista rummet.

En annan sak förtjenar att i sammanhang härmed framhållas. Allmänheten har börjat allt mer och mer betrakta de svensk-amerikanska tidningsbyråerna såsom ett slags kommissions- och förfrågningskontor, till hvilka både rimliga och orimliga uppdrag och frågor sändas från alla håll och kanter i hopp om, att de skola kostnadsfritt uträttas och besvaras. Detta utgör visserligen ett glädjande bevis på allmänhetens stora förtroende, men ökar också redaktionens arbete och lägger sten på en redan tung börda. Dock, huru många skuldror anse sig icke starka nog att bära densamma? Huru mången "grötmyndig förstå-sig-påare" för att begagna en hvardaglig benämning å hvardagliga subjekter, anser icke, att han skulle, derest *han* vore redaktör, höja tidnings-

pressen till en förut aldrig anad höjd af fullkomlighet? Och i huru mången fullfjädrad snobbs trånga hjärna vaknar icke tanken på lätt förvärfvade lagrar, rika inkomster och ett makligt lif på en lefnadsbana, som i verkligheten icke passar för goddagspiltar, äfven om en och annan sådan å henne röner framgång, tack vare andras arbete. Tidningsmannabanan är nämligen en bana, icke för lättingar och sprätthökar, utan för ihärdiga *arbetare*, hvilka äro villiga att under sitt dagsverke taga alla själens och kroppens krafter i anspråk för en ofta mycket ringa lön och ett kanhända ännu mindre erkännande af sin egen samtid. Mången, som i våra dagar eger skarp blick för tidningspressens brister och hyser mycket höga tankar om sin egen förmåga att afhjälpa desamma, endast tillfälle dertill gåfves, skulle, derest han på något "outransakligt och outgrundligt sätt" upphöjdes till namn, heder och värdighet af redaktör, finna sig efter förloppet af 2 à 3 veckor, försatt i ungefär samma ställning som den till borgmästare upphöjde politiske kannstöparen och med denne bekänna: "Jeg har faaet et Embede hvorudi jeg veed ikke hvad hvidt eller sort er, og hvortil jeg finder mig ganske udygtig. Nu maa jeg leede efter en Krog at henge mig paa". Det är dock möjligt att han — den nye redaktören — icke skulle uthärda i 2 à 3 veckor, utan att han redan efter några dagars redaktionsarbete skulle visa sig fullt kompetent för befordran till — dårhuset.

Hvad som i våra dagar bidrager till att försvåra redaktionsarbetet är brist, icke blott på tid, utan äfven på utrymme. Till följd af att så många olikartade ämnen måste i våra större politiska tidningar afhandlas, blir utrymmet för hvart och ett af dem ytterst begränsadt, trots tidningarnes stora format. Och i ännu högre grad är detta händelsen i de politisk-religiösa bladen, till hvilka må med skäl räknas icke blott de, hvilka uppträda såsom förkämpar för ett eller annat kyrkosamfund, utan också hvar och en s. k. politisk tidning, bland hvars hufvudmål synes vara att proselytera

för en "ortodoxien" motsatt religiös åskådning, den må kallas "liberal kristendom", "förnuftsreligion", "fritänkeri" eller hvad det vara må. Är det för en svensk-amerikansk politisk tidning, till följd af bristande utrymme, svårt att ens torftigt tillgodose de behof, som jag nyss framhållit, så är det af samma orsak för en politisk-religiös, hon må vara af hvilken halt som helst, snart sagdt omöjligt. Häraf följer bland annat, att den tid är för alltid förbi, då man bevisade redaktören en välgerning, genom att tidt och ofta sända honom 5 à 6 på alla sidor tätskrifna ark till "spaltfyllnad", och att den tiden för länge sedan försvunnit, då saxen var redaktörens trognaste medarbetare. Saken är nu omvänd: spaltfyllnad fins i öfverflöd, men spalter saknas. Tankarnes uttryck måste derför sammanträngas, alla onödiga inledningar och reflexioner uteslutas, allt, som icke rör det ämne, som afhandlas, utan nåd och barmhertighet strykas.

Genom dessa och andra reglers tillämpning, har under det sista årtiondet hos oss utbildat sig en säregen, rakt på sak gående tidningstil, som äfven i Sverige blifvit af ansedda tidningsmän framställd såsom mönstergill; och samtidigt med denna stils utbildning, har vårt sköna svenska språk så småningom "friskt från de manliga dragen tvättat det främmande smink", hvarmed det för 10 à 15 år sedan var allt för mycket befläckadt. "Gatpojks-språket" är derjämte numera inom vår tidningspress ett "dödt språk", ehuru en och annan "gengångare" understundom, ehuru högst sällan, å detsamma upprepar några lösryckta fraser. De smutsiga anfalls- och försvarsvapnen från fordom äro stälda i skamvrån. Pressen har med ett ord öfverlefvat sina slyngelår och inträdt i manbarhetens ålder, mera ansedd, mera inflytelserik än någonsin förr; och ehuru han eger fel och brister, hvilka några beklagligen af allmänheten sjelf gillas och uppmuntras, så eger han dock derjämte stora, obestridliga förtjenster och gömmer bland sitt slagg så mycket äkta och oförfalskadt guld, att ingen, utom kortsyntheten och dårskapen, vågar underskatta

hans värde, ingen, utom okunnigheten och afunden, bestrida att han — åtminstone hans bättre del — ärorikt häfdar vid sidan af landets tidningspress på andra tungomål det svensk-amerikanska namnet och sin höga ställning såsom en bildningens ihärdige banbrytare, en sanningens omutlige härold, en frihetens oförskräckte kämpe.

Att pressen intager en sådan ställning, dertill är icke blott några herrar tidningsmän, utan äfven vår nationalitet orsaken. Folkets anda, som också kallas tidens, utöfvar på tidningspressens anderiktning och halt det största inflytande till godt eller ondt. Är folkets ande upplyst, högsint, ädel, så trifvas inga giftiga upasträd i hennes rena luft, men är denna anda af motsatt beskaffenhet, dväljes han helst bland smuts och blod, så frodas giftträden lifskraftigt i de giftiga träskångorna. Alla ett folks pressalster tillsammantagna äro derför en af de säkraste gradmätare å folkets andliga odling och karaktär, en klar spegel, i hvilken nationalitetens hela sinnesriktning tydligt afspeglar sig. En god tidningspress är folkets ära, men en dålig dess vanheder.

Yrkesbröder! Förenta Staternas fria press, af hvilken vår utgör en icke ovigtig del, är, såsom I väl veten, ett den medborgerliga och religiösa frihetens vigtigaste värn och fäste; den fattiges, svages och förtrycktes både svärd och sköld mot orättfärdighet, lögn och bedrägeri. Men skall detta mäktiga, tveeggade vapen, som blifvit satt i våra händer, kunna af oss redaktörer brukas till större ära och vinning för vår nationalitet och fosterlandet än någonsin förut, så kräfves af en och hvar bland oss, icke blott ökade kunskaper och talanger, icke blott sjelfständighet och viljekraft, icke blott ett hufvud fullt af skarpsinniga tankar och beräknande affärsplaner, samt fria, of guldets bojor och ärans trånad obundna händer att med kraft föra svärdet i striden, utan det kräfves af oss framför allt ett *hjärta*, som klappar med hvarje dag mera varmt för mänskligheten, för vårt eget folks högsta, ädlaste och heligaste intressen, ett *mod*, som

är beredt att för dem våga allt, lida allt, en *karaktär* fast och orygglig som eken, vare sig sommardagens fläkt eller höstnattens storm susar genom hennes krona.

Från all frihets och sannings urkälla flöda oaflåtligen klara och friska strömmar för att befukta andens nedtrampade och förtorkade mark inom stat och kyrka. En dam för dessa strömmar bygdes — tack vare Gud! — icke af människohand, men ofta blir deras vatten i den sämre pressens strömfåra, så väl här i landet som i andra land, grumladt och orenadt, derigenom att lagbunden frihet och laglöst godtycke, verklig sanning och skenfager lögn med hvarandra sammanblandas, hvarefter det gyttjiga flödet som en ny syndaflod utgjuter sig öfver stad och land för att fördränka inom staten den oegennyttiga fosterlandskärleken, det vakna rättsmedvetandet, aktningen för lagarnes och familjebandens helgd, samt för att utsläcka å kyrkans område den religiösa känslans allvar, den uppoffrande kärlekens eld, den sanna trons nit och lif. Vid anblicken af dessa härjningar är hvar och en, som icke eger ett stenhjärta, kallt och känslolöst, färdig att med skalden fråga:

> "Hvar är hämnarn, bröder? När skall hjälpen komma,
> bringande frid öfver sköflade land?"

När skall man lära sig inse, att endast det bästa inom literaturen är för vårt folk godt nog, och att det inom andens område fordras för verkligt framåtskridande någonting mer än att rifva ned, utsläcka och utplåna? Månne icke äfven vår svensk-amerikanska tidningspress har här en hög uppgift att fylla och vi tidningsmän, alla och en hvar, dyra pligter att iakttaga. Icke må vi under deras uppfyllande fåkunnigt försöka att spärra friheten sjelf inom skråmessiga former; hon spränger snart dylika bojor och går genom lyckta dörrar, när vi det minsta förmoda. Icke må vi ljusskygge frukta att djärft blicka in i sanningens strålande ögonpar, och icke må vi af farhåga för lögnens villfarelser önska, att hvarje ny sanning, som af den ärliga forskningen bringas i dagen, måtte,

om möjligt, med det snaraste utan pröfning utrotas från jorden. Sanningen, den rena och oförfalskade, kan ju icke å något slags bål tillintetgöras, antingen hon är gammal eller ny. "Flamman är ju hennes element; och vid det bål, som man reser åt henne, tändas tusende facklor, som annars ej skulle hafva funnit någon härd att tändas vid." Nej, det är icke friheten och sanningen vi böra rädas, men väl de falska andeskepnader, hvilka i en materialistisk tid framträda, höljda i frihetens drägt och med tvifvelaktiga, obestyrkta påståenden på sina lögnaktiga läppar. Det är dessa frihetens och sanningens farligaste fiender vi böra tveka att omfamna och för våra landsmän framställa såsom räddare ur all andlig och timlig nöd. På vår hållning och handling i dessa frågor beror till en stor del om vår tidningspress skall gå framåt eller tillbaka, om din och min verksamhet skall blifva för land och folk, åtminstone i någon mån, till välsignelse eller förbannelse.

"Tveeggadt är det svärdet som du bär,
så böjligt som ett rör i dina händer:
lik gift det bergar lif, och lif förtär;
likt dynamit det spränger berg och — hus;
det breder mörker ut så väl som ljus.

Se derför till att rätt du brukar det!
Lyft ej dess egg för ära, makt och vinning,
men sänk dess hvassa egg och böj din tinning
för ljusets majestät i ödmjukhet!
Ty ärans, maktens, guldets glans förgår,
men sanningen i evighet består."

Sedan ofvanstående tal hölls, har i k. bibliotekets i Stockholm samlingar, i en bibliografisk öfversigt öfver "Svenska tidningar och tidskrifter utgifna inom Nord Amerikas Förenta Stater" meddelats af B. Lundstedt bland annat, att en svensk tidning *Skandinaven* utkom i New York redan 1851. (Endast 3 nr. af densamma finnas å k. biblioteket i Stockholm) *Hemlandets* första nummer utkom den 3 jan. 1855. *Det rätta Hemlandets* första nr utkom 1 juli 1856. *Den Svenske Republikanen i Norra Amerika* började utgifvas den 4 juli 1856 och afsomnade kort efter den 1 juli 1858. *Minnesota Postens* första nr utkom den 7 nov. 1857 och dess sista den 13 okt. 1859. *Frihetsvännens* första nr utkom i Galesburg den 1 jan. 1859 och dess sista den 8 mars 1861. *Sändebudets* första nr utkom i Rockford, Ill., den 18 juli 1862. Dess redaktörer före 1870: V. Witting, C. O. Lundberg, Alb. Ericson, N. O. Vestergren, A. J. Anderson. *Skandinavisk Post* (G. Obom redaktör) började utgifvas i New York den 19 dec. 1863 och afsomnade den 7 aug. 1875. *Svenska Amerikanaren* började utgifvas den 8 sept. 1866. Redaktörer för densamma voro öfverste H. Mattson 1866—67, Herman Roos 1867—69, P. A.

Sundelius 1869—1873. Under en mycket kort tid utgåfvos under 1868—1869 *Galesburgs Weckoblad*, *Skandia* (i New York) *Väktaren*, demokratisk skandinavisk tidning (Omaha) och *Scandias Stjerna* (Omaha). *Augustanas* första nr utkom i okt 1868. *Missionären*, redigerad af E. Norelius, 1869. Under loppet af 1869 började derjämte följande tidningar att utkomma: "The Illinois Swede", redaktör kapten Erik Johnson, *Svenska Minnesota Bladet*, (Red Wing) redaktör Tycho Bernhard Franklin (Johansson), *Swea* (Chicago) red. fru Emilia Guldbrandson. Under 1870 utkommo *Minnesota Tidning* (St. Paul) red. C. Fr. Peterson och J. Kjellberg, *Svenska Monitoren* (St. Paul) red. J. Kjellberg. *Lördags Nisse* (skämttidning,) Chicago, red. C. O. Lundberg, *Nya Verlden* (f. d. The Illinois Swede) Chicago, red. kapt. Eric Johnson och C. Fr. Peterson, *Skandinavisk Härold* (Omaha) red. Th. Hessel.

Helsningstal till de svenske officerarne vid mottagningen i Chicago 1887.

Herrar officerare af den svenska armén!

Då jag i den svensk-amerikanska nationalitetens i Chicago namn helsar eder på "ärans och hjältarnes språk" med ett hjärtligt "välkomne", så uttalar jag icke denna enkla välkomsthelsning till alldeles okända främlingar, utan till nationalfränder, till svenska riddersmän, hvilkas frejdade namn ryktet gång efter annan burit öfver världshafven och hvilkas vapenbragder och fredliga stordåd i skilda världsdelar gjutit en ny glans kring det svenska namnet och kommit äfven våra hjärtan att mången gång klappa af rättmätig stolthet och beundran.

Detta är skäl nog till denna anspråkslösa välkomstfest, men till densamma finnes också ett annat skäl, icke mindre manande, icke mindre stort och betydelsefullt: det är den tacksamhetsskuld, i hvilken vårt adopterade fosterland står till den svenska arméns officerskår, från hvilken i forntid och nutid så många ädla och tappra män utgått för att å Amerikas jord kämpa såsom härförare, alltid *under*, aldrig *emot* Förenta Staternas stjärnbanér.

Då den amerikanska folkfriheten, hvilken leder sina äldsta anor från den skandinaviska Nordens friborna folk, sväfvat i allvarsam fara, så hafva alltid svenska klingor ljungat främst i striden till hennes försvar. Derför har också det svenska krigarenamnet en god klang i frihetsälskande amerikanska medborgares öron. Till och med de svenska färgerna

voro länge här i Amerika, likasom i England, ett partimärke för dem, hvilka voro beredda att såsom svenskarne våga allt för frihet och rätt. Hela den amerikanska härens uniform var redan under sjelfständighetskriget mot England den svenska till färg och snitt snarlik, och den är så än i dag, hvilket icke är ett slumpens verk.

Vårt lands häfder gömma i tacksam hågkomst minnet af den i Gustaf II Adolfs och Torstenssons skola bildade svenske krigaren, guvernör Printz, hvilken i spetsen för svenskar och

De svenska militärerna. 1) Officerare.

finnar planterade "fanan den kära, den gula och blå" på Delawareflodens stränder och der grundade Nya Sverige, den första svenska kolonien i Amerika, nu en stat i unionen; de bevara också minnet af sådana tappra män som friherre Stedingk och grefve Axel von Fersen, hvilka för något mer än hundrade år sedan följde den franske frihetshjälten Lafayettes och den polske frihetshjälten Kosciuskos föredöme, ställde sig under Washingtons fanor och kämpade med ära för detta lands

sjelfständighet. Länge skall detta minne lefva. Skulle detsamma i en aflägsen framtidsdag möjligen så småningom skjutas i bakgrunden, blekna och dö, så skall ett dylikt öde dock aldrig drabba minnet af de svenske officerare, hvilka under det stora inbördeskriget, då förräderi och våld försökte sönderstycka vårt fosterland, skyndade hit från Sverige, erbjödo Förenta Staterna sin tjenst, ingingo i unionsarmén och bidrogo genom sin tapperhet och sina fältherretalanger till att upprorets hydra krossades, att träldomens bojor brötos

De svenska militärerna. 2) Underbefäl.

och att segern fäste sina kransar ånyo vid stjärnbaneret. Sist af alla de svenske män, som härtill bidrogo, skall vårt tidehvarfs störste mekaniska snille, den första monitorens skapare, af fosterlandet förgätas.

Men det är icke endast dessa ärorika minnen, som i afton kallat så många af oss, det fredliga arbetets söner och döttrar, till detta rum. I eder, herrar officerare, se vi icke blott landsmän och vapenbröder till dessa hjältar, hvilkas minne lefver så länge frie män trampa Amerikas jord, utan vi se bland

eder derjämte en framstående banbrytare på kulturens område, en bildningens vägrödjare och såningsman i "de svartas världsdel", i länder under en sydligare himmel än den, hvilken hvälfver sig öfver det sagorika Norden. I vår välkomsthelsning inneslutes till följd häraf ett hjärtligt tack för den vigtiga del, som af honom tagits i detta arbete och för det sätt, på hvilket det svenska namnets ära blifvit äfven på detta område af honom häfdad.*

På samma gång som vi lifligt önska, att eder och edra norska och danska kamraters vistelse i vår femtioåriga världsstad och vårt adopterade fosterland måtte blifva i alla afseenden angenäm och lärorik, hoppas vi, att spåren af vårt folks verksamhet å den intellektuella och materiella utvecklingens bana i Amerika skola för eder vittna om, att vi såsom en nationalitet kraftigt utvecklas i nya lifsformer och i dem verka icke blott vårt nya, utan äfven vårt gamla fosterland till ära, att vi äro en makt i staten, en vigtig faktor i samhället, en faktor, utan hvilken måhända hvarken Chicago eller Förenta Staterna skulle varit hvad de nu äro.

Detta vittnesbörd och de vitsord, för att ej säga loford, som vi af landets alla innebyggare oss förvärfvat, å hvilken plats i lifvet vi än stått och stå, är den bästa, den enda värdiga välkomsthelsningen vi kunna i afton bringa eder.

Den urgamla seden att ledsaga anlända hedersgäster till det rum, der husets förnämsta skatter förvaras, och att visa de ankomne frukterna af årslång möda och flit, den seden vill jag på denna högtidsstund med glädje följa. De skatter, å hvilka jag härvid fäster uppmärksamhet, ega ett högre värde än guld och silfver.

Vår nationalitets mannamod, trohet och ihärdighet, som under striderna å söderns slagfält, vid Shiloh, Vicksburg, Chattanooga, Gettysburg, Atlanta och Richmond bestodo eldprofvet med ära, hafva under freden vunnit icke mindre ärorika segrar. Denna stad, hvarest för några få år tillbaka

* Bland officerarne befann sig löjtnanten vid k. Nerikes regemente m. m, Arvid Wester, hvilken i många år varit kommendant å ett af Kongostatens i Afrika fästen.

endast askhögar och ruiner tecknade stadsqvarterens gränser, har till en icke ringa del våra egna landsmäns ihärdighet, idoghet och arbetsduglighet att tacka för sin närvarande storhet och prakt. Och i vestern, å de snart sagdt ändlösa prairierna, hvarest buffeln och hjorten fordom betade i ostördt lugn, utom då elden rullade fram öfver landet som vågen på stormande haf, der uppblomstra våra landsmäns kolonier inom vidsträckta gränser, der går den svensk-amerikanske odlarens plogbill sedan många år tillbaka sin segersälla gång, der vaggar den manshöga majsen å de bördiga fälten, der böja sig de fullmatade hveteaxen af sin egen tyngd mot marken. Och i de nordliga staternas urskogar, till hvilkas djup solens stråle knappast hittar vägen, i de majestätiska lundar, i hvilka indianstammarnes höfdingar och krigare fordom samlades omkring sina rådseldar, der ljuder nybyggarens yxa och bergsmannens slägga, der bryta våra landsmän, ett folk med järn i vilja och järn i arm, både bygd och malm med samma kraft, med samma framgång som de i kriget bröto fiendens leder.

Härmed är vårt kulturarbete dock endast till hälften antydt. Våra af egna medel uppförda och underhållna högre och lägre läroverk med deras många professorer och studenter, våra talrika tempel, i hvilka tusentals landsmän höja den Eviges lof på sina fäders språk, vår ingalunda obetydliga tidningspress, våra olika literära sällskap och sångföreningar, ja till och med det lifliga intresse, som just nu visar sig bland våra landsmän i hela landet för att hedra den svenske "blomsterkonungen" Linnés minne, allt vittnar, att de intellektuella intressena icke af oss åsidosättas för de materiella, och att vår nationella kultur icke är en tvinande krukväxt, dömd att i en snar framtidsdag dö, utan ett ungt, friskt träd med blom och frukt för samtid och eftervärld.

Det är denna bild af ett frihetsälskande, lifskraftigt hugstort och för alla nationella mål enigt folk jag önskat att ställa för eder blick såsom en kär välkomsthelsning. Tagen

den bilden med eder härifrån och fören den med eder, då I återvänden till "frihetens stamort på jorden", till midnattssolens land, det land, der våra eller våra fäders vagga stod, det land, som vi älska såsom vår moder, under det vi älska *detta land* såsom vår utkorade brud.

De svenska militärer, hvilka deltogo i Chicagos femtioårsjubileum, voro chefen för k. Nerikes regemente öfverste *John Lilliehöök* (sitter till venster å planschen), majoren vid k. Svea lifgarde *H. Gyllenram* (sitter till höger), löjtnanten vid k. Göta artilleriregemente *F. O. Theoander* (står längst till venster), löjtnanten vid k. Nerikes regemente *A. Wester* (står bakom major Gyllenram), löjtnanten vid k. lifgardet till häst grefve *F. von Rosen* (längst till höger) löjtnanten vid Göta artilleriregemente *G. Lilliehöök* samt underlöjtnant vid Lifregementets husarkår grefve *C. Lewenhaupt*. Manskapet utgjordes af två man från hvartdera af Svea gard, hästgardet och Andra gardet, k. Nerikes regemente, Lifregementets husarkår, Kronprinsens husaregemente och Göta artilleriregemente. Se vidare "De svenska militärerna vid Chicagos femtioårsjubileum: Dagboksanteckningar af H. Gyllenram och A. Wester. Stockholm, P. A. Norstedts & söners förlag 1888."

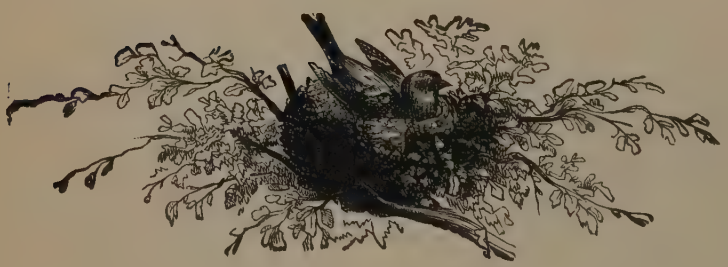

Linné-statyn i Lincoln Park, Chicago.

Märket skall vid vägen stånda och till minne mana så länge män lefva.

Tal, hållet vid aftäckningen af Karl von Linnés staty i Lincoln Park, Chicago, den 23 maj 1891.

Herr president! Ärade landsmän!

Täckelset har fallit och bilden af det barnafromma jättesnille, hvars namn lefver på allas läppar och i allas hjärtan, står i brons midt ibland oss.

Sjelfva naturen, hvilken för den nordiske forskaren öppnade sina rika kamrar, hviskade sina dolda hemligheter, har i dag efter åska och slagregn klädt sig i en högtidsskrud skönare än någonsin. Dansa icke löfven af fröjd i de lummiga kronorna, dofta icke sommarens liljor ljufvare, klinga icke de vingade sångkörernas dityramber samstämmigare, ljuder icke böljans suck derborta vid sjöstrand mera melodisk och glittrar icke till och med graniten, i hvilken den odödliges namn ristats, i en fagrare färgglans än förr.

Naturen synes i det yttre återspegla de böljande folkskarornas inre känslor, så väl den innerliga fröjd, den berättigade stolthet och det ljusa framtidshopp, som vid denna storartade nationalfest besjälar hvarje svensk-amerikan, som också den djupa vördnad och högaktning, med hvilken den stora världstadens vise och äldste samt borgare af allehanda folk och tungomål hafva i dag nalkats den frejdade "blomsterkonungens" ärestod.

Det är icke af nöden att här tälja Karl von Linnés enkla och sköna lefnadsaga, ty den är känd af oss alla och en hvar; och icke blott af oss, utan äfven af jordens alla öfriga civiliserade nationaliteter, bland hvilka icke finnes en, som kan uppvisa hans jämlike.

Det är åt en konung i vetenskapens värld detta monument blifvit rest å republikansk mark, i en lustgård, som från och med denna dag är en "kungsträdgård" i ordets skönaste

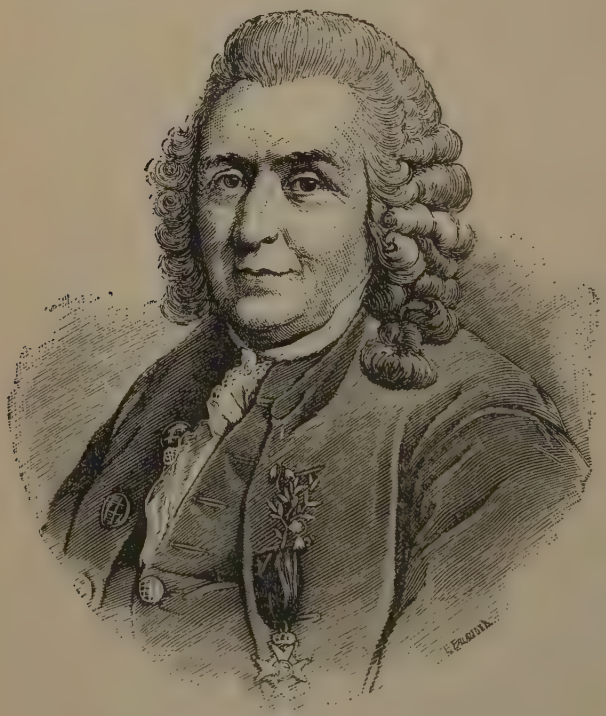

betydelse. "*Märket skall* (här) *vid vägen stånda och till minne mana så länge män lefva*". Denna inskrift, som våra fäder i Norden brukade för tusen år sedan rista på sina runhällar, resta öfver tappra kämpar, vilja vi här i dag rista icke i brons och sten, utan i våra hjärtan och sinnen.

"Märket skall till minne mana". Det skall hos gammal och ung väcka hågkomsten af den i dag för 184 år sedan i en

af Smålands undangömda, natursköna nejder födde Karl von Linné, hvilkens lefnadslopp är från dess början till dess slut en trogen bild af vår nationalitets forntid, nutid och framtid här i Amerika. Och detta minne skall under lifvets vexlande skiften upplifva det sjunkande modet, stålsätta den domnande viljekraften och stärka den kan hända understundom vacklande förtröstan på den högstes visa ledning i allt.

Hviskar hopplösheten under pröfningsdagar i vårt öra, att allt är förloradt, att vårt folks andliga lifskraft är förspild, att hoppet om nationelt framåtskridande i en sann amerikansk anda är tillintetgjordt, att hvarje redlig sträfvan i en fosterländsk riktning är fåfäng, att tiden är så ond, att intet godt kan under densamma uträttas, då skall detta vid vägen resta märke till minne mana, för vår själsblick upprulla taflan af den maktlösa, dådlösa, genom partisplit sönderslitna s. k. frihetstiden samt påminna oss om, att det var just under denna tid som Karl von Linné vann med snillets vapen större segrar än dem, hvilka Karlarne på Sveriges konungatron under storhetstiden vunnit med svärdet, en ära ovanskligare än den krigiska, hvilken jordades i aftonskymningen efter Pultavas olycksdag. Och denna tafla, detta minne, skall förhoppningsfullt hviska till det försagda hjärtat den finske krigarens ord: "Än kommer dag, än är ej allt förbi."

Ynglingen, som under fattigdom och motgång sträfvar mot ett högt framtidsmål, skall, då han stannar uttröttad framför denna ärestod, minnas till sin uppmuntran, att äfven för "blomsterkonungen" ledde vägen till ärans och framgångens ljusa höjd genom ringhetens, fattigdomens och försakelsens mörka dal, men att på nödens och pröfningens tid följde såsom lön en annan ljusare,

> "då på sin lysande tron satt firade blomstermonarken,
> tydande gåtor i skapelsens bok för beundrande skaror".

Mannen, som kämpar på lifvets middagshöjd i fara att duka under för motgång eller medgång, skall här från dessa läppar af brons förnimma Linnés valspråk: "*Innocue vivito*,

Numen adest" (lef oförvitligt, Gud är närvarande) ljuda till sitt inre, och han skall här vid den vises fötter lära, att den sanna äran och den sanna storheten icke äro beroende af rikedomens makt, icke af anors glans, icke af yttre prakt, utan af det ärliga, pligttrogna arbetets inre halt, vare sig att detta arbete utföres i forskningens djupa schakter, å bördiga tegar eller i väldiga fabriker och verkstäder, vare sig verktyget är forskarens lod, skaldens lyra, landtmannens plogbill, slöjdidkarens verktyg eller arbetarens yxa och spade.

Det var denna inre värderika halt, som tryckte sin outplånliga prägel på Linnés "*Systema Naturæ*" och på hans öfriga odödliga verk. Det var denna sanna ära, som, parad med en lefvande national- och fosterlandskänsla, förmådde honom att, ehuru kosmopolit i ordets skönaste betydelse, dock alltid förblifva *svensk*, trots alla guldets och ärans yttre lockelser, på hvilka icke var någon brist.

Det må å en dag sådan som denna icke glömmas, att ordnaren af skapelsens alla riken, den man, om hvilkens verk en af Europas vetenskapsfurstar yttrade: "*Deus creavit; Linnæus disposuit,*" var icke blott såsom vi en son af fjällmurad Nord, utan räknade derjämte för sin högsta ära att tillhöra det svenska folket, hvars namn, förenadt med hans, bars på ryktets vingar till världens yttersta gränser.

Såsom vetenskapsman tillhör Linné dock icke Sverige allena, utan — *hela världen*, icke minst vårt adopterade fosterland, till hvilket han sände vetenskapens missionärer, en *Löfling*, en *Kalm* m. fl., hvilka, under en tid, då naturkunnighetens studium låg här i Amerika i lägervall, anställa forskningar och rön, hvilka skulle i framtiden komma vetenskapen till godo. Äfven derom skall "märket till minne mana".

Och då vandraren, som tillhör en annan nationalitet än vår, skrider med vördnad förbi detta monument, skall detsamma hos honom väcka icke blott minnet af den store vetenskapsmannen, hvilkens drag blifvit af konstnärens hand i brons förevigade, icke blott minnet att Karl von Linné var

Linnémonument-förbundets diplom.

en af Sveriges många ärorika söner, hvilka mänskligheten räknar bland sina ypperste, utan derjämte ökad högaktning för den svensk-amerikanska nationaliteten, som genom resande af detta monument ådagalagt, att den förstår till sitt fulla värde uppskatta den store "blomsterkonungen" och hans lifs verk.

"Märket skall vid vägen stånda och till minne mana så länge män lefva". Det skall vittna för ännu ofödda slägten, att det fans en tid, då svensk-amerikanerna, och i främsta rummet de i Chicago boende, enigt arbetade för utförandet af ett nationelt företag, hvilket i dag står framför oss såsom en segerstod och ett bevis på att nationel endrägt och samverkan är bland oss en möjlighet, icke blott en vacker fantasi, en tom dröm.

Den svensk-amerikanska nationaliteten i Chicago, som på ett frikostigt sätt och med villiga händer understödt detta verk, står i sina tusentals representanter i dag samlad å detta rum för att med hedersgäster, deputerande från landsmän i andra städer och byar, från svensk-amerikanska föreningar, lärda sällskap och högre läroverk gemensamt glädjas öfver hvad som redan fullbordats, och för att fatta ett inre fast beslut att fortsätta det påbörjade, delvis afslutade arbetet, till dess att blomsterkonungens allegoriska hedersvakt omgifver hans här resta bildstod.

Detta "märke vid vägen" är visserligen i främsta rummet en ärestod åt Karl von Linné, hvilkens ära under seklernas lopp alltjämt ökats i stället för att minskas, men det är också, sedt från en annan synpunkt, en ärestod åt den svensk-amerikanska nationaliteten, som rest detsamma, åt det "Monument Förbund," som haft verkets utförande sig anförtrodt, ja, i vidsträckt mening, en ärestod åt hvarje man och qvinna af svensk eller svensk-amerikansk börd, som för det nationella företaget verkat och uppoffrat.

Vi svensk-amerikaner hafva här vid Michigansjöns strand rest ett nationelt *Concordia*-altare, betydelsefullare än det,

som romarne i forna dagar reste vid Tiberns stränder. Och om vi i dag på detta altare offra, icke vår ärliga öfvertygelse om *sanning* och *rätt*, hvilken är helig, men väl allt det för nationel endrägt och samverkan hämmande, som af vårt inre medvetande icke kan till den nyss nämda hänföras, skall denna stora nationalfest, denna minnesrika Linné-dag, möjligen blifva en vändpunkt i vår nationalitets historia, början till ett nationelt framåtskridande, som ingen af oss hittills vågat ens hoppas. Ske alltså!

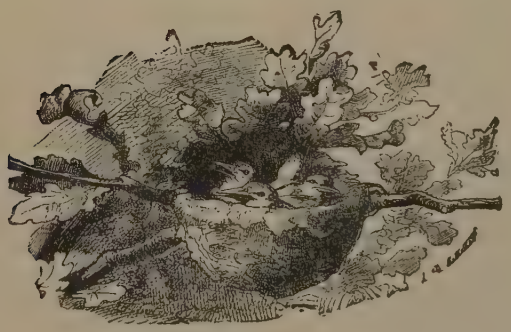

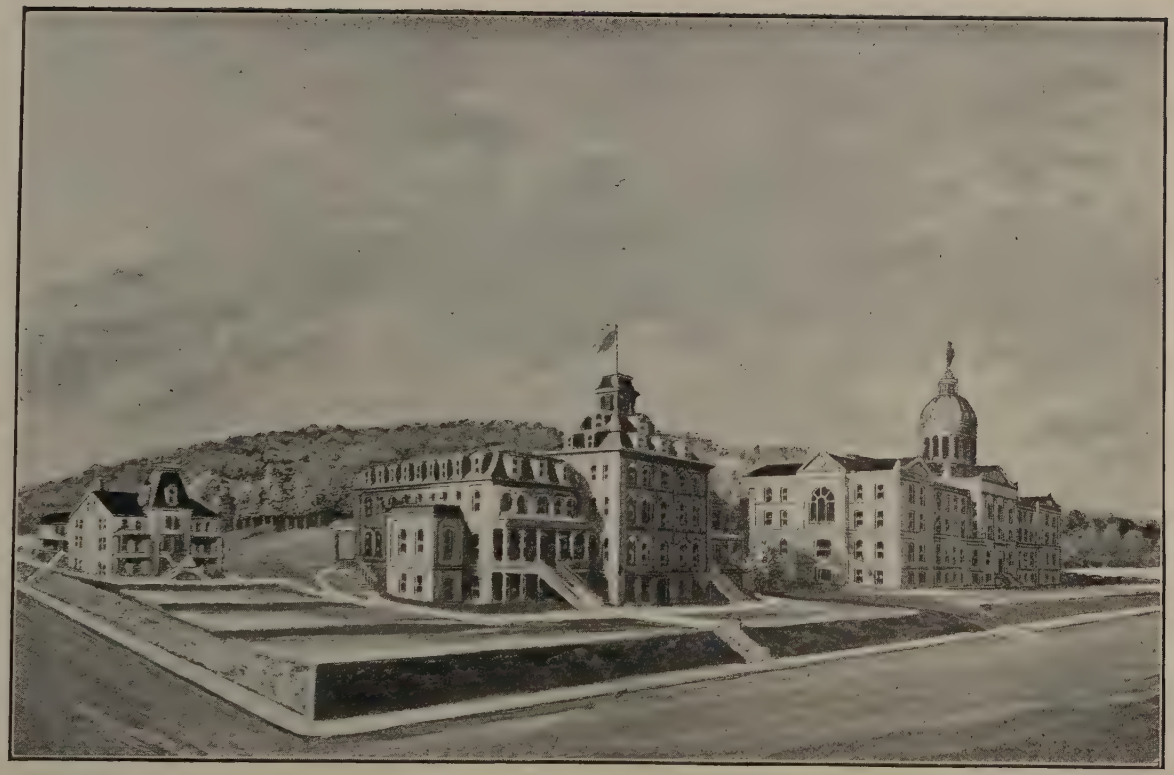

Augustana College och Teologiska Seminarium i Rock Island, Ill.

Hvad ar sann bildning?

Tal vid en fest å Augustana College and Theol. Seminary.

Bildningen är en omskapande och förädlande kraft, men blott i samma mån som hon är sann, d. ä. i sig innesluter de eviga idéer, hvilka väcka tro, vårda kärlek och tända hopp. I ordets högsta mening är endast den bildning sann, hvilken förmår omskapa människohjärtat, förädla människosjälens vilja och håg samt rikta blicken mot lifvets eviga mål, på samma gång som hon upplyser förståndet, skärper omdömesförmågan och utvecklar konst- och skönhetssinnet till en hög grad af fullkomlighet.

Ehuru den klassiska bildningen i sistnämda afseende nådde en höjd, hvilken sedan aldrig blifvit uppnådd, var den dock i de förra fallen i hög grad ofullkomlig, just emedan en af bildningens vigtigaste faktorer — *en sann religion* — saknades. Och denna brist på ett lifgifvande, föryngrande element hade till följd, att den klassiska världen efter sin blomstringsperiod rusade mot sitt fall, utan hopp om räddning, utan möjlighet att upprätta sig ur sin förnedring.

"Snart utaf rosen föllo purpurbladen
och naken stod med törnet stängeln qvar.
De nya slägten kommo; bilderraden
nu såg försvinna sina gyllne dar;
ty templen blefvo tomma, slaf blef staden
och ingen offer mer åt gudar bar.
Ett utländskt våld det sköna Hellas lydde
och frihetens och sångens ande flydde."

Men sedan Grekland och Rom uppfylt sin bestämmelse i världen och fallit för att aldrig mer uppstå, kom kristen-

domen såsom en lifsström och bevattnade den ofruktbara marken. Nya blomster, mindre praktfulla än hedendomens, men oförgängligare och af ett högre värde, uppspirade å kyrkans mark, inom poesiens och konstens värld. Nya fruktbara frön såddes och slogo rot, icke blott i klassisk jord, utan äfven i länder, inom hvars gränser romerska härar aldrig utstakat sina läger. Nya skördar med fullmatade ax vaggade snart å fordom ofruktbara fält. Härdad i förföljelsens eld framträdde den nya bildningen med segervisshet, öfvervinnande världen med sin tro, mörkret med sitt ljus, träldomen med sin frihet och hatet med sin kärlek.

Under och efter folkvandringarne i Europa, i synnerhet under 9:de och 10:de århundradena, då i mer än ett land "våld var lag och styrka rätt", då all lärdom sökt sig en fristad i de tysta klostercellerna, då knappast några matta ljusstrålar föllo å samhällets höjder, å hvilka konungar och deras mäktige vasaller, riddare och prelater, sletos om land och rike, under det att det lifegna, det af stolta feodalherrar förtryckta folket vandrade i andligt mörker, fattigdom och elände i de djupa dalarne, då såg det visserligen ut som om den kristna bildningen ej skulle hafva bragt mänskligheten någon synnerlig välsignelse, ja, som om denna bildning icke längre skulle hafva funnits till. Men för hvar och en, som förmådde rätt bedöma sin samtid och flera af hennes verk, utförda i tro och genom tro, var den kristna kulturens välsignelse så väl som tillvaro likväl uppenbar.

Den långa "medeltidsnatten" med dess tusende stjärnor, många af första ordningen, skrider småningom till ända. En skär morgonrodnad börjar lysa på skyarne öfver landet, morgonhymner uppstämmas mot höjden och fogelqvitter bådar dagens ankomst: Huss och andra trosvittnen bestiga de flammande bålen, inqvisitionens offer sjunga såsom kyrkans förste martyrer fröjdesånger under qvalen, vetenskap och konst uppvakna ur sin nattliga sömn. Slutligen bryter sjelfva solen fram med den trosstarke Luther, och kedjan, hvilken

länge fängslat bibelordet vid klostermuren och människoanden vid vantrons altare, brister för att aldrig mer sammanlödas.

En vårdag med storm och åska, men äfven med solsken och värme hade uppgått öfver jorden. Den sanna bildningens säd, hvilken legat under seklar gömd inom klostrens helgade murar, utdelades nu, icke blott till några få utvalda, utan till folken nära och fjärran. Och de nationer, hvilka mottogo och sådde den ädla säden, vårdade hennes brodd och vattnade den med sina tårar och med sitt hjärteblod, fingo snart inhösta rika skördar i sina lador och trädde allt mer och mer i spetsen för den andliga odlingen och framåtskridanden i den kristna världen. Andra nationer deremot, hvilka i stället för att så och vårda denna säd, sökte tillintetgöra och utrota densamma hvarhelst den uppspirade, fingo uppskära endast få kärfvar med fullmogna ax och hunno, såsom folk betraktade, icke långt på den sanna bildningens täflingsbana.

Visserligen uppstodo äfven bland dem män, hvilka mänskligheten räknar bland sina ypperste; män, hvilkas storslagna tankar gifvit i tal och skrift genljud genom världen; män, hvilka trängde djupt ned i vetandets schakter och för forskningens sak offrade hela sitt bragdrika lif, visserligen utvecklades också — i synnerhet i Frankrike under det 18:de årh. i de högt uppsattes, i de rikes och mäktiges salonger — en s. k. världsbildning, hvilken bländade med sin ytliga, kalla, andefattiga glans, ända till dess att revolutionens stormar bortsopade densamma; allt detta medgifvet, låter det dock icke förneka sig, att den stora massan af de folk, hvilka antingen icke ville eller också icke kunde mottaga reformationens stora gåfva, stannade qvar i okunnighetens tröstlösa öken; och ingen Josua har ännu lyckats leda henne in i den sanna bildningens förlofvade land.

Detta är en af de vigtigaste orsakerna till den i "andlig måtto" stora skilnaden mellan den germanska och den latinska rasen, eller rättare mellan protestanter och katoliker, en skilnad, hvilken är i ögonen fallande, då man jämför skandi-

naverna med spaniorerna och portugiserna, engelsmännen med polackarna, skottarne med irländarne, tyskarne med italienarne, anglo-amerikanerna med mexikanerna. "Tro och vetande bygga i förening kulturens tempel." Derest de skiljas åt varder arbetet i mer eller mindre mån ett fuskverk och, derest de båda saknas, skapas intet af bestående värde.

Man talar i våra dagar om sann bildning, hvilken icke skulle hvila på någon religiös grund, men en sådan bildning har aldrig funnits och kommer aldrig att finnas till. All bildning genomtränges i mer eller mindre mån af religionen, denna må nu heta kristendom, judendom, muhamedanism eller hedendom. De moraliska grundsatser, hvilka måste utgöra regeln och rättesnöret för den enskildes lif samt ligga till grund för landets lagar och inrättningar, leda nödvändigtvis sitt ursprung antingen från kristendomen eller från någon annan trosläras källa. Religionen trycker alltid sin bestämda prägel på ett folks nationella kultur, och det är derför för hvarje nation ingalunda likgiltigt hvilken religion, som utgör grundvalen för dess andliga odling. Är religionen falsk, så kommer den nationella bildningen — den må i yttre afseenden vara huru lysande som helst — att, efter en längre eller kortare tid, vissna och dö; är religionen deremot sann, så bär den nationella bildningens träd sekler efter sekler fagra blommor och ädla frukter, utan att dess blad affalla eller dess grenar förtorka.

Om en stat, som icke erkänner någon religion, åtager sig att hos det uppväxande slägtet väcka kärlek till och inplanta en i ordets högsta mening sann bildning, så åtager sig staten hvad den ej förmår utföra, med mindre den skall handla inkonseqvent. Efter sin religiösa "neutralitetsförklaring" eger staten ingen rättighet att med religionens mäktiga bildningsmedel direkt inverka på det unga sinnet, bilda och förädla detsamma. Deraf följer, att den andliga själsodlingen, hjärtats bildning, måste allt för mycket åsidosättas för utvecklingen af vissa själsförmögenheter. Bildningen i sin helhet blir i mer

eller mindre mån ett styckverk, som för sin fulländning behöfver kompletteras genom kristlig undervisning i hemmet i söndagsskolan, i församlingsskolan o. s. v.

Men det är icke nog härmed. Så snart staten i sina skolor eller allmänna läroverk meddelar undervisning i andra vetenskapsgrenar än innanläsning, skrifning, räkning, matematik och språk, så vacklar den "religiöst-neutrala" grunden. Då historia, naturvetenskap, sedelära o. d. ämnen skola för lärjungarne utvecklas, så måste lärarens förklaringar öfverensstämma antingen med kristendomens eller också med en mot densamma stridande världsåskådning, men i samma ögonblick, som någon af dessa framställes i skolan såsom den enda rätta och sanna och staten stillatigande gillar det, har staten i "skolfrågan" upphört att vara religionslös.

Om statens lärare, för att undvika en sådan följd, förklarar för lärjungarne lexan i öfverensstämmelse både med kristlig och antikristlig åskådning, lemnande i de omyndige lärjungarnes fria val att omfatta den ena eller andra åsigten, framställer läraren med andra ord sanning och lögn såsom fullkomligt likberättigade begrepp, sående med den ena handen god säd, med den andra ogräs, så handlar han icke blott såsom en feg, samvetslös varelse, utan också såsom en den sanna bildningens förrädare. Genom sin undervisning ger han bildningen en så olikartad riktning hos olikartade lärjungar, att hela den nationella kulturen kommer att deraf lida. Af oförenliga element upptimras i bästa fall ett undervisningens Babelstorn, som visserligen kan förvåna genom sin storlek och sitt yttre sken, men hvars inre kännetecken äro tomhet och förbistring.

Så länge flertalet medborgare i ett land omfatta en viss religiös tro, träder den s. k. "religionslösa" allmänna skolans brister mindre i dagen, kränkningen af den religiösa neutralitetsförklaringen märkes knappast. Så t. ex. gör sig den kristna världsåskådningen gällande i de flesta allmänna skolorna här i landet, och det utan ogillande: bibeln läses, mor-

gonbön hålles o. s. v. Endast i vissa städer höjas af katolikerna klagomål öfver att skolan är "gudlös" eller också för mycket protestantisk samt af judar och rationalister öfver det erkännande, som vid undervisningen direkt eller indirekt skänkes kristendomen framför andra religioner. Dessa klagomål föranleda dock sällan till ändring af sjelfva "skolsystemet". Då medborgarne i en stat deremot äro delade i nästan lika starka religiösa eller irreligiösa partier, af hvilka hvart och ett med kraft framhåller sitt från laglig synpunkt berättigade yrkande, att skolan skall vara "absolut religionslös", derest hon hvarken vill eller kan omfatta partiets guds- och världsåskådning, det är då de inre bristerna i den religionslösa statens undervisningsväsen framträda i öppen dag, det är då många af de infödde anglo-amerikanerna, för hvilka den allmänna skolan är lika mycket en "assimileringsanstalt" som en undervisningsanstalt, yrka, att hennes undervisningsämnen skola inskränkas till läsning, skrifning och räkning, allt på det att skolan må kunna räddas och uppehållas.

De af olika kyrkosamfund här i landet upprättade fria skolorna hafva icke dylika svårigheter att bekämpa. De män och qvinnor, hvilka upprättat dessa ofta anspråkslösa undervisningsanstalter, hafva mer än dels fattat den höga sanningen, att kristendomen är sanning, att den i sitt förhållande till den nationella odlingen

"är som ringen på lansen; den förutan hans kraft är ingen",

och att utan densamma endast en half, med densamma en hel och sann bildning meddelas. Öfver dörren till hvarje lärosal, i djupet af hvarje lärjunges bröst önska de rista i outplånliga bokstäfver, att "gudsfruktan är vishetens begynnelse" samt inskärpa såsom en grundsats, att inhemtande af sann bildning är ingenting annat än närmande till sanningens eviga urkälla, till Gud sjelf, som på sin pröfvande våg väger icke blott vårt *hufvud*, utan framför allt vårt *hjärta*, vår *själ*, att det icke är uteslutande kunskapernas *mängd*, utan deras *halt*, icke yttre talanger, utan hjärtats

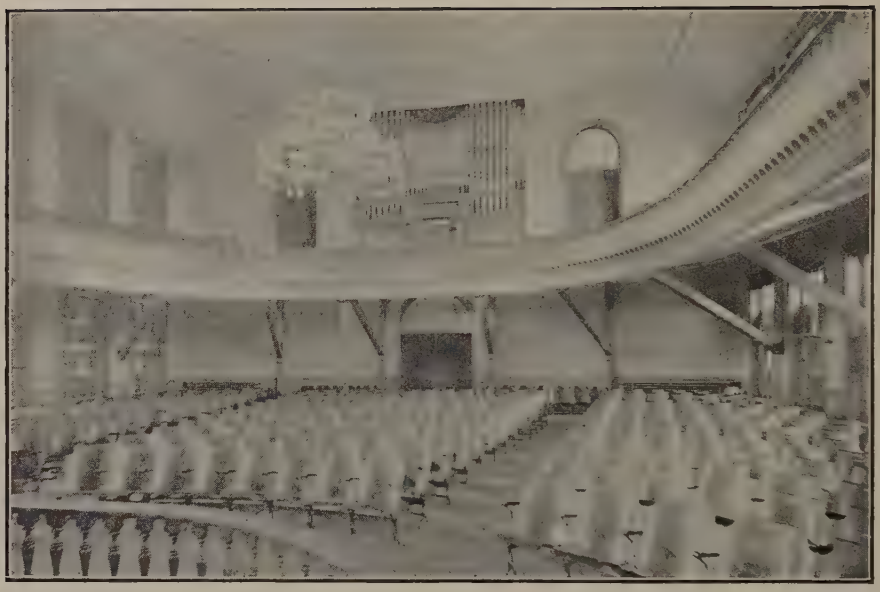

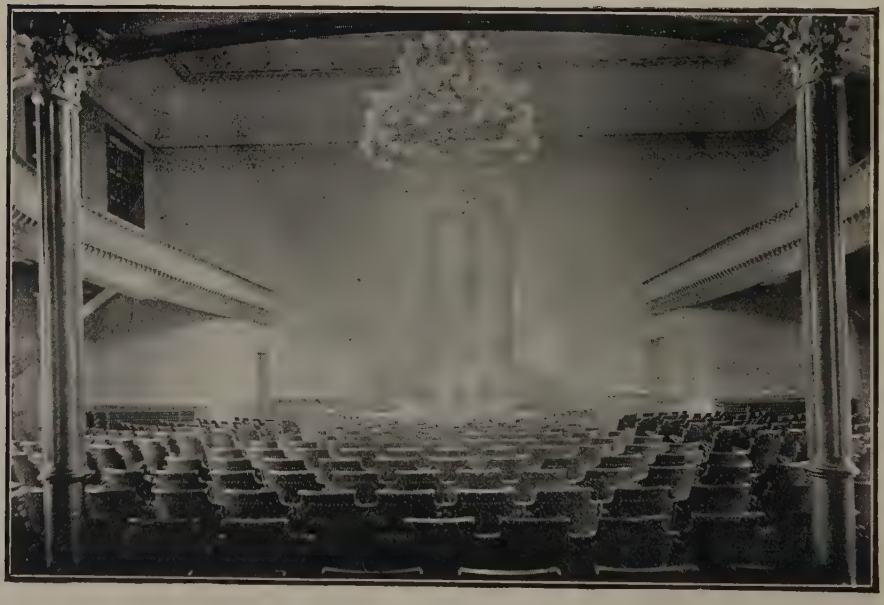

Kapellet i Augustana Coilege.

adel, hela personlighetens utveckling i öfverensstämmelse med den Högstes vilja och afsigter, som äro den sanna bildningens osvikliga kännemärken.

Ett sådant läroverk är Augustana College & Seminary i Rock Island. Dess lärare och lärjungar söka, icke blott vishet, utan de söka den *sanna* visheten, den enda, som i pröfningens stund visar sig icke förtjena namnet dårskap. Våra hedniska förfäder sade i sin gudalära bland annat, att Odin, den visaste bland alla gudar, satte sitt ena öga i pant för en enda dryck ur Mimers vishetsbrunn. Mången efter kunskap och bildning törstande ande sätter än i dag såsom Odin barnatrons stora, tillitsfulla blåa öga i pant vid världsliga vishetsbrunnar, omkring hvilka tviflets dimmor breda sig, den falska frihetens sirensånger ljuda och den egna ärans förgängliga blomster dofta. Men det finnes också kunskapssökande själar, hvilka släcka sin törst vid vishetsbrunnar, hvilkas riskaste ådror leta sig till dem väg från det föraktade, men dock segerrika korsets fot, brunnar, i hvilka kristendomens salt förvandlar, liksom för Israel vid Mara, det eljes bittra vattnet till en helsosam dryck, till ett "lefvande vatten", för hvilket ingen pant äskas, och hvilket kan drickas, utan fara för att trons öga skall dervid slockna.

Inom Augustana Colleges murar finnnas dylika brunnar, ur hvilka både lärare och lärjungar kunna med fulla andedrag dricka kunskap, vishet, kraft och mod under andens dagliga vapenöfningar, icke för skolan, utan för lifvet. Med skolåret är skoltiden icke ändad; slutexamen aflägges först ofvan stjärnorna. Detta är en sanning, som hvarje yngling, hvilken från läroverket utgår för att egna sig åt församlingslärarens ansvarsfulla herdekall, har att framför allt annat behjärta. Skall han kunna oafbrutet utdela rika oförgängliga håfvor till sin församling, så måste han dagligen emottaga sådana, eljest ruinerar han sig snart med sin frikostighet och står snart utfattig bland dem, hvilka söka hans hjälp. Lefvande gudsfruktan och grundliga, af kristendomens anda

helgade kunskaper äro de ädelstenar, hvilka böra stråla å hans andliga ämbetssköld klarare med hvarje tjensteår. Det är i detta läroverks salar, som den himmelska kärlekens offereld bör hos honom, om möjligt, allt mer förökas, för att sedan ute i lifvet blifva allt mer glödande. Ve honom, om han nalkas Herrens altare med en "främmande eld"! Den skall förtära honom och förvandla hans arbetsfält till en förbränd nejd, till en andlig öken. Det är å "Zionshöjderna" vid detta läroverk, som den andliga blicken skall skärpas för tidens djupa behof, hvilka icke kunna fyllas af andliga pratmakares pladder och nymodiga "tillställningar", utan endast af *Guds ord*, hvilket från "böckernas bok" och från lärarens vigda läppar, från djupet af hans själ, slår ned såsom ljungelden eller faller som det milda vårregnet i åhörarnes hjärtan. Det är här, i detta läroverks tysta studerkamrar, som den heliga presteden skall redan före vigningen afläggas, löftet, att helga hela lifvet, alla själens och kroppens krafter, uteslutande åt det höga, ansvarsfulla ämbetets pligter, ända till dess dagen är all och aftonklockan kallar arbetaren till hvila. Det är slutligen vid detta läroverk, omgifvet, af en naturskön tafla, å hvilken städer och landsbygd, floddalar och höjder prunka, det är här blicken bör öppnas och skärpas för allt skönt, stort och ädelt i skapelsens rike, i literatur, konst och vetenskap.

Men läroverket är icke blott en prestbildningsanstalt. Dess mål är icke att meddela sann bildning endast åt dem, hvilka ämna egna sig åt kyrkans tjenst. Läroverkets portar stå på vid gafvel för vetgiriga ynglingar och jungfrur, utan afseende på den lefnadsbana de ämna i framtiden beträda. Det största antalet väljer förvisso icke församlingslärarens. Liksom nästan alla Europas berömda universitet och Amerikas förnämsta "colleges" varit i sin barndom "prestbildningsanstalter" och från dem utvecklat sig till hvad de äro, så torde i en närmare eller fjärmare framtid den snabba utveckling, som är märkbar vid det svensk-amerikanska läroverket i Rock Island, leda till ett liknande mål.

Det bildningssträfvande, som förnimmes hos den svensk-amerikanska ungdomen, i synnerhet på landsbygden, är en glädjande nationel företeelse, som bådar en ljus framtid. De nye framtidsmedborgarena ega i de flesta fall icke guldets talisman i sina händer, men de kunna genom idog flit, försakelse och ihärdighet förvärfva sig en annan, en bättre, hvars namn är sann bildning. Och för kunskapens och duglighetens nycklar skola alla lås och riglar å maktens och ärans portar förr eller senare springa, ty kunskap är makt och duglighet styrka.

Men "den, som icke lär sig att gå, varder svårligen snabblöpare", yttrade Sveriges störste skald en gång vid ett högtidligt tillfälle. Den, som aldrig sträfvar efter att förvärfva sig ett rum bland de kunskapssökandes förtrupper, han får hela sitt lif släpa sig fram bland trossen. Den, som vid läroverket förnöter sin tid i håglöshet, den, som här icke samlar ett andligt kapital för lifvet, han får i de flesta fall gå andligt utfattig till sin graf.

Den timliga vinst, som studierna möjligen kunna komma att i framtiden afkasta, bör icke vara den förnämsta driffjädern till studiers idkande. Den sanna bildningen har ett högre mål än det materiella. "Vetandet för vetandets egen skull" är en gammal, för alla tider gyllne regel; och detta högre mål gör den nationella bildningen till vår lifssak. Ju mer vår ungdom lär sig att såsom sådan betrakta densamma, lär sig att med flit och ihärdighet söka den sanna bildningens malm i de djupa schakten samt bringa den i dagen, dess större, betydelsefullare och välsignelserikare skall vår nationalitets inflytande blifva, det adopterade fosterlandet till båtnad, det svensk-amerikanska namnet till ära.

Men det är icke blott professorer och studenter som härvid hafva pligter att uppfylla. Då det gäller strid under den sanna bildningens fana, äro vi alla i beväringsåren. Hvarje om sitt lands framtid mån regering söker med fästen och skansar skydda sitt rike mot fiender: våra undervisnings-

anstalter — högre och lägre — äro sådana fästen, bland hvilka läroverket i Rock Island är sjelfva hufvudfästet. De äro uppförda till värn mot mörkret och okunnigheten samt mot alla dess legotrupper. Men fästen äro icke allt, som ett försvar kräfver. Ingen regering uppbygger sådana och låter dem sedan stå öde i den tron, att nu är allt väl beställdt. Nej, hon förser dem med garnison, både befäl och manskap, samt med krigsförnödenheter af alla slag. De läroverk, som vi ega, böra likaledes förses både med utmärkta lärare och med förhoppningsfulla lärjungar samt med allt hvad till undervisningens upprätthållande och utvidgning är af nöden. De böra vara nära och fjärran föremål för arbete och bön, att de må med hvarje år lägga nya segrar till de redan vunna samt under svensk-amerikanismens fana, prydd med den eviga sanningens symboler, leda vår nationalitet allt mera framåt och rikta dess blick allt mera uppåt mot det höga och ärorika mål, som den sanna bildningen vårt folk föresatt.

Tacksägelsedagen.

Tal, hållet i Moline, Ill., den 29 november 1891.

Bruket att fira en tacksägelsedag, efter det skörden inhöstats i ladorna, är urgammal och återfinnes hos nästan alla åkerbruksidkande folk, så väl under forntiden som i vår tid.

Förflytta vi oss i tankarne till Jerusalem innan de romerska örnarne sväfvat segrande öfver detsamma, ställa vi oss på Moriæ berg och blicka omkring oss, hvilken brokig och rörlig tafla, belyst af Österlandets oktobersol, utbreder sig icke för vårt häpna öga! På öppna platser och på taken af husen bygger man under glädjesorl löfhyddor, i hvilka man inflyttar och frikostigt undfägnar fränder och vänner, som från skilda delar af landet kommit till staden. På alla gator ser man ett virrvarr af högtidsklädda män och qvinnor, bärande i händerna grenar med ädla frukter, såsom citroner och dadlar. Trängseln är så stor, att t. o. m. den myndige fariseen, med den breda tänkeskriften fäst å sin panna, har svårt för att komma fram och den förnäme saduceen med det spotska leendet på sina läppar, måste afstå från försöket. Kastar man blicken utom de tornprydda stadsmurarne, hvilket väldigt människohaf omgifver icke den heliga staden! Och i detta haf utmynna de stora folkmassor, hvilka, så långt ögat kan nå, nalkas under psalmsång staden på alla vägar och stigar, som leda till densamma. Hvarje myndig man i hela landet tågar med palm i handen upp till Jerusalem, för att fira sju tacksägelsedagar å rad eller den s. k. löfhyddohög-

tiden. Festen börjar med aftonoffret. Presterna och leviterna, klädda i sin högtidsskrud, skrida upp för de 15 trappsteg, som leda till den inre förgården, och sjunga derunder till musikackompanjemang 15 af Davids psalmer (120—134). Samtidigt härmed uppföra männen en storartad fackeldans i qvinnornas förgård. Någon hvila kommer knappast i fråga under hela natten. Då dagen inbryter och morgonoffret tillredes, se vi en af presterna hemta i en gyllene kruka vatten ur Siloakällan och gjuta detta tillika med vin under musik och sång i två vid altaret anbragta silfverrör, från hvilka vattnet sedemera ledes till Josafats dal. Vi höra en mild och kraftfull stämma, som tränger icke blott genom folkets sorl, utan till hjärtats innersta kamrar, ropa under denna symboliska handling: "Om någon törstar, så komme han till mig och dricke!" Tiden medger dock icke att lyssna till och behjärta denna maning. Man har icke tid att nu tänka på något annat än på iakttagande af lagens alla föreskrifter rörande offren och på de olika i "de äldstes stadgar" föreskrifna ceremonierna vid tempeltjensten. Man offrar under högtiden ända till 70 tjurar och 98 lam, men det vigtigaste — försummas.

Vända vi oss från Palestina till det solbelysta Hellas, konstens och den ideala skönhetens förlofvade land, så finna vi, att äfven här firas tacksägelsedag, hvilken fest är äldre än de härliga tempel och de skulpturens och målarekonstens oupphinneliga mästerverk, hvilka öfverallt möta våra blickar. Vi ställa oss vid ingången till "byggnadskonstens perla", Atens Partänon, och betrakta derifrån huru grekerna fira sin skördefest. Vi märka snart, att vi kommit till ett högt bildadt folk. Sjelfva det sätt, på hvilket de fira sin fest med homeriska sånger och musikaliska täflingar, med fackeltåg och festtåg, bär pregel af den höga stolta helleniska anden, som med rätta kallas världsherskande. Det stora festtåget nalkas. Frigifna och skyddsförvandter hafva för länge sedan prydt agoran med gröna qvistar och bära nu krukor till

altarena eller stolar till borgarenas hustrur och döttrar, dessa åter saker hörande till offren och festmåltiden. Ämbetsmän och ädla atener, bekransade med olivqvistar, gå med i tåget, och dem följer den atenska ungdomen i full vapenrustning till häst och till fots. Ett folk, som eger en sådan ungdom, sådana borgare, det eger också den andliga kraft, det mannamod, som kräfves för att kunna segerrikt motstå Asiens oerhörda öfvermakt. Harpoklang och ljuden af festliga hymner skalla omkring Akropolis. Förfäders minnen stå manande upp ur grifterna; stolthet öfver hellensk börd, medborgerskap, språk, vetenskap och konst läses i allas blickar. Man bevärdigar oss ‘ barbarer” knapt med ett ögonkast. Med offer, gymnastiska täflingar, kordansar, musik och sång firas festen af unga och gamla. Segrarne erhålla till belöning endast en olivqvist, men med den följer hedersplats i folksamlingen, i staten, medborgarens rätta hem.

Men vi vända oss från de skönhetsälskande grekerna till de järnhårda romarne. Vi vilja från en af Roms kullar betrakta huru detta krigarfolk firar sin tacksägelsedag. De vigtigaste tiderna för vinskörden och vinberedningen äro för romaren glädje- och hvilofester. Stadens högste prest, Jupiters flamen, meddelar tillåtelse till drufplockningen och gifver tecken då vinfaten skola öppnas och dryckesoffer frambäras. Då sädesskörden inbergats, hålles högtid en hel månad, under hvilken jordbrukaren, hans tjenstefolk och ök, enligt gudarnes befallning, hvila. Då fira de i praktfulla villor boende millionärerna de dyrbaraste glädjefester, vid hvilka utvecklas en raffinerad lyx, till hvilken vår tid icke eger något motstycke. Slafvarne, landets verklige jordbrukare, erhålla nu i sina trånga kyffen en rikligare kost än vanligt och Roms pöbel bjudes hvad den så ifrigt åtrår: “bröd och skådepsel” såsom en nådegåfva af kejsarens hand. Festen börjar äfven här med ett storartadt högtidståg till det smyckade templet, skördegudinnans helgedom. Senatorer, riddare och borgare jämte stora skaror af den väldiga stadens usla pöbel fram-

bära i dag till Ceres sina offer och tacksägelser. Vi se huru de offrande, klädde i hvit drägt, närma sig altaret, huru det med band och kransar smyckade offerdjuret med de förgylda hornen framföres, huru dess panna beströs med offermjöl, blandadt med salt, huru det slagtas och huru offerstyckena derefter stekas och utdelas till folket vid den s. k. offermåltiden. Sedan densamma slutat, begifver sig folkskaran till cirkus för att der åskåda kappköringarne och de blodiga gladiatorsfäktningarne. Det är för detta blodtörstiga folk icke någon verklig fest, derest blod ej flyter på marken. Det måste se mord och död, höra den döendes sista suck och rosslingar och genom sina uppåt eller nedåt vända fingrar befalla öfver lif och död. Det är derför som ett så högljudt glädjesorl går igenom folkskaran, då en härold förkunnar, att kejsaren beslutat att till dagens ära och folkets nöje kasta ett stort antal kristna för vilddjuren.

Men vi vända oss bort från romarnes blodiga skådespel, från deras yppiga gästabud och dryckeslag, vi vända oss mot norden, der germanernas stridslurar skalla och hvarest de svärd smidas, hvilka snart skola omkullstörta det murkna romarväldet. Äfven här uppe i "barbarernas" land firas skördefester, och ju längre mot norr vi rikta vår blick, desto mer synes hela folket deltaga i desamma.

Vi stå vid det gamla Upsalas helgedom, centralpunkten för de nordiska folkens gudsdyrkan. Den i Norden tidiga vintern har svept sitt snötäcke öfver hjältarnes högar å de omkringliggande stridsfälten och runstenarnes inskrifter om bragder och ära bortskymmas i aftonens skuggor. Snart flammar dock det härligaste norrsken såsom en gloria öfver den sagorika nejden och tusende facklor kasta sitt sken öfver det med guldplåtar täckta templet, öfver tempeldrotten, och hans i lysande drägter och vapen klädde tjenare, öfver de med svärd och sköld väpnade bönderna samt öfver de i fotsida drägter klädde diarne eller presterna, innehafvarne af samtidens högsta bildning. Vikingen, som under sommaren

"landgång gjort, vunnit borgar och slott" i Söderns rika länder, står här bredvid odalbonden, "som sår uti blodbestänkt mull" och "reder för landet den närande saft". Alla hafva kommit för att bringa Frö, årsväxtens gud, offer och göra löften om storverk under kommande tid. Och då Frös galt inbäres på ett silfverfat i den rymliga disarsalen, fattar den ene efter den andre bragebägaren, vidrör galtens panna och lofvar vid de heliga gudarne, att med nya storverk förvåna världen innan ett år fullbordat sitt lopp. Och mellan hvarje sådant löfte, klinga från bardens harpa sånger om fädrens bragder å haf och land, sånger, vid hvilkas ljud hjärtan klappa, ögon blixtra och händer knyta sig om svärdfästena.

Så firades under forntiden tacksägelsedagen hos judar, greker, romare och våra egna förfäder. Under medeltiden hade festen en kyrklig prägel och firades på olika sätt, än med processioner under helgonbanér, än med ståtliga ceremonier i de praktfulla katedralerna. På riddarens klippborg och i den lifegne bondens lerkoja var skördefesten en af årets angenämaste glädjehögtider. Den bibehölls också hos nästan alla folk, hvilka omfattade reformationen. Så har, för att nu nämna endast ett folk, svenskarne, sedan lång tid tillbaka, å den 4:de bönedagen hvarje år egnat Gud tack och lof för den välsignelse, som skänkts land och folk; och man kan derjämte med skäl påstå, att den svenska julen är den kristnade fornnordiska midvintersfesten, hvilken firades till Frös ära.

När den första tacksägelsedagen firades här i landet är icke med visshet kändt. Troligen skedde det långt innan puritanerna ankommo till nuvarande Massachusetts. Dessa engelska invandrare, hvilkas folkkarakter var sammansatt af skenbart oförenliga motsatser, voro visserligen strängt kyrkliga, men ville till en början icke veta af någon annan tacksägelsedag än "sabbaten", som hos dem egde en gammaltestamentlig prägel och firades med långa böner, med ännu längre predikningar samt med stränga katekesförhör i hemmen, förhör, under hvilka riset och käppen ofta spelade en mycket liflig rol.

Detta folks karakter hade utbildats under en järnhård tidsålder, under en bitter, för att ej säga fanatisk, kamp mot katolicismen, och karakteren hade under förföljelse och nöd blifvit allt mera lagisk, sluten och dyster. Hvad en engelsk författare yttrar om skottarne under 17:de århundradet, att all världslig glädje, all jordisk fröjd voro från dem banlysta, gäller äfven puritanerna. Söndagen, i stället för att vara en evangelisk glädjedag, var för dem en lagisk klagodag. Ej ett världsligt ord, knapt ett småleende tilläts å "sabbaten". Dylikt kunde anstå baptister, qväkare, lutheraner och andra "Belials' män," men icke Guds utvalda egendomsfolk, som kommit hit med skeppet "Mayflower".

Att det bland puritanerna fans ett stort antal män och qvinnor, hvilka voro sanna, uppriktiga kristna, lider intet tvifvel, men det fans också bland dem icke så få skrymtare, formalister, lika fanatiska som någonsin katolikerna. De anglo-amerikanska talare, som å våra tacksägelsedagar och å våra 4:de juli dagar upplifva sina "helgonlika förfäders" minnen, underlåta i de allra flesta fall att framställa skuggsidorna i detta folks karakter och religiösa lif, hvadan några af de senare må här, om ock flyktigt, tecknas.

Puritanernas faste-, bot och bönedagar voro under det första året efter deras hitkomst talrika nog, men någon glädjefest firades icke. Först sedan den första skörden inhöstats 1621, sände guvernör Bradford fyra män på jagt efter vilda kalkoner, på det att "folket måtte tillsammans glädjas". Sedermera firades nästan hvarje år å olika årstider dylika tacksägelsedagar. Slutligen blef det ett bruk att fira endast *en* tacksägelsedag om året, efter det grödan inhöstats. Slägtingar och vänner samlades då i det gamla hemmet och firade derstädes en familjefest, efter det de i ett "meetinghouse" åhört en predikan, som understundom räckte i 3 @ 4 timmar. Tacksägelsedagen skulle utgöra en ersättning för den i England glada julen, hvilken högtid först i våra dagar börjat allmänt firas af puritanernas ättlingar, åtminstone i landets större städer.

Men den omnämda tacksägelsedagen utträngde dock visst icke faste-, bot och bönedagarna. Nästan hvarje år fans det inom kolonien anledning att fira sådana. Än trodde egendomsfolket, att det ådragit sig Herren Zebaoths vrede derigenom, att det slutit fredsförbund med indianerna och ej förföljt dem med eld och svärd samt gifvit dem till spillo, såsom Kanaans inbyggare blefvo tillspillogifna af Josua, än hade man med sorg märkt, att männen börjat bära långt hår och qvinnorna öfverflödiga sidenband, utan att de tjenstemän, som skulle vaka öfver folkets klädsel, deremot gjort anmärkningar; ynglingar och jungfrur reste i samma vagn mellan byarne, hvilket icke kunde vara annat än styggelse i Herrens ögon, ja det hade t. o. m. inträffat, att ynglingar varit så oförskämda, att de, trots lagens förbud, friat till flickor, utan att först erhålla tillåtelse dertill af flickornas fäder. Och för att sätta kronan på allt detta onda, hade baptister, qväkare, lutheraner och andra "villoandar" fått i ro nedsätta sig inom koloniens gränser. Väl hade man lyckats landsförvisa den begåfvade Roger Williams, väl hade baptisterna Clark och Holmes blifvit på det grymmaste misshandlade till "Guds namn ära", och väl hade andra uppriktiga kristna blifvit för sin tro förföljda, fått sina öron afslitna, sina tungor genomborrade med glödhett järn o. s. v., men allt detta oaktadt, återstod ännu mycket att önska.

Å tacksägelsedagen fick man emellertid icke vid skampålen fastnagla hvarken "trollpackor" eller i kyrkan ostyriga pojkar. Ingen sqallersjuk käring fästes med kafle i munnen utanför sin dörr till spe och åtlöje för de förbigående, och den stränga kontrollen öfver krögarne, hvilka tillhandahöllo de törstige puritanerna både whisky, rom och öl, var på den dagen slappare än eljest. Inga katekesförhör höllos och småpojkarne fingo till och med opåtaldt skjuta sparfvar, hvilket de icke vågade om söndagarne, ty lagen stadgade för dylikt brott, att den skyldige skulle på torget slita ris, sig till straff och androm till varnagel. Vid bordet, på hvilket den vilda

kalkonsteken var den förnämsta rätten, upplifvades gamla minnen eller dryftades djupsinnigt teologiska stridsfrågor, hvarvid presten, som merändels var den ende i sällskapet, som kallades *Mr*, vanligen förde ordet. Hotade samspråket eller glädjen blifva högljudd, så förstod man att med "farhågornas bittra droppar" dämpa densamma; än hade en komet visat sig på himlahvalfvet, än hade blod regnat å kyrkogården, allt tecken till straff och hemsökelser, derest "egendomsfolket" ej bättrade sig och höll sig strängt afsöndradt från "moabiterna', och deras seder, d. v. s. från alla, som icke voro puritaner, och från allt, som icke bar puritansk prägel. Man hyste inga samvetsbetänkligheter, då det gälde att köpa och sälja sina medmänniskor, dock stadgade man till en början, att slafven skulle efter 10 års förlopp frigifvas, men detta stadgande råkade småningom i glömska. Den vanhedrande människohandeln och det ofria arbetet blefvo inkomstbringande; och med hvarje år fingo puritanerna ökadt skäl till tacksamhet å tacksägelsedagen.

Guvernörerna i de olika New Englandsstaterna utfärdade årligen proklamationer, i hvilka firande af tacksägelsedagen icke blott förordades, utan rent af påbjöds. Under revolutionskriget utfärdades tacksägelsedagsplakaten af kongressen, sedermera af Förenta Staternas president, dock icke hvarje år. Det var endast 1784, efter återvunnen fred, 1789, efter det konstitutionen antagits, 1795, efter det whiskyupproret i Pennsylvanien undertryckts, och 1815, efter det fred med England slutits, som tacksägelsedag förordades af presidenten. Under det sista inbördes kriget uppmanade president Lincoln landets inbyggare att fira tacksägelsedagen under åren 1862, 1863 och 1864. Sedan den tiden har denna fest årligen förordats af Förenta Staternas president och sedermera af guvernörer i olika stater.

Beklagligt är dock, att tacksägelsedagen har i likhet med 4:de julifesten, på många ställen urartat till hvad den icke borde vara. I stället för att vara en dag, å hvilken man med

tacksamma känslor erinrade sig den Högstes välgerningar, är den i penningaristokratiens kretsar, bland de förnäme och öfver sin puritanska börd stolte medborgarena allt för ofta en dag, under hvilken man speglar sig i sin egen storhet och förträfflighet, tackande Gud, att man icke är lik publikanerna i det nationella templet. I stället för att vara en kristen löfhyddohögtid, vid hvilken ropet: "om någon törstar, han komme till mig och dricke." hörsammades bättre än vid högtiden å Morie berg, har dagen här i landet, på mer än ett ställe, urartat till en de dåliga nöjenas festdag, å hvilken knytnäfskämpar och gyckelspelare täfla såsom i det hedniska Rom om massans guld och bifall.

Vi svensk-amerikaner, hvilka äro och vilja förblifva den amerikanska frihetens trogna riddarvakt, vi, som känna, att grundvalarne till denna frihet äro andra än de hörnstenar, hvilka i dag på mer än ett ställe smyckas med talarekonstens och poesiens förgängliga kransar, vi, som veta, att en högre hand än penningemaktens och nationalstolthetens länkar fosterlandets öden, vi, som äro medvetna om de många tacksägelseämnen, vi såsom en nationalitet och såsom enskilda, såsom medborgare och församlingsmedlemmar ega, vi kunna icke fira denna högtid i sjelfbelåtenhetens fariseiska anda, utan i den kristliga ödmjukhetens och tacksamhetens, utbedjande oss ifrån höjden kraft och förmåga till uppnående af det höga och ansvarsfulla mål, som Guds finger för oss utstakat i det adopterade fosterlandet. "Med Guds hjälp" var en af våra hjältekonungars valspråk; med Guds hjälp skall också vårt framtidsmål uppnås.

"Flit bräcker mödans skal,
kraft genom berg och dal
bryter sin stråt.
Godt samvet ger godt mod,
godt arbet lycka god,
trampar på drakablod,
lögn och försåt.
Kän hvad du bör och tål,
fatta ditt lefnadsmål

varm som en bön!
Glad som en morgonpsalm
ryck så mot dagens qvalm,
kämpa för segerns palm,
vinkande skön!"

NORDISKA MINNEN

FRÅN

FORNTIDEN OCH MEDELTIDEN.

FÖRELÄSNINGAR OCH AFHANDLINGAR.

Karakterer i den fornnordiska literaturen.

Efter en föreläsning, hållen i "The Phrenokosmian Society" i Rock Island, den 3 december 1886.

Ett folks literatur bär, så vida den förtjenar benämningen nationel, en egen prägel, medelst hvilken den skiljer sig från alla andra folks. Den är nationallifvets fagraste blomma, kronan på hela folkets kulturriktning, och det språk, i hvars drägt den kläder sina tankar och känslor, sin glädje och sorg, sin fruktan och sitt hopp, har värde i samma mån som de tankar och känslor, hvilka genom språket uttryckas, äro värderika: djupa, storslagna, sköna och sanna.

"Kän dig sjelf!" är en tänkvärd maning äfven inom literaturens område. Vi äro här i landet i fara för att så fördjupa oss i studium af främmande literatur och språk, att hvad vi sjelfva redan ega i detta afseende blir för mången en okänd skatt, om hvilkens halt och värde endast dunkla, i många fall oriktiga föreställningar göra sig gällande. Främlingar, hvilka uppträda med dryga later föras tvärt emot nordmannased, icke, såsom höfviskt är, till gästens hederssäte i salen, utan upp i salsdrottens högsäte, för att från detsamma visa husets herre och barn rum å stafkarlens vid dörren stående bänk.

Det är under sådana omständigheter icke underligt, att mer än en studerande vid våra läroverk är bättre bevandrad i Englands, Tysklands, Roms och Greklands literatur och historia än i den skandinaviska Nordens; och detta är hän-

delsen icke blott vid våra svensk-amerikanska, utan äfven och det ännu i högre grad vid de anglo-amerikanska läroverken.

Den blåögda, anspråkslösa, fagra nordiska mön med den djupa tanken, den rika känslan, det trogna hjärtat och den sköna melodiska stämman är ju värd endast en flyktig uppmärksamhet, der hon sitter tillbakaträngd vid salsdörren, "de armas ställe ännu som det var förr". Få märka derför den ringaktade Askungens skönhet och värde, få ega begär att dagligen smaka de odödlighetsäpplen, hon såsom Idun gömmer i sin fornliteratur och i sitt språk. Och dock finnes bland dessa äpplen en gudalära, till hvilken intet folk på jorden kan uppvisa en like, en vishetslära, hvars djup ingen den skarpsinnigaste tänkare ännu förmått pejla, episka och dramatiska arbeten af hög rang: skaldeverk, lagar och historiska häfder, hvilka med rätta kunna kallas literära mästerverk.

Maningen: "kän dig sjelf och kän ditt eget värde" är under sådana omständigheter icke oberättigad. Skall en nationel pånyttfödelse i literärt afseende bland oss ega rum, skall nationalanden hos oss få en svensk-amerikansk prägel af äkta halt, så måste vi fostras, icke blott af vårt adopterade fosterlands värderika literatur på engelska språket, utan äfven af våra egna tänkares, "siares och skalders" arbeten, lyssna med skärpt öra till hvad de hedniska "jättelika, men bleka gestalterna hviska om andevärldens hemligheter och om all tings fåfänglighet utom ärans"; och icke blott till dem, utan äfven till den katolska medeltidens och till den protestantiska nutidens förnämste författare. Göra vi oss förtrogna med de sanna, ädla och sköna tankar, som af alla dessa på nordiskt språk uttalats, så lära vi oss att älska dessa tankar — vi kunna icke annat — och vi upptändas af önskan, att göra dem i lifvet fruktbärande. Då först lära vi oss också att rätt älska och värdera vårt sköna och klangfulla språk, som af literaturen förlänas dess största värde.

Vår nordiska fornliteratur eger många företräden fram-

för andra folks. Den eger inom sitt understundom råa skal en frisk kärna, då månget annat folks literatur deremot icke sällan under en fin och "klassisk" yta gömmer uselhet och — gift. Den nordiska literaturen är kysk och ärbar. Det är icke i vällustig njutning, utan i kamp och strid för ära och odödlighet den lefver och röres. Hvarje hedniskt folks gudalära är en spegelbild af folkets karakter, så äfven den fornnordiska. Under det att de skönhetsälskande grekerna och deras efterapare romarne framställde sina många gudar såsom ideal af *yttre* mänsklig skönhet, men behäftade med mänskliga lyten, bland hvilka äktenskapsbrott och sinliga lustar voro hos icke få gudomligheter de största, utrustade våra fäder sina gudar — ursprungligen personifierade naturkrafter — med en stor *inre* skönhet och tillade dem de goda karaktersdrag, som de sjelfva egde och högt värderade. Hos Odin uppenbarar sig icke blott det hjältemod, som nordbon skattade så högt, utan äfven det kunskapsbegär, för hvilket intet offer är för dyrt, endast målet kan uppnås, samt den grubblande, öfver "evighetstankar" rufvande ande, som alltid utmärkt den germaniska folkstammen. Hos Tor framträder såsom ett karaktersdrag kraften och styrkan i strid mot mörkrets makter samt begäret att med ljusets vapen utkämpa den striden. Frö, årsväxtens och fredens gud, står vid de förres sida såsom ett bevis, att icke blott krigiska, utan äfven fredliga idrotter, åkerbruk, konstslöjd, handel och sjöfart af våra fäder högt aktades. Hvar och en af de 12 åsagudarne är i besittning af något särskildt karaktersdrag, någon särskild dygd eller kunskap, på hvilken våra fäder satte värde: Heimdall utmärker sig genom sin vaksamhet, Tyr genom sin djerfhet, Brage genom sin vishet, sin vältalighet och sin skaldegåfva, Forsette genom sin rättvisa lagskipning, Balder genom sin oskuld o. s. v. Hos gudinnorna finna vi sammalunda de karaktersdrag och dygder, som nordbon älskade att finna *och äfven fann* hos qvinnan i Norden. Men deremot tillade han de onda makterna, Loke,

dennes afkomlingar och jättarne, allt hvad som var ondt och föraktningsvärdt. Den, som rätt uppfattar Nordens gudalära, han känner också i och med detsamma i icke ringa mån folkets karakter, känslolif och tänkesätt.

Det drag, som på det bestämdaste skiljer den nordiska gudaläran från grekernas och romarnes, är våra fäders orubbliga tro, att intet skenlif, utan verklighet fans å andra sidan grafven, samt att hvar och en vid den sista afgörande domen skulle tillmätas den lön, af hvilken han gjort sig i lifvet förtjent, antingen evig salighet i Gimles guldtäckta sal, "mer än solen fager", eller evig osalighet i Nåstrandens "strida etterströmmar". För grekerna och romarne fans deremot efter döden endast ett skenlif i skuggornas värld, i "underjordens dystra länder", hvarest människorna lefde liksom i en dröm, utan klart medvetande; och att detta skenlif "i Aisdjupet" äfven för de mest gynnade var allt annat än angenämt, derom vittnar Homerus, då han låter den frejdade Achilleus i underjorden yttra till Odysseus:

"Nämn ej ord till tröst för min död, frejdstore Odysseus,
hellre som dagsverkskarl på landet jag önskade tjena
hos en behöfvande man, som sjelf knapt egde sin bergning,
än att beherska som drott de själades samtliga skaror".

Samme tanke möter oss hos Anakreon, den glade sångaren, som vid tanken på döden klagar:

"Snart af nektarljufva lifvet
återstå ej många stunder.
Derför bäfvande för grafven
ofta nog jag fäller tårar.
Rysligt är mig Aisdjupet,
sänkningen till svalget hisklig.
Öppen är för alla stigen
dit — för ingen återstigen."

Och följderna af denna träldom i "dödens räddhåga" kunna vi ana, då vi läsa denna inskrift å en romersk graf: "Jag var intet och är intet. Ät, drick, skämta, kom!" Då det icke med visshet fans något lif bortom grafven, då der i bästa fall — för att begagna Cæsars af Cato gillade ord i senaten — "icke fans rum hvarken för bekymmer eller glädje",

så gälde det att njuta af det närvarande lifvet så mycket mer. Hopplösheten gaf romare och greker en karaktersriktning alldeles motsatt den, som det orygglige evighetshoppet och vedergällningstron utbildade hos våra fäder, hvilka tänkte längre och djupare än de hedningar, om hvilka apostelen vittnar, att de "intet hopp hafva". Hela vår fornliteratur andas lifs- och evighetshopp. Och då en djup stämma hviskade, att alla de gudar, som tanken diktat, icke vore de högsta tänkbara, utan att Ragnarök väntade dem alla, då öfverkorsade våra fäder sjelfva hela sin gudalängd och den närvarande världsordningen samt famnade med sitt hopp en ny himmel och en ny jord och en Gud öfver alla gudar, "hvilkens heliga namn ingen vågade nämna", och på hvilkens herradöme ingen ände skulle vara. Tidigt sjunger Nordens Vala i sin "Dies iræ"-sång:

"Då kommer den väldige
till verldsdomen,
den starke ofvan,
som styr allt.
Han domar fäller,
frid stiftar,
stadgar hvad evigt
skall stånda i helgd."

Icke mänskligt förnuft lade dylika ord på mänsklig tunga. De äro "brustna ljud" af Guds allmänna uppenbarelse, vid hvilka våra fäders aningar, längtan och hopp fästade sig. Hos många andra hedniska folk hade dessa "ljud" nästan fullkomligt tystnat, den allmänna uppenbarelsen mer fördunklats, och derför fans hos dem mindre evighetshopp och mindre lifsglädje i ordets bättre betydelse.

Den nordiska literaturens form vittnar om Nordens gåtlika, tysta, inåt sig sjelf vände ande. Hos greker och romare sammansmälta form och innehåll, allt kan i tal och skrift klart framställas, uttömmas i genomskinlig form, icke så i den nordiska literaturen. Innehållet låter icke här uttala sig eller uttömmas, "det är" — säger en berömd skriftställare — "motspänstigt, slår ned i uttryckets särskilda blixtar, göm-

mer sig i det gåtfullas natt och insveper sig ofta mera i sin form än det uttalar sig genom densamme". Våra fäder voro medvetna om, att hvad de kände och tänkte kunde icke i ord uttalas; derför läto de aningar fylla det bristande och sammanpressade sina tankar till den grad, att uttrycken påminna om de kraftigaste svärdshugg, för hvilka allt motstånd, alla skrankor måste falla till marken.

I den mytiska sagan uttalade våra fäder ofta hvad som var för deras hjärtan dyrt och kärt. Såsom särdeles kännetecknande för deras "karakter" i detta afseende må anföras deras framställning af oskulden, världens frälsningsväntan och densammas uppfyllelse. På frågan: hvad är oskuld, hade de för visso — såsom Arvedsen riktigt anmärker — icke svarat med en mer eller mindre djupsinnig definition, som en studerande i våra dagar skulle göra: de hade i stället berättat om Balder, "den hvite guden, älskad i himmel och på jord", och de hade i denna berättelse tecknat "hvad de ansågo som mänskligheten finaste hjärtblad, ömtåligare än sjelfva kärleken, nämligen oskulden". Hade man derpå frågat dem, om de trodde, att oskyldighetens tillstånd ännu fans på jorden, så hade de fortsatt att berätta om Balders död, om det fall, som till följd af den onda andemaktens list, drabbade oskulden, och måhända hade de efter sin skildring af hela naturens sorg, den "kreaturens suckan", som följde på detta fall, med skalden sagt:

> "Hvart helst se'n dess ditt öga blickar, striden går
> med härsköld genom skapelsen: i Valhal gal
> gullkammig hane, blodröd hane gal till strids
> på jorden och inunder jord. Förut var frid
> ej blott i gudars salar, men på jorden ock;
> frid var i mänskors som i höge gudars barm".

Hade man derpå sport dem, om de det oaktadt trodde på oskuldens, det frommas och godas slutliga seger samt på dess eviga tillvaro, så hade de till svar med hopp och tillförsigt i sin blick berättat om hvad som höll deras lifsmod uppe under många pröfningar, nämligen deras frälsningsväntan,

hvilken går såsom en röd tråd genom deras världsåskådning, deras literatur, hoppet om Balders återkomst, hvilket hopp slutligen gick för dem i fullbordan, då läran om "hvite Krist",

> — — — — — — — — — — — — "jungfruns son,
> sänd af Allfader att förklara runorna
> på Nornors svarta sköldrand, outtydda än,"

började att förkunnas och anammas i tro af det sanningssökande folket i Norden.

Men det är icke vid den fornnordiska mytologiens karakterer vi här vilja i synnerhet fästa vår uppmärksamhet, utan fastmer vid karakterer i sagoliteraturen, vid enskilda historiska personligheter, hvilka framstå såsom typer, i hvilket hela folkets kulturriktning och tänkesätt afspeglar sig. Mycket af hvad som kommer att anföras, är sannolikt redan till sina grunddrag kändt; det är dock icke blott *innehållet*, utan äfven *formen*, som här förtjenar uppmärksamhet, emedan den senare vid alla citat ur fornhäfderna kommer att så troget som möjligt återgifva det fornnordiska språkets anda och uttryckssätt.

* * *

Ett af våra fäders mest utmärkande karaktersdrag är deras sjelfständighetskänsla. Denna uppenbarar sig i deras samhälls- och statsförfattning. Nordbon såg endast ogerna att någon stod öfver eller framför honom. Statens högsta myndigheter hade hos honom mera en rådande och ledande än en befallande och bjudande makt. En öfverkonung eller rättare unionsregent fans visserligen, hvilkens makt och anseende hvilade hufvudsakligen på religionens grund, men denne öfverkonungs välde var ursprungligen mycket begränsadt. De olika landskapen egde icke blott egen lagstiftning och lagskipning, utan äfven s. k. fylkeskonungar med ärftlig sjelfständig makt. En öfverkonung (Ingjald) drap slutligen 12 dylika småkonungar och lade deras riken under sig; men sjelfständighetskänslan i de senare utplånades icke dermed. När den religiösa grund vacklade, å hvilken öfverkonungens

makt hufvudsakligen hvilade, så hotades också, under "striden mellan svear och götar", statsenheten med upplösning. Sjelfständighetskänslan hos den enskilde och inom landskapet var dock icke en följd af en allmän social jämlikhet. "Ståndsskilnad" fans till redan i den mest aflägsna forntid, i det att "tignarmännen", konungens tromän eller tjenare, hvilka buro namn af jarlar, hersar, höfdingar m. m., voro bestämdt skilda från odalbönderna, dessa åter från de "frälsgifna" och trälarne. Men, emedan alla i konungens "hird" och tjenst stodo i mer eller mindre beroende af konungen, samt egde färre rättigheter än odalbönderna, så vägrade många af de sistnämda att blifva adelsmän och hofmän, hvilket de ansågo vara under sin värdighet. "Underligt beten I eder", sade lagman Torgny till Ragnvald jarl, "I fiken efter tign-namn och kunnen icke råda eller tänka för eder, så snart I kommen i någon vånde. Mig synes det icke ovärdigare att räknas bland bönder och vara fri till sina ord att säga hvad man behagar, äfven om konungen är när". Bonden var nämligen framför andra i besittning af yttrande och lagstiftningsrätt å tinget, samt egde dessutom andra fri- och rättigheter, hvilka öfriga samhällsmedlemmar saknade.

Att vara en sjelfständig odalbonde skattades mer än höga äreställen i konungens hof; och understundom utsatte man sig hellre för konungens onåd än man mottog "tjenst ur konungens hand". Då Åsbjörn Sigurdsson hemkom till sin gård, efter det han dräpt en af konung Olof Haraldssons tjenare och blifvit af konungen benådad, på det vilkor, att han skulle öfvertaga den fallnes tjenst, så yttrade en af Åsbjörns slägtingar till den nye ämbetsmannen: "Denna färd är till både din och dina fränders skam, att du skall vara konungens — träl. Visa dig nu så mycket man, att du hellre sitter här å dina egor, och skola vi dina fränder hjälpa dig att du aldrig kommer i slik klämma". "Åsbjörn," säger fornskriften, "fann detta godt, och innan de skildes var det bestämdt, att Åsbjörn skulle sitta å sin gård och icke fara till

konungen eller hans tjenst. Så gjorde han och satt hemma på sina gårdar". Då konung Harald Hårfager genom sändebud uttryckte önskan, att en tapper och rik bonde, Ulf, skulle blifva "hans man", sade bonden härtill nej. Sändebuden sade då, att konungen skulle göra bondens son Grim till "ländman", derest han gaf sig i konungens tjenst. Men bondesonen var icke villig att mottaga det hedrande anbudet. "Ej vill jag", sade han, "göras till ländman medan min fader lefver, ty så länge skall blott *han* vara min öfverherre". Ett drag ur denne Grims — vanligen kallad Skalle Grims — lefnadssaga förtjenar att här anföras. Grims, son Torolf, fick af konung Erik Blodyx i Norge en yxa med begäran, att han skulle såsom vängåfva bringa densamma till sin numera på Island bosatte fader Skalle-Grim. Yxan var "krumhörnad, stor och gullsirad och skaftet var rikligen beslaget med silfver. Det var en präktig kostbarhet. Då Torolf kom hem till Island, bar han fram till sin fader Skalle Grim konungens helsning och räckte honom den yxa, han sändt honom. Skalle-Grim tog emot den, höll den upp, såg på den en stund och sade icke ett ord. Han hängde den öfver sin plats i skålen (salen). En höstdag lät Skalle-Grim drifva hem en stor mängd oxar, dem han ärnade slagta. Tvänne af dem lät han leda in under husväggen och ställde dem så, att halsarne korsades. Han tog en stor stenhäll och sköt under dem. Så trädde han till med yxan — konungsgåfvan — och högg den på en gång i bägge oxarne, så att hufvuden röko af. Men yxan slog ned i stenen, så att hela dess egg brast bort, och den remnade upp igenom härdningen. Skalle-Grim såg i eggen och sade icke ett ord. Sedan gick han in i eldhuset (köket), steg upp på ett block och sköt yxan upp på dörrbjälken. Der låg den i röken vintern öfver." Om våren, då Torolf rustade sig att åter resa till Norge, tog Skalle Grim fram yxan, "den var då svart af rök och den var rostfrätt." Skalle-Grim såg i eggen, räckte Torolf yxan och qvad:

Ej den bättrats, yxans
egg, af skråmor fula
vek blef videts huggorm,
hväser skarpt ej mera.
Gif du åter usel
yx med rökta skaftet.
Den ej hit bort dragas —
det var konungs gåfva."

De sjelfständige bönderna fikade icke efter "konungsgåfvor" eller efter titlar och höga äreställen. Såsom Skalle-Grim föraktade de allt yttre prål, som ej egde motsvarande inre värde. Stolta och fåfänga qvinnor fikade dock efter tignvärdighet för sina män. Då konung Harald Hårdråde bortlofvade sin slägting Ragnhild, Magnus den godes dotter, till en mäktig storbonde, Ivar Håkansson, yttrade denna: "Ofta finner jag, att min fader, konung Magnus, är död, om jag skall giftas med en bonde, äfven om du är frid och har många idrotter: lefde konung Magnus, skulle han icke gifta mig med en mindre man än en konung. Men icke kan man vänta, att jag vill giftas med en man utan tign". Liknande svar gaf Olof Trygvasons syster Estrid vid ett dylikt frieri: "Litet njuter jag det, att jag är en konungs dotter och en konungs syster, om jag skall giftas med en man utan tignarnamn, hellre vill jag vänta några vintrar på ett annat frieri". Men mot denna "titelsjuka" å högre ort ställde bönderna, såsom vi nyss sett, en lika stolt sjelfständighetskänsla. Bonden var konung i sitt hus: på samma gång prest, domare och krigshöfding, med oinskränkt makt öfver sina nyfödda barns och sina trälars lif. Hvarje försök att i ringaste mån inskränka den medborgerliga frihet och rätt, som han egde, möttes alltid af det häftigaste motstånd, vare sig inskränkningen hade till mål att öka konungens makt, eller att skänka trälarne "manshelgd", rättigheter, liknande dem, hvilka den frie mannen ensam egde. Samma ande uppenbarade sig hos nordbon i de sjelfständiga riken, som af honom grundlades i främmande land. "Han var andra folks herre och herskare, men aldrig deras träl".

Sant sjunger skalden. "Hvar odalbonde var en man för sig". Endast för Gud och lag böjde han sig. Våra fäders laglydnad är ett af deras mest utmärkande karaktersdrag. Lagen stod öfver konungen, icke konungen öfver lagen. Mot allt förtryck och orättvisa, som hotade den frie mannen, var folkets lag sköld och värn. Allmogens med häfd och sedvänja öfverensstämmande vilja, å allshärjarting uttalad, gälde ofta såsom lag. Då Olof Skötkonung icke ville rätta sig derefter, så kunde lagman Torgny i sitt berömda tal yttra de kända orden: "Nu vilja vi bönder, att du, konung Olof, gör frid med Olof digre, Norges konung, och gifter honom med din dotter Ingegerd. Men vill du åter vinna under dig de riken i Österväg, som dina fränder och förfäder haft der, dertill vilja vi alla följa dig. Vill du icke antaga det vi säga, torde vi gå emot dig och dräpa dig och icke tåla af dig ofrid och olag. Så hafva de förre våra förfäder gjort. De stöpte fem konungar i en källa på Mula ting, som förut varit fulla af öfvermod som du mot oss. Säg oss nu hastigt, hvilket du vill välja". Då Håkan den gode ville med våld införa kristendomen i Norge, yttrade Åsbjörn från Medelhus liknande ord: "Nu är det vår vilja och böndernas samtycke, att hålla de lagar, som du satte oss här på Frostatinget och som vi bejakade; vi vilja alla följa dig och hafva dig till konung, så länge någon af de bönder, som här äro, finnes i lifvet, om blott du, konung, vill vara hofsam och begära af oss endast det vi kunna villfara och som icke är omöjligt. Men om I viljen taga detta mål med sådan hårdhet och handla med oss med makt och öfvervåld, då hafva vi bönder gjort det råd, att alla skiljas från dig och taga oss en annan höfdinge, som vill låta oss hafva i frihet den tro vi vilja. Välj nu konung mellan dessa vilkor innan tinget upplöses". "Alle svear vilja hafva gammal lag och sin fulla rätt", heter det i en af våra fornskrifter. Flere kristna trosbudbudbärare ledo i Sverige martyrdöden, icke derför att de förkunnade evangelium, ty i trosfrågor voro våra fäder mera fördragsamma

än andra hedningar, utan derför, att främlingarne "förgrepo sig på lag och häfd", då de försökte att med våld nedbryta templen och gudarnes altaren. Då konung Inge d. ä. drefs af svearne med stenkastning från tinget i Upsala, så skedde detta, icke derför att han omfattat kristendomen (hans föregångare var ju äfven kristen), utan derför, att han i strid med landsslag ville tvinga folket att antaga den kristna tron. Då Ragnvald Knaphöfde, efter det han blifvit vald till konung, vågade "utan gislan och ej som lagen föreskref" begifva sig in i Vestergötland, blef han för sitt lagbrott helt enkelt ihjälslagen af vestgötarna. Alla våra fornhäfder vittna om den största aktning för lagen, hvilken aktning dock understundom, såsom hos judarne, inskränkte sig endast till lagens bokstaf, så att icke rätten, utan de lagliga formernas iakttagande vardt hufvudsak. Detta var icke så sällan händelsen på Island och måhända också i vårt gamla fosterland. Lagen fick också ofta träda tillbaka för svärdet, i det att utgången af tvekamp — holmgång eller envig — var lika giltig som lagmannens och nämndens utslag. Blodshämden, som för våra fäder var en helig pligt, kunde icke heller af lagen förhindras, men lagen sökte förekomma de svåra slägtfejderna genom sina stadganden om "viglysning" och om rätt att försona dråp med böter.

Med våra fäders sjelfständighets- och rättskänsla var, enligt hvad fornskrifterna vittna, parad öppenhjärtighet och oförskräckthet i tal och handling. Huru djärft våra fäder vågade uttala sina "hjärtans tankar och uppsåt" inför sjelfve konungen, är i det föregående redan antydt. "Orden voro fria i nordisk kungasal" och under "sotad ås" i bondens gård. Oförtäckt uttalade nordboerna inför hög och låg hvad de ansågo vara rätt och sant. Då konung Sigurd Jorsalafarare på en fastedag böd, att kött skulle framsättas på borden, och denna befallning åtlyddes, uppstod en "liten lågättad man", Åslak Hane, och sade: "Herre, hvad är det som ryker af fatet framför er?" Konungen svarade: "Hvad menar du Åslak

Hane, hvad ser du?" "Jag ser", sade han, "hvad jag icke ville se, kött". Konungen sade: "Och om så vore, Åslak Hane?" Denne svarade: "Harmligt är det, att en konung, som fått så mycken heder i världen af sin färd (till Jorsala=Jerusalem), skall förse sig så. Annat lofvade du, när du steg ur Jordan, efter att hafva badat i samma vatten som Gud sjelf, med palm i handen och kors på bröstet, än att du skulle äta kött på fredag. Om mindre män gjorde så, skulle de anses förtjena stort straff. Icke är svejten så god, som hon borde vara, när ingen utom mig, lille man, vill tala om detta". Konungen teg, men tog intet af maten. Om qvällen kallade konungen Åslak till sig och sade: "Hvem eggade dig, Åslak Hane, att tala så uppenbara ord till mig inför alla människor?" "Herre", sade han, "ingen utom jag sjelf". Konungen sade: "Du vill väl nu veta, hvad du skall hafva för din djärfhet? Hvad tycker du dig vara värd?" Han svarade: "Vill du löna väl, herre, är jag glad; går det annorledes, är det ditt". Då sade konungen: "Du månde få mindre lön än billigt är. Jag vill gifva dig tre gårdar". På liknande sätt handlade samme konung mot en bondeson, Ottar Birting, som vid ett tillfälle höll ett dristigt tal. Konungen blef öfver detsamma så förbittrad, att han utbrast: "Vill du gifva mig råd, du usle, lågättade torpareson", sprang så upp, drog svärdet, och det var, som ville han hugga honom. Men han stod upprätt och rörde sig icke. "Nu skolen I, mine vänner, veta", sade konungen, sedan han hunnit sansa sig, "huru jag vill löna honom. Hittills har han varit kärtesven, men nu skall han vara min ländman och dessutom skall han, hvilket icke är mindre, snart vara den märkligaste af mina ländemän. Gå nu att sitta bland ländemännen och tjena icke längre". Det fria ordet, som ledde sitt ursprung från ett uppriktigt hjärta, skattades högt, äfven om det var för örat ett "hårdt tal".

Man misstager sig dock storligen, derest man tror, att våra fäder alltid öppet och oförtydbart uttalade sina tankar och känslor. I den fornnordiska literaturen är talets tve-

tydighet och dubbelhet ofta ett utmärkande karaktersdrag. Redan i den "Höges sång" (Håvamål) gifves rådet:

"Fråga slugt
och svara listigt,
om du för klok vill kallas";

och i denna "list" voro våra fäder mästare. "Orden voro ofta till för att dölja tankarne". Då Olof Skötkonung icke höll sitt å allshärjarting gifna löfte, utan bortgifte sin dotter Ingegerd till storfursten Jaroslaw i Holmgård, så bortgifte Ragnvald jarl i Vestergötland konungens af en trälinna födda dotter Estrid, utan hennes faders vetskap och samtycke, med den norske konungen, hvarigenom denne förmåddes att inställa sina fiendtligheter. Olof Skötkonung var emellertid alls icke nöjd härmed, utan hotade så väl Ragnvald jarl som vestgötarna med sin hämd för deras djerfva tilltag. Jarlen öfverflyttade till Holmgård (år 1019) och vestgötabönderna voro nu ensamme utsatte för konungens vrede. Då beslöto dessa, att sända till konungen sin lagman Emund, hvilken var "klokare och ordsnällare än andre, ättstor och frändrik och hvilken dessutom ansågs hafva baktankar". Han kom till Upsala, steg in i konungasalen, helsade höfviskt och berättade, då konungen frågade efter nyheter, huru vissa personer i Vestergötland hade, under det de fikade efter småsaker, förlorat hvad som var af mycket större värde — allt häntydande på, huru konungen fikade efter besittningar i Norge, under det han lät arfländerna i öster gå förlorade. I likhet med profeten Nathan i gamla testamentet lät Emund slutligen konungen fälla dom öfver sig sjelf. "Jag kommer", sade lagmannen", att få besked i sådana svåra mål, der lagarne äro oense. Det var två män, ädelborne, lika i ätt, men olika i egor och skaplynne. De tvistade om jord och gjorde hvarandra skada, den mer som mäktigare var, till dess deras tvist afgjordes å allshärstinget: Den som förut var mäktigare skulle gälda; men första gången gaf han gässling för gås, en gris för ett gammalt svin och i stället för en mark guld gaf

han en half mark guld, men den andra halfva marken i ler och hösmulor, och dessutom hotade han honom, som tog detta gods i ersättning. Hvad dömen I härom, herre?" Konungen svarade: "Han gälde fullt det som dömdt var, och konungen tre gånger så mycket. Men om det icke är gäldadt inom året, fare han utlag från all sin ega, hälften af han gods falle i konungens gård och hälften tillfalle honom, hvilken han hade sak att böta". Emund hänsköt detta utslag under alla de mäktige män, som voro der, och till de lagar, som gingo å Upsalatinget. Derefter helsade han konungen och gick ut. — Dagen derpå, sedan konungen närmare begrundat Emunds lagfråga, yttrade han till sina rådgifvare: "De två ädelborna männen, om hvilkas split Emund talade, af hvilka den ene var mäktigare och som gjorde hvarandra skada, med dem menade han *mig* och Olof digre. Dom fäldes i vår sak å Upsalatinget. Men hvad åsyftade han, när han sade, att böterna voro illa gifna, gässling för gås, gris för gammalt svin och hälften lera i guldet?" Arnvid blinde svarade: "Herre, intet är olikare än rödt guld och ler, men större är dock skilnaden mellan konung och träl. I lofvaden Olof digre eder dotter Ingegerd, som är konungaburen i alla leder af Upsalaätten, den högsta i Nordlanden, ty den ätten är kommen från sjelfva gudarne, men nu har konung Olof fått Estrid, som väl är en konungs barn, men hennes moder är en trälqvinna, på köpet en vendisk. Stor skilnad är mellan konungarne, om den ene tager sådant med tack, och är det som vån var, att icke en norrman kan jemföras med Upsalakungen". Sedan rådgifvarne derefter uttydt för konungen, att till och med namnen på de diktade snikne personer, Emund omtalat, egde betydelse, och att Emund börjat hålla ting med allmogen för att vräka konungen från riket, sände konung Olof rådgifvarne i fråga till ett af dessa ting. Då Emund här tillfrågas, hvilken han vill hafva till konung, talar han icke längre i förtäckta ord, utan nu säger han rent ut: "Den, som tyckes oss bäst, han må vara af höfdingeätt eller ej"; och då uppsvearne

icke vilja ingå härpå, utan önska, att konungadömet skall förblifva i den gamla ätten, uttalar den af harm uppfylde mannan hvad han skarpsynt förutser skall komma att inträffa i en snar framtid: "I uppsvear hafven våld att råda denna gång, men det säger jag eder, hvad hädanefter månde hända, att några af dem, som nu icke vilja höra annat än att konungsdömet i Svitjod går i långfredgaätt, skola sjelfva lefva och jaka, då konungsdömet kommer i andra ätter, hvil ket torde lyckas bättre". En vestgötaätt efterträdde också Olofs söner på tronen.

Att i "gåtlikt tal" dölja sina tankar, till dess att man ansåg sig färdig att öppet uttala dem, räknades såsom ett bevis på sjelfbeherskning. "Slugt lägg dina ord. Lössläpt tunga, utan tyglande herre, hopsqvallrar sin egen ofärd", heter det i den "Höges sång". Då Sigurd Ullsträng kom i sin konungs ärende ned till Viken (Bohuslän) för att förmå den mäktige Svenke Stenarsson att underkasta sig konung Magnus, mötte han på tinget mycket folk, bland dem Svenke, som kom med 500 väpnade män. Då uppstod Sigurd och sade: "Guds helsning och sin sänder konung Magnus till Guds vänner och sina, till alla ländemän och stormän, jemte fagra ord att han erbjuder sig till hufvud och värn för alla Norges män; det är godt mottaga konungens tillbud". Då uppstod i elfgrimmarnes flock en man, stor och öfvermodig, i luden kåpa, med stafyxa på axeln och skålhatt på hufvudet; han svarade: "behöfs icke rulle, sa' räfven drog musselskalet på isen". Derefter satte han sig ned. Något senare stod Sigurd upp och tog sålunda till orden: "liten uppmärksamhet och föga vänlig få vi för konungens ord ur elfgrimmarnes flock, men med sådant mäter man sig sjelf. Konungen begär — för att göra hans ärende tydligare — landsskylder af stormännen och ledungsgärd och annan konungslig hedersbevisning; hvar och en må gå till sig sjelf och se hur det har skett, unna sig heder och konungen hans rätt, ifall denne hittills icke utgått fullt". Han satte sig nu ned. Samme man reste sig nu upp,

slängde litet med hatten och sade: "Det kommer snö, svenner, sa' finnarne hade skidor att sälja". Sedan satte han sig ned. Nu blef Sigurd, enligt hvad den citerade fornskriften meddelar, uppbragt, kastade af sig sin blåa kappa och förklarade, att det icke höfdes att på dylikt sätt håna samt att konungen ville hafva landskylder af Svenke, hvilken, om han icke gäldade dem, var förvist ur landet. Nu uppstod Svenke och uttalade sina tankar på ett djärft sjömansspråk, hvars mening icke kunde misstydas. Med möda lyckades Sigurd rädda sig med lifvet ifrån tinget. — En norsk man Aulver, som under sjelfförsvar dödat två af konung Sven Estridssons män, Ulf och Björn, steg inför konungen och sade: "Eder, konung, tillkommer att döma öfver alla förbrytelser. Det var en ulf här i landet, som ville rifva och bita hvem han kunde; jag genomborrade honom. Man ville derför döda mig, ty man sade, att jag dräpt den ulf, som var edert hemma fostrade djur; en hemtamd björn sändes mot mig, och många män förföljde mig. Jag skadade ingen människa, men björnen dref jag yxan genom hufvudet och drap honom. Det var för att värja mig, konung! Detta mål underställer jag eder dom". Konungen svarade: "Ulfvar och björnar ega för sig ingen rätt: de ligga ogilda, der de dräpas". "Jag vill då", fortfor Aulver, "säga eder, att jag råkat blifva bröderna Ulfs och Björns baneman, och är jag nu uti edert våld". Öfverraskad utbrast konungen: "Du har varit mig öfverklok; du skall ock heta Bragda-Aulver, och emedan jag icke kan återtaga mina ord, må du behålla lifvet". Då Fritjof kommer, klädd såsom tiggare, till gamle kung Ring och denne frågar: "Hvad är ditt namn? Hvad vill du? Hvar kommer du ifrån?" så är Fritjofs svar lika dunkelt och tvetydigt som Aulvers.

Under en tid, då lagen "öga för öga, tand för tand" var äfven bland våra fäder gällande, spelade list och förställning i tal och handling en större roll, än man vanligtvis antager. Denna skuggsida skönjes i den äldsta liksom i den yngsta fornnordiska literaturen. I den "Höges sång" heter det:

"Fagert skall du tala,
men falskt tänka
och list med lögn gälda".

Denna, enligt kristendomens begrepp, förkastliga grundsats förkunnades för ingalunda döfva öron. "Det var Erlings sed", heter det i en fornskrift, "att, om ovänner kommo inför honom, sade han intet eller föga till dem, och det lilla han sade var stillsamt — om han tänkte dräpa dem: men dem, som han ville låta slippa med lifvet, dem gick han illa åt i orden". I en fornskrift tillfrågas en man, som förtäljer om en oförrätt, som han tillfogat en viss Vigfus Vigaglumsson: "Hvad sade Vigfus till allt detta?" "Han log blott", är svaret. "Så tag dig då väl i akt", är det råd, som gifves, och det anmärkes till förklaring, att Vigfus' slägt hade för sed att småle, då den hade hämd i sinnet. "När Kalf talar väl, är det ett märke på, att han ämnar göra illa", yttrade en krigare i slaget vid Stiklastad på tal om den mäktige bondhöfdingen Kalf Arneson, en af dem, hvilka af vana dolde sina tankar i dunkelt, tvetydigt tal. Knut den store i Danmark skickade en gång till honom ett bud, att han skulle sända sin konung "tre tolfter utsökta yxor", ett af den tidens stridsvapen. "Säg honom", svarade Kalf, "att jag skall föra yxor till hans son Sven, att han icke skall finna brist derpå". Han höll också sitt ord, men med yxorna följde — en fiendtlig här. "Fagert tal", i hvilket listen djupt doldes, stod i högt anseende. Många af de stormän, som i fornhäfderna omtalas, voro skickliga diplomater. För att blifva öfvertygad derom behöfver man endast läsa fredsmäklaren Hjälte Skäggesons af smicker uppfylda tal till Olof Skötkonung, Torfinn jarls fintliga undanflykter, då Olof Haraldsson kräfde land å Orkenöarna, bonden Alves på Egg försvarstal inför sistnämde konung eller Erling Skackes tal, då han sökte förmå Valdemar II att utnämna honom till jarl öfver Viken.

Då fred slöts med fiender, låg också ofta "list och snaror" i de ord, som bestämde fredsvilkoren. Ivar, Ragnar Lodbroks son, begärde af konung Ella i England såsom böter för faderns

död endast så mycket land, som han kunde innesluta med en oxhud. Då denna begäran utan tvekan beviljades, skaffade sig Ivar en stor oxhud, lät uppmjuka och uttänja henne, sönderskar henne derefter i fina remmar, med hvilka han inrymde ett stort landområde, å hvilket han uppförde en borg. Sina till Ella gifna löften höll Ivar bokstafligen, men stämplade på samma gång till konungens förderf och var slutligen den, som lärde sina bröder, huru de skulle med svärd "rista orm" å den fångne Ellas rygg. Då Magnus Barfot slöt fred med skotske konungen Malkolm, bestämdes, att "Magnus skulle få alla öar, som ligga vester om Skottland, alla, mellan hvilka och fastlandet han kunde fara med styret fast på skeppet. När han då kom söderifrån till Satire, lät han draga en skuta öfver Satiresed, sedan han lagt styret i lag; sjelf satt han i lyftningen och höll rorpinnen. Så underlade han sig landet, som han hade å bakbord. Satire är ett stort land och bättre än den bästa ön bland Söderöarna utom Man". Man höll lika strängt på den bokstafliga ordalydelsen i en ingången förbindelse, som man å tinget höll strängt på de lagliga formerna, och detta ledde ofta till betänkliga hårklyfverier.

"Det är fostbrödralag, när fritt du yppar för en annan hela din hog", säger en af våra fäders vishetsregler. För pröfvad vän var intet doldt, talet aldrig dubbeltungadt. Men "obepröfvad man och klinga litar ej den kloke på". Dessa ord, som skalden låter den gamle kung Ring uttala, efter det han låtsat sig sofva, lutad mot Fritjofs knän, är nyckeln till mången skenbart oförklarlig handling. Den, som man ingen tro svurit, var man ingen tro skyldig. Håkan jarl rådde Guldharald att strida mot Harald Gråfäll och bryta Norge under sig, men uppträdde, strax den sistnämde stupat, såsom hämnare, vann seger öfver Guldharald och lät hänga honom i en galge. Olof Trygvason litade på Sigvalde jarls fagra ord och goda ledning under färden från Vendland, och han leddes till — Svolder, der den fiendtliga svenska och danska flottan var samlad och der "Norge brast ur hans händer". Vänligt talade den blinde

konung Rörek till den i templet bedjande Olof den helige, men försökte strax derefter med en saxknif döda honom. Till och med gästen var ofta icke säker vid gästabudsbordet, derest han icke erhållit värdens grid (lejd). Ingjald Illråda innebrände på en natt sex konungar, som kommit till hans gästabud i Upsala, och liknande svek omtalas icke sällan i fornsagorna. Ingen kan derför undra öfver, att en viss vaksam försigtighet och dolsk misstänksamhet framlyser ur många af våra fäders ord och handlingar. Det första råd, som "den Höges sång" (Håvamål) uttalar, är detta:

"Träd öfver ingens
tröskel in,
förr'n du spejat och spanat,
förr'n du spejat och spårat;
ty ovisst är att veta
hvar ovänner sitta
borta på salens bänkar.

Varsam gäst
vid gilleborden
tiger vid hvarje hviskning.
Han lyss med örat,
han lurar med ögat;
så spanar en klok och spejar."

Och hvad som än kom för gästens öga och öra, så visste han att på ett mästerligt sätt dölja sina känslor.

Våra fäders sjelfbeherskning i med- och motgång, i lif och död är ett af deras mest utmärkande karaktersdrag. Icke blott mannens, utan äfven qvinnans hjärta brister förr af sorg, än en tår fuktar ögat eller en klagan går öfver läpparne. Den grekiske skalden Homerus talar i sin "Odysseia" om huru den tappre

"— — Odysseus i tårar
smalt, som tindrade ned från ögonlocken på kinden".

Vår literatur lider stor brist på dylika gråtande hjältar, men den lider ingen brist på hjältar af annat slag. Å hvar och en af de senare kan tillämpas skaldens ord:

"— — ej han hördes qvida,
han tåligt drog hvad lag som menskan fått.
Med fåfäng suck han bad ej plågan bida,
han tiggde ej om lifvets usla lott."

Troende, att allt hvad som hände var förut af ödets gudinnor skipadt, gick han med största lugn mot faror, plågor och död, tänkande såsom konung Ring:

"Nornornas lottning,
huru vi fike,
trotse vi, klage vi ej oss ifrån".

I sin ormgrop sjunger den fångne Ragnar Lodbrok hedendomens svanesång, den i sitt slag märkligaste på jorden, och dör — leende. Hotad med ögonblicklig död, yttrar Illuge med isande lugn: "Mitt hjerta har ännu aldrig varit förskräckt, och hit är jag kommen, derför att ödet så skipat; ingen dör mer än en gång, alltså rädes jag icke för hot". Då Gunnar på Lidarände å Island en natt öfverfölls af sina fiender, sände dessa en man till Gunnars hus för att utforska, om husets egare var hemma. Gunnars spjut träffar spejaren i medjan, och denne vacklar derefter till sina kamrater, hvilka ifrigt fråga: "Är Gunnar hemma?" "Sen sjelfva efter, nog fick jag veta, att spjutet hans var hemma", säger mannen med ett iskallt lugn och segnar död till marken. Om Olof Trygvason heter det: "Han talade vanligen föga om det, som tycktes honom mot hans hog", och på ett annat ställe: "Konungen var väldigt vred, men styrde sina ord väl, som han jämt var van". Då Jomsvikingarne kommo för att strida mot Håkan jarl, kom en bonde Germund till honom med bud, att en fiendehär kommit i landet. Jarlen frågade efter bevis härpå. Då lyfte bonden upp den ena armen, hvars hand blifvit afhuggen, och sade: "Här äro järtecken, att en här är i landet". När nämde vikingar derefter besegrats och de förnämste fångarne förts bundna i land för att afrättas, hördes från dem lika litet som från den sårade bonden jämmer eller veklagan. Kallblodigt yttrade den ene: "Om jag vet något, sedan hufvudet är hugget af mig, skall jag sticka nålen jag har i handen ned i jorden". Hufvudet höggs af, och spännet föll honom ur handen. En man satt der, frid och skönhårig; han svepte fram håret öfver hufvudet, räckte fram halsen och sade: "Bloda icke ner håret". En annan tog hans hår i handen

och höll fast, Torkel (en af segrarne) lyfte yxan, vikingen ryckte hårdt på hufvudet och han, som höll i håret, drogs efter. Yxan for ned på hans båda händer, skar af dem och stannade i jorden. De sårade tänkte icke ens på sina sår eller på möjlig pardon, men väl derpå, huru de skulle "falla hämnande" och i sjelfva dödsminuten aflägga prof på mannamod och sjelfbeherskning.

Jämmer och klagan öfver sår ansågs för en skam. Tormod Kolbrunsskald träffades i slaget vid Stiklastad af flera vapen, slutligen af en pil i venstra sidan; han slet bort pilskaftet, gick till husen, der de sårade lågo, qvad här kung Olofs lof och begaf sig derefter till en läkeqvinna, hvilken uttryckte undran öfver att han syntes så blek och frågade honom, hvarför han icke bad om läkning, derest han var sårad. Han svarade med en svårtydd vers, gick till elden och stod der en stund. Då sade läkeqvinnan till honom: "Gå ut, karl, och tag in veden, som ligger utanför dörren". Han gick ut och kom in med ett fång ved, som han kastade ned på golfvet. Då såg läkeqvinnan honom i anletet och sade: "Fasligt blek är du. Hvi är du sådan?" Tormod qvad då en sång, i hvilken han yttrade, att få varda fagra af sår, att han mötte pilskurarne och att den med kraft framslungade svarta malmen, såsom han trodde, bitit hvasst och farligt nära hjertat. Qvinnan fick nu undersöka pilsåret, som var så svullet, att endast litet af pilen syntes. Hon förmådde ej uttaga densamma. Då sade Tormod: "Skär du kring järnet, så att man kommer väl åt med tången; gif den sedan till mig och låt mig rycka". Hon gjorde som han sade. Han tog då guldringen af armen och lemnade läkeqvinnan, bedjande henne göra deraf hvad hon ville. "En god dyrbarhet är det", sade han, "konung Olof gaf mig honom denna morgon". Sedan tog han tången och ryckte ut pilen; men denna hade hullingar, och vid dem sutto tågor af hjärtat, några röda, andra hvita. När han såg det sade han: "Väl har konungen födt oss, då jag är så fet om hjärtrötterna". Derefter lutade han sig bakut och dog. Hans

sjelfbehersking och trogna kärlek till konungen, under hvars märke han nyss qvädit och kämpat, följde honom in i döden. — Då Sigurd Slemadjäkne tillfångatagits i sjöstriden vid Holmen Grå (år 1139), fördes han i land och pinades till döds. "Derunder", säger fornskriften, "gaf han sig icke mera vid, än om de slagit på stock eller sten. Det var en bra karl, väl härdig, som dervid kunde hålla sin mun eller gifva sig föga vid; aldrig ändrade han sitt mål, utan talade lika jämt, som om han suttit på gillebänk, hvarken högre eller lägre eller mer skälfvande än han brukade. Han talade ända till dess han dog och sjöng en tredjedel ur psaltaren." På liknande sätt utmärkte sig konung Östen Haraldsson, då han tillfångatagits af konung Inge (år 1157). Han lade sig ned på marken, bredde ut armarne och bad, att de skulle hugga i kors mellan axlarne på honom, då skulle man röna, om han icke tålte järn, såsom konung Inges följemän hade sagt".

Ofta var med sjelfbehersknigen parad sjelfuppoffring: "Innan den vise Njål och hans söner innebrändes, gaf angriparen Flosi alla qvinnor i huset frihet att gå ut; men Njåls hustru Bergtoras enda svar är detta: "Ung blef jag Njål gifven, och det har jag lofvat honom, att ett skall öfver oss gå". Sin unge dotterson vill hon dock föra ur det brinnande huset, men äfven den lille gossen vill hellre dö än lefva utan ära". "Det har du lofvat mig, mormoder", säger han, "att vi aldrig skola skiljas medan jag ville hos dig vara; men mig tyckes mycket bättre att dö med dig och Njål än efter eder lefva". Den största sjelfuppoffringen ådagalägger dock Njåls son Skarphedin. Han vill icke, då fienderna komma, gå in i husen "för att blifva ihjälrökt som räf i kula". "Det går nu som ofta" — utbrister Njål dervid —, "att jag skall få råd af mina söner och aktas för ett intet; men när I voren yngre, gjorden I det icke, och då gick det eder bättre". "Vi må göra som vår fader vill", säger då en af sönerna, "det månde oss bäst båta". "Icke vet jag det så visst", svarar Skarphedin, "ty han är grafven nära; men nog kan jag göra min fader till

viljes, i det att — jag låter mig brännas inne med honom, ty icke rädes jag döden". Det gick som han trodde: de blefvo alla, utom en, innebrända. Icke en bön om förskoning, icke ett klagorop gick öfver deras läppar. Då en af fienderna, som sprungit upp på det brinnande husets vägg, frågade den af lågorna omhvärfde Skarphedin: "Gråter du nu?" ger denne genast till svar: "Ingalunda; sant är dock, att röken svider mig något i ögonen." Derefter tiger han, men hugger sin stridsyxa med sådan kraft i husets timmergafvel, att hon intränger till bladets halfva djup i timret.

Då hämdens — i synnerhet blodshämdens — lidelse rasar i nordbons bröst, visar sig sjelfbeherskningen i ett iskallt lugn, i en själsstyrka, om hvilka grekerna icke hade ens en aning. "Men det är", säger Thomsen, "icke blott lidelsen, i hennes uthållighet, ej heller lugnets inbitna harm, som åtskiljer den nordiska anden från den sydliga, det är ännu mer denna viljas orubbliga fasthet, som icke brusar upp eller rasar med naturkraftens vildhet, utan städse tillbakaträngер häftigheten och liksom insuger densamma och låter den inverka på beslutens innersta driffjädrar. Det är det lugn, hvarmed den unge faderlöse sonen, som vet att hämden åligger honom såsom en helig pligt, under en följd af år döljer sin lidelse för att låta den mogna, under det han tager all fyndighet till hjälp för att leda faderns mördare bakom ljuset — skepar sig som en fåne, ligger i spiselns askvrå och rufvar oupphörligt öfver sin själs hela innehåll — hämden, tills allt är förberedt, och då, då fullbordas gerningen med samma kallblodighet." Det är samma lugn, hvarmed den gråhårige, ålderdomsskröplige Håvard, hvilkens son har dödats, i två långa år ligger till sängs och icke talar ett ord, till dess att hämdens lidelse har gjort hans lemmar så smidiga, att han med ens reser sig och med kallt mod förbereder och fullbordar mandråparens undergång. Det är slutligen det lugn, med hvilket qvinnan dag och natt ingjuter droppe efter droppe af hämd i sin makes och i sina

söners hjärtan, till dess måttet rågar öfver och hämden fullbordas.

> "Hans hat var eld, hans vänskap gick i döden,
> och med sin fosterbror han delte öden",

sjunger Geijer om den gamle nordbon; och fornskrifterna bevittna sanningen af dessa ord. Våra fäders kärlek och hat mätes icke med vår tids mått. Den, som önskar lära känna en orygglig trohet, en "vänskap in i döden", den starkaste, som hedendomen någonsin uppvisat, han bör studera vår fornliteratur. "Det är min bön", sade den förut omnämde Tormod Kolbrunsskald till sin konung, "att du låter hvarken lif eller död skilja oss åt. Vare sig friden är bättre eller sämre, skall jag vara när eder". Trohet mot konungen skattades högt, och hvarje konungsman, hvarje bonde önskade få samma eftermäle som det, hvilket Harald Hårdråde uttalade vid Ulf Stallares grift: "Der ligger nu han, som var trognast och sin drotten huldast". Bröt konungen lag och "gammal sedvänja", så ansåg sig allmogen löst ifrån trohetsförbindelsen till honom, men äfven i sådana fall fortforo dock många att troget tjena honom, emedan de fruktade att eljes blifva med förakt kallade "drottensvike". Då allmogen å Upsalatinget rådplägade om Olof Skötkonungs afsättning, så yttrade en af hans rådgifvare: "Alla vi bröder hafva varit ombedde att hafva lott i detta rådslag, men ingen af oss ville bära namnet drottensvike, ty så var icke vår fader". "Gridniding och drottensvike" voro bland de gröfsta skymford, som gingo öfver en nordmans läppar. "Du älskar det usla folket, drottensvikarne, som djäflar tjente", är den svåra beskyllning, som Torger från Sula slungar mot konung Magnus den gode, då denne omgifvit sig med män, hvilka kämpat mot hans fader. Då Håkan Ivarsson var färdig att börja en resning mot Harald Hårdråde, varnades han af Finn Arneson med dessa ord, hvilka medförde åsyftad verkan: "Du kan få oseger och har då mist både gods och frid, men skulle du besegra konungen, kommer du att heta drottensvike".

I handlingar mera än i ord ådagalade våra fäder sin trohet och tillgifvenhet. Deras loford öfver en älskad konung eller fosterbroder inskränka sig i de flesta fall endast till ett uppräknande af hans prisvärda karaktersdrag. "Han var glad, målsnäll och hofsam, storklok var han och lade mycken vinn på lagstiftningen". "Han var frid och ansenlig, fem alnar lång var han. Mot ovänner var han sträng och hämdlysten, när de gjorde honom emot. Han var mycket lysten efter makt och allt godt, men mot de vänner, som han tyckte om, var han mycket gifmild". "Han var mer än andra människor frid, stark och stor, frikostig och mycket vänsäll samt en stor härman". Så lakoniska äro våra fäders loftal öfver sina älskade höfdingar. Kärleken liksom hatet gaf sig icke luft i många ord.

Var nordbon sin drott trogen in i döden, så var hans trohet mot fosterbrodern icke mindre. Fostbrödralaget var ett heligt förbund, hvars band voro starkare än bandet mellan föräldrar och barn. Konung Niorve och Viking jarl voro fosterbröder; konungens söner angrepo jarlens, så att blott en af dem, Jökull, undkom med lifvet; han samlade folk ånyo för att hämnas sina fallna bröder på Viking och hela hans ätt. Detta förbjöd den gamle Niorve, och sade hotande till sin son: "Jag drager sjelf till Vikings hjelp med alla de män, som vilja följa mig; blifver du Vikings bane, så sparar jag dig icke, ty icke skall det spörjas om Niorve, att han bröt eden, som han svurit sin vän". Gunlög för ett liknande tal till sin fader Kettil: ' Vill du dräpa Torgrims söner saklösa, så säga vi dig, att innan detta varder i verket satt, månde vi komma att gifva eder hugg, ty ett skall öfver oss fosterbröder gå". Då Egil Skallegrims son, som icke utan skäl tillfogat Erik Blodyx stor skada, råkade i den förbittrade konungens våld, lade sig Arenbjörn, Egils vän och konung Eriks härse, ut för den fångne kämpen och skalden samt förklarade, att om konungen dräpte Egil, skulle han, Arenbjörn, låta sitt lif för sin vän, ty "ett", sade han, "skall öfver oss gå". Då en

isländare Bolle, eggad af sin hustru, anfaller sin fosterbroder Kjartan, kastar denne bort sitt svärd och yttrar: "Visserligen, frände, aktar du nu att begå ett nidingsdåd, men hellre vill jag taga döden af din hand än gifva dig den". Dog en fosterbroder, gaf den andre sig ofta sjelf döden.

Slägtskapens band voro under forntiden starkare än i våra dagar. Den oförrätt eller skymf, som tillfogats en enskild person, var tillfogad hela hans ätt. Man trotsade till och med konungen, då det gälde att rädda en slägting undan brottslingens dödsstraff, som af våra stolta fäder ansågs mera nesligt än brottets sonande med böter.

Våra fäders stolthet är ett af deras utmärkande karaktersdrag. Den fråga, som konung Rolfs kämpar framställde: "Är någon med oss jämlik?" var icke blott deras, utan tusende andra nordbors spörsmål. Hvar och en fri man ansåg sig gerna vara i "idrotter och prisvärda dåd" den ypperste. Den ene ville icke stå tillbaka för den andre. "Det erkänner jag, att det är nu så, som det länge har varit, att hvar af oss fränder vill vara förmer än andre", yttrade Erling Skälgsson till Olof den helige. I en fornskrift heter det: "Någon sade, att konung Harald stode i alla afseenden före sina bröder. Deröfver vredgades konung Gudröd högeligen och sade, att han skulle i intet stå efter Harald, och sade sig vara redo att genast pröfva det. Båda voro snart så vrede, att de utmanade hvarandra till vig (strid) och lupo till vapen". Då konungarne Sigurd Jorsalafarare och Östen Magnusson började orda om sina bragder och skicklighet i idrotter, hvarunder den förre prisade sina krigiska, den senare sina fredliga bragder, ledde deras jämförelse till stor vrede, ty hvardera ville hålla fram sig och sitt och ville vara förmer än den andre".

"Detta stormodiga, högtfarande, efter företräden och stort namn fikande begär, som föddes och närdes af fädrens hjältelif och ständiga täflingar i kämpalekar och stora, lysande bragder, rotfästes till ett beståndande hufvuddrag i det nordiska lynnet, alstrande stora dygder och stora fel" säger en

svensk författare. Det var detta begär att utmärka sig framför alla, som eggade hög och låg till den ena bragden större än den andra. "Det fordrades för att vinna ryktbarhet och namn på en skådeplats, som hvimlade af hjältar, att man borde göra underverk", säger nämde författare. Till hvilka jätteföretag, förvånande kämpabragder och underbara äfventyr detta måste leda, det framte vikingatågens historia och de minnen, som i synnerhet England, Frankrike, södra Italien och Ryssland af dem bevara. Sedan denna täflingslust, som under vår s. k. "storhetstid" visade sig i en ny och ädlare gestalt, till större delen utplånats, återstår af densamma endast en usel afart — den lumpna afunden, under hvilkens ledning man famnar efter sken i stället för verklighet.

Samma friborna stolthet, som utmärkte våra fäder hemma i Norden utmärkte dem också, då de kommo såsom fiender eller vänner till främmande land och folk. I ord och handlingar afspeglade sig den nordiska herskaranden, och det icke blott bland råa och vilda folkstammar, utan också bland folk, hvilka stodo på höjden af sin tids bildning. Då den nyssnämde Sigurd Jorsalafarare kom till den byzantinska hufvudstaden Miklagård (Konstantinopel), den grekisk-romerska bildningens hufvudsäte, då tillsade han "sina män, att de skulle rida in med all stolthet och icke visa någon undran öfver hvad de sågo, och så gjorde de". Den grekiske kejsaren, förvånad öfver den prakt dessa nordbor utvecklade och den stolthet, med hvilken de uppträdde, "lät breda pell på alla gator i borgen" (staden) från det gyllene hornet till kejserliga palatsets praktfullaste salar samt tillfrågade sina gäster, om de ville såsom vänskapsgåfva mottaga en stor mängd guld (en fornskrift uppgifver 6 skeppund?) eller till deras ära föranstaltade lekar på hippodromen. Sigurd valde utan betänkande — lekarne, liksom om guld för en nordbo varit af ringa eller intet värde. Hela sin flotta skänkte han derpå till kejsaren, men sitt förnämsta guldprydda drakskepp lät han sätta såsom en krona på den byzantinska byggnadskonstens

förnämsta skapelse, Sofiakyrkan, från hvars topp "drakhufvudenas guldglans skulle för ett förvekligadt slägte vittna om Nordens makt och ära". Men det var icke blott höfdingar som så uppträdde. I torftiga bondstugor fostrade ynglingar åtnöjde sig, då kommo såsom väringar till Miklagård, med ingenting mindre än "en ära jämförlig med den, som kom de ypperste till del". Omgifna af en förfinad bildning med dess trolöshet och sedeslöshet, bevarade dessa "yxbärande barbarer" sin sedliga renhet och kraft och "efterföljde ihärdigast af alla förfädrens sedvänjor, och det rykte och namn för obrottslig trohet dessa förvärfvat, betraktades af dem såsom det dyrbaraste arf". De låtsade sig aldrig vara infödda greker, utan satte en ära uti att vara hvad de voro: nordmän.

Våra fäders stolthet var parad med kärlek till lysande prakt och stor ståt. De rustningar och högtidskläder, hvilka buros af konungar, jarlar och andra stormän, utmärkte sig genom sin dyrbarhet. En högtidsdrägt kostade understundom ända till 20 à 30 marker (pounds) guld. Det var sannerligen icke i simpla vadmalskläder höfdingar och storbönder uppträdde vid högtidliga tillfällen, utan i guldbroderade lifrockar af skarlakan, öfver hvilka kastades dyrbara guldstickade blå eller röda mantlar, sammanhållna medels knappar eller spännen af guld eller silfver. Det guldbelagda svärdet eller spjutet, den med guld och silfver inlagda yxan och den silfverbeslagna skölden hörde också nästan alltid till en sådan drägt. Men det fans ock städse, utom nämde stormän, äfven andra personligheter, hvilka blott genom ett stridshärdadt, arbetsbepröfvadt och blygsamt yttre kunde framställa sitt derför icke mindre dugtiga, men kanske just af denna orsak djupare inre i dess rätta ljus. Och om också en sådan man åtnöjde sig med den simpla hemmaväfda vadmalströjan, så var han det oaktadt icke mindre stolt, modig och ädel än den unge höfdingen, som kom från främmande land och red med ett talrikt följe genom häradena, klädd i en röd skarlakansdrägt och, som det kallades, i färgade kläder. "Den vad-

malsklädde mannens svärd var väl ingen konungaskänk, ej heller guldbeslaget som ungersvennens, men derför var det ej mindre hvasst; det fans ingen rostfläck på klingan, huru ofta hon än blifvit färgad i blod. Hans stolthet, hans sjelfförtröstan voro derför ej mindre."

Nordens qvinnor älskade såsom männen prakt i kläder och smycken, och friaren måste understundom lofva sin fästeqvinnas föräldrar, att hans hustru skulle få så dyrbara kläder och guldsmycken, "att ingen annan hustru af lika värdighet och förmögenhet skulle kunna föra större stat än hon".

Den ene sökte i stånd öfverträffa den andre. De dyrbara gästabuden, den slösande frikostigheten vittnade derom. Ingen ville härvid vara den sämste. Storbönder funnos, hvilka dagligen sågo hundratals gäster vid sitt bord, och vid de stora kalasen, som under "offertiderna" eller vid begrafningar höllos, voro understundom ända till 1000 gäster samlade. En bonde Åke i Vermland mottog samtidigt Sveriges konung Erik och Norges konung Harald och alla deras män. "Erik och hans män hade gamla kärl och horn, fast förgylda och väl bonade, men Harald och hans män fingo idel nya horn och kärl, tillredda alla med guld". Erik såg i en slik delning sidovördnad och drap bonden, då gästabudet var slut. Äfven då missväxt hemsökt landet, fingo gästabuden icke inställas eller afskedsgåfvorna till gästerna saknas.

För att upprätthålla en sådan stånd fordrades naturligtvis icke ringa medel. För behofvens fyllande var icke den skörd, som inhöstades från de små åkertegarne, nog: en annan rikare skördades med svärd på "haf och främmande kust". Gods och ära var vikingatågens lösen. Att samla gods för upprätthållande af sin "heder" (stånd och anseende) ansågs berömligt, men "girighet", hvilket ord var liktydigt med sparsamhet och omsorg för framtiden, föraktades. Egde icke hvarje nordbo i sitt goda svärd en nyckel till alla Söderns förrådshus och skattkamrar? Med frikostig hand delades derför de skatter, som redan vunnits, bland vänner och bröder. Om

mången konung och storbonde heter det med beröm, att han var gifmild; deremot säges det om konung Östen: "Han var klok och förståndig, men det, som drog allra mest riket undan honom, var, att han var snål och sniken." Då han kort före sitt fall bad sina män, att de skulle följa honom i striden, fick han till svar: "Dina guldkistor följe dig nu och värje ditt land!" Rikedom hade för våra fäder värde, endast för så vidt som den bidrog till "heder", glans, prakt och stånd samt till fränders och vänners "fägnad". En man, som väl var rik, men hvarken storättad eller en idrottsman, kallades med förakt "sniken och dådlös".

Bland idrotter, på hvilka våra tappra fäder satte stort värde, var färdighet i vapens bruk. Fornskrifterna vittna icke blott om våra fäders oförskräckta mod, hvars lösen var "seger eller död", utan också om en djärfhet, en vighet, en vapenkunnighet, som icke öfverträffades af samtida folk. För att blifva öfvertygad derom behöfver man endast läsa berättelsen om den strid, som storbonden Gunnar i Lidarända och hans broder Kolskägg utkämpade vid Rångån mot 8 fiender, hvilka alla stupade, eller skildringar af bonden Alve Stormuns lysande vapenbragd, då Kungahälla (Kungelf i Bohuslän) anfölls af hedningarne, eller berättelsen om huru Egil Skalle-Grimsson med endast 3 följeslagar lyckades fälla 25 vermländingar, hvilka försåtligt angrepo honom, då han återvände till Norge med skatt från Vermland. I taktik, i belägringskonst och i bruket af krigsmaskiner voro våra fäder alls icke okunniga, och de drogo ingalunda i betänkande att mot sina fiender använda all möjlig krigslist, blott deras mål kunde derigenom uppnås. "I arf och blod och genom gudalära voro hos dem inplantade de grundsatser, att världen hörer tappre män till, att man hellre bör lefva derför att inlägga ära och beröm än att komma till hög ålder, och att af allt det hederligaste var att lefva af vapen och dö i vapen." Öppen strid, man mot man var fädrens lag. Öfverfall nattetid och anläggning at mordbrand ansågos tillhöra "dålig sed", hvilken dock

ofta följdes, i synnerhet då det var fråga om blodshämd. Folk och här voro likbetydande ord, ty folket gälde endast såsom beväpnadt; hela nationen var en obetvinglig här och hela landet ett beständigt läger. Men färdighet i vapens bruk var dock icke den enda idrott våra fäder skattade högt, lika litet som strid var deras enda göromål. Kroppsöfningar och kraftrön af allehanda slag voro idrotter af högt värde; och själens förmögenheter odlades derjämte flitigt i lifvets skola, under färder i främmande land och under umgänge med nationer, hvilka stodo på höjden af sin tids bildning.

Våra fäder voro vettgiriga: skaldekonst, "sagoskämtan", vitterlekar och tankeöfningar, musik och sång älskades högt. Hvarje hem var en skola, hvarest fadern i likhet med kung Bele och Torsten Vikingsson inskärpte hos sina söner åsalärans vishetsregler. Den fornnordiska literaturen vittnar, att dess helgjutna personligheter alls icke voro "vildar", stående på kulturens lägsta trappteg; och då man erinrar sig, hurudan ställningen var i Europa före korstågen eller under 9:de och 10:de århundradena, "de mörkaste under hela medeltidens bildningshistoria", så kommer man lätt till den slutsatsen, att skilnaden mellan våra fäders bildning och de af dem besegrade folkens i vestra och södra Europa var, om man undantager de senares kristendomskunskap (den katolska läran), icke så stor, som man vanligen förmodar.

Ett af våra fäders kännetecknande karaktersdrag är, att de ärade arbetet. Äfven konungar funno nöje uti att vara ute på åkern bland sitt folk, då kornet skars och lades i hjälmar och lador. Jordbruket var i den aflägsnaste forntid liksom i vår tid landets hufvudnäring; boskapsskötsel, jagt, fiske och handel voro binäringar. Med den sistnämda framträngde de klassiska folkens kultur i viss mån äfven till Norden. Alla dessa näringar jämte olika handtverk ärades af konung och folk. Våra fäder synas dock hafva gjort en viss skilnad på att arbeta och att "träla", hvilket senare ord i vissa landsmål än i dag betyder: förrätta tungt, ihärdigt grofarbete

— sysselsättningar, som tillkommo trälen (slafven), icke den stolte odalbonden, jarlen eller konungen. Redan i Eddan (i qvädet om Rig) spåras en bestämd olikhet mellan trälens och bondens icke blott utseende och klädedrägt, utan äfven sysselsättningar. Den olycklige trälen, ofta en krigsfånge från främmande land, hade den sämsta kosten, de sämsta kläderna och det tyngsta arbetet. Han "trälade", bonden arbetade; och det förakt, som hvilade på trälen, öfverflyttades småningom på hans sysselsättning. Han egde endast pligter, men inga rättigheter; icke ens efter döden ansågs han värd att såsom jämlike komma i fria mäns närhet. Det måste dock rättvist erkännas, att våra fäders högsinthet och ädelmod mången gång gjorde trälens tunga lott lättare, än hvad den var hos andra forntida folk.

Ädelmod var nämligen ett af våra fäders goda karaktersdrag. På många ställen i fornskrifterna berättas om ädelmodiga handlingar, som äfven från kristlig synpunkt äro förtjenta af höga loford. Under en tid, då blodshämden var en helig pligt, kom mandråparen icke sällan och lade lugn sitt hufvud i blodshämnarens sköte, fick af denne fred och upptogs att fylla det hedersrum, som den fallne innehaft. Torkel Åmundeson, som ihjälslagit Torfinn jarls broder Enar, kom en dag "helt oförmodadt och lade sitt hufvud i jarlens knä och bad honom göra dermed hvad han ville"; och jarlen upptog honom till sin man. Den dödligt sårade Jökull skänkte sin baneman lifvet och sände honom med vårdtecken till sina (Jökulls) föräldrar, bedjande, att de skulle upptaga banemannen såsom son i huset och skänka honom deras dotter till hustru, hvilken bön också beviljades. Då den vildsinte Hrolleif gaf sin välgörare Ingemund dödssår, så dolde denne detsamma, till dess sönerna aflägsnat sig, och lät derefter tillsäga brottslingen, att han borde fly före nästa dag. "Hans död", sade den sårade, "är ingen hämd för mig, och det höfves mig att, så länge jag kan, skydda den, som en gång varit gäst i mitt hus". Bonden Håkan gamle i Sverige skyd-

dade under "tre vintrar" den späde Olof Trygvason och hans moder mot deras fiender, som försökte med goda ord och vapenmakt få dem i sitt våld. När Torberg Arnesons hustru tagit i sitt beskydd den landsflyktige isländaren Sten Skafteson, förklarade hon, då mannen vid sin hemkomst ville af fruktan för konungens vrede drifva Sten ur huset, att "antingen skulle både hon och Sten fara bort eller båda stanna". Dylika karaktersdrag förekomma icke sällan i den fornnordiska literaturen.

Ett annat ädelt karaktersdrag hos våra fäder är deras starka sedlighetskänsla. Nordbon var kysk: det gäller om honom hvad Tacitus säger om germanerna, att han från vaggan till äktenskapssängen icke hade någon kännedom om vällusten. Derför hade också hans hustru för honom ett högre värde än för den i utsväfningar så tidigt invigde greken och romaren. I Norden var qvinnan fri och intog i hemmet en värdig ställning. Ärbarhet och kyskhet voro den nordiska qvinnans förnämsta prydnader. Allt, som kunde skada "heder och godt rykte", var belagdt med höga lagliga böter. Att kyssa en friboren flicka mot hennes vilja var, åtminstone på Island, ett brott, som straffades med landsflykt. Det hände sällan eller aldrig, att en flicka förfördes och sedermera af förföraren öfvergafs. Detta brott ansågs lika med dråp och straffet tillämpades skoningslöst. Qvinnan hölls i ära och anseende. "Så länge mitt hufvud står uppe, skall min hustru hedras som jag sjelf", var den vackra grundsats, som den myndige bonden ofta uttalade. Den äkta makan i Norden var ingen slafvinna, ehuru hon i flera afseenden stod under mannens lydnad. Hon satte en ära uti att vara sin man obrottsligt trogen och i sitt hus en duglig husmoder, kunnig i alla hushållsgöromål. Äktenskapets starkaste band var kärlek, icke timliga egodelar. Qvinnan egde nämligen icke rätt att taga arf. Odaljorden fick aldrig från slägten afhändas och derför stadgade lagen: "gånge hatt till och hufva ifrån". Ingen yngling kunde genom giftermål förvärfva sig en enda

qvadratfot jord, då bruden egde bröder eller andra manliga slägtingar i lifvet. Hon förde endast en viss hemgift (guld, silfver, trälar och boskap) till boet, och denna hemgift tillika med den morgongåfva hon af mannen erhållit, var det enda hon vid mannens död fick föra ur makarnes gemensamma bo.

Vid friarens rikedom och ålder fäste den nordiska jungfrun mycket mindre vigt än vid "hög ätt och ett genom stora bragder berömdt namn". Hon var stolt och modig, grep ofta dristigt handlande in i lifvets skiften, eggande sin make och sina söner till den ena bragden efter den andra; men också ofta till blodig hämd för den oförrätt, som tillfogats antingen henne eller hennes närmaste. Då Ragnvald jarl friade för konung Olof i Norge till Ingegerd, Olof Skötkonungs dotter, så nämde han i synnerhet den förres stora vapenbragder, att "han på en dag brutit fem konungars land och gods under sig". Då Egil Skalle-Grimson ville sitta till bords med Arnfinns jarls fagra dotter, blef han hånfullt tillfrågad, om han på slagfältet utfört några bragder, och först då han härtill jakat, bereddes honom plats vid den skönas sida. "Hvarför skall jag", sade Ring jarls dotter Åsa, "taga den till make, som ständigt sitter i hemmet med moder sin och förrättar hussysslor hellre än att uträtta något, som tjenar till ära och beröm?" Hvilket stort värde både män och qvinnor fäste vid hög ätt, är i det föregående redan omtaladt. Modlöshet och dådlöshet föraktades af den nordiska qvinna. "Hade jag trott", sade Sigurd Digres moder," att du ville lefva beständigt, skulle jag låtit dig ligga i min modergömma. Vet, att ödet råder för lifvet och att det är bättre att dö med ära än att lefva med skam". Då Olof den helige återkom till Norge för att bryta detsamma under sig, yttrade hans moder: "Hellre ville jag, äfven om man skulle välja deremellan, att du vore öfverkonung i Norge, äfven om du icke lefde längre i konungadömet än Olof Trygvason, hellre än att du icke vore större konung än Sigurd Syr (Olofs styffader) och doge af ålderdom". Då konung Harald Hårfager ville ega Gyda,

konung Eriks af Hördaland dotter, svarade hon, att hon icke ville taga till man en konung, som icke hade större rike än några fylken att råda öfver. "Tyckes det mig underligt", sade hon, "att det icke finnes någon konung, som vill lägga Norge under sig och vara enväldig deröfver"; en eggelse, hvilken hade till följd, att konungen gjorde detta löfte: "Nu lofvar jag och hänskjuter till den Gud, som mig skapat och råder öfver allt, att jag skall aldrig skära eller kamma mitt hår, förr än jag underlagt mig hela Norge med skatter och skylder och styrelse eller ock skall jag dö".

Men utom dessa qvinnor, hvilka egga till bragder, genom hvilka ära och stort rykte kunna vinnas, finnas andra, hvilka med rätta förtjena namnet Nordens furier, qvinnor, hvilka egga till hämd, lönmord och blodsutgjutelse för verkliga eller inbillade oförrätter och hvilka lidelsefullt underblåsa hatets och hämdens låga. Vi finna sådana qvinnor skildrade redan i Eddans sånger. Brynhild brinner af hämdlust mot Sigurd Fåfnersbane och skyr intet medel, som kan bidraga till hans undergång. I andra fornskrifter möta vi liknande gestalter. Hallgerd nekar sin make Gunnar på Lidarända, då fienderna ansätta honom, det sista medlet till räddning, en lock af sitt långa hår till sträng på bågen, och det, emedan han många år förut, icke utan skäl, gifvit henne en örfil. Sigrid Storråda eggar dag och natt sin make konung Sven i Danmark att hämnas på hennes förre friare Olof Trygvason för ingen annan orsak än den, att han ett par år förut, då hon vägrade att blifva kristen, yttrat: "Hvi skulle jag vilja hafva dig till maka, hundhedna?" och slagit henne i ansigtet med handsken han höll i handen. "Du varder hvars mans niding, om du icke hämnas Åsbjörn", säger dennes moder, då hon till Tore Hund öfverlemnar det spjut, med hvilket hennes son blifvit dödad. Mer än en hustru yttrade på denna tid till sin man: "Ej kom du från ett samqväm, då jag spörja mände, att en oförätt du hämnats eller andra kufvat, du vill alltid vika, men aldrig hålla stånd".

Men var den nordiska qvinnan i sitt hat förfärlig, så var hon i sin trohet och kärlek stor och uppoffrande. Hvad gudaläran förtäljer om Nanna, Balders maka, att hon dog af sorg vid sin makes fall, egde sin motsvarighet i det dagliga lifvet. Ingeborgs hjärta brast af smärta, då budskap kom, att hennes älskade Hjalmar fallit för Angantyrs svärd. Olof Tryggvasons maka Tyra sörjde sig till döds den 9:de dagen efter konungens fall. Gudrun kan, då hennes make Sigurd Fåfnersbane fallit, icke gråta en tår, men slår af smärta sina händer tillsammans,

att klart det klang
ur kalkarne i vrån
och gässen på gården
gält skreko";

och under det att den af lidelse förtärda Brynhild ler — "ler för första gången" — utbrister den sörjande Gudrun:

"Så var min Sigurd
bland söner af Gjuke
som glänsande liljan,
bland gräset vuxen,
som klara stenen
stungen på perlband,
ädelstenen öfver furstar.
— — — — — — — —
nu är jag så liten
som löfvet är på videqvistar,
då min konung är fallen".

Brynhild sjelf kan icke lefva efter Sigurds död, hvilken hon älskat t. o. m. innan han gafs åt Gudrun; hon störtar sig på svärdet vid hans lik och offrar på hans bår sitt fädernearf, jämte 5 tärnor och 8 trälar. Signe Sigurdsdotter ändade likaledes sitt lif, då hennes trolofvade Hagbard gick i döden.

Mannens sorg vid en älskad makas eller ett älskadt barns död var icke mindre djup. I tre långa år satt Harald Hårfager sörjande vid den sköna Snöfrids lik, utan att bry sig om land och folk. I den djupaste sorg öfver en älskad sons död qväder Egil Skalle-Grimsson ett af forntidens härligaste sorgeqväden, i hvilket han bland annat yttrar, att han i sin

förtviflan vore färdig att kämpa med t. o. m. hafvets gudomligheter, som röfvat sonen från hans sida:

"Vet det — om jag kunde
sorg med svärdet hämna,
skulle kära lifvet
Öges lemmar lemna.
Om med stormens broder
blott jag kunde strida,
ned jag skulle stöta
makan vid hans sida."

Mannens sorg var vid sådana tillfällen, som de nyss nämda, så djup, att vi i vår tid ha svårt för att fatta och förstå denna sorgs yttringar. Kämpen, som förr rastlöst ilat från strid till strid, från bragd till bragd, lät sitt svärd rosta i skidan och sitt drakskepp ruttna å strand, under det han sjelf, utan att yttra en klagan, utan att fälla en tår, satt i sitt hem och tyst sörjde sin förlust. Företog han slutligen vikingatåg till främmande land, så bröt han der fram lik ett sargadt vilddjur, sökande att genom åskådande af andras olyckor glömma sin egen och sålunda skingra sin till raseri gränsande smärta. Detta "karaktersdrag" uttryckes kort och tydligt i skaldens ord, hvilka han lägger i den bedröfvade Fritjofs mun:

"Låt mig höra stormens dunder, låt mig höra åskans röst!
När det dånar rundt omkring mig, då är lugn i Fritjofs bröst."

Kort och kanhända allt för otydligt äro våra fäders karaktersdrag, sådana de framstå i fornskrifterna, härmed tecknade. Ur de rika schakter, å hvilka uppmärksamheten riktats, ur den nordiska fornliteraturens ofta förbisedda grufva, har bragts den malm, af hvilken mer än en tänkare och skald smidt sig tankesvärd, skarpare än det runristade Tirfing, och smycken, fagrare än Brisingsmycket å Frejas bröst. Geijers "Odalbonden", "Vikingen", "Manhem" och andra odödliga sånger, Tegnérs "Fritjofs saga", Runebergs "Kung Fjalar", Longfellows "Skelettet i rustning" smiddes alla af den malmen. Och än är malmförrådet icke slut. Än finnes

sådan att bryta der nere i djupet; och den, som icke kan, den, som icke vågar stiga dit ned, honom står dock fritt att bruka den malm, som redan bragts i dagen, den malm, som, renad från råhetens slagg, finnes i den *klassiska* svenska literaturen. Det är af vigt, att i synnerhet de studerande vid våra läroverk genom grundliga studier af svenska språket och detta språks literära skatter förvärfva sig mer och mer af den ädla metallen, och att de ställa den fornnordiska literaturens helgjutna personligheter sig till föredöme i allt hvad som är rätt, stort och ädelt, så att det må i framtidsdag om dem mälas, att de äro "ordsnälle män", hvilka rätt och sanning värja och hvilka mäkta äfven med språkets, tankens, det "lefvande ordets" makt häfda vår nationalitets ära. Då skall för visso i framtidsdag rönt varda, att äfven bland svensk-amerikanerna icke saknas män, förtjente af samma pris, som i en fornskrift uttalas öfver en af våra fäder: "Han var storkraftig i tal, vis i råd, tapper i strid, hugstor i fred och mäktade med sina ord hjärtan vinna, frid stifta och rätt skipa".

Huru svenskarne grundade det ryska riket.

Efter en föreläsning om "Nordmännen".

Redan i urminnes tider stodo våra landsmän i handelsförbindelse med länderna å andra sidan Östersjön och med "solens länder" längre i söder. Tre af världshandelns stora stråkvägar, hvilka sammanbundo med hvarandra Östersjön och Svarta hafvet, Ladogasjön och Kaspiska hafvet, utgjordes af floderna 1) Weichsel och Dnistr, 2) Dyna och Dnjepr, 3) Wolga, Pejpussjön och Wolchow, alla i nuvarande ryska riket.

Att förvärfva sig besittningar vid dessa vigtiga handelsvägar blef snart ett mål för svenskarnes sträfvanden. Redan i den "förhistoriska tiden" synes tanken på "Östersjön såsom en svensk insjö" hafva dunkelt föresväfvat våra landsmän; visst är, att de förvärfvat sig besittningar å de östra kusterna och att färder öfver Östersjön af Upsalakonungarne ofta företogos för att utvidga och befästa dessa besittningars gränser.

De äldsta nordiska häfderna tala icke sällan om dylika färder. Snorre Sturlasson låter också ett minne af de tidigt gjorda eröfringarna framlysa i lagman Torgnys berömda tal till Olof Skötkonung, i hvilket berättas om Upsalakonungen Erik Emundsson († omkring 882), att "medan han var i sin lättaste ålder, hade han hvar sommar ledung ute och for till ömse land, lade under sig Finland, Kirjalaland, Estland och Kurland samt vida i Österlanden", hvarest man "ännu kan se

jordborgar och andra storvirken han gjorde." Konung Olof förebrås derefter för det han låter sina *skattland* gå ifrån sig af brist på "företagsamhet och kraft", hvarefter den försäkran gifves: "Vill du vinna under dig de riken i Österväg, som dina fränder och förfäder der haft, dertill vilja vi alla följa dig."

Ett och ett halft århundrade innan detta tal hölls vid Gamla Upsala, hade en *svensk* dynasti blifvit herskande i "Österlandet" och svenskar under namnet "rusi" eller ryssar lagt grunden till det efter dem benämda ryska riket.

Finnarne och esterna, hvilka först kommo i beröring med våra landsmän, kallade dem efter Roslagskusten i landskapet Upland "routzalainen" och Sverige "Ruotzi". Det förstnämda af dessa finska ord förkortades sedermera af finnarnes och esternas slaviska grannar till "rus", "rusi". Östersjön kallades af dem det Varägiska hafvet och de vid detta haf boende folken "varäger".

Enligt Rysslands äldste historieskrifvare, Nestor, voro inbyggarne i Kurland, finnarne i Lifland och Estland, slaverna omkring Ilmen samt omkring Smolensk, Vitepsk och Potolsk omkring år 859 — endast omkring 23 år före den af lagman Torgny omnämde konung Erik Emundssons död — *skattskyldige* under "varägerna", bland hvilka främsta i rummet nämnas "sviar" (svear) och "götar".

Varägernas styrelse var i mer än ett afseende förtjenstfull, lag och ordning upprätthöllos och skatterna voro billiga. De finska och slaviska stammarne uppreste sig likväl emot och fördrefvo sina herskare omkring år 862. Derefter utbröto svåra strider och oroligheter i landet, förvirringen blef snart allmän, och folket började småningom längta efter sina forne besegrare och herskare, en i världshistorien sällsynt händelse.

Sändebud afgingo nu till det å andra sidan Varägerhafvet boende folket, hvilket kallades "rusi" (svenskar), med denna inbjudning: "Vårt land är stort och fruktbart, men ingen ordning råder derstädes, kommen och hersken öfver oss!" Tre bröder *Rurik* (Rörek), *Sineus* (Sune) och *Truvor* (Torvald)

antogo inbjudningen och aftågade med stora följen varäger eller rusi till länderna å andra sidan östersjön. De blefvo mottagna med öppna armar, och sjelfständiga varägerriken upprättades af Rurik i Novgorod, af Sineus i närheten af Bälosjön* och af Truvor söder om Pejpussjön. Efter två års förlopp hade Sineus och Truvor aflidit. Rurik lade då deras riken under sig samt stiftade det första större ryska riket, våra fornhäfders Holmgård eller Gardarike, hvars gränser efter föreningen voro Ladogasjön i norr, Dynas och Dnjepers källor i söder, Pejpussjön i vester och floderna Wolga och Oka i öster.

Ett annat sjelfständigt varägerrike, grundadt af svenskar, låg längre söder ut vid Dnjeprn. Två bröder *Askvold* och *Dir*, som med stora följen tågat med Rurik och hans bröder från Sverige, skilde sig snart från dessa och foro utför Dnjeprn i hopp om att kunna å denna handelns kungsväg framtränga till och derefter intaga det byzantinska kejsardömets hufvudstad Konstantinopel, våra fäders Miklagård. Komne till Kiew, intogo de med storm denna stad och bildade af densamma och dess närmaste område ett sjelfständigt rike, Kenugård, drogo derefter, omkring år 866, med förstärkta krafter å 200 skepp utför Dnjeprn och öfver Svarta hafvet, härjade kusterna vid Sœvidarsundet (Bosporen) och stodo inom kort utanför den förskräckta byzantinska hufvudstaden, hvars presterskap skyndade att till stadens försvar bära en mängd reliker, bland dem jungfru Marias kjortel, i högtidlig procession å murarne samt ända ned till hamnen. De båda brödernas anfall misslyckades, hvarefter de återvände till Kiew samt befästade och utvidgade sitt välde derstädes.

En tapper svensk vid namn *Oleg* (Helge), hvilken efter Ruriks död år 879 blifvit förmyndare för dennes son Igor (Ingvar), samlade efter en tid en ofantlig här, öfver hvilken han satte landsmän, s. k. varäger, till höfdingar, for derpå ned för Dnjeprn, öfverrumplade och dödade Askvold och Dir, un-

* Det gamla Bielozero, -eller Bjelo-Jesero, hvarest Sineus nedsatte sig, låg, enligt O. Montelii uppgift norr om Smolensk, men, enligt Th. V. Mentzer, i närheten af Bälosjön söder om Onega.

derlade sig deras välde och gjorde Kiew till ryska rikets hufvudstad, for derefter å 2,000 skepp med en här af 80,000 man de förres väg till Konstantinopel, härjade och plundrade samt stod efter en tid färdig att bestiga hufvudstadens murar. Kejsar Leo den vise skyndade att med stora skatter af guld och silfver köpa staden och riket fred år 907. En tid derefter for Ingor sjelf med 500 skepp och 50,000 man utför Dnjeprn och öfver Svarta hafvet in i Asowska sjön, derefter upp för Don till det ställe, hvarest denna flod närmar sig Wolgafloden, drog skeppen öfver den landås, som skiljer de båda floderna, ilade derefter utför Wolga till Kaspiska hafvet, hvarest en fiendtlig flotta förut aldrig visat sig. De i denna trakt boende muhammedanska folkens motstånd tjenade till intet. Med en mängd sköflade egodelar återkommo de segrande varägerna efter några månader till Wolgas mynning. Här ledo de visserligen ett nederlag, men detta nedslog icke deras mod. Omkring år 944 visa de sig åter på Kaspiska hafvet, landstiga nära Kurs mynning, tåga upp för denna flod, härja i konungariket Schirvan samt intaga den rika staden Bardoah, hufvudstaden i Arran, vistas i dessa trakter i öfver ett års tid samt tåga derefter öfver Kaukasiens berg ut till Svarta hafvet. Andra varägerskaror härjade samtidigt längre söder ut, ända till gränserna af nuvarande Persien. Liknande vikingatåg företogo de följande varägerfurstarne i Kiew, hvilka mer och mer utvidgade rikets gränser, så att desamma, 180 år efter Ruriks dagar, omfattade större delen af nuvarande europeiska Ryssland.

Varägerfurstarne i Ryssland och de höfdingar, hvilka af dem sattes öfver städer och landskap, voro icke blott tappra, vapenkunniga krigare, hvilka lärde de finska och slaviska folken att segra, de voro också "stats- och samhällsdanare" hvilka verkade för nämda folks både andliga och materiela odling. I sådan ande regerade Rurik, Oleg, Igor och dennes gemål *Olga* (Helga) och den väldige eröfraren *Sviatoslav* eller Svjetoslav samt framför andra dennes son Waldemar eller

såsom han af ryssarne kallades, *Vladimir* den store, hvilken, efter två års landsflykt i varägernas land (Sverige), återkom till Novgorod med en varägisk (svensk) här, öfvervann år 980 sin broder Jaropolsk i Kiew samt återupprättade det ryska riket. Han öfvergick till kristendomen (den grekisk-katolska), ådagalade sin kärlek för konst och vetenskap genom att från främmande länder inkalla deras idkare och genom kyrkors och skolors uppbyggande, hvarjämte han uppmuntrade jordbruket, främjade handeln, med få ord, gjorde allt hvad han förmådde för sitt folks andliga och materiela odling. Hans son *Jaroslav*, svenske konungen Olof Skötkonungens måg, hvilken till hjelp mot sina fiender erhöll år 1024 från "varägerna" å andra sidan hafvet en här, anförd af en höfding Jakup, hvilken troligen icke är någon annan än svenska historiens Anund Jakob, fortsatte sina föregångares verk. Skrifna lagar, i mycket liknande de svenska landskapslagarne, utfärdades, öfversättningar af grekiska författares skrifter verkställdes, städer, byar och banade vägar anlades. Ruriks ättlingar, hvilka herskade öfver Ryssland i öfver 700 år eller till år 1598, utöfvade sålunda ett icke obetydligt inflytande på folkets kulturutveckling.

Herskarne stodo i liflig förbindelse med det gamla fosterlandet, hvarifrån de ofta vid behof erhöllo hjelptrupper, till hvilka troligen icke få norrmän och danskar slöto sig på samma sätt, som många svenskar förenade sig med norrmännen och danskarne i deras vikingatåg vester ut. Våra fornhäfder tala ofta om färder till Holmgård och Gardarike. Dit begaf sig konung Trygves enka Estrid med sin son Olof, som vistades derstädes under åren 973—981. Der fick vestgötajarlen Ragnvald Ulfsson, då svenske konungen Olof Skötkonungs dotter Ingegerd år 1019 gifte sig med Jaroslav (våra fornhäfders Jarislef), det vid Ladogasjön liggande jarlsdömet Aldegjoborg, hvarest han nedsatte sig med ett stort följe honom tillgifna vestgötar. Dit begaf sig den från Norge fördrifne konung Olof den helige år 1029, derifrån erhöll han en

stor hederlig utrustning, då han 1030 återvände till Norge; der var Harald Hårdråde efter 1031 höfding öfver konungens landvärnsmän, och derifrån hemtade sändebud från Norge Olof den heliges son Magnus 1034. Genom Gardarike strömmade skaror af svenska ynglingar, på väg till Miklagård, hvarest de hoppades vinna plats i väringarnes leder, och till Holmgård styrde de s. k. "gärdske" köpmännen från "varägernas land" sina handelsfärder, hvilka understundom utsträcktes derifrån norr ut, ända till Gandvik (Hvita hafvet) eller söder ut till Smolensk och Dnjeprn. Genom denna handelsförbindelse mellan Ryssland och Sverige fördes icke blott utländska varor af allehanda slag till Sverige, utan äfven många, kanhända flertalet af de under en senare tid i svensk jord funna byzantinska och arabiska (s. k. kufiska) mynten, af hvilka sistnämda öfver 20,000 funnits i Sverige, de flesta präglade i länderna öster om Kaspiska hafvet under åren 880—955.

Svenskarne, "rusi", ryssarne, hvilkas namn småningom antogs såsom ett hedersnamn af slaverna, voro i det stora Gardarike "bildningens representanter", rikets förnämste män och på flera ställen — i synnerhet i Novgorod — mycket manstarka. Arabiska författare, hvilka i början af 10:de århundradet lärde känna detta tappra folk, säga, att de aldrig förr skådat så resliga och starka människor, "höga som palmträd" samt väpnade med yxor, dolkar och svärd, prydda med figurer längs efter klingan. Man känner ännu namnen på de "ryssar", hvilka under åren 912 och 945 slöto fredsfördrag med den grekiske kejsaren, och man finner bland dem inga slaviska, utan endast fornsvenska eller af fornnordiskt ursprung såsom Karl, Sven, Grim, Kol, Gunar (Gunnar), Inegeld (Ingjald), Ivor (Ivar), Ulel (Ulf), Vuefast (Vigfast), Bern (Björn) Schigobern (Sigbjörn), Turbern (Torbjörn) m. fl. I förhållande till slaverna och de öfriga folkstammarne i det vidsträckta ryska riket utgjorde svenskarne eller varägerna likväl endast ett mindertal. De förmådde derför icke att i tidens längd upprätthålla sin herskande ställning eller sin

nationalitet. De sammansmälte småningom — dock först efter en lång tid — med slaverna, hvilkas språk och seder blefvo de rådande. Sedan förbindelsen med "varägernes land å andra sidan hafvet" aftagit och slutligen alldeles upphört, förqväfdes den nordiska kulturen mer och mer under 200-åriga inbördes fejder. Slutligen kommo mongolerna, efter det blodiga slaget vid Kalka 1224, och utbredde sig såsom en förhärjande ström öfver landet; tartariska segerfester firades öfver de mördade ryske storfurstarnes lik, Kiew stormades och hela staden med dess kyrkor och konstverk, verldshandel och rikedom lades i aska 1240; hela södra och vestra Ryssland förvandlades till en öken, och snart stod endast det stolta Novgorod, hvarest den fornnordiska anden ännu lefde hos folket, upprätt såsom en klippa, kring hvilken förstörelsens vågor bröto sig. Det måste dock slutligen böja sig för öfvermakten, men fortfor att vara ett temligen sjelfständigt, starkt och mäktigt rike under de 250 år, som det mongoliska oket till Rysslands olycka och förderf hvilade öfver Ruriks och hans efterträdares rike.

Runstenar i Upland, Södermanland, Östergötland och Vestergötland förtälja än i dag namnen på landsmän, hvilka "styrde med skepp österut" eller "föllo i strid österut i Gårdarne." Minnet af våra landsmäns ankomst till Ryssland i Ruriks dagar lefde också hos ryska folket ända in i 17:de århundradet. Då ryska sändebud kommo till Viborg 1613 för att förmå den svenske hertigen Karl Filip att blifva rysk storfurste, yttrade de, enligt en gammal författares uppgift, att, "de nowgorodske kunde bevisa af sin historia, att de hade haft från Sverige en storfurste benämd Rurik, några hundra år förr än Nowgården blef tvungen under Muskov, och förmente, att de voro mäktiga nog att underhålla en storfurste för sig sjelfva".

Väringarne i Miklagård.

Väringarnes jul i Miklagård.

Man skrifver år 1092 efter Kristi börd. I det östromerska rikets hufvudstad — det praktfulla, sedeslösa och öfverförfinade Konstantinopel — firas julens glädjefest. Det vekliga, njutningslystna, genom laster, parti- och religionsstrider utmärglade folket strömmar antingen till den med härliga konstverk prydda hippodromen för att åskåda kapplöpningarna mellan de "blå" och "gröna", de "hvita" och "röda" partierna, djurfäkningarne och konsteldarne, eller också till den himmelska Vishetens praktfulla katedral, *Hagia Sofia*, den byzantinska byggnadskonstens mästerverk, för att der åskåda den grekisk-katolska gudstjenstens yttre glans och prakt, det lysande skal, som är för hög och låg hufvudsak.

Bland de högtidsklädda skarorna skrider en stor procession från det kejserliga palatset upp till templet. Å en snöhvit, präktigt smyckad gångare rider den bleke, i illistigt ränksmideri väl bevandrade *Alexios*, innehafvaren af den blodbestänkta kejsartronen, i spetsen för detta tåg. Han är klädd i full ornat. Det med liljor smyckade diademet (krinonia) pryder hans panna, och den med dyrbara perlor och juveler öfversållade manteln fladdrar från hans skuldror. Tyst och med doldt förakt blickar den "dystre krigaren i purpur" ned på det krypande slägte, som med slafviska ärebetygelser helsar hans ankomst, men icke eger kraft att skydda hans på "rykande ruiner" grundade tron från de faror, som hota den-

samma vesterifrån genom normander och korsfarare, öster- och söderifrån genom seldschukerna. Herskarens dystra anletsdrag ljusna, endast då han kastar sin blick tillbaka på den honom åtföljande lifvakten, som också synes ådraga sig folkets synnerliga uppmärksamhet.

I spetsen för denna med tveeggade yxor beväpnade lifvakt rider den med hedersnamnet "följeslagaren" betecknade anföraren i en praktfull vapenrustning, öfver hvilken kastats en med guldfransar prydd skarlakanskappa. Hans krigare, likaledes klädda i dyrbara och lysande drägter,* äro resliga män med blå ögon, hvilka tala om trohet, tapperhet och sjelfständighet, samt ljusa lockar, hvilka fladdra fritt från de guldsmidda hjälmarne. Så väl utseende som later skiljer dessa i tusen strider härdade kämpar från det i kroppsligt och andligt afseende småväxta grekiska folket; och lyssna vi till deras ganska högljudda samtal, finna vi till vår förvåning, att detsamma föres på den skandinaviska nordens klangfulla språk och att flertalet af dessa kämpar, hvilka, enligt en högre makts ledning, skola skydda det murkna östromerska väldet emot den segerrikt framträngande Islam och dermed bevara den grekiska literaturens skatter till den tidpunkt, då de germanska folken äro i stånd att af dem göra ett helsosamt bruk, äro landsmän, härstammande från Sveriges olika provinser, i synnerhet från Vestergötland, Upland, Östergötland och Småland.** Till och med den kejserlige vapendragaren, hvilken bär rikets heliga banér och kejsarens guldbeslagna sköld är en nordisk kämpe, som med sitt fädernearf,

* Denna skildring är icke öfverdrifven, Laxdala S. berättar, att Bolle Bollesson, som flera år varit bland väringarne i Miklagård och var ansedd för en bland de tappraste och ypperste bland dem, förde med sig, då han kom tillbaka till Island, många skatter och dyrbarheter, skickade sig mycket ståtligt och gick klädd i skarlakan och pelsverk, som Miklagårdskungen gifvit honom; på hufvudet bar han en gyllene hjälm, i handen ett kort utländskt svärd och vid sidan en röd sköld, prydd med en i guld innefattad bild; alla hans vapen voro förgylda. Äfven hans följesmän buro skarlakanskläder och hade förgylda sadlar.

** Vägen till Miklagård (den stora staden) ledde från Sverige genom Ryssland utefter Dnjeprfloden och från dess mynning öfver Svarta hafvet till bestämmelseorten. Så många vestgötar "emigrerade" dit, att man fann nödigt att i vestgötalagens ärfdabalk stadga, att "ingen måtte arf taga, då han i Grekland sitter" ("Ingsins manz arf taker han mœn han i greklande sitir"). Inskrifterna å icke mindre än 68 af Sveriges runstenar tala om män, hvilka färdats till "Österlanden."

det vid silfverbältet fästade svärdet, huggit sig väg till ett af det byzantinska rikets förnämsta äreställen.

Det är *väringarnes* tappra skara som drager förbi. Dessa "baranger", som de af grekerna kallas, hafva sedan lång tid tillbaka varit en trogen skyddsvakt, åt hvilken vården om kejsarens person, skatter och tron anförtrotts. "Genom sin bergfasta bepröfvade trohet, sin jättelika växt och sitt krigiska mod" hafva de vunnit anseende framför alla andra nationer, hvilka kämpa under kejsarens banér. De äro de tappraste bland de tappre, och de användas öfver allt, der striden är häftigast och der till anfall eller försvar behof göres af de vapendjärfvaste män. Så ofta kejsaren sjelf drager i fält, äro väringarne alltid de, som närmast omgifva hans person och skydda riksbanéret. Då han vistas i hufvudstaden, hålla de vakt vid det stora kejserliga palatset och vid dörrarna till kejsarens egna rum. Af dem bevakas de kejserliga skatterna och insignierna, som jämte de kejserliga kläderna inom det stora palatset förvaras i ett särskildt rum, kalladt "bestiarion". När helst kejsaren reser ut eller företager några färder, ledsagas han af väringarne; och kommer han till en befästad stad, öfverlemnas stadens nycklar i deras vård, så länge konungen vistas der. När han slutligen dör, få väringarne gå genom alla hans poluter (palats), der hans skatter förvaras, och eger hvar och en af dem vid detta tillfälle att, till minne af sin tjenst hos den hädangångne herskaren, tillegna sig allt, hvad han kan med händerna taga: och kallas detta "poluta swarf".*

Dessa hjelptrupper, hvilka nu skrida med "Kyrialax" (Kyrios Alexos), som kejsaren af dem kallas, upp till Hagia Sofia, "byzantismens stoltaste tanke i marmor och guld, i granit och profyr", äro sålunda ett vigtigt element i det murkna riket, ja, vigtigare än de sjelfva ana. Med fasta steg inträdde de i det väldiga templet, till hvars smyckande hela hednaverlden måst offra sin sista prakt, och hvars härliga

* Strinholm Sv. Folkets Hist. II: 335. Sv. Hist. från äldsta tider, I: 280.

kupol uppbäres af pelare, hvilka förut smyckat så väl Isis tempel i Egypten som Zeus', Apollos och Dianas i Grekland. På östra sidan nedom tre fönster står högaltaret dyrbarare än guld, ty alla slags dyrbara ämnen, guld och silfver med krossade perlor och ädelstenar äro här sammansmälta, och omkring den fördjupning, som kallas "hafvet", är dragen en rand af ädla stenar. Deröfver tronar tabernaklet med en af gyllene liljor smyckad guldkupol, mellan dessa ser man ett kors, vägande 70 skålpund och besatt med ädla stenar; men de sju stolarne för presterna och tronen för patriarken bilda en halfkrets deromkring och äro förgylda. För mängdens ögon är altaret doldt af en trävägg med förgylda helgonbilder, det s. k. "ikonostasis", i detsamma finnas tre dörröppningar, och det är prydt af 12 förgylda pelare. Framför detsamma står evangeliipulpeten med ett tak af guld, och ofvanpå detta är uppsatt ett guldkors af 100 skålpunds tyngd, inlagdt med perlor och karbunklar, under det ett annat starkt förgyldt silfverkors är uppställdt i det rum, der man gömmer de heliga kärlen; detta kors säges vara så stort som det, hvarpå Frälsaren dött, och man påstår, att "det botar sjuka och utdrifver djäflar", men sjelfva kärlen, som äro bestämda för årets tolf stora fester, äro af rent guld. Vidare ser man 24 stora evangeliiböcker, af hvilka hvar och en med sina guldbeslag väger två centner. Men hvem kan uppräkna alla Hagia Sofias skatter och reliker? Sjelfva golfvet är marmor-mosaik, hvars ilnier härma hafvets vågor. Troende våga icke beträda detsamma, förr än de tvagit sina fötter. För detta ändamål är till menighetens tjenst på gården utsatt ett stort jaspisbäcken, under det presterna hafva sitt eget till höger om qvinnornas galleri liggande rum, hvarest tolf snäckor upptaga regnvattnet och tolf lejon, tolf pantrar och lika många dofhjortar åter utspruta detsamma.†

Hvilket intryck måste icke all denna rikedom och prakt göra på de i "torftiga hem i Norden" uppväxte krigarne!

† A. Flinck: Hagia Sofia.

Hagia Sofia i Konstantinopel.

Med sina stridsyxor i handen följa de dock lugnt och obesväradt sin kejsare i spåren, till dess att denne bestigit den för hans räkning afsedda gyllene tronen och protovestiarien upplyftat sin staf, då de åter lägga sitt fruktansvärda vapen på axeln och ställa sig närmast tronpelarne framför rikets stormän. Sedan sorlet något tystnat, dånar på en gång såsom en väldig åska en af väringarnes "konsonantrimmade" nationalsånger med skarpt betonad krigisk rytm genom de praktfulla tempelhvalfven. Under sångens afsjungande träder kejsaren bakom en förlåt och ombyter skrud. Då han åter framträder, uppstämmes en skön musik, och då densammas veka toner förklingat, ljuder från sångare och antifoner julsången "Kristus är född, som krönt dig till kejsare". Ur de i hvit linnedrägt klädde andliges krets uppstiger lektorn i evangeliipulpeten och börjar sitt åliggande med helsningsorden: "Frid vare med eder", hvarpå hela församlingen svarar: "Och med din anda". Diakonen ropar derefter med stark röst: "Låtom oss vara uppmärksamma", hvarpå uppläses vid skenet af tusentals vaxljus stycken ur den heliga skrift, derefter hålles från biskopens stol predikan, hvilken afslutas med bön och välsignelse samt församlingens: "Herre, förbarma dig!".

Efter gudstjenstens slut begifver sig kejsaren, lifvakten och rikets förnämsta män till palatset. Här framträda de senare inför herskaren och önska honom "långt lif och lyckosamt regemente", hvarefter väringarne i sin tur och på sitt sätt bringa honom hyllning. På sitt modersmål önska de honom "lycka och seger" samt skaka dervid sina stridsyxor och slå dem tillsammans, så att det gallrar i de kejserliga gemaken. Vid den offentliga måltid, som derefter hålles, tilldelas på guld och silfverfat åt väringarne mat och dryck från det kejserliga bordet*, och härvid glömmes aldrig julgalten, å hvilkens panna kämparne, enligt öflig sed, aflägga löften om bragder, som de ämna i framtiden utföra. Från bardernas harpor klinga

* Gregorius Codinu: De officiis Constantinop.

forntidens minnen och samtidens lof, sånger från nordens snöklädda dalar; och dessa sångers ljud bäras af den ljumma aftonvinden långt utom det praktfulla palatsets murar. Under lekar och "sagoskämtan" förflyter tiden hastigt. Än förtäljes om Harald Hårdrådes många bragder, under det han var väringarnes höfding i Zoes och Mickael Katalakti dagar, än om Torer Helsings bragder i Kyrialax' strider i Blakomannaland (negrernas land). Snart afbrytas likväl berättelserna af en kejserlig härold, som förkunnar, att festspelen skola taga sin början.

Hippodromen i Konstantinopel i våra dagar.

Till den med bildstoder af Roms och Greklands gudar och heroer smyckade, af tusentals facklor upplysta hippodromen beger sig nu kejsaren med sitt hof och sin lifvakt. Allt hvad stort, präktigt och lysande, som den byzantinska hufvudstaden har att framte, är snart här på ett ställe församladt. Hit strömmar också dagligen den lättsinniga folkmassan, som följer sina sinnens lustar, lefver af nådebröd och förnöjes af

rännarbanans råa förlustelser, under det att provinserna utsugas af tryckande skatter och af sjelfrådande ämbetsmän, åkerbruket råkar i förfall och handel samt näringar i grund förderfvas genom tullar och monopolier, hit samlas fiendtliga religiösa partier, hvilkas hat och förföljelseanda kunna jämföras blott med det raseri, med hvilket de efter färgerna på kappkörarne å rännarebanan uppnämda politiska partierna strida med hvarandra. Redan har riket förlorat sina skönaste provinser, redan hafva bulgariska och slaviska horder vapentagit länderna vid Hæmus, Moesien och Macedonien samt i Grekland och på Peloponnesus utplånat de sista spåren af hellenisk kultur; från norr hota avarerna, från vester "latinerna" från öster och från söder Islams fanatiska söner; men under allt detta lefver folket sitt sorglösa, njutningslystna lif, obekymradt för morgondagen. Tronens säkraste stöd är icke detta dvärgslägte, icke de prunkande äreställena eller de präktiga titlar, i hvilkas uppfinnande Alexios är mästare, utan de "yxbärande barbarerna från Tule".

De träda in genom hippodromens kopparportar och åskåda med förvåning "padreimslekarne", som festspelen af dem kallas. I de grekiska och romerska bildstoderna tro de sig se åsar, völsungar och gjukungar förestälda. "De äro," heter det i Sigurd Jorsalafarares saga, "gjorde af koppar och malm med sådan skicklighet, att man tycker allt vara lefvande, när de komma in i leken. Denna utföres med många hemliga konster, det ser ut, som om män rede i luften, och derjämte förekomma skjuteldar, allehanda harpolekar och musik". — Icke mindre förvånades de öfver kappköringen omkring "målpelaren" öfver lindansarnes höga luftsprång och striderna mellan de vilda djuren. — — — —

Så firade våra svenska utvandrare i Grekland sin jul för 800 år sedan. Då det byzantinska riket var i svårt betryck, sparade icke grekerna sitt beröm öfver de nordiska krigarne, hvilka hade "rykte och namn för obrottslig trohet"; och så länge desse invandrare voro endast andras tjenare, voro de

omtyckta, åtminstone tolererade; men, då de genom sin egen tapperhet och duglighet banade sig väg till tronens omedelbara närhet och intogo den ena förtroendeposten efter den andra, ändrades tonen. Skulle dylika ‘ obildade utländingar” på dylikt sätt opåtaldt undanträngа de högt bildade “infödde”? “Dessa halfvildar, de der mera kunde spotta än tala, och i hvilkas mun grekiska språket liknade de krigiska sångernas vilda ekon från deras fäderneslands klippor”, borde åtnöja sig med de nådesmulor, som de “infödde” behagade godhetsfullt skänka dem, och icke genom “kejsarens frikostighet bekomma penningar och kostbarheter i sådan mängd, att det endast för de yppersta män af de ädlaste nationer kunde passa att ega så mycket”.

Dessa de “inföddes” af afundsjuka dikterade klagovisor medförde för väringarne ingen ändring. Deras kår egde bestånd ända till medlet af 15:de århundradet, till Konstantinopels eröfring af turkarne, då kejsar Konstantin, som hade sinne för fornromersk storhet, för frihet, religion och nationalitet, i spetsen för sina väringar inbröt i den öfvermäktige fiendens tätaste massor och föll kämpande såsom en hjälte på sin hufvudstads vallar (den 29 maj 1453), sedan den siste af väringarne stupat bland högar af slagna fiender.

Konstantinopels gamla murar.

Svenskars bosättning i Schweiz.

Under den yngre järnåldern skola våra landsmän hafva bland Alperna grundat ett svenskt nybygge, af hvilket hela republiken Schweiz erhållit sitt namn. Den äldsta ännu i behåll varande pergamentshandskrift, i hvilken denna händelse omtalas, är af år 1534 och förvaras i arkivet i Meyringen i kantonen Bern. Äfven i Sverige lefde länge minnet af denna utvandring. Den omnämnes af Ericus Olai († 1486), Sveriges äldste häfdatecknare, af Gustaf I, i en skrifvelse af år 1555, samt af Gustaf II Adolf, då han under förberedelserna till det tyska kriget sökte förbund med schweizarne. Och än i dag utgör den s. k. "Ostfriesenlied", i hvilken svenskarnes och frisernas invandring och bosättning i landet skildras, allmogens i Hasslidalens älsklingsqväde.

Hufvudinnehållet i den gamla berättelsen är följande: Då en svår hungersnöd en gång i forntiden utbröt i svenskarnes och frisernas land, beslöts å ett ting, att hvar tionde man skulle efter lott utvandra; och skulle desse utvandrare ega rätt att medtaga hustru och barn och allt sitt lösa gods. Den, på hvilken lotten föll, var pligtig att utan knot foga sig i sitt öde. Lottning skedde, och en här af 600 starka och vapenföra män drog ut från Sverige. Med dem förenade sig 1,200 från Frisland. Den samlade styrkan delade sig derefter i tre hopar under tre höfdingar, Schwitzerus och Remus, hvilka voro från Sverige, och Wadislaus, som var från Hasius.

Den förstnämde var öfverhöfding för alla hoparne, hvilka drogo mot söder. Grefve Peter af Franken mötte dem snart med en stor här och nekade dem genomtåg, men han blef grundligt besegrad af de tappre utvandrarne.

Dessa tågade derefter längs Rhenfloden till nuvarande Schweiz, hvarest Schwitzerus och hans skaror nedsatte sig och började bebygga kantonen Schwyz, hvilken fick namn efter folkets öfverhöfding. "Schweizerus nach ward es genannt, aus Schweden ward er erbohren", sjunger schweizaren än i dag i sin ofvannämda sång. Som dalen var för trång för det myckna folket, uppbröto friserna och nedsatte sig i en dal i Ober-Bernland, hvilken dal af dem kallades efter deras gamla hembygd i Sverige (ty äfven dessa "friser" voro ursprungligen svenskar) Hasledalen eller Hasslidalen. Här bygde de sig kojor, röjde skogen, svedjade, plöjde, sådde och hade mången hård dag, innan de förmådde omskapa vildmarken till trefliga bygder. Men landet var fruktbart och godt; det gaf dem säd och födde talrika hjordar. Dessa svenska invandrares kläder voro af godt tyg; ost, mjölk och kött var deras spis; ärligen närde de sig i sitt anletes svett; stodo hvarandra troligen bi och lefde i endrägt och fred; barnen lärde handarbeten och växte upp till män, stora och starka som jättar.

Den berömde schweiziske häfdatecknaren J. v. Müller säger, att de förste schweizarne voro en särskild stam. Från Schwyz bort öfver berget ända till grefskapet Greyerz igenkänner man den äkta stammen, allra bäst i det utmärkt sköna folket i Oberhasli och Entlibucharne. Än i dag är folket i den natursköna Hasslidalen, som ligger i kantonen Bern och är omgifven af skyhöga alper, icke blott medvetet om sin svenska börd, utan till språk, klädedrägt, seder och bruk skildt från de närboende stammarne, med hvilka dalens 5000 invånare sällan eller aldrig ingå äktenskap.

Den till Schweiz företagna invandringen motsäges icke, utan bekräftas af nordmannatågens historia. Det var i början af 800 talet som nordiska vikingar — en saga säger, att

Landskap från kantonen Bern i Schweiz.

de voro "visigothi", det är vestgötar — vapentogo Frisland, som sedermera till nordmännen afträddes såsom län af kejsarne Ludvig den fromme, Lothar och Karl den tjocke. Vid Maasflodens mynning hade nordmännen redan år 881 upprättat ett ståndläger å en ort, som kallades Haslau, och härifrån "kastade de sig öfver Tyskland", tågade upp efter Rhen till Mainz och Worms samt sedan upp till Metz. Här stötte de på en fransk här, som kastade sig i deras väg, men denna här blef slagen. Troligen var det efter sagda strid, som en del af nordmännen inträngde i det närliggande Schweiz och der bosatte sig i ett nytt Haslau eller Hassle för att i framtiden blifva "grundläggare och skapare af den schweiziska friheten och sjelfständigheten."

En af våra landsmän (A. E. Holmberg), som besökt kantonen Bern, upplyser, att den gamla svenska kolonien "sträcker sig öfver 3 svenska mils längd ifrån Brienzersjön mot St. Gotthard, ständigt följande den brusande Aars lopp. Orten utmärker sig genom den väldigaste naturskönhet." Till utseende och lynne skilja sig Hasslidalens inbyggare betydligt från de öfrige schweizarne, hvilken skiljaktighet, enligt deras egen och deras grannars uppgift, härleder sig från folkets fornsvenska börd. Deras språk bildar en egen dialekt med en mängd fornnordiska ord; qvinnornas helgdagsdrägt är "så påtagligen svensk, att ingen, som sett den, kan hysa tvifvel derom", deras "Sennenhütten" äro alldeles lika de nordiska "stolpaburarne", deras stängsel äro gärdesgårdar, liknande de svenska, ja, sjelfva namnet på gärdesgårdsvirket är "hagskid." Flera namn på berg och dalar äro rent svenska, och seder och bruk vid högtidliga tillfällen äro synbarligen af nordiskt ursprung.

Det finnes bland dessa nordiska ättlingar, "hvilkas fäder en gång planterade sina fanor på Roms muraren", sägen, ett fantasiens foster, att, då någon fara hotar det gamla fosterlandet i Norden, uppstå de tappre kämparne ur sina grafvar, hvilkas mull då bränner dem. Med hustrur och barn tåga

de genom luften till sina gamla hemtrakter "för att deltaga i striden och afvända faran." Der denna andehär drager fram, der stormar den fruktade "Föhn, som bland Alperna är hvad samum är i Afrikas öknar;" snömassorna sättas i rörelse, och de väldiga lavinerna begrafva gårdar och byar i sin väg.

De komma, de komma ur grafvarnes famn,
de väpnade hjältar med nordiska namn,
i alpluft de tåga mot Norden.
Det rasslar af spjut, och det klingar af svärd,
det dånar af vagnar på svindlande färd,
och storm tjuter högt öfver jorden.

Främst rider en höfding i brynja af stål,
han visar med lansen mot aflägset mål,
hans röst genom klyftorna ryter;
med guldsmidda sköldeu, den gula och blå,
han sitter så stolt uppå gångaren grå,
hans skägg ned till svärdsbältet flyter.

Från hjälmen, med örnvingar smyckad, hans hår,
det guldgula, fladdrar; i stormvågor går
från skuldrorna manteln, den röda.
Det skymtar helt nära af lansar en skog,
det glimmar af svärd och af skära och plog
i nordmannahären den döda.

Hvar vagnskarm i tåget af qvinnor är full —
så fagra i festskrud, med smycken af gull,
så väna som få uppå jorden —
och blåögda plantor i barndomens vår
hos mödrarna hvila, då luftfärden går
mot hemmet, det kära, i Norden.

"Mot söder, mot söder från armodets tvång!"
Så ljöd det i forntid i skaldernas sång,
på torget, i sköldklädda salar.
Och folket drog ut i en främmande värld,
och tegar det vann sig med blod och med svärd
i Alpernas härliga dalar.

Det lade en grundval för frihet och rätt,
orygglig och stark som den nordiska ätt,
hvars ben nu af kummel betäckas.
Lugnt hjältarne hvila i frihetens jord,
de sofva så sött, — men af stridsbud från Nord
ur dödssömnens dvala de väckas.

Då bränner dem mullen, då glöder hvar lem;
de uppstå att strida för forntida hem,
för Norden, dess dalar och kullar.
Då stormar kring alptopp den fruktade Föhn
och klipporna lossna, den hvirflande snön
med åskdån mot dalarne rullar.

De komma, de komma ur grafvarnes famn,
de väpnade hjältar med nordiska namn,
i alpluft de tåga mot Norden.
Det rasslar af spjut och det klingar af svärd,
det dånar af vagnar på svindlande färd,
och storm tjuter högt öfver jorden.

Vesterviking.

Vikingatågen, hvilka voro en följd af flera samverkande orsaker, betraktades under den s. k. yngre järnåldern såsom ett lofligt och hederligt krigshandtverk. De delas vanligen i vesterviking och häradståg i österväg. Norrmän och danskar hade sina efter "byte och ära" lystna blickar riktade i synnerhet mot vester, svenskarne sina mot öster, dock foro många af de senare äfven i vesterviking.

Frankrike hemsöktes tidigt af Nordens vikingar. Landet blef för dem, efter Karl den stores död, en tummelplats, å hvilken de vunno stora framgångar, till hvilka motståndarnes feghet, tvedrägt och sedeförderf icke ringa bidrogo. Tillståndet inom kyrkan var beklagansvärdt, kejsarmakten var trampad i stoftet, vasallerna trolösa och laglösa, folket nedsänkt i lifegenskap, okunnighet och elände. På mer än ett ställe helsades vikingarne såsom räddare, och skaror af kristna sökte hos dessa hedningar, i deras besittningar, det skydd, de mänskliga rättigheter, som icke kunde erhållas i kristna feodalherrars län.

Vikingatågens mål var till en början icke landvinning. Först sedan nordmännen — vikingarnes gemensamma namn — bemäktigat sig den största och dyrbaraste delen af ett lands "lösa egendom", guld silfver och annat af värde, togo de också den "fasta egendomen", grefskap och hertigdömen, i hvilka de snart framstodo såsom utmärkta samhällsdanare. De uppbygde hvad de nyss nedrifvit och ingöto i statskroppen ett friskare blod än det, som de spilt i striden.

Karta öfver Europa under vikingatiden.

Nordmännen foro med sina drakskepp upp för nästan alla det norra och vestra Frankrikes floder och härjade det omkringliggande landet gång efter annan. Få städer, borgar och slott kunde motstå deras anfall, ingen här öfver dem vinna afgörande seger. Man lade slutligen Frankrikes, Hollands, Tysklands och Italiens makt i *en* herskares hand, på det att han skulle förmå skydda gränserna; men förgäfves. "Till verklig makt fordras mer än kronor." Nordmännen gjorde uppenbart spe af den "mäktige kejsaren", slogo hans härar och härjade hans land svårare än någonsin. Han sammandrog mot dem nästan hela Tysklands krigsmakt, men de tappre tyskarne, hvars förfäder besegrat Roms legioner, förmådde ingenting emot nordmännen, och alla fransmännens försök att med vapen skydda landet medförde endast nya nederlag.

Då hvarken svärd eller katolska messor eller helgonreliker förmådde skänka skydd mot nordmännen, tillgrep man, för att blifva dem qvitt, det farliga medlet, guld och silfver. Efter år 856 betalades till dem gång efter annan en "brandskatt" af flera tusen pund guld eller silfver. Skatten fördes vanligen hem till den skandinaviska Norden och lockade nya skaror vapendjärfva ynglingar till det olyckliga landet, som till slut vardt så utarmadt på ädla metaller, att kyrkornas heliga kärl måste nedsmältas och till de objudna gästerna öfverlemnas.

Sedan den "mäktige" kejsaren låtit försåtligt mörda en tapper nordman, som han förut skänkt län i Frisland, störtade normännen från alla håll såsom örnar öfver det ruttna väldet. En flotta, bemannad med 30,000 à 40,000 stridbara nordmän, nalkades i november 885 det starkt befästade Paris och begärde fri förbifart. Denna begäran vägrades. Nordmännen inneslöto då staden och gjorde å densamma det ena häftiga anfallet efter det andra. Stadsborna försvarade sig med förtviflans mod. Det var endast genom de kraftigaste ansträngningar, som de lyckades tillbakaslå fienden och bota

de skador, som tillfogades försvarsverken. En stark kejserlig här kom visserligen staden till undsättning, men den blef af nordmännen tillbakaslagen och kunde ingenting uträtta. Belägringen fortsattes månad efter månad, hvarunder nordmännens svärd samt hungersnöd och sjukdomar allt jämt förminskade försvararnes antal. Först sedan staden varit innesluten i 10 månader, kom kejsaren med en väldig här, med hvilken han dock icke vågade angripa nordmännen. Genom underhandlingar förmådde han likväl de senare att upphäfva belägringen mot det att han till dem utbetalade 700 marker silfver och gaf dem löfte att obehindradt härja och plundra i ett af rikets bördigaste landskap, hvars inbyggare kejsaren önskade straffa för visad ohörsamhet. Sedan detta fördrag afslutits, flydde den oduglige kejsaren till Elsas, under flykten vägledd af skenet från undersåtars brinnande städer och byar.

Icke förgäfves insatte munkarne i litanian bönen: "a furore Normannorum libera nos, o Domine" (för nordmännens raserbevara oss, o Herre). Till och med de modigaste ibland fransmännen misströstade slutligen om landets räddning. Då en ny vikingahär kom till Paris år 889 och började belägra staden, skyndade den tappre Eudo, fransmännens konung, att med guld och silfver köpa fred. Väl ledo nordmännen kort derefter två stora nederlag, i Bretagne 890, i Löwen 891, men deras makt var dermed icke bruten. "Endast för att visa tyskarne, att de icke voro besegrade", härjade de längs Rhenfloden ända till Bonn, och styrde derefter med 330 väl bemannade skepp till England.

Under denna tid lefde en ryktbar viking, en jarlson från Norge, härstammande från en gammal svensk kungaätt. Hans namn var Rolf, och kallades han vanligen Gånge Rolf, emedan ingen häst var stark nog att bära honom. Han hade under många år svärmat omkring på hafven, vunnit ära och gods i England, Frisland och andra länder, men blifvit för ett i Bohus län gjordt "strandhugg" landsförvist från sitt fädernesland. Åtföljd af en stark vikingahär från de tre skandi-

naviska länderna styrde han sin flotta mot Frankrike, lopp in i Seinefloden, landsteg och tog staden Rouen med omkringliggande land i besittning, for derefter under härjningar längre upp åt floden, under det att andra nordmannahärar bemäktigade sig floderna Loire och Garonne och styrde å dem mot det inre af riket. Karl, Frankrikes konung, bragtes nu i en sådan nöd, att han erbjöd Rolf en fruktbar del af Frankrike, det hertigdöme, som efter nordmännen allt sedan hetat *Normandie*, samt derjämte sin egen dotter till gemål, allt detta med vilkor, att Rolf skulle antaga kristendomen och ej vidare med fiendtligheter oroa landet. Sedan hertigdömet förklarats för ett sjelfständigt, ärftligt län och sedan *Bretagne* lagts till detsamma, slöts fred mellan konungen och Rolf, hvilken senare mottog dopet 912.

Rolf, den gamle vikingen, blef en af sin samtids ypperste regenter, hvilken "höll stadsrodret med lika stadig arm som han i ungdomsåren hållit vikingastyret". I Frankrike rådde förtryck och godtycke: i Normandie frihet, lag och rätt. Åkerbruk och fredliga konster uppblomstrade småningom under skydd af samma svärd, som nyss förut åstadkommit ödeläggelse och förstöring. Nordmännen blickade visserligen med stolt öfverlägsenhet ned på de i hertigdömet boende svage fransmännen och dessa åter med grämelse och afundsjuka på de "maltdrickande utländingarne", dock lefde båda nationaliteterna, hedningar och kristna, fredligt tillsammans och sammansmälte småningom genom nordmäns giftermål med landets qvinnor till en nationalitet — *den normandiska*. Det nordiska språket dukade dervid under för den nordfranska dialekten, hvilken slutligen blef hela Frankrikes hof- och skriftspråk, men de nordiska karaktersdragen: kärlek till frihet och sjelfständighet, till sjöfärder, krig och faror, till sagoskämtan och skaldekonst framträdde i ny gestalt hos denna nationalitet, som snart skulle med sina bragder förvåna världen.

Sedan nordmän börjat bosätta sig i Frankrike, sökte vikin-

garne sig andra tummelplatser, andra länder, hvarest de kunde vänta mindre motstånd, men större ära.

England var ett sådant land. Sedan romarne dragit sina härar derifrån, inkallade briterna år 449 angler och saxer såsom hjälptrupper i kampen mot pikter och skoter. De senare blefvo slagna, men derefter vände hjälptrupperna sina svärd mot briterna och nödgade dessa att efter en 200 årig kamp fly till Wales och Bretagne. Segrarne, som räknade bland sig olika folk, bland dem äfven många nordmän, kallade sig med ett gemensamt namn anglosaxer. De grundade i det eröfrade landet sju konungariken: Sussex, Wessex, Essex, Northumberland, Ostangeln, Mercien och Kent. Bland dessa tillvällade sig Wessex öfversigten och dess konung Egbert förenade år 827 alla rikena under sitt välde, hvilket sedan började kallas England.

Redan i medlet af det 8:de århundradet hade nordmännen infunnit sig för att bespeja landet. Efter svåra härjningar i Wessex, Mercien och Northumberland, erhöll England ett fredslugn af 40 år. Men under åren 832 — 836 gick "förstörelsens storm öfver landet." En mängd "danskar, norveger, *götar*, *svear*, vandaler och friser" började då den långvariga kamp, som ändade först efter 230 år. På en gång anföllo de Englands kuster i öster, vester, norr och söder. Om Englands konungar skyndade en del af riket till undsättning, förhärjades en annan del under deras frånvaro. Härjningarna blefvo svårare med hvarje år. Lastade med byte, återvände vikingarnes flottor hvarje höst till de nära Skottland liggande öarna eller till den skandinaviska Norden, ty nordmännen hade ännu icke börjat bosätta sig i England.

Men år 866 kom till England 'en väldig här af *svear*, *götar*, danskar, norrmän och andra folk". Den landsteg och öfvervintrade i Ostangeln, ryckte om våren mot Northumberland, besegrade i ett blodigt slag dess konungar, intog York, härjade det omkringliggande landet, inbröt i Mercien och bemäktigade sig det befästade Nottingham, hvarest hären

gick i vinterqvarter. Vid vårens ankomst bröt hären upp och inföll ånyo i Northumberland, härjade under sommaren i Lindsay samt drog om hösten in i Ostangeln. I två stora slag besegrades anglosaxerna, och innan året var till ända, hade nordmännen intagit hela nordösta England, hvarest de nu började grunda varaktiga nordiska nybyggen, inom hvilka nordiskt språk, nordiska lagar och sedvänjor blefvo rådande.

Med Northumberland till utgångspunkt angrepo nordmännen påföljande vår det mäktiga Wessex. Slag följde på slag; än behöllo nordmännen, än anglosaxerna öfverhanden. Slutligen ingingo de förre år 872 fred med anglosaxernas konung Alfred den store, togo vinterqvarter i London, tillbringade det följande året i Ostangeln och Northumberland samt inbröto år 875 i Mercien. Konungen derstädes flydde i förskräckelse till Rom, nordmännen underlade sig hela landet samt insatte till lydkonung en inhemsk man, hvilken de dock snart derefter afsatte och straffade, då de förnummo, att han med skatter och pålagor utarmade folket.

Efter Merciens eröfring, vände sig nordmännen ånyo mot Wessex. Oemotståndligt nedslogo de allt motstånd och utbredde sig öfver hela landet. Såsom en biltog irrade anglosaxernas konung, öfvergifven af alla, i rikets otillgängligaste skogar och moras. Efter 12 års fortgående eröfring voro nordmännen år 878 herrar öfver hela England.

Anglosaxernas sak var dock icke hopplöst förlorad. Konung Alfred samlade åter sina trogna omkring sig och vann derefter först mindre, sedan större segrar. Att drifva nordmännen ur landet var omöjligt, att med en jämförelsevis ringa här hålla den talrika anglosaxiska befolkningen underkufvad, var lika omöjligt. Man beslöt derför å ömse sidor att dela landet och lefva i fred med hvarandra. Denna delning egde rum 878, då fred mellan anglosaxerna och nordmännen slöts och de senare erhöllo ungefär hälften af England, som hädanefter kallades Denelaga eller *Danelagen*, emedan "danskt", d. ä nordiskt, folk, språk och lag voro der rådande.

Den slutna freden blef icke långvarig. Fiendskapen mellan nordmännen och anglosaxerna glimmade under "den eviga fredens" falaska, och den slog snart ut i ljus låga, som hotade att i grund tillintetgöra anglosaxernas sista besittning i England. Då två starka vikingaflottor kommo från Frankrike till England år 892, bröto de på "de falska anglosaxerna" förbittrade nordmännen freden, förenade sig med sina landsmän och anföllo det hatade Wessex. Nu följde en 5-årig blodig kamp, under hvilken konung Alfred och anglosaxerna måste uppbjuda alla sina krafter för att icke duka under. De ledo derunder ofantliga förluster, men lyckades dock rädda sin sjelfständighet. Vikingarne återvände till Frankrike eller nedsatte sig bland sina landsmän i Danelagen, hvarefter riket njöt några få års lugn.

Under detta lugn utbröt oenighet och afundsjuka bland nordmännen. Det nordmannaslägte, som uppväxte i England, saknade derjämte till en stor del sina fäders kraft och hjältemod. Följden häraf blef, att anglosaxerna med list och våld satte sig i besittning af nordmännens besittningar, den ena efter den andra. Alfred den stores son, Edvard I, lade Ostangeln, Essex och Mercien under sitt välde, och hans son, Atelstan, ökade riket med Northumberland. En nordmannakonung på Irland, Olof Röde, for då med 615 skepp till England, slog konungens jarlar i Northumberland, underlade sig landet, och förenade sig med Skottlands konung, Konstantin, för att i ett slag krossa anglosaxerna och de af dem besoldade vikingahärarne. Den 28 juni 937 utkämpades det blodiga slaget, i hvilket Atelstan efter stora förluster afgick med seger. Sedan han år 940 aflidit och Edmund bestigit tronen, återkom Olof Röde med en väldig här, underlade sig hela Northumberland och ryckte derifrån mot Wessex. En ärkebiskop lyckades medla fred mellan de båda konungarne. Edmund skulle vara konung öfver södra, Olof öfver norra delen af England, och den, som öfverlefde den andre, skulle ärfva hans rike. Året derpå dog Olof, och Edmund satte sig i besittning af hans rike

samt besegrade de "sjökonungar", som kommo för att göra anspråk å detsamma.

Af statsklokhet skänkte Atelstan och Edmund nordmännen stora friheter. Detta väckte anglosaxernas afundsjuka. Oviljan ökades sedermera i den oduglige Etelred II:s dagar, då härjande vikingahärar åter funno hos nordmännen i Northumberland stöd, och konungen bragtes i sådan nöd, att han måste år 991 med 10,000 pund silfver köpa sig fred. Det var den första gången den s. k. "danegelden" (skatten till danskarne) utbetaltes, den skatt, som framdeles mer och mer utarmade riket.*

Saknade Etelred mod att med svärd i hand möta sina fiender, så saknade han likväl icke mod att — mörda vapenlösa män, qvinnor och barn. Den 13 november 1003 — en dag, då nordmännen lemnat sina vapen ifrån sig — blefvo alla af dem, som voro boende utom Danelagen, lömskt öfverfallna och på konungens befallning kallblodigt mördade. Grymheter, för hvilka hedningarne fasade, begingos härvid af de till blodtörstiga viddjur förvandlade kristna anglosaxerna. Män, qvinnor och barn, höga och låga, rika och fattiga, alla föllo ett offer för konungens befallning och hans anglosaxers raseri.

Men straffet följde brottet i spåren. Då underrättelsen om det gräsliga blodbadet kom till konung Sven (Tjuguskägg) i Danmark, kallade han sitt folk till vapen och "sände ridande bud till Sverige och Norge" att förkunna hvad som timat. Inom kort var en väldig här och flotta samlad. Med "mång tusen stridbara män" drog Sven till England, efter det han svurit, att han skulle lägga hela landet under sina fötter. Sedan Northumberland och alla omkringliggande orter utan svärdsslag gifvit sig, bröt Sven år 1013 in i den södra delen af riket. Straffets hemsökelsedag var nu randad för anglo-

* Den utkräfdes år 994 med 16,000 pund, år 1002 med 24,000 pund, år 1007 med 36,000 pund, år 1012 med 48,000 pund, år 1014 med 30,000 pund och år 1017, utbetaltes, sedan Knut den store kufvat England, 72,000 pund, utom hvad Londons borgare erlade. Att bland de skattagande "danskarne" funnits ett stort antal *svenskar*, kan man sluta till af den mängd anglosaxiska mynt, som påträffades i svensk jord. I britiska museet i London finnes 144 af Etelred II präglade mynt, i universitetets myntkabinett i Kristiania 110, i kungliga myntkabinettet i Köpenhamn 180 och i k. myntkabinettet i Stockholm — 2,254.

saxerna. Blod och ödeläggelse utmärkte hämnarens väg. Sven hade svurit de "falske och trolöse" anglosaxerna hämd, och han utkräfde den i fullt mått, så att landets af förskäckelse darrande folk kallade honom icke utan skäl "Englands djäfvul". Allt motstånd var förgäfves. Hela Wessex skyndade att genom underhandling med "den förskräcklige mannen" undgå ödeläggelse, London öppnade för honom sina portar, den oduglige Etelred flydde i förskräckelse till Normandie, och det fans inom kort i hela England icke en man, som vågade säga ett ord mot "den mäktige konungens bud och befallningar. Med järnhård spira herskade Sven öfver anglosaxerna. Men efter blott några månaders regering bortrycktes han af döden den 2 febr. 1014.

Anglosaxerna blefvo nu åter modiga, de hemtade sin oduglige Etelred från Normandie, bildade sammansvärjningar och förklarade, att inga "utländingar" skulle hädanefter herska öfver dem. Den aflidne konungens son, Knut, hade icke så stor här, att han kunde kufva den allmänna folkresningen och med framgång kämpa med de vikingahärar Etelred tagit i sin sold "för att med danskar förgöra danskar." Med hämdplaner i sitt sinne återvände Knut derför till Danmark, hvarest han, understödd af konung Olof i Sverige och Erik jarl i Norge, utrustade en väldig flotta och styrde med densamma till England, för att "undersöka, om anglosaxernas styfva halsar ej kunde böjas under en utländings välde". År 1015 landsteg han i Wessex och "kastade allt motstånd öfver ända". Straffets gissel svängdes skoningslöst öfver den upproriska landsändan. Efter Etelreds död 1016 fingo anglosaxerna emellertid i hans son Edmund en bättre anförare. Hotade med tillintetgörelse, kämpade de under hans fana med det mod förtviflan skänker. För att göra ett slut på den blodiga kampen lyckades landets store mäkla fred. Edmund skulle vara konung öfver Wessex och landet söder och vester om Themesfloden, Knut konung öfver den återstående delen af landet. Fyra veckor efter detta fredsfördrag blef Edmund lönmördad,

och Knut satte sig nu i besittning af hela England. Han blef för landet en så förträfflig furste, att t. o. m. anglosaxerna påstodo, att hans like icke varit sedan Alfred den stores dagar.

Vid hans död 1035 öfvergick väldet till sonen, Harald Harefot (†1040), och från honom till brodern Hårdeknut, med hvilken den nordiska konungaätten på Englands tron utslocknade år 1042. Edvard Bekännaren, Etelreds son, hvilken mera passade för munkcellen än för tronen, blef nu namnkonung i England. Den verkliga makten innehade "dansken" Godwin, hvars son, Harald, blef vid Edvards död 1066 Englands konung. Han fick dock icke länge innehafva makten. Visserligen lyckades han i ett blodigt slag besegra sin broder Tosti och den norske konungen Harald Hårdråde, som med en flotta af 300 skepp "farit i vesterviking" för att vinna England, men få dagar derefter stupade Harald i det blodiga slaget vid Hastings den 14 oktober 1066.

Hertig Wilhelm of Normandie vann här med sina 60,000 normander en seger, hvars följder äro än i dag märkbara på många olika områden. Vid Hastings föll icke blott Harald och skaror af hans kämpar, utan hela England, det anglosaxiska och det nordiska språket, de inhemska lagarne, bruken och sedvänjorna, allt föll med dem. Landet skiftades såsom ett byte mellan segrarne, feodalsystemet infördes med skoningslös stränghet, normandiska lagar blefvo i landet gällande, det anglosaxiska språket blef ett okunnighetens kännemärke, ordet "engelsman" ett skymford. Nordfranskt språk och nordfranska seder blefvo för 300 år rådande i landet. Normander uppstego till rikets högsta ämbeten och värdigheter. (Än i dag räknar Englands högadel sina anor från dessa normandiska länsherrar). Alla anglosaxers och nordmäns uppresningar mot förtrycket qväfdes i blod, hvarunder stora sträckor af landet förvandlades till en ödemark. De tre folken — anglosaxerna, nordmännen och normanderna — sammansmälte dock småningom till en nationalitet, *den engelska*, och de tre språken — anglosaxiskan, norrönamål (våra

fäders tungomål) och nordfranskan — till ett språk, *det engelska spåket.*

Irland blef under sekler icke obesökt af de nordmän, som foro i vesterviking. De fruktade främlingarne, som af irerna kallades "ostmanni" (östmän) eller "gal" (främlingar), härjade på "den gröna ön" redan år 795. Härjningarna förnyades 812 och sedermera gång efter annan under loppet af 300 år. Två stora flottor kommo år 838 till Irlands östra kust. Torgils, hufvudanföraren för desamma, lyckades intaga det vigtiga Dublin och sedermera under en nästan oafbruten strid underlägga sig större delen af Irland. Efter 6 år blef han på ett lömskt sätt mördad af de trolöse irerna, hvilka uppreste sig mot nordmännen, som voro på anfall oförberedda, och nedhöggo ett stort antal af dem. År 848 voro irerna fria från nordmännens öfvervälde och fingo ostörda bekriga hvarandra. Men år 849 kom en vikingaflotta af 140 skepp till Irland, hvars öfverkonung nu skyndade att på bästa vilkor sluta fred med "östmännen". Tre bröder, Olof, Sigtrygg och Ivar, kommo derefter, år 853, till Irland. Olof blef öfverkonung i Dublin, och hans bröder upprättade nordmannariken i Waterford och Limmerik. Här och i Cork "rotfästade sig det främmande ogräset". "Irerna bragtes genom sträng styrelse till underdånighet", och nordmännens välden upprätthöllos i landet en längre tid. Ännu i det 14 århundradet utgjorde "östmännen" derstädes ett folk för sig. Dock sammansmälte under tidens lopp så väl nordmän som angler med irerna till ett folk — *irländarne.*

Frankrike, England, Irland och de nära Skottland liggande öarna, Orkenöarna, Hebriderna, Shetlands- och Färöarna samt Island, Grönland och Vinland voro de länder, i hvilka nordmännen under sin vesterviking upprättade sjelfständiga välden. Nästan samtidigt med några af dessa bosättningar foro djärfva nordiska ättlingar från Normandie genom Njörva sund (Gibraltars sund) in i Medelhafvet, som redan förut mer än en gång burit nordiska vikingaflotter, samt styrde med

fulla segel till Italien, hvarest grekiska och longobardiska småfurstar lågo i strid med hvarandra och med saracenerna, hvilka bemäktigade sig Sicilien, Malta och andra länder. Sedan normanderna landstigit, skyndade de longobardiska furstarne att tillförsäkra sig de tappre krigarnes bistånd samt skänkte dem, efter flera vunna segrar, ett skönt mellan Capua och Neapel liggande land, hvarest "invandrarne" grundade sin första koloni i Italien år 1029. Nya skaror strömmade derefter till Italien, och det dröjde icke länge, innan dessa, förbittrade öfver grekernas otacksamhet för visade tjenster under kriget mot saracenerna, beslöto att göra eröfringar för egen räkning. "De förnyade Hannibals hjältedater i dessa trakter, slogo den ena grekiska hären efter den andra, bemäktigade sig Apulien, utbredde sig öfver Campanien och hotade Capua." En tysk och en italiensk här sammandrogos och tågade emot dem: normanderna besegrade i grund båda härarne i slaget vid Capitanata den 18 juni 1053. I detta slag tillfångatogo de påfven, kyste sedan hans fötter och bådo honom om förlåtelse för sina fel, hvilken de genast erhöllo, då de förklarade, att de af honom önskade mottaga de eröfrade länderna såsom län, ett af politisk klokhet dikteradt beslut, som lände både normanderna och påfvestolen till stort framtida gagn. År 1060 erkände påfven normandernas agförare, Robert Guiscard för hertig öfver Apulien och Calabrien samt öfver de af hans broder Roger eröfrade öarna Sicilien och Malta. Då påfven Gregorius VII sedermera hårdt ansattes af kejsar Henrik IV, så var det Robert och hans tappre normander, som stormade Rom och befriade den förstnämde. När romarne visade tecken till motstånd, ropade Robert endast: "eld!", och inom få ögonblick stod staden i låga. "Dylikt hade icke inträffat, sedan vestgöterna stormade den eviga staden." Men icke blott Rom, utan äfven Konstantinopel darrade vid ljudet af Roberts namn. Alla normandernas eröfringar förenades slutligen 1130 till ett rike, *Båda Sicilierna*, hvilket egt bestånd ända till vår tid. Härifrån trängde normanderna in

i Grekland. "Deras segerrika vapen glimmade i Atén, Tebe och Korint," deras härar "kämpade å Afrikas jord med lika stor tapperhet som romarne under flydda tider". Andra nordmannaskaror tågade till Palestina och upprättade sjelfständiga stater i *Tiberias* eller Galileen samt i *Antiokia* i Syrien. I norr och söder, i öster och vester, hvarthän vi än blicka, se vi nordmän och normander under ifrågavarande tid skrifva med svärd och plog rubrikerna till mer än ett kapitel i världshistorien och trycka på folkens kultur en snart sagdt outplånlig prägel.

"Svenskarnes apostel."

Föreläsning, hållen i Chicago den 3 februari 1875.

Det var icke blott trosnit, utan kanhända lika mycket politiska skäl, som hos södra Europas folk väckte en liflig önskan, att nordmännen måtte omvändas till kristendomen. Man hade lärt sig inse, att det var omöjligt att med våld vrida det härdade, bloddrypande svärdet ur händerna på de krigiska och vapendjärfve ynglingaskaror, hvilka med en nästan öfvermänsklig kraft och i det vildaste raseri kastade sig öfver Europas bördigaste länder; man hoppades nu, att kristendomen skulle förmå, hvad ingen annan makt förmått: att betvinga dessa skaror, för hvilka de största riken darrade, de starkaste fästen föllo och de rikaste städer öppnade sina portar.

Redan vid ett kyrkomöte i Aachen år 817 var "svenskarnes omvändelse till kristendomen" ett af öfverläggningsämnena; men då ingen missionär vågade företaga den vådliga färden till "de förskräckliga nordmännens" eget land, förföll saken. Svenskarne hade emellertid genom sina vidsträckta härnads- och handelsfärder kommit i beröring med olika kristna folk, hvilken beröring medfört ett ömsesidigt inflytande. i det att nordbon blifvit i krigsväsen, lagstiftning och lagskipning lärare för flere af de besegrade folken, under det att dessa å sin sida på segrarne utöfvadt ett icke ringa religiöst inflytande. Många kristna fångar, bland dem flera andliga, hade förts till det aflägsna "Svithiod" (Sverige), och dessa till nam-

net okände kristne voro de förste missionärerna derstädes. Många af nordmännen togo sig kristna hustrur i främmande land, och befordrades kristendomen mångenstädes genom dessa blandade äktenskap. En egendomlig religionsblandning uppstod slutligen i de länder, i hvilka hedningar och kristna bodde tillsammans. Åsadyrkare blefvo kristna och kristna blefvo åsadyrkare. "Redan tidigt märker man, huru vikingarne vidskepligt börja att frukta de kristnas Gud, såsom den, hvilken tydligen förmådde något vid sidan af de hedniska gudarne," ja, i betryck och olyckor åkalla vikingarne icke blott åsagudarne, utan derjämte "hvite Krist", välja kristna helgon till beskyddare o. s. v.

Begäret att lära närmare känna kristendomen ökades småningom i vårt gamla fosterland, och slutligen sändes män till kejsar Ludvig den fromme för att meddela, att "i svenskarnes land funnos många, hvilka åstundade varda kristna och undervisas i kristendomens läror; konungen i landet ville icke vägra kristna prester att inkomma, och kejsaren ombads, att han måtte ditsända sådana". Med glädje hörde kejsaren detta märkliga budskap från ett hedniskt folk, och efter hållna öfverläggningar vardt *Ansgar* (Ansgarius), en förut till Danmark sänd lärare, hemkallad och tillfrågad, om han ville besöka den mest aflägsna Norden, som hittills varit Europas förskräckelse.

Nämde Ansgar var född vid floden Somme i norra Frankrike år 801. Redan vid 5 års ålder förlorade han sin gudfruktiga moder och insattes af sin fader i det namnkunniga benediktinerklostret Korbejs skola. Här stämdes hans muntra lynne till svårmodighet och allvarsamma betraktelser genom en dröm, i hvilken hans moder tedde sig för honom i sällskap med en majestätisk och af gudomlig glans omstrålad qvinna, hvilken han trodde var den heliga Maria. Denna rådde honom att låta all fåfänglighet fara, så vida han ville en gång träffa sin moder. Denna dröm gjorde på gossen ett djupt intryck, och hans håg vändes till läsning och nytti-

ga sysselsättningar. Ånyo skakades hans sinne vid underrättelsen om kejsar Karl den stores död i juni 814, och han egnade nu hela sitt lif åt gudliga betraktelser. Då han derefter i en ny dröm tyckte sig se Guds majestät och höra Guds röst säga: "Gå och förtjena martyrkronan, och du skall då åter komma till mig", vaknade hos honom ett brinnande begär efter förföljelse och lidande för Kristi skull. Hans lefnad blef från den dagen ett mönster af fromhet och andakt; och, då ett nytt kloster Korbej grundades i Saxen vid Weserfloden nära Paderborn, blef Ansgar kallad till detta klosters föreståndare (823) samt förvärfvade sig snart klosterbrödernas och förmännens odelade kärlek och förtroende.

En dansk konung, Harald, kom år 826 med sin gemål, sina barn och sina förnämsta kämpar på en flotta af 100 skepp till kejsar Ludvig den fromme för att hos honom söka förbund och hjälp mot sina fränder och medtäflare om riket. För att gå kejsarens uttryckta önskan tillmötes, mottog konungen, drottningen och många af kämparne dopet i St. Albani kyrka i förstaden till Mainz. När de derefter skulle återvända, önskade konungen erhålla en lärare för sig och sitt folk. Kejsaren sammankallade då sina andliga och världsliga herrar, men ingen af dem kände en man, utrustad med det mod, den försakelse, det brinnande trosnit, som fordrades af den, som skulle företaga en sådan färd. Då uppstod den gråhårige klosterföreståndaren i Korbej och tillkännagaf, att han kände en sådan man och att hans namn var Ansgar. Denne kallades till det kejserliga hofvet och tillfrågades, om han ville företaga den nämda färden. Ansgar svarade, att han var villig att lemna fädernesland, fränder och vänner och gå till okända hedningar för att förkunna den kristna läran. Inga smädelser eller inkast kunde rygga hans beslut. I sällskap med en annan klosterbroder, Autbert, åtföljde han konung Harald till Danmark och fann här ett svårt missionsfält, helst som konung Harald snart åter vardt fördrifven från landet. Ansgar och Autbert verkade dock mycket för kristendomen, döpte många

hedningar, friköpte gossar ur träldomen och inrättade skolor för bildande af kristna lärare.

Det var från detta arbetsfält Ansgar nu hemkallades och tillfrågades, om han ville begifva sig såsom en korsets banérförare till vårt gamla fosterland. Han förklarade sig vara härtill villig och fick till följeslage en klosterbroder Wittmar. Båda gingo ombord på köpmansskepp, hvilka ämnade sig till den svenska kusten, och afseglade mot densamma. På vägen blefvo de anfallna af vikingar, som i andra anfallet satte sig i besittning af båda skeppen och togo bland bytet Ansgars böcker och de gåfvor, hvilka han medförde från kejsaren till den svenske konungen. Med nöd lyckades de båda andlige männen rädda sina lif genom att simma i land. Fast beslutne att i det främmande landet förkunna det heliga ordet, företogo de nu sin mödosamma färd upp till svenskarnes hufvudort Birka vid Mälaren. Än till fots genom obanade trakter, trampade endast af björnen, vargen och andra vilda djur, än genom tjocka skogar, inom hvilka knappast någon människofot ännu letat sig stig, än i båt öfver stora vatten, liknande haf, gick färden upp till den rika köpstaden, hvarest en konung Björn då herskade (år 829). Han mottog Ansgar vänligt och gaf honom tillstånd att qvarstanna och förkunna kristendomen. Flera kristna fångar funnos i staden, och hos dem uppstod icke ringa glädje, då de åter fingo höra den latinska messan och emottaga sakramentet. Det dröjde icke länge, innan den troende skaran ökades med konungens rådgifvare Herigar (Hergier, Herigarius, Erik?), hvilken lät uppbygga den första kristna kyrkan i vårt gamla fosterland. Efter att hafva 1½ år nitiskt arbetat på grundläggande af den första kristna församlingen i Sverige, återvände Ansgar till kejsaren, medförande bref och skänker från den svenske konungen.

På det att omvändelseverket måtte med framgång bedrifvas, upprättade kejsaren ett ärkebiskopsstift, hvars hufvudsäte skulle blifva Hamburg; och skulle under detsamma lyda alla "nordländerna". Ansgar utsågs till ärkebiskop och invig-

des högtidligt till detta ämbete af ärkebiskopen af Metz, i närvaro af ärkebiskoparne af Mainz, Trier och Rheims samt biskoparne af Bremen och Verden. Påfven Gregorius IV helgade derefter det nya ärkebiskopsstiftet till Frälsarens och jungfru Marias ära, stadfästade öfver aposteln Petri graf Ansgars invigning och utnämde honom till den påfliga stolens legat hos svenskar och danskar. Emedan det nya ärkebiskopsstiftet gaf ringa inkomster, lades det kejserliga godset Turhult i Flandern under detsamma. Här inrättade Ansgar en läroanstalt för friköpta gossar och utsåg till den svenska kyrkans biskop en from man, Gautbert, som vid invigningen till det heliga biskopsämbetet nämdes Simon. Denne mottogs med mycken välvilja af den svenske konungen och helsades med glädje af alla kristna i Birka. En ny kyrka uppbygdes, och de kristnes tal ökades mer och mer.

De svenska hedningarne visade stor fördragsamhet med den "nya seden", hvilken egde många anknytningspunkter med den gamla åsaläran, ehuru den å andra sidan var i vigtiga stycken densamma mycket olik. För sin "tro och sed" fordrade dock hedningarne samma fördragsamhet af de kristna och deras lärare. Men härtill ville de sistnämde icke beqväma sig. Upptända af ett ovist nit, läto de beveka sig till obetänksamma anfall, riktade mot den gamla tron och dess bekännare, anfall, hvilka medförde sorgliga följder för den kristna församlingen. Hedningarne i Birka gjorde ett upplopp, dödade biskopens frände, Nithard, kastade biskopen och hans män i fängelse och drefvo dem slutligen ur landet. Samtidigt härmed kom en stark vikingaflotta till Hamburg, angrep staden och eröfrade densamma. Den vackra kyrka, som Ansgar uppbygt, det kloster, som han grundat, det bibliotek, som han samlat, allt förstördes, och med möda räddade ärkebiskopen sitt eget lif undan vikingarnes svärd. För att öka pröfningen dog Ludvig den fromme vid denna tid. Turhult, hvarifrån Ansgar haft sitt underhåll, indrogs, och den derstädes inrättade skolan upplöstes. Ensam, utan världsliga beskyddare,

vände sig Ansgar till biskopen i Bremen med bön om hjälp och understöd, men blef af den stolte och hårdhjärtade mannen afvisad. Slutligen erhöll Ansgar af en gudfruktig qvinna ett gods Ramsloe i stiftet Verden. Här fortfor han att i djup fattigdom sköta sitt kall med samma nit som i lyckligare dagar. Efter biskopens af Bremen död, lades dennes stift till det hamburgska, oaktadt den oegennyttige Ansgar motverkade en sådan förening.

Från sitt nya ärkebiskopssäte började Ansgar åter sin verksamhet för Sverige, som i 7 år varit i saknad af en kristen lärare. En eremit vid namn Ardgar ditsändes, mottogs vänligt och fick uppfylla en själasörjares sista pligt mot den gamle trogne Herigar och mot en gudfruktig qvinna, Frideborg, som, innan hon erhöll den sista smörjelsen, testamenterade all sin egendom till de fattige. Denna egendom måste dock föras utomlands och der utdelas, ty "ingen fattig fans i hela Sverige". Visserligen voro trälarne derstädes ytterst fattige, men de egde ingen rätt att "arf taga", och ingen af de frie, stolte odalbönderna ville medgifva, att han var fattig.

Ardgar ledsnade slutligen vid arbetet och längtade tillbaka till den lugna klostercellen. Han lemnade Sverige och återreste till sitt fädernesland. Då beslöt Ansgar att för andra gången besöka Sverige, gick ombord på ett skepp och kom efter — 20 dagars segling till Birka år 853. Här möttes han af underrättelsen, att konung Olof och bönderna voro fiendtligt sinnade mot kristendomen. En man hade uppträdt på tinget och förklarat, att de gamle gudarne voro förtörnade på den nye guden, att svenskarne derför borde öka sina offer och löften till dem, och om en ny gud vore af nöden, borde den gode kung Erik dertill upptagas. Detta tal hade på menigheten gjort ett djupt intryck, och man hade, säger en fornskrift, börjat offra till guden Erik, till hvilkens ära ett tempel blifvit uppbygdt.(?) Man rådde derför Ansgar att återvända till Bremen, men han vägrade detta och förklarade sig villig att lida och dö för Kristi skull. Han inbjöd konungen till ett

stort och präktigt gästabud, öfverlemnade till honom kejsarens gåfvor samt androg sitt ärende, hvarpå konungen svarade, att han ej vågade göra något på eget bevåg, förr än han rådfrågat de heliga lotterna och förnummit böndernas vilja. I orolig väntan på utgången, tog Ansgar sin tillflykt till bön och fasta. Konungen åter rådplägade med sina förnämste män och rådfrågade derefter der heliga lotterna ute på fältet; och föllo dessa så, att de kristnes lära borde få i landet förkunnas. Då beslöt konungen att framlägga saken för bönderna på tinget.

Till tingsvallen hade en mängd bönder och bonade män kommit i full rustning som sed var. Sedan konungen med sin hird intagit sin plats inom den af "veband" inhägnade ringen, midt emot lagmannen och allmogen, androgs saken, hvarvid stort buller och gny uppstod bland bönderna. Slutligen uppstod en gammal gråhårig bonde med ett väldigt spjut i handen och svärd vid sidan, äskade ljud och höll följande tal:

"Hören mig alle, konung och allmoge! Många bland oss finnas, för hvilka kunnigt är, att de, som vändt sig till de kristnes gud och på honom förtröstat, hafva både i hafsnöd och andra trångmål rönt stor hjälp och tröst. Hvarför skulle vi då bortkasta det, som vi veta är gagneligt? Somliga hafva farit utomlands, endast för att låta sig der kristnas, och hafva de det frivilligt gjort. Hvi skulle vi icke nu med god vilja hemma vid våra dörrar mottaga det, som vi eljes måste fara så långt efter och våga vårt lif både i hafsnöd och röfvarehänder? Nu, då rönt är, att denne guden i många fall hulpit oss och varit oss bevågen, så är mitt råd, att vi tillstädje hans tjenare att vistas bland oss. Om så hända skulle, att våra gudar icke skulle vara oss bevågna, är det godt att hafva denne gudens ynnest."

Då bonden slutat sitt tal, gåfvo bönderna sitt bifall tillkänna genom slag på sköldarne och med vapengny; och beslöts, att kristna prester skulle få vistas i landet och ostörde predika sin lära. Då saken föredrogs på ett annat ting i en

annan del af riket, fick den der enahanda utgång. Ansgar utsåg då en af sina män till biskop för den svenska församlingen, köpte honom ett hus till boställe och uträttade allt hvad han kunde till kristendomens fromma. Derefter lemnade han Sverige för andra och sista gången och återvände till Bremen, hvarest han, efter en välsignelserik verksamhet, afled vid 64 års ålder den 3 februari 865.

Ansgar var en exemplarisk lärare, nitisk, oförtruten, mild, välgörande och anspråkslös, städse redo till uppoffringar och försakelser. Sina inkomster använde han till stiftande af skolor och kloster, till enkors och faderlösa barns underhåll, till trälars friköpning och till torftigas understöd. Sjelf förtärde han nästan intet annat än bröd och vatten, bådadera efter ett visst mått. Sjelf hade han alltid något nyttigt för händer och förmanade de missionärer, som han utsände, att vara fogliga och förnöjsamma samt efter apostlarnes föredöme nära sig af sina händers arbete. Han eftersträfvade aldrig världslig makt, "men framgick i sitt kall som en Herrens apostel med rent kristligt allvar, utsådde i stillhet och fromhet kristendomens frö och var sjelf i gerning och vandel en afbild af det milda, kärleksfulla och fridsamma i den lära han förkunnade."

Ansgarius.

Några stora frukter af hans verksamhet förnummos emellertid icke i Sverige, hvarken under hans lifstid eller efter hans död. Kristendomens ljus sattes af honom i ljusastaken att lysa i hedendomens natt, men det förmådde icke skingra

mörkret som låg utbredt under murarne af åsgudarnes praktfulla tempel i Upsala. Under det att götarne i södra delen af landet, bland hvilka Ansgar aldrig verkade, villigt öfvergingo till kristendomen, fasthöllo svearne åsatron med en beundransvärd uthållighet. Församlingen i Birka fick under flera mansåldrar ingen enda systerförsamling; församlingen i Husaby i Vestergötland deremot ett stort antal. En missionärs arbete får dock icke mätas efter framgångens måttstock, utan efter den trohet, det nit, den kristliga ande och kraft, som utmärker detsamma.

Den katolska lära, som af Ansgar förkunnades, var visserligen uppblandad med många människofunder, men någon renare kristendom fans ju icke i hela verlden under ifrågavarande tid. Daggryningen måste ju också alltid föregå solen, så väl i andens som i naturens verld. Ehuru svenska folkets öfvergång till kristendomen visst icke kan sägas vara en omedelbar följd af Ansgars arbete, skall likväl, så länge Herrens ande hvilar öfver nordanland, så länge kristendomens ljus lyser bland dess dalar och fjäll, minnet af "svenskarnes apostel" aldrig dö hos Sveriges söner och döttrar, hvar dessa än bo och vistas.

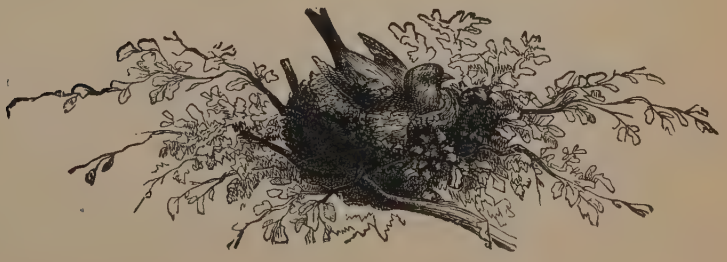

Vestgötalagen.

Det forntida Sverige var en union af förbundsstater, landskap, af hvilka hvart och ett var ett sjelfständigt helt, styrdt af sin egen, af folket gillade lag, hvilken för sin giltighet icke kräfde konungens stadfästelse, men som konungen måste besvärja, då han kom in i landskapet under sin första rundresa genom riket. Någon egentlig svensk nationalkänsla fans icke till. Bonden var i främsta rummet vestgöte, småländing, östgöte o. s. v.; först i andra rummet var han svensk. Hans landskap var hans fosterland. Hvad som låg utom detsamma, var för honom "utlandet" och dess inbyggare "utländingar," bland hvilka dock "utländska män inom riket" stodo honom närmare än andra utländingar.

I den äldsta tiden, då olika folkstammar bosatte sig i olika delar af landet och fylkeskonungar, hvilka ofta lågo i strid med hvarandra, herskade öfver de genom naturliga gränser från hvarandra skilda landskapen, var allmogens ofvan omnämda uppfattning bokstafligen riktig: när fylkeskonungarne sedermera efterträddes af lagmännen, hvilka såsom Israels domare skipade folket lag och rätt, och när hvarje landskap försökte, så mycket möjligt var, värna sin lokala sjelfständighet gent emot medeltidens växande konungadöme, kom landskapet att bibehålla sin gamla ställning i förbundet, ända till dess att det lyckades konungamakten att få antagen en för alla landskap gemensam landslag, först Magnus Eriksons landslag af 1347 och sedermera Kristoffers landslag af 1442.

De gamla landskapslagarne, hvilka, hvad innehållet angår, äro ett arf från forntiden, finnas ännu till stor del i behåll. De äro den svenska medeltidsliteraturens förnämsta skatter,

Kongslena i Vestergötland.

Här vistades ofta Birger Jarl. Magnus Ladulås och andra medeltidens berömde lagstiftare. Kyrkan uppförd till minne af det blodiga slaget vid Lena.

"dyrbara minnesmärken af våra förfäders odling och språk." Den kärnfulla kraft, det klara förstånd, den reda och bestämdhet, genom hvilken de utmärkas, förlänar dem ett högt värde. De gifva oss en trogen bild af våra fäders stats- och samhällsskick, rättsmedvetande, bruk och sedvänjor, en bild, utan hvilken vår uppfattning af fädrens odling under i frågavarande tid skulle blifva i hög grad ofullständig.

Vestergötland, till hvilket under den äldsta tiden räknades äfven Dalsland och Vermland eller de bygder, som beboddes af "vestgötar vestan om Venern," synes hafva varit det förnämsta landskapet i den af götar bebygda södra delen af nuvarande Sverige. Vestgötalagen intager också bland alla landskapslagarne det främsta rummet till följd af sin ålder och sitt rikhaltiga innehåll.

Den äldsta redaktionen af Vestgötalagen verkställdes i början af 1200 talet af vestgötalagmannen Eskil, Birger jarls broder, "hvilken efterforskade sorgfälligt all Lumbs lag* och andras nyttiga forntida stadgar, och sedan han sålunda funnit landsens lag, begrundade han den med mycken skicklighet och egen klokhet, och var han i många afseenden väl passande till detta kall." Det heter om honom i en gammal fornskrift, "att han egde lärdom lika med en klerk och derjämte snille långt öfver andra; att han på allt sätt styrkte sina vestgötar och deras höfdingar, att han dessutom var utmärkt rådig och rättvis i alla saker, så att han öfverträffade alla riksens höfdingar, ändtligen "att han äfven var en hurtig man till att föra svärdet och till allt som till strid hörer." Anteckningen slutar med dessa ord: "Hvad må jag mera säga om honom, om icke det, att sent födes åter en slik man." Hans rykte spred sig ända till Island, hvars store häfdatecknare Snorre Sturlasson icke försummade, att under sin vistelse i den skandinaviska Norden 1219 aflägga besök i Vestergötland hos den berömde Eskil och med honom samtala om "nyttiga forntida stadgar".

* Lumbs lag, så kallad efter en ansedd lagman, var den, som under hednatiden var gällande i Vestergötland.

Den äldsta handskrift af Vestgötalagen, som finnes i behåll, är från slutet af 1200-talet* och börjar med kyrkobalken (Kirkiu Balkær), hvars första kapitel lyder i original och öfversättning som följer:

Original:

Krister ær fyrst i laghum warum tha ær cristna var oc allir cristnir konongær, böndær oc allir bocarlær, biscupær oc allir boclærdir mæn. Varthær barn til kirkiu boret oc bethiz cristnu. Tha scal fathir ok moder fa gudfæthur oc gudmodor oc salt oc uatn. Thæt scal bæræ til kirkiu tha scal a prest kallæ han skal a kirkiu bole boæ. barn scal brymsignæ firi utan kirkiu dyr. Sithen scal font wigyæ, prester barn döpæ oc gudfathir a haldæ, gudmother til namns sygiæ. prester scal byuthe husu lengi fathir oc mother sculu vardvetæ. Hændir thæt sot a vegh oc ma igh til kirkiu coma. Tha scal gudfathir döpæ oc gudmother a haldæ, i vatn, æn uatn ær til i namn fathurs oc suner oc andæs helagha tha scal thet. j. kirkiu. gard gravæ oc arf" — — — (Här felas det 2:dra bladet. Det 3:je, nu 2:dra, fortsätter:) — "ræ æn gengyærd therra brinder vp. Byscupi scal gengyærd geræ twar næter oc til quels hin thridia med tolf mannum. sialuer han hin thrættandi oc han drikki myod oc allir klerkar hans".

Öfversättning:

Kristus är först i vår lag. Dernäst är vår kristna lära och alla kristna, konungar, bönder och alla bofaste män, biskopar och alla boklärde män. Varder barn till kyrka buret, och beder man om kristning, då skall fader och moder skaffa gudfader och gudmoder och salt och vatten. Det skall man bära till kyrka. Derpå skall man prest kalla. Han skall å prestbol bo. Barn skall man primisigna utanför kyrkodörr. Sedan skall man dopfunt inviga, prest barn döpa, och gudfader hålla det, gudmoder namn säga. Prest skall påbjuda huru länge fader och moder skola det vårda. Råkar det ut för sjukdom under vägen, och kan det icke till kyrkan komma, då skall gudfader döpa, och gudmoder hålla det, i vatten, om vatten finnes, i namn Faders och Sons och den Helige Andes. Derpå skall man det i kyrkogård begrafva och arf (taga). (Hålla bönder ej för biskop stämmodag böte honom tre mark. Det är deras förfall) om deras gengärd brinner upp. Åt biskop skall man gengärd utgöra två dygn och intill den tredje qvällen, med tolf män, han sjelf den trettonde, och han dricke mjöd och alla hans klerker.

* Den har ursprungligen egt 48 blad, af hvilka ett numera saknas. Hvarje blad är 7½ tum långt och 6 tum bredt. De 43 första bladen innehålla utom Vestgötalagboken kortare lagstadgande "Lecara rätter", "Cononge bolkar", "Horo thing lot skal skipta" "Biscups bryniolfs stathue, och "Westgöta kyrkior." Bladen 43 till 47 innehålla anteckningar om Vestergötlands landamären, allmänningar, sockenindelningar m. m. På 12 tillagade blad äro med annan lika gammal stil gjorda anteckningar om Vestergötlands lagmän, om kristna konungar i Sverige, om första biskopar i Sverige, om tjufnad, om edsöre, samt konung Magnus stadga af år 1285.

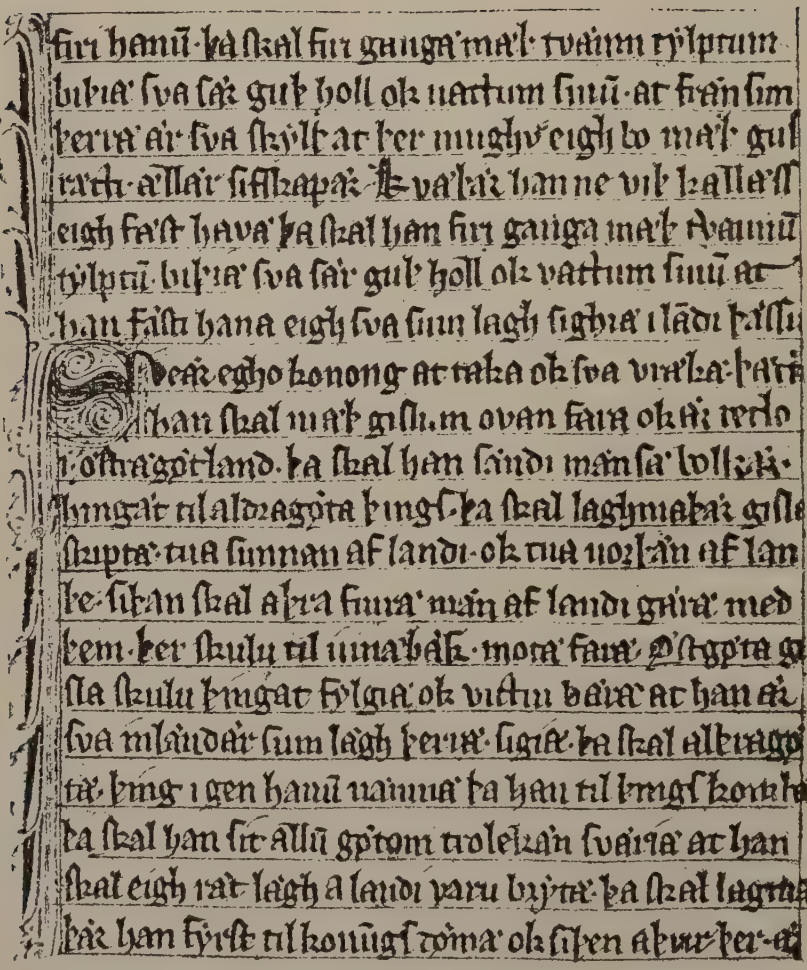

En sida af Vestgöta-lagens äldsta handskrift.

Detta lilla språkprof visar, hvilken stor förändring det svenska språket undergått, sedan Vestgötalagen började i skrift uppteckнas. I den äldsta tiden, innan detta skett, fortplantades lagen lika så väl som den mytiska sången, hjältedikten och sagan genom muntlig tradition, och den egde då versform. Lagmannen "qvad" lagen för den på tingsvallen samlade menigheten, som i sitt minne bevarade de gamla med bokstafsrim försedda stadgarne och rättsgrundsatserna. Ett stort antal af dessa återfinnas i Vestgötalagen. Uttryck sådana som: "til *h*ogs ok til *h*angæ, til *d*raps och til *d*öthæ, til *t*orfs ok til *t*iæru" äro äldre än det 12 århundradet. Hvad språket beträffar, visar sig en nära slägtskap mellan detsamma och det gamla nordiska språket. Att latinet, kyrkans språk, med kristendomens antagande börjat utöfva inflytande på våra fäders tungomål, derom vittna många från romarspråket upptagna ord (altare, apostla mæssu, biscuper, brimsigna, calker, clerker, canta, bona, crussa, ferma, kaplan, kirkia, kloster, korporale, kristna, pavi m. fl.) Stilen är förträfflig. Den gedigenhet, "den uttryckets afmätta korthet, rundhet och bestämdhet," den naiva, lefvande och pittoreska framställning, som gör Sveriges Rikes Lag af 1735 till ett "det största konststycke i stilistisk väg", till ett af den svenska literaturens mästerverk, spåras redan i anförda paragrafer ur Vestgötalagen.

Presterskapets och böndernas rättigheter och skyldigheter äro i lagen noggrant bestämda. Vestgötarne voro ett "högkyrkligt" folk. De fördrogo då, lika litet som i våra dagar, "vinkelpredikanter" eller "respredikanter" från andra socknar. Icke ens på dödsbädden kunde en vestgöte med hopp om framgång kalla till sig en prest från en annan socken än sin egen, ty lagen stadgade: "Går prest i annan prests socken, bär derin bok och prestbindel och läser öfver folk, då är han saker till tre mark. Gälde tolf öre åt biskop och tolf öre åt prest". Tre mark voro lika med den summa, som erlades i

böter för dråpet af en träl.** Biskopen egde högt anseende. Då han kom ridande med sitt följe, gälde det att honom "gengärd gifva", genom sammanskott anskaffa både mat och dryck, men biskopen fick icke komma med flera än 12 män och fick icke taga böndernas frikostighet i anspråk längre tid än "två dygn och till den tredje qvällen." Då måste både han och hans klerker upphöra med att "mjöd dricka" och begifva sig bort. Uteblef biskopen från ämbetsförrättning, till hvilken han af bönderna kallats, och egde han icke laga förfall. så kunde han, så mäktig han än var, ställas till åtal af bönderna för sin försummelse, och den kostade honom sex markers böter eller dubbelt så mycket, som bönderna fingo i plikt erlägga, derest de å sin sida ej höllo för biskopen stämmodag.

Presterskapets aflöning var — utom böställen — tionde, offer, penningeafgift för vissa ämbetsförrättningar samt böter. "Å åker skall man tionde skifta. Tager prest så mycket, som kyrka är invigd till. Sedan skall man skifta i tre lotter. En eger biskop, annan eger kyrka, tredje fattiga män. Prest eger all qvicktionde (tionde af ladugård) och det offer, som till korsfötter (till altarkorets fot) kommer å långfredagen." Biskopen var för sin tionde-andel pligtig att viga kors, klockor, kalkar, messhakar och mess-skjortor samt konfirmera nattvardsbarn, men skulle för invigning af kyrka eller altare erhålla tre mark samt gengärd. Honom tillkom derjämte böter för vissa brott och förseelser. "Prest skall gifva bonde sista smörjelsen och bondes hustru, bondes son och dotter, hans äldsta barn, för sin tionde, men för hvart och ett af tjenstehjon, som han sista smörjelsen gifva skall, gifve man två öre och likaså för alla de män, som ej utgöra sin tionde, och ett öre i likstol för alla fria män, som nattvard taga, och en örtug för nattvak, ej derför mera, att man flera nätter vakar" (öfver liket). "Gäst dör hos bonde, tage man för ett öres värde af hans kläder och gifve prest i likstol och en örtug

** 1 mark=8 ören=24 örtugar. 1 örtug innehöll i Svea rike 8 penningar, i Göta rike 16. I Uplandslagen värderas en häst till 6 öre, en oxe till 4 öre, en ko till 10 örtugar och svin, som var 1 år, till 1 örtug.

för nattvak. Prest är skyldig att åt gäst gifva nattvard som åt bonde. Dör tiggare, då eger prest staf och påse i likstol."

Huru presten skulle handla, då han samtidigt kallades till olika ämbetsförrättningar, bestämmer lagen med dessa ord: "Barn behöfver kristning, man nattvard, förr skall man barn kristna än åt man nattvard gifva. Behöfver någon sista smörjelsen och en annan nattvard, då skall man förr gifva nattvard än sista smörjelsen." Endast om biskopen sändt bud efter presten eller om han låg sjuk eller om han förrättade "tigande messa" eller om han hade farit ut i socknen att hjälpa sjuka, hade han laga förfall.

Ansvaret för kyrka och kyrkoskrud hvilade till större delen på presten. "Brinner kyrka upp, då skall prest böta tre mark", säger lagen. Stals något i kyrkan, under det att dörrarna voro öppna, det skulle presten ersätta med ända till tre marker, likaså allt, som antändes och förstördes af de ljus, som han hade framför sig på altaret. Men, oaktadt nämda ansvar för kyrkans egendom hvilade på honom, egde han icke rättighet att från kyrkan bortdrifva illa kända personer, förutsatt, att de icke voro af biskopen bannlysta. "Bönder bortdrifva fredlös man, om de vilja. Saklös är prest med afseende på det." Bonden egde härvid en större rätt och makt än presten.

Att utförligt framställa och förklara alla Vestgötalagens i civila och kriminala mål uttalade grundsatser och att skrifva flera kapitel i vårt folks odlingshistoria är nästan samma sak, hvilken här i en afhandling af ringa omfång icke kan komma i fråga. Endast en sådan kort lagbestämmelse som den, i hvilken stadgas, att hvarje äkta hustru måste vara vunnen "med gåfva och tal" (mæth mund ok mæth mælæ) tarfvar till sin förklaring, att friaren måste med sin bön vända sig i första rummet till giftomannen; om denne icke afslog frieriet, bestämdes å utsatt dag, huru stor "gåfva" friaren skulle skänka sin tilltänkta brud och huru stor "vängåfva" (vingæf) han skulle skänka giftomannen, dels också, huru stor hemgift

bruden skulle af giftomannen erhålla. Sedan man kommit öfverens härom, hölls trolofning eller "fästning," som måste föregå hvarje lagligt äktenskap; och de blifvande makarne kallades derefter "fästeman" och "fästeqvinna".

Rörande arf stadgar lagen: "Son är faders arfvinge; finnes ej son, så är dotter." Detta stadgande står i full öfverensstämmelse med den i forntiden gällande, i en annan landskapslag uttryckta rättsgrundsatsen: "gånge hatt till och hufva ifrån," detta på det att odaljorden, ättens tillhörighet, ej måtte öfvergå till annan ätt. I slutet af 12:te århundradet underkastades emellertid Vestgötalagen en ny revision, hvars frukt blef den yngre Vestgötalagen, hvilken fortfor att vara gällande till omkring år 1388. I denna reviderade lag heter det: "Son *och dotter* äro faders arfvingar; son tager två delar och dotter en tredjedel." Den svenska rimkrönikan meddelar, att Birger jarl vid sin son Valdemars bröllop 1260 gifvit den lag, att syster skulle ärfva hälften mot broder, en lag, som fortfor att vara gällande i Sverige ända till 1845, då syster och broder fingo samma arfsrätt. Vestgötarne insågo det billiga i denna "reform", och ehuru de af ålder velat vidblifva "gammal lag och sedvänja", införde de utan långt dröjsmål den nya lagbestämmelsen i sin reviderade lag. Enligt så väl den yngre som den äldre Vestgötalagen egde ingen vestgöte, som var bosatt i — Grekland, rätt att taga arf i Vestergötland. Detta förbud, afsedt att "hämma utvandringen", var af nöden ända till slutet af 12:te eller början af 13:de århundradet.

All dom, som fäldes, synes hafva afsett förlikning mera än straff. Den vanliga straffbestämmelsen var böter. Men då ett dråp skett, måste den skyldige fly till skogar och ödemarker för att undgå blodshämnaren, ty det var icke visst, att denne mottog böter strax de bjödos. Rätten att försona brottet med böter var en frukt af kristendomen. Under hedendomen gälde lagen "öga för öga, tand för tand." Men för att komma i åtnjutande af nämda rätt, måste vissa lagliga

former af den skyldige iakttagas strax brottet blifvit begånget Begick en qvinna dråp, så led hon derför icke något straff. Hon lika så väl som trälen var strafflös; men straffet utkräfdes å hennes närmaste målsman; han måste erlägga böterna eller gå i landsflykt. Vissa brott, såsom dråp i kyrka eller å ting, räknades till "nithingsværk," som icke kunde med böter försonas.

Brott, som begicks mot en vestgöte, straffades högre än samma brott, begånget mot en "utländsk" man. Dråp å en infödd vestgöte kostade i böter 12 marker i ättebot och 9 marker i arfsbot. Samma bötesbelopp — 21 marker — erlades för dräpt prest, antingen denne var inländsk eller utländsk, ty prest var i "bondelagen" d. ä. egde samma rätt som vestgötabonden. Dråp å en "svensk man", d. v. s. en man ifrån Svea rike, eller en småländing kunde försonas med en tredjedel mindre böter. Det kostade endast 13 marker 8 örtugar. Var den dräpne norsk eller dansk, så nedsattes böterna till 9 marker; var han en "söderländing" eller engelsman, var bötesbeloppet endast 6 marker, och var han en träl, så gäldades till egaren i böter trälens värde 3 à 4 mark. Att dräpa *sju* af de ringaktade trälarne och att dräpa *en* vestgötabonde kostade i böter lika.

Humoristiska lagparagrafer saknas icke i Vestgötalagen. En af dessa, som rör "lecara rætar" visar, att, ehuru vestgötarne älskade skaldekonsten, voro de dock inga vänner, och beundrare af kringstrykande musikanter, den tidens positivspelare. Lagen stadgar nämligen: "Varder spelman slagen, det skall alltid ogilt vara. Varder spelman sargad, den, som går med giga eller far med fiol eller trumma, då skall man taga en otamd qviga och drifva henne upp på en kulle. Derpå skall man raka allt hår af svansen och så smörja honom. Sedan skall man lemna spelmannen nysmorda skor. Då skall spelmannen fatta qvigan om svansen och någon slå till henne med en skarp piska. Mäktar han hålla henne, då skall han hafva det goda kreaturet och njuta deraf, som hund har

glädje af gräs. Mäktar han icke hålla henne, hafve och fördrage han hvad han fick, skam och skada, och bedje aldrig om rätt (med större anspråk) än en hudstruken trälinna."

Det var icke rådligt för kringstrykande musikanter att komma till Vestergötland; ja, sjelfve konungen sväfvade i fara för "skam och skada", derest han kom dit på annat sätt än lagen stadgade. Det fick konung Ragnvald Knaphöfde erfara, då han omkring år 1130 åsidosatte lagens föreskrifter och red såsom en envåldsherskare utan gislan in i Vestergötland. Det kostade honom hans lif. Lagen stadgade nämligen: "Svear ega konung taga och äfven vräka (förkasta). Han skall med gislan ofvanifrån fara och in i Östergötland. Då skall han sändemän hit (till Vestergötland) affärda till aldragöta ting (Vestergötlands landsting): Då skall lagmannen gislan förordna, två af landets södra, två af dess norra del, och skall sedan sända fyra andra män af landet med dem, de skola möta vid Junabäck (Jönköping). Östgötagislan skall följa dit och vittne bära, att han är så till dem inländer, som deras lag säger. Då skall aldragöta ting sammankallas honom till mötes. När han till tinget kommer, skall han alla götar trohet svärja, att han skall ej rätt lag i vårt land bryta. Då skall lagmannen honom först till konungs döma och sedan andra derom han beder. Konungen skall då gifva tre män frid, som ej gjort nidingsverk." Det var denna lagparagraf konung Ragnvald Knaphöfde till sin ofärd menade, att han kunde ostraffadt bryta.

Nästan hvarje paragraf i lagen vittnar om, hvilken makt odalbonden i Vestergötland egde. Att vara i bondelagen innefattade alla medborgerliga rättigheter. För den frie bonden var lagen skrifven. Den, som ej var vestgötabonde, stod i mer eller mindre mån utom lagen, så vida lagen icke annorlunda stadgade. Det var bonden, som egde rätt att "lag stifta och vittne bära"; det var han, som på tinget förde ordet framför kungsmannen, huru högättad denne än var; det var hans ord, som, under tvist om jord, vägde mer än konungens eller

biskopens. Så väl lagmannen som biskopen måste alltid vara en "bondeson." Under skydd af lagen, som verkligen var en "bondelag", uppblomstrade den frihet och sjelfständighet, som stormännen sedermera under det olyckliga unionstidehvarfvet trampade jämte lagen under sina fötter, ända till dess att Sveriges bönder under Engelbrekts och Sturarnes fanor åter blefvo en makt i staten.

En svensk frihetshjälte under medeltiden.

Efter en föreläsning, hållen i Chicago den 24 juni 1884.

Det är i dag fyra hundra femtio år, sedan en det svenska folkets frihetshjältar, Engelbrekt Engelbrektsson, drog med sin allmogehär till kamp för sitt folks sjelfständighet, frihet och rätt, de dyrbara riksklenodier, hvilka en egensinnig och trolös konung, mäktiga och lagtrotsande "riddersmän", uppblåsta och förvärldsligade prelater samt penningesnikna, för folkets nöd blinda och döfva fogdar hotade att bortröfva, på samma gång som de trampade Sveriges lag under sina fötter.

Engelbrekts första segerdag är den svenska frihetens första vårdag efter en lång vinternatt; och i gryningen af denna dag framstår för blicken den genom sin själsadel majestätiske hjälten, konungen utan krona, härhöfvitsmannen, vid hvilkens svärd låder endast förtryckares och lagbrytares blod. Och rundt omkring hans i yttre afseende oansenliga gestalt står ett folk, allt för frisinnadt att dela trälens lott, allt för tappert att utan strid gifva sin frihet och sjelfständighet till spillo.

Denna tafla — en af de skönaste i svenska folkets historia — kan icke annat än väcka vördnad, beundran och stolthet hos hvarje svensk och svensk-amerikan, som älskar den lagbundna friheten och förstår att till sitt fulla värde uppskatta betydelsen af det storverk, som frihetens yppersta banérförare

Engelbrektsstoden i Örebro, Sverige.

i Norden och hans medhjälpare utförde under ett af de mörkaste tidskedena i folkets häfder.

Den starka konungamakt, som grundats i Sverige af Birger jarl, Magnus Ladulås och Torgils Knutsson, trampades i stoftet under brödrastrider om tronen, under en 13-årig förmyndarestyrelse och under ett 8-årigt inbördes krig. De rike stormännen i landet, hvilka genom russtjensten förvärfvat sig skattefrihet och snart betraktade sig såsom ett från folket skildt stånd, tillvällade sig en makt, farlig för konungen på tronen och för bonden vid plogen. "Herrarne" gjorde nämligen hvad de behagade; de stötte den konung från tronen, som försökte inskränka deras makt, beröfvade å andra sidan bonden, som ej innehade frälsegods, allt politiskt inflytande och utkräfde af honom "dagsverken efter godtycke och skatter efter behag." "De befäste sina gårdar och trotsade lag och rätt, i förlitande på sina fasta murar och torn och sina väpnade följen. Sins emellan lågo de i ständiga fejder; de drogo med sina följen genom landet under plundring och våldgästning och förtryckte allmogen på mångahanda sätt." Den träldom, som hotade de svenske bönderna, "kom icke med ens," säger en frejdad historieskrifvare, "utan den smög sig fram steg för steg. Den sammanhänger på det närmaste med beskattningen, och dess första frö såddes i samma stund som skattefrihet uppkom", år 1280.

Drottning Margareta (1389—1412) lyckades visserligen hålla de maktlystne, sjelfsvåldige herrarne i tygeln och genom Kalmar-unionen, eller föreningen af Nordens tre riken under en konungs spira, i viss mån återupprätta konungamaktens anseende, men efter hennes död förvärrades det onda, och föreningens frukt blef icke endrägt och välfärd, utan hat och ofärd. Unionstiden är tidpunkten för konungamaktens djupaste förnedring och bondens största förtryck.

Erik XIII, Margaretas efterträdare på tronen, tillträdde regeringen 1412, och hans första regeringshandlingar bådade en god styrelse, men han visade sig snart vara en oduglig

furste, egensinnig, häftig och oklok. Hans drottning Filippa var deremot en af de ädlaste qvinnor, som historien omtalar, och under konungens frånvaro en regentinna, som hade rikenas välfärd ständigt för ögonen.

Erik hade ärft ett olyckligt krig mot grefvarne i Holstein, hvilket krig räckte i 30 år. I detsamma nödgades äfven svenskarne deltaga. Adel och andlige betungades af krigsgärder, frälsemännen utarmades af den tryckande russtjensten, allmogen af de nya skatterna, hvilka med grymhet indrefvos af utländska fogdar; slotten i Sverige lemnades i händerna på utländingar; i biskopsvalen gjorde konungen egenmäktiga ingrepp, och öfver de domare, som af konungen tillsattes, fälde bönderna detta utlåtande: "Med sådan rätt som de till ämbetet komna äro, sådan rätt hafva de oss ock gjort."

Bland de utländske fogdarne har ingen förvärfvat sig så stor och sorglig ryktbarhet som Jösse Eriksson, "bondplågaren i Dalarne", hvilken redan 1413 blef satt till fogde öfver större delen af Vestmanland, bergslagen och Dalarne. Han var en dansk väpnare, gift med en högbördig norsk dam. Sin adliga vapenskölds hjälm smyckade han med en krona, "ett vittne om mer än vanligt öfvermod, ty den tiden tillkom det allenast medlemmar af den kungliga familjen att med en krona pryda hjälmar och vapenbilder." Denne öfvermodige herre kom till Sverige med utländska begrepp om herrerättigheter och bondeskyldigheter. I många af Europas länder, hvarest feodalväsendet hunnit stadga, var bonden adelsmannens eller godsegarens undersåte eller lifegne. Ett fritt, sjelfständigt bondestånd, sådant som Sveriges varit allt sedan hedenhös, var för en utländsk adelsman ett snart sagdt obegripligt begrepp. "Bönderna, hvilka Gud skapat till *trälar*, hafven I gjort till herrar" var den förebråelse, enligt vår tids uppfattning det beröm, som en dansk-svensk konung uttalade till den älskade svenske riksföreståndaren Sten Sture den äldre; och samma åsigt om bondens rätta ställning i samhället hyste för visso Jösse Eriksson och hans likar 60 à 70 år förut.

Nya stadgar satte "bondplågaren" i tillfälle att förtrycka allmogen och rikta sin egen kassa. Den vigtigaste af dessa stadgar var den, som påbjöd, att skatterna skulle gäldas i reda penningar och icke såsom förut i varor. På mynt rådde stor brist i landet, en brist, som hvarje år ökades, till följd deraf, att alla skatter sändes till Danmark, hvarest konungen "residerade". När nu mången bonde nödgades gå från gård och grund och flera hemman blefvo öde, så stadgades, att häradet skulle ansvara för utskylderna, så att 20 bönder sedan fingo utgöra på mer än ett ställe samma utskylder, som förut utgjorts af 100. "Den lefvande fick betala för den döde, den, som något hade, för den, som intet egde." När det slutligen tilläts bönderna att erlägga skatten i varor, så berodde dessa varors värdering på uppbördsmännens godtycklighet. Huru fogdarne och deras tjenare dervid skinnade gemene man, skildrar rimkrönikan med följande ord:

"De gjorde de bönder mera oro,
de mätte dem från både oxe och ko,
kläder, kittlar och gryta,
liten rätt månde de njuta,
de mätte för en mark hvad värdt var tre,
det gjorde de fattiga bönder ve".

Om Jösse Eriksson, som utmärkte sig genom synnerlig snikenhet och grymhet, på samma gång som han låtsade sig vara en mycket from man, säger rimkrönikan:

"De fattiga bönder i Dalarne bo,
deras fogdar gjorde dem mycken oro;
han lät dem så svåra plåga
och skattade dem af mest hvad de ega.
Han lät de bönder i rök upphänga,
så svåra lät han dem tränga;
deras qvinnor lät han dermed plåga,
att de spändes för hölass, dem skulle de draga;
dem gjordes dermed så stor nöd,
de födde strax barn, som voro död'.
Mycken mer orätt han dem gjorde,
ho der granneliga efter sporde."

I sådan dager framställes denne "bondplågare", som var den värste, men visst icke den ende utländske fogde, som

trampade lag och rätt under sina fötter. Blott en enda utländsk "höfvitsman," Hans Kröpelin å Stockholms slott, får af både vänner och fiender ett hedrande vitsord. Alla de öfrige utländske "herrarne" voro i mer eller mindre mån till sinnelaget Jösse Erikssons likar, hvilka "pinade på all sätt bönderna, sedan de tagit all deras lösa egendom i mät." Man kan bilda sig ett klart begrep om dessa herrars sinne- och hjärtelag, då man hör, att fyra af rikets slott innehades af lika många den tidens mest beryktade sjöröfvare. Att sådana tjenare af konungen användes icke blott i Sverige, utan äfven i Danmark och Norge, förvånar ingen, som erinrar sig, att konungens egen hofpredikant, Arendt Klementsson, äfven såsom ärkebiskop i Upsala icke blygdes för att deltaga i "sjöröfverihandteringen" samt att konungen sjelf, efter sin afsättning i Nordens tre riken, lefde i tre år på ön Gotland såsom — sjöröfvare.

Det var en mörk tid, men en ny dag grydde "vid klangen af pilskotten från dalkarlarnes stålbågar. Midt i sin fattigdom är dalkarlen lycklig i skogar, på fjäll och i dalom. Blott en rikedom kan han icke undvara — det är friheten", säger en af Dalarnes söner. "Frosten kan förstöra hans knappa skörd, ulfven eller björnen kan rifva hans enda ko eller get, han nöjer sig med bark och vatten och är glad ändå, fast kinden kan vara något blekare än vanligt; men tag bort lag och rätt, låt våld och godtycke — en nattfrost det också — råda, och löjet leker ej mer på hans läppar, och kinden bleknar till döds, bleknar, men i strid på lif och död mot förtryckarn. Dalkarlens sinne är fogligt, strängt och allvarligt, och han kan lida outsägligt utan att knota, ja, gå i döden för den han håller kär, men olag och ofred tål han icke. Sjelf är han trogen sitt löfte, derför tål han ej löftesbrytaren; och nu såg det ut, som om konungen sjelf varit löftesbrytaren. Att lag styrka och frid hålla, det var konungens första och skönaste pligt. Men lagen bröts, och freden hölls icke af

konungens egna män. Det återstod att utröna, om rätt stod att vinna hos lagens högste vårdare, konungen sjelf."

Under denna tid bodde vid Kopparberget i Dalarne en bergsman och frälseman vid namn Engelbrekt Engelbrektsson. Han var liten till växten, men storsint, vältalig och tapper. Sin ridderliga uppfostran hade han erhållit i stormännens borgar och var, då dalkarlarne förmådde honom att åtaga sig deras sak, en adlig väpnare, som förde i sitt sköldemärke en triangel med en half lilja vid hvarje sida.

På dalkarlarnes uppmaning begaf han sig till Danmark, hvarest konungen vistades, och framförde till honom "de fattiga Dalamäns" klagan mot Jösse Eriksson i Vesterås och dennes underfogder å Borganäs fäste samt satte sitt lif i pant på att klagomålen voro med sanningen öfverensstämmande. Till svar gaf konungen Engelbrekt en skrifvelse till rådet, som befaldes undersöka saken. Rådet åtlydde befallningen och fann klagomålen befogade. Engelbrekt begaf sig derpå med rådets skriftliga utlåtande till Danmark för att få fogden afsatt och till straff befordrad, men konungen blef då vred öfver Engelbrekts enträgenhet och vältaliga framställning af Sveriges dåliga styrelse samt afvisade honom med orden: "Gack din väg och kom aldrig mer för mina ögon!" "Än en gång skall jag väl komma igen," genmälde denne och begaf sig hem till Dalarne.

Då folket derstädes förnam, huru saken aflupit, reste det sig om hösten 1433, valde Engelbrekt till höfvitsman och tågade mot Vesterås. På några rådsherrars uppmaning återvände dalkarlarne emellertid hem, sedan de svurit att aldrig betala skatt till Jösse Eriksson. Då denne, kort derefter, började infordra utlagorna, reste sig dalkarlarne ånyo, under midfastan 1434, och började belägra Vesterås slott. De svenske rådsherrarne lyckades äfven nu förmå bönderna att återvända hem, sedan Jösse Erikssons län af rådet öfverlemnats till en grefve Hans af Eberstein och fästet åt en hans tjenare. Jösse Eriksson blef emellertid ostraffad, och ett ryckte spred

sig, att han mot dalkarlarne uppretat konungen så, att denne till Jösse Erikssons efterträdare utsett en ännu grymmare fogde. Då reste sig dalkarlarne för tredje gången "såsom en man" för att jaga främlingarne ut ur landet.

Midsommardagen 1434 kom Engelbrekt med sin dalahär till Borganäs fäste, som stormades och brändes; tågade derefter in i Vestmanland och lät Köpings "hus" (borg) dela samma öde. Vestmanländingarne, bland dem många högättade män, ställde sig nu under hans fanor, och Vesterås slott lemnades i hans händer. Tåget ställdes derefter till Upsala i landskapet Upland. Engelbrekt möttes här af en stor folkskara, för hvilken han framställde orsakerna till och afsigten med det påbörjade företaget, hvarefter allmogen äfven här ställde sig på hans sida och fick till belöning de pålagda skatterna minskade med en tredjedel. Kort derpå ställde sig Engelbrekts vapenbroder Erik Puke i spetsen för norrländingar och österbottningar samt förstörde med deras tillhjälp fogdenästena Faxaholm (vid nuvarande Söderhamn), Kastelholm på Åland m. fl. Allmogen i landskapet Södermanland "gick man ur huse" och angrep Gripsholms slott, hvars fogde tände eld på slottet och flydde till Stockholm. Dit kom också Engelbrekt med sin här och slöt med den danske (tyske) fogden, den rättrådige Hans Kröpelin, stillastånd till den 11 november, ingick derefter dagtingan med befälhafvarne på slotten i Örebro och Nyköping samt begaf sig derefter till Ringstadaholm nära Norrköping, hvilket fäste han började belägra.

Under det han var sysselsatt med denna belägring, sammanträdde de svenske rådsherrarne samt några andra adelsmän och prelater, af hvilka ett par hemkommit från ett besök i Danmark, till en herredag i Vadstena i landskapet Östergötland för att der, såsom de sade, "rådgöra om rikets bästa." Engelbrekt lemnade då belägringen af Ringstadaholm, tog med sig 1000 af sina krigare och "kom som en stormvind öfver de höge herrarne".

Han uppmanade rådet att vara honom behjälpligt att,

Sveriges rike måtte återvinna sin gamla frihet och räddas ur den olidliga träldomen. Han förklarade derjämte, att ifrån den siste konung Magnus' tid hade tyranner och icke konungar regerat Sverige. I rådets namn svarade den myndige biskopen i Linköping Knut Bosson af slägten Natt och Dag: "Oss står icke till görandes att så träda från vår herre och konung, som vi hafva svurit huldskap; vi måste ju hålla vår ed." Engelbrekt invände, att konungen brutit sina eder och att rådsherrarne derför kunde med godt samvete öfvergifva honom. Likväl vägrade biskopen. "Vi vilja blifva vid vår konung," sade han, "ty det är icke lofligt att sätta sig upp emot sin herre och konung för det han i någon måtto försett sig".

Då blef Engelbrekt vred. "Eho den vara må," sade han, "som nu icke vill bidraga till fäderneslandets räddning, då dess bestånd och frihet löpa fara att gå under, honom anser jag för en fäderneslandets fiende och bedyrar, att han skall såsom en rikets fiende blifva från denna stund handterad: antingen skolen I nu strax begifva eder att uppsäga konungen all trohet och huldhet, eller skall det kosta edert lif och gods." Derpå grep han först den öfvermodige biskop Knut i kragen och hotade att nedstörta honom till de utanför stående bönderna, sammalunda biskoparne Sigge i Skara och Tomas i Strängnäs. Ett sådant språk voro de höge herrarne icke vana att höra. De blefvo förskräckta och lofvade bistå Engelbrekt, hvilket löfte med ed bekräftades.

I ett särskildt bref, dagtecknadt den 16 augusti, uppsade herrarne konung Erik tro och lydnad, men de läto i brefvet tydligt förstå, att de dertill blifvit nödgade af den hatade uppkomlingen. "Engelbrekt," skrifva de till konungen, "kom oförvarande öfver oss alla med stor makt och grep och tvingade oss med värjande hand, att vi skulle hålla med honom och allmogen och värja vårt rikes land och rätt för alla oskäliga skatter, tunga och margfaldig orätt, som I och flera på edra vägnar hafva långligen gjort, så framt vi ej ville mista lif, gods och ära".

Från Vadstena begaf sig Engelbrekt tillbaka till Ringstadaholm, som inom kort gaf sig. Det gamla Stegeborg, likaledes i Östergötland, föll derefter i hans händer, hvarefter östgötarne slöto sig till hans fanor. Engelbrekt kände sig nu stark nog att dela sin här i tre afdelningar, af hvilken den ena anfördes af Jösse Nilsson, den andra af Herman Behrman och den tredje af Engelbrekt. Den första ryckte mot Stäkeholm, som dock icke kunde genom stormning intagas, den andra inryckte i Småland, hvars af småtyranner förtryckta bönder skyndade att förena sig med befrielsehären. Rumlaborg vid Husqvarna, Trolleborg mellan sjöarne Furen och Flåren samt Piksborg på Bolmön intogos och nedrefvos. Endast med möda lyckades de utländske fogdarne rädda lifvet undan de förbittrade småländingarne, hvilka ville "slita dem i stycken." Den tredje afdelningen af hären ryckte mot Örebro (i landskapet Nerike), hvars slott af Engelbrekt löstes med 1000 mark.

Derefter bröt Engelbrekt in i landskapet Vestergötland. Här låg det starka fästet Axevalla, som innehades af en tapper slottshöfding, hvilken endast med svårighet förmådde hålla under förtryckets ok de i slottets närhet boende bönderna. Dessa, hvilka grant mindes den frihet och sjelfständighet, som deras fäder egt, ställde sig utan dröjsmål i befrielsehärens leder. Men slottet kunde icke genom stormning intagas. Man måste skrida till en ordentlig belägring.

Engelbrekt lemnade nu befälet öfver belägringshären åt Erik Puke och bröt sjelf in i Halland, hvilket landskap vid denna tid tillhörde Danmark. Fästena Oppensten, Öresten, staden och slottet Varberg, Falkenberg och Halmstad föllo i hans händer, hvarefter han ryckte söder ut mot Skåne, som var likaledes ett danskt landskap. När Engelbrekt kom till Lagaån, fann han emellertid, att skåningarne, långt ifrån att bistå honom i befrielseverket, sammandragit en stor här emot honom. I flera dagar lågo de båda härarne på hvar sin sida om floden, utan att den ene vågade angripa den andre. Slut-

ligen öppnades underhandlingar, och vapenstillestånd afslöts mellan Sverige och Skåne. Under tiden hade de eldige värmländingarne icke varit sysslolösa. Under en Peder Ulfssons ledning stormade och förstörde de tre i deras landskap liggande pinofästen, Edsholmen, Agneholm och Dalaborg. Hela landet söder om Mälaren hade på 3 månader rensats från utländska fogdar och ett danskt landskap anslutit sig till frihetsrörelsen.

Engelbrekts befrielsehär steg slutligen till 100,000 man, och i dessa skaror rådde den bästa manstukt. "Ej kunde bonde röfva från bonde, då han kom för att hjälpa. Detta var i sanning svenskhetens högtidsdagar. Ingen förlorade, heter det, så mycket som en hönas värde". Kampen mot det utländska förtrycket väckte till lif svensk nationalkänsla och en glödande frihetskärlek, som gaf sig uttryck i biskop Tomas sköna sånger om friheten och om Engelbrekt, sånger, hvilka alltid komma att räknas till den svenska medeltidsliteraturens förnämsta perlor.

Folkrörelsen blef de mäktige svenska rådsherrarne för stark. De måste ansluta sig till densamma eller förlora ledningen af rikets angelägenheter. Redan 3 veckor efter mötet i Vadstena, uppsäga de i Engelbrekts frånvaro konungen all tro och lydnad, sedan de uppräknat alla hans lagöfverträdelser. Nu fann konung Erik, att det var tid att draga till Sverige och kufva "upproret" derstädes med vapenmakt, hvilket han trodde skulle lätt lyckas.

På 10 välrustade skepp afseglade han från Köpenhamn och styrde mot den "upproriska landsändan." Vid underrättelsen härom samlade Engelbrekt genom budkaflar sina bondeskaror och ryckte mot Stockholm. Dit ankom också Erik, sedan större delen af hären och flottan gått under färden förlorad. Han fann staden på alla sidor omringad. De föraktade böndernas blanka spjutspetsar glimmade, hvarthän han kastade sina blickar. Att kämpa mot denna makt förmådde han icke; han förklarade sig derför villig att underhandla.

"Hvarför viljen I skilja mig från riket", sporde han. Svaret lät icke vänta på sig. "Vi vilja lefva efter Sveriges lag," ljöd det som en åska från de vadmalsklädda lederna. Slutet på underhandlingen blef, att ett stillestånd afslöts för ett år; alla tvistigheterna skulle då af 12 riksråd, 3 från hvartdera riket, afdömas. Ingen fogde skulle under tiden ega rätt att indrifva skatt. Sedan denna dagtingan afslutits, återreste konungen till Danmark, utan att förordna något om rikets styrelse.

I januari 1435 sammanträdde icke blott prelater och frälsemän, utan äfven köpstadsmän och bönder till en allmän riksdag i Arboga. Det var nu omöjligt att sätta en af "herrarne" i spetsen för styrelsen, huru gerna de mäktige ätterna än skulle önskat det. Böndernas önskningar kunde icke åsidosättas för herrarnes, men å andra sidan kunde böndernas anförare omöjligen beklädas med drots- eller marsk-ämbetet, till hvilket medlemmarne af rikets förnämsta slägter ansågo sig ensamma ega rätt. Man skapade derför ett tillfällighetsämbete, hvars innehafvare kallades rikshöfvitsman eller riksföreståndare, ett ämbete, som snart blef af större vigt och betydelse än hvad drots- och marsk-ämbetena någonsin varit. Till denna nya värdighet valdes den folkkäre "bondehöfdingen" Engelbrekt.

"Att medlemmarne af de rika och mäktiga herreslägterna ogerna skulle se en man, snart sagdt ur hopen, uppstiga till den förnämste i Sverige, det ligger i sakens natur. Det var med motsträfvighet som de böjde sina hufvuden under nödvändighetens tvingande lag", säger en af vår tids historieskrifvare. Afundsjukan mot Engelbrekt samt hoppet om att sjelfva få regera riket under konungens vistelse i Danmark, förmådde många af de stora ätterna att närma sig konungen.

I maj höllo herrarne ett nytt möte i Halmstad, hvarest beslöts, att "tvisten med konungen" skulle biläggas å möte i Stockholm i juli månad, alla obrända slott i riket skulle återlemnas i konungens händer och allmogen till dem betala vanlig uppbörd under två gode mäns uppsigt i hvarje län. Hal-

land skulle till Danmark återlemnas. En riksdrots och en riksmarsk skulle derjämte tillsättas. Engelbrekt skulle belönas med Örebro slott och Erik Puke erhålla Rasbo härad i Upland. Konungen skulle regera efter svensk lag och hålla den ed, som han svurit, samt lemna slotten i händerna på inländska män.

Till följd af detta beslut kom konung Erik efter långt dröjsmål till Stockholm den 8 september och möttes der af allmogens bittra klagomål öfver hans usla regering, genom hvilken riket utarmades och föröddes. Slutligen kom man den 14 oktober till förlikning. Erik erkändes åter för Sveriges konung, mot det att han bekräftade beslutet i Halmstad, dock skulle han ega rätt att öfverlemna Stockholms, Nyköpings och Kalmar slott till danskar eller norrmän. Till rikets drots utsåg konungen den gamle förfarne Krister Nilsson Vase och till marsk en ung, praktälskande, äregirig och ränkfull adelsman, Karl Knutsson Bonde, som ansåg alla medel goda, blott de ledde till målet. Den enda föreskrift, som konung Erik lemnade dessa ämbetsmän, var, att "icke sträcka fötterna längre än skinnfällen räckte". Som vanligt höll konungen icke sina löften, utan lemnade slotten till dåliga utländingar. Ärelöse röfvare, råa qvinnoskändare och kyrkotjufvar, som ej aktade något hèligt eller lydde någon annan lag än deras egen vilja, deras lustar och begärelser, sådana voro de män konungen använde. Då svenskarne klagade deröfver, svarade Erik, att han icke ville vara deras "jaherre". När han derefter lemnade Sverige, plundrade han såsom en röfvare kusterna, men större delen af hans rof sjönk till hafvets botten under hemfärden.

Nu sammanträdde de svenske herrarne till ett nytt möte i Arboga, i januari 1436, och afsände till konungen en skrifvelse, i hvilken de bådo honom, att han "för Guds hårda, heliga döds skull måtte hålla de eder han svurit; de ville då fortfarande hafva och hålla honom för sin rätte och hulde herre och konung, men i annat fall skulle han ej vidare kunna

vänta af dem manskap och tjenst". Under det herrarne jämte köpstadsmän och bönder voro i Arboga samlade, oroades Stockholms svenske borgare af danskarne, hvilka innehade slottet. Engelbrekt uppmanade då till snabb färd mot Stockholm, ryckte derefter i Karl Knutssons sällskap mot staden och lyckades med mod och djärfhet inträngа genom stadsportarne, hvarefter den danska besättningen å slottet genom utfall och genom att antända staden försökte tillfoga svenskarne all möjlig skada.

Herrarne beslutade nu att skrida till val af riksföreståndare. I Arboga, hvarest borgare och bönder voro samlade, skulle Engelbrekt varit snart sagdt sjelfskrifven till detta ämbete: icke så i Stockholm, hvarest herrarne hade fria händer. Af 30 röster, som här afgåfvos, erhöll Karl Knutsson 25, Engelbrekt 3 och Erik Puke 2. En man ur "herrarnes" led, icke en afundad "uppkomling" stod åter i spetsen för riket. Valets utgång väckte hos allmogen den största ovilja och harm. Engelbrekt deremot böjde sig för herrarnes vilja. Han behöfde hvarken riksföreståndarestaf eller konungaspira för att vara den mäktigaste man i Sverige. Hans storhet strålade vid detta tillfälle i sin fulla glans. Han hade förut segrat öfver yttre fiender: nu segrade han öfver sig sjelf.

Allmogen lät sig dock icke nöja. Karl måste dela makten med Engelbrekt, som fick i uppdrag att företaga ett nytt härnadståg mot de utländska fogdarne, under det att Karl belägrade Stockholms slott. Men derigenom, att Engelbrekt erhållit en makt jämlik marskens, var ställningen icke förbättrad. "Hatet mot den högt uppburne folkanföraren och fosterlandsvännen var dermed icke tillintetgjordt. Det gaf sig i sjelfva verket icke tillfreds, förr än det tagit hans lif."

Engelbrekts nya befrielsetåg var snabt och segerrikt. De till konungen återlemnade slotten och fästena i landskapen Södermanland, Östergötland och Småland blefvo antingen intagna eller hårdt inneslutna. Nyköping och Kalmar hörde till de senare. Tåget gick sedan allt längre söderut till de

dåvarande danska landskapen Blekinge och Skåne. Bönderna i dessa landskap förstodo icke sitt eget bästa, utan "kämpade under sina herrars fanor för det herravälde, från hvilket Engelbrekt kommit att dem fria." Efter ett vid Brömsebro lidet nederlag, underkastade sig Blekinges inbyggare, och med skåningarne ingicks ett stillestånd på samma vilkor som förra gången.

Derpå ryckte Engelbrekt mot Laholm, som mot 1000 guldens lösen öppnade sina portar, Halmstad föll derefter i hans händer, Varberg inneslöts, och fogden i Elfsborg beröfvades genom fördrag rätt att befatta sig med det slottet underliggande länet. I spetsen för sina tappra vestgötar och småländingar ryckte Engelbrekt derefter mot det starka Axevalla i Vestergötland, hvilket fäste han nu lika litet som förra gången lyckades med storm intaga. Först 1469 förstördes detsamma af vestgötabönderna, anförda af Otto Torbjörnsson, som kastade eld i slottet och nedbröt det i grund.

Vid Axevalla öfverföllo Engelbrekt plötsligt af en svår sjukdom, så att han snart med knapp nöd kunde sitta till häst. Han begaf sig dock ridande hem till Örebro, som han ännu innehade såsom "län och hemvist". Här möttes han af bud från svenska rådet, som önskade med honom rådpläga i Stockholm och han beslöt, att trots sin svaga helsa företaga färden dit.

Innan beslutet sattes i verkställighet, infann sig hos honom Bengt Stensson Natt och Dag från det på en halfö å södra stranden af sjön Hjälmaren liggande Göksholm för att med honom afhandla en dem emellan varande tvist. Denne Bengt Stensson, som fått sitt namn af slägtens sköldemärke, hvilket var på tvären deladt i två hälfter, en svart och en hvit, tillhörde en af de mäktiga ätter, hvilka nästan alltid voro "danskt sinnade" d. v. s. unionskonungens vänner; först Engelbrekts, sedan Karl Knutssons motståndare. Som höfding på "Telge hus" hade Bengt, för hvilken "lagen låg i spjutstångs ända", idkat sjöröfveri och dervid uppbringat ett

fartyg, som tillhörde en af hansestäderna, hvilka af det svenska rådet tillförsäkrats trygghet i de svenska farvattnen. Vid underrättelsen härom hade Engelbrekt sändt Erik Puke till "Telge hus", som af denne intogs och i grund förstördes. Bengt hoppades att i ersättning erhålla af konungen Örebro slott, men detsamma öfverlemnades vid mötet i Halmstad såsom län i Engelbrekts händer, och härigenom ökades fiendskapen och afundsjukan. Vid det omnämda mötet mellan Engelbrekt och Bengt Stensson beslöts, att saken skulle hänskjutas till rikets råd och att ingen under tiden skulle skada den andre. Denna öfverenskommelse ingick Bengt för sig och sin son Måns (Magnus), hvilken Engelbrekt länge räknat bland sina mest älskade svenner, men som sedan lemnat honom, samt å andra sidan för Engelbrekt och hans män. Riddaren från Göksholm blef derefter mottagen såsom gäst å slottet, och Engelbrekt trodde, då han skildes ifrån honom, att han skildes från en vän.

Den sjuke bondehöfdingen red derefter ned till Hjälmaren för att i båt färdas till Stockholm. Han lät nedbädda sig i den ena båten, hvarefter han med hustru och några tjenare anträdde färden. Då han kommit nästan midt för det ofvannämda Göksholm, var det sent på aftonen, och han ville derför icke gifva sig ut på den del af sjön, som för sin storleks skull kallas Storfjärden, utan steg i land å en liten holme — Engelbrektsholmen — och lät uppgöra eld för att värma sig vid.

Årslag förnummos snart ifrån sjön, och Engelbrekt uttryckte då förmodan, att herren på Göksholm ämnade bjuda honom till sig öfver natten. Stödd på sina kryckor stapplade han ner till stranden för att visa de ankommande det bästa landningsstället. Knapt hade båten emellertid tagit landfäste, förr än Måns Bengtsson sprang i land med några beväpnade män. Svängande sin stridsyxa rusade han mot den värnlöse Engelbrekt och frågade, om han ej för honom finge ega fred i riket. På Engelbrekts svar: "Din fader har

tillsagt mig lejd, jag hoppas att han för dig omtalat den frid han lofvat mig", gaf den vilde ynglingen till svar ett yxhugg, som, då Engelbrekt försökte med kryckan afvärja detsamma, afskar tre af den anfallnes fingrar. Engelbrekt vände sig derpå om för att undfly ynglingens raseri, men upphans af mördaren, som gaf honom ett hugg i halsen och ett i hufvudet, krossade derefter hans hufvud mot en sten och genomborrade kroppen med pilar.

Mördaren tog sedan Engelbrekts hustru och tjenare med sig till Göksholm och kastade dem i fängelse samt försökte samma natt (den 27 april 1436) genom list bemäktiga sig Örebro slott, hvilket dock misslyckades. Han plundrade då i staden allt, som tillhörde Engelbrekt och hans folk, men nödgades snart af fruktan för allmogens raseri försätta sina fångar i frihet och fly från Göksholm.

Vid underrättelsen om mordet samlade sig allmogen och förde under tårar och veklagan sin älskade anförares lik till Mellösa kyrka, stormade derefter mot Göksholm, hvars fasta murar likväl trotsade böndernas ursinniga anfall. Odalmännen återvände då till sin höfdings lik och förde det till Örebro, i hvars stadskyrka det erhöll sitt sista hvilorum.

På den holme, der Engelbrekt mördades och der folket än i dag påstår, att gräset icke förmår växa, emedan hans oskyldiga blod der flutit, är en sten upprest med denna inskrift: "Här föll Engelbrekt Engelbrektsson, svenska frihetens värn. Gustaf Wasas föredöme. Offer för ett nidingsmord den 27 april 1436." Och utanför den kyrka, i hvilken hjältens ben hvila, reste det svenska folket 1865 den af bildhuggaren K. G. Qvarnström modellerade staty, af hvilken en afbildning i ljustryck återgifves i början af denna afhandling. Engelbrekts varaktigaste minnesstod är dock rest icke på Örebro torg, utan i det svenska folkets bröst. I detta folks historia, i hvilken storheten och dess motsatser så ofta mötas, gifves det tidsskeden, hvilka synas hvila på blott ett enda namn. De öfriga namnen endast hviskas man och man

emellan och gå förr eller senare in i glömskans omätliga öken. Men de namn, som äro bundna vid fäderneslandets stora smärtor eller stora fröjder — i synnerhet vid smärtorna —, gå från man till man, från slägt till slägt såsom en lösen eller ett banér. Ett sådant namn är namnet Engelbrekt.

"Hans storhet", säger en af vår tids berömde författare*, "ligger ej blott deruti, att han redde oss den främmande förtryckaren ur landet ut. Äfven den inhemske förtryckaren, de förnäma herrarne, de store i landet, tvingades genom honom att se bonden an med andra ögon än förr. Allmogen var ej mera ett viljelöst redskap, en mark att förtrampa, men väl att stödja sig på för en hvar, som ville Sverige väl; allmogen betydde något nu, hans vilja måste vördas."

Sedan Engelbrekt, den hatade "uppkomlingen", blifvit röjd ur vägen, fingo herrarne, de mäktiga ätterna åter makten i sina händer. Men de voro nu delade i två mot hvarandra kämpande partier, det fosterländska och unionspartiet. Intetdera af dessa kunde länge innehafva makten, utan folkets understöd. Till det förra partiet anslöt sig Bonde-slägten hvars förnämste man, marsken Karl Knutsson, eftersträfvade och slutligen vann konungakronan, till det andra partiet hörde den ränkfulle Krister Nilsson samt de flesta af ätterna Natt och Dag, Oxenstierna och Vasa. Sveriges historia till Gustaf Vasa är till större delen historien om dessa partiers kamp om makten, en kamp, under hvilken i synnerhet Sturarne träda i Engelbrekts fotspår.

För marsken Karl Knutson var underrättelsen om Engelbrekts mord för visso icke något sorgligt budskap. Marsken, som icke tvekade att skänka Jösse Eriksson skyddsbref och efter en tid afrätta Engelbrekts tillgifne vänner Erik Puke och Broder Svensson, lär också, enligt hvad flere historieskrifvare påstå, icke hafva tvekat att utfärda till alla rikets landskap skyddsbref för mördaren, att ingen skulle våga oroa

* C. G. Starbäck: Berättelser ur Svenska Historien II. Samme författares förträffliga historisk-romantiska arbete "Engelbrekt Engelbrektsson", som nyligen utkommit i godtköpsupplaga, borde finnas i hvarje svensk-amerikansk boksamling.

eller ens förebrå honom hans nattsvarta dåd. På ett herremöte i Söderköping 1436 hänsköto mördaren och hans fader "sin sak under laga dom och blefvo då fridlysta, tills deras sak hunnit pröfvas och afgöras". Men detta skedde aldrig. Herrarne Natt och Dag fortforo att vara bland de danske konungarnes högt betrodde män och deltogo i rikets styrelse, då de icke voro sysselsatta med sjöröfveri och våldgästning. Mördaren Måns Bengtsson, som, trots lejdebrefvet icke kände sig trygg i sin hembygd, uppehöll sig några år å Gotland och deltog i sin "nådige herres och konungs sjöröfverihandtering", blef derefter — lagman i Nerike och förvärfvade sig ett framstående rum bland de danska konungarnes anhängare i Sverige. Enligt en allmän folksägen, som dock torde sakna grund, skall han slutligen hafva blifvit vansinnig af samvetsqval. Än i dag finnes hos svenska allmogen den tron, att ätten Natt och Dag är, sedan mordet på Engelbrekt, mer än andra ätter utsatt för olyckor och motgångar af allehanda slag. Att ett sådant dåd som Engelbrekts mord kunnat blifva i tiden ostraffadt, strider mot folkets åsigter om den vedergällande rättvisan.

Undgick Måns Bengtsson världsligt straff, så drabbades dock Jösse Eriksson af både "dom och straff". Sedan han erhållit marskens lejde- och säkerhetsbref, begaf han sig, trots marskens varning, till Vadstena. Som han var en af klostrets välgörare, blef han af munkarne vänligt emottagen samt trodde sig vara trygg och säker. Men häruti missräknade han sig. Östgötabönderna i Aska härad samlade sig, ryckte mot Vadstena, inrusade i klostret och grepo den trotsige f. d. fogden, utan att fästa afseende vid marskens lejdebref och klostrets helgd. De släpade honom med sig utför klostertrapporna, "så att hans nacke kunde räkna alla trappstegen", kastade honom derefter bunden i en släde och förde honom "såsom ett svin" till Motala. Här höllo de på fornnordiskt sätt ting under bar himmel "och dömde strax domen så, att han skulle från hufvudet gå".

"Der höggo de det af utan flärd
med en yxa, de skötte ej svärd.
De lade hans halsben på en stock
och höggo hans hufvud från hans kropp",

säger rimkrönikan. Detta timade dagen efter det han blifvit tillfångatagen eller den 9 december 1436. Han blef sedermera begrafven i Vadstena klosterkyrka, hvarest hans vapenprydda, med latinsk inskrift försedda grafsten ännu visas.

Samma år som Engelbrekt mördades, blef konung Erik af de svenske herrar, som önskade unionens upprätthållande, åter erkänd såsom Sveriges konung, men då han icke infann sig i riket, förklarades han å herredagen i Telge (1438) afsatt, derest han icke å utsatt tid kom till riket, hvilket han underlät att göra.

De på Karl Knutsson afundsjuke herrarne i Sverige stämplade dock fortfarande att få Erik än en gång erkänd såsom landets "rättmätige herre och konung". Erik råkade emellertid i skarp strid med sitt danska råd och begaf sig slutligen till ön Gotland, såsom det säges på inrådan af sin frilla Cicilia (en f. d. kammarjungfru hos drottning Filippa). Dit medförde han rikets skatt och klenodier. Staden Visby blef hans hufvudstad och ett — sjöröfvarenäste.

Erik afsattes i Danmark 1439 och kort derefter äfven i Sverige. Hans försök att återfå den svenska kronan misslyckades, ty de unionsvänlige herrarne derstädes hade nu fäst sina blickar å en annan oduglig utländsk konung, Kristoffer af Baiern, som de också lyckades få vald till Sveriges konung 1440 Erik, hvars sysselsättning nu mera var sjöröfveri, uppbygde på Gotland, som han betraktade som sin enskilda egendom, ett starkt fäste Visborg, dit han samlade sina från fredliga sjöfarare röfvade skatter. Ingenting gjordes för att hämma hans olaga näringsfång. Konung Kristoffer förklarade likgiltigt, "att hans morbror behöfde något till sin bergning på Gotlands skär".

Sina årliga inkomster på Gotland uppskattade Erik till

15,000 gulden (omkring 73,000 dollars eller 270,000 kronor). Sina anspråk på Sverige, Norge och Danmark ville han dock icke afstå för mindre än 300,000 mark. År 1448 försökte Karl VIII Knutsson att bemäktiga sig Gotland och Visby för Sveriges räkning. Gotland underkastade sig, och Visby stormades, hvarefter Erik lofvade att påföljande år afträda Visborg. Men Erik höll nu lika litet som fordom sina gifna löften. Han inledde underhandlingar med Danmarks konung Kristian I, hvilken sände sin flotta till ön och tog borgen i besittning. Erik begaf sig då med sina sammanskrapade skatter till Pommern, hvarest han afled 1459.

Sådana voro Engelbrekts samtida. Huru stor är icke "den lille mannen" vid sidan af desse högt uppsatte, hvilka försökte lägga träldomens ok på den svenske bonden och tänkte mera på sin egen makt och vinning än på Sveriges frihet och ära!

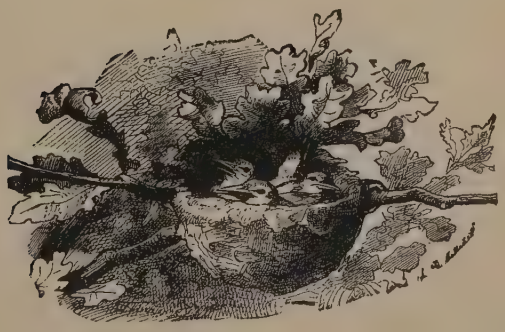

AMERIKANSKA MINNEN.

NÅGRA BLAD UR DET ADOPTERADE FOSTERLANDETS HÄFDER.

Förenta Staternas äldsta urinvånare.

Människan uppträdde tidigt å Amerikas jord. Några forskare antaga, att detta skedde redan under den tidsperiod, som af geologerna kallas pliocen-perioden, hvilket antagande dock icke ännu blifvit nöjaktigt bevisadt.

Fynd, som påträffats i flera af unionens stater, vid floder, sjöar och hafsvikar, utvisa emellertid, att människan fans till här i landet under en tid, då djur- och växtriket egde en annan beskaffenhet än i våra dagar.

Man har nämligen påträffat, och det rätt ofta på betydliga djup, eldstäder, vapen och verktyg af sten, flätverk och skärfvor efter grofva lerkärl samt derjämte människoben, blandade med ben efter fornvärldens jättedjur, sådana som mastodonten (Mastodon giganteus) m. fl. I Californien har man påträffat sådana fynd på 150—180 fots djup, under fem olika lava-lager och fyra lager af sand. I andra stater hafva spår af människans tillvaro ofta påträffats under 25—30 fot tjocka grushögar.

I närheten af Mexikanska viken, i staterna Louisiana, Alabama och Florida, finnas stora af människohänder uppkastade musselbankar, hvilka icke äro någonting annat än amerikanska "kjökkenmöddingar", minnen efter de äldsta urinvånarnes måltider. Dessa högar eller bankar, af hvilka några äro 600, ja ända till 1000 fot långa, 200 fot breda 9 à 10, stundom ända till 20 fot höga, bestå till större delen af skal efter en hafsmussla, Gnathodon cuneatus, öfver hvilka

skal har på några ställen hopat sig en två fot djup svartmylla, i hvilken träd af 20 á 25 fots omkrets slagit sina rötter.

Man har bland musselskalen i dessa samlingar påträffat ben efter människor, fiskar och fyrfota djur, kol och aska, bitar af lerkärl samt verktyg af flinta och sten, hvilka fynd bevisa, att Förenta Staternas äldsta urinvånare stodo på ungefär samma kulturståndpunkt som den skandinaviska Nordens folk under stenåldern.

Hufvudskålar efter människor, hvilka påträffats i dessa afskrädeshögar, äro betydligt större än hufvudskålar, hvilka påträffats i de s. k. "högbyggarnes" grafvar. De förre äro nämligen hvardera 1,375 kubikcentimeter eller nära 84 engelska kubiktum; hjässbenen äro dubbelt så tjocka som "högbyggarnes" eller 10.5 millimeter (omkring 0.42 tum), och vigten af hela hufvudskålen uppgår till 995 gram. (Den tyngsta hufvudskålen efter en neger väger endast 975). Några verktyg af koppar eller annan metall hafva aldrig påträffats i nämda musselbankar.

Äfven vid Atlantiska hafvets kust påträffar man likartade, ehuru icke så gamla fornlemningar, icke blott i söder, i Georgien, utan långt upp i norr, i St Margareta- viken söder om Halifax, hvarest de uppnå en höjd af 20 fot ofvan vattenytan. Bland musselskalen finner man härstädes ben efter björnar, bäfrar, piggsvin, fåglar (liknande lomslägtet tillhörande arter), fiskar (liknande koljor), pilspetsar af flinta, bitar af lerkärl, sylar och nålar af ben m. m. I Maine och Massachusetts finner man bland musselskalen ben af älgar, vilda kalkoner, tordmular (great auks) och andra djur, som icke längre finnas i denna del af landet.

Äfven vid Stilla hafvets kust finnas liknande afskrädeshögar. En af dem ligger vid San Palos, 15 eng. mil från Oakland. Den är 1½ engelsk mil lång och 1 engelsk mil bred. Man har här påträffat ben efter människor, hundar, fåglar och fiskar samt verktyg af sten och skärfvor af lerkärl.

Urinvånarne förtärde vid sina måltider äfven musslor från sött vatten. Man finner i Mississippidalen tillräckliga bevis för detta påstående. Stora samlingar af skal efter musslor, tillhörande slägtena Unio och Anodon, finnas härstädes, och i desamma kol, aska, stenyxor, pilspetsar, fiskkrokar m. m. Vid Ohiofloden och Tennesseefloden finnas stora samlingar skal efter sötvattensmusslor, hörande till slägtena Unio, Paludina samt några få till slägtet Melania.

De största "kjökkenmöddingarne" af detta slag finnas i Florida. De utbreda sig der på en sträcka af 150 eng. mil mellan Patalka och Saltsjön samt bestå af skal efter musslor, tillhörande slägtena Ampullaria, Paludina och Unio. I dessa högar eller bankar har man funnit verktyg, förfärdigade af hafsmusslor, tillhörande slägtena Strombus och Pyrula, pil- och spjutspetsar, ben efter björnar, hjortar, tvättbjörnar (engelska: "raccoons", latin: Procyon lotor), amerikanska pungråttor (eng. "opossums"' latin: Didelphis virginiana), sköldpaddor, alligatorer samt fiskar. Ben efter fåglar äro deremot sällsynta.

På afskrädeshögarne vid Silver Spring i Florida växa nu ekar, hvilka 5 fot ofvan marken ega en omkrets af 13—27 eng. fot. Den äldsta af dem kan icke vara yngre än 600 år. Dr. G. Porter antar, att "flere generationer sådana träd uppväxt, dödt och förmultnat på musselskalbankarne, innan de träd, hvilka nu grönska å desamma, uppspirade ur den öfver skalen samlade mullen." Men huru många "generationer träd," som på dylikt sätt "uppväxt, dödt och förmultnat", har hvarken han eller någon annan kunnat bestämma.

Hvarifrån landets äldsta inbyggare kommo, *när* de kommo, *huru länge* de vistades i landet och *huru stort deras antal var* under olika tidsperioder, har forskningen icke hittills lyckats nöjaktigt besvara. Deremot har hon redan kastat ett matt ljus öfver urinvånarnes lefnadssätt och visat, att *jagt* och *fiske* voro den äldste vildens hufvudnäringar i Amerika så väl som i Europa.

Symboliska tecken i Amerika.

Då du vandrar öfver ett fält, kan du ofta af de spår, som du finner i sanden eller i snön, sluta till hvilka djur, som före dig vandrat öfver detsamma, och, i gynnsamma fall, äfven bestämma, vid hvilken tid vandringen skett. Äfven människan lemnar spår efter sig, spår, hvilka icke utplånas med den första stormen eller regnskuren, utan äro efter årtusenden vägledande, först till dunkla aningar, sedan till bestämda af vetenskapen bekräftade slutledningar.

Hela Amerika är ett sådant fält, fullt af spår efter försvunna urinvånare och efter en försvunnen kultur. Det är den amerikanska fornforskningens uppgift att granska dessa spår, jämföra dem med likartade i andra länder, hvarest forskningens fackla länge lyst med ett klart sken, och med nödig försigtighet draga slutsatser, egnade att i någon mån främja lösningen af "de förhistoriska folkens dunkla gåta."

En af våra berömda vetenskapsmän yttrade vid ett tillfälle: "För vetenskapen är intet för ringa eller så obetydligt, att det icke förtjenar uppmärksamhet." Denna sanning gäller i synnerhet fornforskningens fynd. Ett litet obetydligt tecken kan för forskaren varda af den största betydelse.

De vigtigaste af forntidens tecken äro skrifttecknen, hieroglyferna och de symboliska (religiösa) sinnebilderna. De senare finna vi hos nästan alla jordens folkslag, å Egyptens, Babylons, Ninives, Atens och Roms fornlemningar. Äfven här i Amerika har i en förhistorisk tid, lika så väl som i våra dagar, dylika tecken varit i bruk.

Korset är ett af de äldsta symboliska tecken på jorden, mycket äldre än kristendomen. Hos foinikerna (phoenicierna) var korset mångudinnan Astartes sinnebild. "För att förnedra denna symbol lät Alexander den store korsfästa 2000 af Tyrus' förnämste medborgare." I Egypten, hvarest foinikerna, de s. k. hyksos, voro i 500 år rådande, var handtagskorset (crux ansata) 1500 år före Kristus ett religiöst symboliskt tecken, hvars form (månens monogram och ett latinskt kors) vittnade om semitiskt ursprung, och hvars betydelse framgår deraf, att det var ett tecken, med hvilket fruktbarhetens gud, Osiris, jämte andra höga gudomligheter utmärktes. Äfven å Ninives ruiner förekommer korset. En af de assyriska konungarne afbildas prydd med fyra symboliska tecken: korset, solen, halfmånen och treudden. I vestra Europa var korset kändt långt före kristendomen. Det var hos de gamle irerna vishetens symbol, och våra skandinaviska förfäders hakkors eller det s. k. Tors-korset var styrkans, kraftens symbol. Korset påträffas äfven i Indien såsom Vishnus "heliga kännemärke".

Detta symboliska tecken saknas icke heller å amerikanska fornlemningar. Hvem som vill kan derom öfvertyga sig under besök i Förenta Staternas museum i Washington och i andra landets större museer. I grafvar, hvilka bevisligen tillhöra den s. k. högbyggaretiden, Amerikas bronsålder, har man gång efter annan funnit korsets tecken afbildadt, dels å urnor och snäckskal och dels å små kopparplåtar, hvilka troligen burits som amuletter. Korsen å urnorna och snäckskalen äro nästan alltid omgifna af en cirkel. De äro likarmade och någon gång till utseendet icke olika de fornnordiska hakkorsen. De å kopparplåtar afbildade korsen likna deremot mera de svenska s. k. grafkorsen eller också de grekisk-katolska korsen samt sakna alltid omgifvande cirkel.

Den synnerliga omsorg, med hvilken dessa tecken utarbetats, synes utvisa, att de betraktats icke såsom vanliga

ornament, utan såsom religiösa symboler. Det är icke blott i grafkullarne i Mississippidalen, i Ohio, i Tennessee och i andra stater här i Förenta Staterna som sådana tecken påträffats. Då de spanske eröfrarne kommo till Mexiko, Yucatan, Nicaragua, Honduras och Peru, var korsets tecken bland de första föremål, hvilka ådrogo sig deras uppmärksamhet. Och så ofta och i så nära samband med folkets gudsdyrkan förekom detta tecken, att spaniorerna snart antogo, att detsamma var ett bevis på att kristendomen predikats i dessa länder af aposteln Tomas.

På Cozumelön funno spaniorerna 1518 nära intill solens tempel ett inom en tempelinhägnad upprest kors, som sades vara regnets, fruktbarhetens symbol eller gudomlighet, till hvilket tecken de troende i svår torka bragte offer, under det de brände rökelse och stänkte heligt vatten på och omkring detsamma.

Aztekernas regngudinna har såsom foinikernas Astarte ett kors i sin hand, och, vid en till hennes ära hvarje vår firad högtidsfest, fastnaglades de utsedda offren vid ett kors och genomskötos med pilar.

Den mångudinna, hvilken dyrkades i Cosumalhuapa i nuvarande Guatemala, afbildas å dervarande skulpturer icke blott, i likhet med Diana i Efesus och Astarte i Kartago, med en gloria omkring hufvudet, utan också med korsets symboliska tecken å bröstprydnaden; och å hennes altare är korset tecknadt tydligare än alla andra prydnader.

Den förnämsta skulpturtaflan i Palanque framställer i sin midt ett stort kors, å hvilket sitter en besynnerlig fågel och mot hvilket två framstående män stå vända, den ene räckande å sina upplyfta armar ett barn mot korset. Mayastammen hade vid spaniorernas ankomst ett religiöst bruk, att vattenösa sina barn eller, såsom de sade, "föda dem på nytt genom vatten," och spaniorerna antogo, att den omnämda skulpturtaflan afbildade en döpelseakt; men det är möjligt, att de häruti misstogo sig, att taflan afbildar ett människooffer. Att

barn offrades åt foinikernas gud Baal, rättare Molock, känna vi både af bibeln och af historien.

Äfven i Inkas solrike, i det gamla Peru, åtnjöt korset stor vördnad, och hvita marmorkors voro uppreste på flere ställen derstädes. Det bör också anmärkas, att det å amerikanska skulpturer ofta afbildade lifsträdet, Tonacaquahuitl, har merändels korsets form.

En del kors äro, såsom nyss sades, innefattade i ringar, som gifva hela figuren utseende af ett hjul.

Hjulet var hos de gamle egyptierna det tillkommande lifvets symbol. Det afbildades å foinikernas mynt och betecknade merendels solen (Baal) liksom halfmånen betecknade nattens gudinna. Å de skandinaviska fornlemningarna från bronsåldern har påträffats samma tecken, dels å i jorden hittade saker af brons, dels å hällristningar (t. ex. Kiviksmonumentet i Skåne och hällristningarna i Bohus län). Äfven i Irland, Spanien och andra länder, i hvilka foinikerna haft nybyggen, hafva de qvarlemnat bland andra tecken äfven hjulets symbol.

Obelisk-figuren å vissa af Amerikas fornlemningar är bland dessa "andra tecken," hvilkas äldsta ursprung torde böra sökas i "Tyrus och Sidons landsändar." I foinikernas Baalstempel hade afguden ofta "skapnad af en kägelformig sten", hvilken af egyptierna kallades Ob-El. Grekerna upptogo detta namn och kallade hvarje föremål, som småningom afsmalnade till en spets, obelos, hvilket ord slutligen förändrades till obelisk.

Dylika kägelformiga stenar hafva påträffats i foinikernas gamla tempel å Malta och å Irland samt afbildas å Kiviksmonumentet i Skåne och på ett par andra af Sveriges hällristningar. Denna egendomliga bild omtalas äfven af flera forntidens författare. En af dem berättar, att då Alexander den store besökte solguden Jupiter Ammons tempel i öknen, visade presterna honom gudens bild, som var en kägelformig sten, sammansatt af smaragd och ädelstenar. I det judiska folkets heliga urkunder talas ofta om de kananitiska folkens

"afgudastockar," hvilka, enligt en ansedd bibeltolkares förklaring, voro afqvistade trädstammar eller kägellika träfigurer, genom hvilken mångudinnan Astarte representerades.

För några år tillbaka påträffades i Rockford, Illinois, i en af de s. k. högbyggarnes jordkullar en liten sten, hvilken nu förvaras i Förenta Staternas nationalmuseum. Å denna sten är en kägelformig figur afbildad i midten af andra "astronomiska symboler". Å lerkärl från Mexikos gamla grafvar finner man icke sällan samma figur, och i ruinerna efter tempel och palats i Mitla, i den mexikanska staten Oxaca, påträffar man än i dag väl arbetade kägelformiga stenar, "hvilkas bruk ingen känner."

Ormen är ett annat symboliskt tecken. Foinikernas mångudinna Astarte (gamla testamentets Ashtaroth) afbildas med en orm vid sidan. Handtagen till Baalstjenstens tempelkärl hafva ormens form. Ormen var också den egyptiske afguden Serapis, den grekiska Pallas Atenes, Faunas och andra gudomligheters attribut, en sinnebild af evigheten, klokheten och helsan. Ormens bild finna vi också å icke så få i svensk jord hittade fornsaker från bronsålderns dagar, och det är allmänt kändt huru denna bild under järnåldern med förkärlek användes som ornament (den s. k. drakslingestilen) å vapen, smycken och husgeråd.

Å lerkärl och snäckskal, hvilka upptagits ur högbyggarnes grafvar här i Förenta Staterna, ser man icke sällan bilden af en ringslagen orm. Det största symboliska tecken af detta slag är ett jordverk i Adams härad i staten Ohio. "Den store ormen," som detta jordverk kallas, är omkring 1000 fot lång, 30 fot bred och 5 fot hög samt har i munnen en rund äggformig figur af 160 och 80 fots diameter. På samma sätt afbildade egyptierna "de eviga elementen i världen" genom en orm med världsägget i munnen.

Å amerikanska skulpturer från Mexiko och Central Amerika afbildas gudarne ofta endast medelst den fjäderprydda ormens symboliska tecken. Så afbildas Quetzalcohuatl i Mexiko,

Kukulcan i Yucatan och Gugumatz i Guatemala. Ett till den förstnämde guden invigdt tempel "var till formen cirkelrundt, och dess ingång förestälde ett ormgap, uppspärradt och i hög grad skräckinjagande." Å templet i Ocosingo ser man i skulptur en bevingad glob, som hvilar på kroppen af en orm. Den s. k. "ormqvinnan", fruktbarhetens gudomlighet, från hvilkens tvillingbarn mänskligheten troddes härstamma, afbildades såsom en orm eller med en orms attribut. I en af "ruibyggnaderna" i Chicken-Itza (Yucatan) finnes en stor stenring, å hvilken äro uthuggna två ormar, sammanflätade som ornamenten på våra fornnordiska runstenar. Ormbilder, antingen enkla eller sammanflätade, användes ofta såsom prydnader eller handtag å mexikanska urnor och vaser, hvilka lätt kunde misstagas för att vara etruskiskt eller grekiskt arbete, derest icke vissa ornament i en egendomlig stil vittnade om annat ursprung.

Spiralringen är ett annat egendomligt symboliskt tecken. Professor S. Nilsson i Lund har i sitt klassiska arbete "Skandinaviska Nordens Urinvånare" bevisat, att spiralringen härstammar från foinikerna och påträffas allestädes, der detta olk haft nybyggen. Den påträffas i det gamla Phoenicien, å Egyptens monument och å byggnader i Grekland, uppförda före det Trojanska kriget, i Spanien, Irland, Sverige, Norge, Danmark m. fl. andra länder. De mest utmärkande ornamenten å vapen och smycken af brons, hvilka påträffats i vårt gamla fosterland, äro de enkla eller dubbla spiralringarne.

Man finner samma ornament här i Amerika icke blott å lerkärl i högbyggarnes grafvar och å Mexikos "terra-cotta-varor," hvarom hvar och en för saken intresserad kan i landets större museer öfvertyga sig, utan också å hällristningar vid San Ramon, Nicaragua och å andra ställen. Ofta äro dessa spiraler ordnade i långa rader och till formen så lika spiralprydnaderna å en del i Nationalmuseum i Stockholm förvarade, i svensk jord hittade bronssaker, att man kunde

vara färdig att antaga, att mästarne i Amerika och mästarne i Sverige utgått från samma skola.

Zickzacklinien, den enkla och den dubbla, var en af foinikernas symboler. Den är också en af de egyptiske hieroglyferna, ljudtecknet för N, begynnelsebokstafven i "noun" (vatten) och i namnet på den qvinligt alstrande naturkraftens gudinna Neith. Nämda sirat förekommer på en mängd europeiska bronsfynd och skulpturer, hvilkas mönster, enligt hvad ansedda forskare antaga, hemtats från foinikerna.

Samma sirat finner man å högbyggarnes lerkärl och i Mexikos och Central Amerikas tempel och palats-ruiner; ja, än i dag pryda pueblo-indianerna sina lerkärl med detta enkla ornament, utan kännedom om dess forntida betydelse. Öfvergångsformer (hälften spiralringar, hälften zickzacklinier) påträffas flerstädes, t. ex. å mosaikerna i Mitla.

Är det endast en tillfällighet, att de heliga symboler, hvilka ursprungligen tillhörde foinikerna och af dem fördes under kolonianläggningar till främmande länder, påträffas i så stort antal här i Amerika?

Är det icke möjligt, att bildningens första frö planterades både i Amerika och i Sverige af foinikerna, forntidens djärfvaste sjömän och en gång Roms fruktade medtäflare om världsväldet? Är det icke möjligt, att detta folk, hvars vidsträckta handel med så lifliga färger skildras af gamla testamentets siare, under sina vidsträckta handelsfärder på "okända haf" drifvits af vidriga vindar mot Amerikas kuster och å dem grundat kolonier, sekler innan nordmännen på liknande sätt upptäckte landet?

För några år tillbaka såg jag nära Örnfloden (Eagle river) vid Öfre sjön (Lake Superior) i staten Michigan en i många stycken sönderslagen sten, prydd med ornament, bland hvilka voro ett stort palmblad och en mindre teckning föreställande en palm. Men hvarken palmer eller andra "grenlösa" träd växa vid Michigans koppargrufvor, hvilka redan

under en förhistorisk tid arbetades af högbyggarne. Hvarifrån hade konstnären fått mönster till sin teckning?

Palmen var i forntiden foinikernas och andra semitiska folks symbol. Den är afbildad på Tyrus' och Sidons äldsta mynt äfvensom å Kartagos, Palmyras, Smyrnas och Efesus' mynt från en senare tid, å puniska grafstenar och i "Baalsdyrkarnes" tempelgrottor å Malta och Irland. Detta symboliska tecken kan möjligen hafva under en förhistorisk tid letat sig väg från Phoenicien, från "de filisteers landsändar", från Kanaan ända till Michigans koppargrufvor.

Många fornlemningar här i landet tyda på förbindelse med främmande länder. Den tid, då elefanter ströfvade omkring i Norra Amerika, stodo urinvånarne sannolikt på kulturens lägsta ståndpunkt. Innan de ännu höjt sig i betydlig mån derifrån, voro fornvärldens elefanter redan för länge sedan utdöda. Under en senare tid uppförda jordverk i de vestra staterna afbilda emellertid både elefanter och andra djur, hvilka icke finnas och säkerligen icke funnos i Norra Amerika, då de afbildades af ett folk, som uppnått en högre kultur än de äldste urinvånarnes.

I staten Wisconsin finnes ett "högbyggarearbete" föreställande en elefant, hvilken är så tydligt genom jordvallar framställd, att man kan svårligen misstaga sig om hvad djur konstnären önskat afbilda. Af krukmakaregods förfärdigade kärl, rökpipor m. m., föreställande "tigrar, flodhästar och i Amerika okända fåglar", hafva dessutom mer än en gång påträffats i högbyggarnes grafvar.

De olika djurformerna äro synbarligen icke fantasifoster, icke en frukt af gissningar. Konstnären måste hafva sett dessa djur eller också hört dem noggrant beskrifvas af personer, som haft tillfälle att se dem. Huru skulle ett förhistoriskt folk hafva kunnat troget afbilda främmande länders djur, derest ingen förbindelse med dessa länder funnits till? Tradition om förbindelse med länder i öster lefde t. o. m. vid spanionernas ankomst till Mexiko hos de derstädes boende azteker-

na, hvilka berättade, att "skäggiga, hvita män under en aflägsen forntid kommit sjöledes ifrån öster till deras land."

Det saknas icke heller hos klassiska författare antydningar om "Amerikafärder." Grekiska historieskrifvare omtala ett i vester liggande land, "större än Mindre Asien, Europa och Libyen." Diodorus Siculus säger, att landet (ön) låg i den stora oceanen många dagsresor vester om Libyen (Afrika). Marken der (i det upptäckta landet) var ganska bördig, "ty den vattnades af många segelbara strömmar", och der funnos stora hus och präktiga trädgårdar o. s. v. Siculus berättar oss också, att *foiniker* (tyrier), som seglat ut genom "Herkules stoder" (Gibraltars sund) och fortsatt kursen längs Afrikas kust, blifvit stormdrifna och "anländt efter många dagar" till det obekanta landet. Under det Aténs lagstiftare Solon, som lefde omkring år 594 före Kristus, besökte Egypten, berättades för honom om det stora i världshafvet sjunkna ölandet *Atlantis*, som sedermera "romantiskt" skildrades af Plato (född omkring 429 före Kristus). Att namnet på denna sjunkna (försvunna) värld innehåller den i aztekernas språk så vanliga stafvelsen "*atl*" är möjligen icke en slump.

Så väl fornskrifter som fornlemningar synas antyda, att bildningens frön kommit till Amerika från öster. Den amerikanska fornforskningen är emellertid ännu i sin barndom, och den stannar vid frågor och aningar, hvilka senare möjligen i framtiden blifva bevisade sanningar, eller också då de framställas i ett klarare ljus, ohållbara antaganden. Det höfves ingen — allra minst den, som icke är fornforskare ex professo — att af några få fynd draga tvärsäkra slutledningar till bevis för någon viss teori. Först i framtidsdag, sedan det rika material, som finnes, hunnit af vetenskapsmän pröfvas och ordnas, kunna vi af deras forskningars resultat bilda oss en fullt tillförlitlig uppfattning af det "sjunkna Atlantis," dess folk och kultur.

Nordmännen i Amerika.

Att nordmännen upptäckte Amerika 500 år före Columbus och att de i det upptäckta landet grundade varaktiga kolonier är icke längre en "tvifvelaktig sägen," utan en bevisad sanning.

Sedan nordmännen år 861 upptäckt det i Norra Ishafvet liggande, af jöklar och snöfjäll, heta källor, vulkaner, lavaströmmar, grus- och sandöknar uppfylda *Island* och sedan denna ö år 874 börjat bebyggas af invandrare, tillhörande "Nordens förnämsta och rikaste ätter", dröjde det icke länge, innan dessa nybyggare eller "landnamsmän" å sin "isomgjordade" ö grundade en aristokratisk republik, hvilken egde bestånd till 1262. Å Island, hvarest sången och sagan bodde i ostördt lugn, fann det kraftiga nordiska språket och den värderika fornnordiska literaturen en säker fristad undan de stormar, hvilka under medeltiden gingo fram öfver den skandinaviska halfön.

De med hafvet och farorna förtrogna isländarne företogo snart sjöfärder å förut okända farvatten. Redan år 876 upptäcktes *Grönland*, och dermed var i verkligheten *Amerika upptäckt*, ty Grönland tillhör Amerika med samma rätt, som den af Columbus upptäckta San Salvador-ön tillhör nämda världsdel. År 986 började landet bebyggas. Två stora kolonier uppstodo derstädes, nämligen Österbygden och Vesterbygden, af hvilka den förstnämda var den betydligaste. Sedan kristendomen antagits, uppfördes å båda kolonierna många kyrkor

och kloster, och landet fick 1124 en egen biskop, som till detta ämbete vigdes af ärkebiskopen i Lund (i Skåne). Man känner ännu namnen på 16 katolska biskopar å Grönland (den siste invigd till sitt ämbete år 1408). Grönlands biskopsdöme gaf skatt till påfven i Rom, som följaktligen var medveten om tillvaron af ett på andra sidan Atlanten liggande land. I medlet af 14:de århundradet anställde digerdöden svåra härjningar å Island och Grönland. Eskimåerna fullbordade ödeläggelsen i Vesterbygden 1379, och man eger ännu i behåll en påflig bulla af år 1448, som utvisar, att Österbygden, utom 9 socknar, delade samma öde 1418. De kyrkoruiner, som finnas på Grönland och af hvilka den vid Kakortok är den förnämsta, vittna om den ödeläggelse, som då öfvergick landet.

Karta öfver Island.

Från Grönland utsträckte nordmännen snart sina upptäcktsfärder till Norra Amerikas fastland, som redan 986 sågs, men icke beträddes af en stormdrifven nordman. Leif Eriksson var, så vidt man af historien känner, den förste europé, som landsteg å nu varande Förenta Staternas jord, år 1000; och fick landet af honom namnet *Vinland*. Det första allvarliga försöket att bebygga landet gjordes af Torfinn Karlsefne, som begaf sig dit med 151 utvandrare år 1007. Andra Vinlandsfärder företogos derefter af flere å Grönland bosatte nordmän, och varaktiga kolonier grundades i "det goda landet, kolonier hvilka egde bestånd i omkring 350 år.

En isländsk brud.

Landets förste biskop var en irländare vid namn Jon, som blef af nordmännen dödad. Den förste nordiske biskopen var Erik, som vigdes till Vinlands biskop af ärkebiskopen i Lund år 1121. Digerdöden anstälde i kolonierna i Vinland svåra härjningar och bröt till en del deras lifskraft." Dock eger man i behåll ett på italienska författadt arbete, skildrande

Kyrkoruin på Grönland.

bröderna Zenos resor, i hvilket meddelas, att stormdrifna frisländska fiskare funnit under någotdera af åren 1365—1380 i det från Grönland genom en hafsarm skilda "Estotiland" en vacker och väl befolkad stad, ett stort och folkrikt med städer och byar uppfyldt land, hvars inbyggare hade eget språk och egna skriftecken, sådde korn och beredde mjöd,

bygde hus med murar, drefvo utrikes handel, hade alla slags metaller, framför allt öfverflöd på guld. I ett närliggande land Drogio, var folket rått och vildt, men ju längre man framträngde mot sydvest, dess mer bildning fann man. Der funnos städer och afgudatempel, i hvilka människor offrades och spisades, och der kände man bruket af guld och silfver.

Skildringen af nordmännens Vinlandsfärder, af nordmannakolonierna i vårt adopterade fosterland och af det inflytande, som kolonisterna utöfvade på landets urinvånare, är ett icke ovigtigt blad i Amerikas häfder. Men emedan jag i ett utförligare arbete, som snart kommer att utgifvas, redogör för allt hvad med denna fråga eger sammanhang, är icke af nöden att här upprepa, hvad i nämda arbete utförligt afhandlas eller hvad som jag redan i ett annat arbete (Förenta Staternas Historia 1: 148—192) i korthet anfört.

Leif Erikssons staty i Milwaukee, Wis.

De Sotos tåg till Mississippi.

Föreläsning i ett literärt sällskap i Chicago 1874.

Sedan spaniorerna fullbordat Mexikos och Perus eröfring, vände de sina efter byte törstande blickar mot norr, i den tro, "att landet mellan Palmas-floden och Atlantiska hafvet var det rikaste land i världen". Äfventyrare med ett osläckligt begär efter guld och med en genom eröfringarna i södern uppeldad fantasi, som drömde endast om ett odödligt namn och om plundring af rika skattkamrar, uppträdde i det spanska Florida, för att i detta hittills okända land förvärfva ära och byte.

Bland dessa äfventyrare intager Ferdinand De Soto från Xeres ett framstående rum. Han hade åtföljt Pizarro under fälttåget i Peru och utmärkt sig vid stormningen af Cusco. Sedan han i likhet med de öfrige spaniorerna lyckats roffa till sig en del af den olycklige Inkas skatter, återvände han till Spanien för att der lefva "ett lysande lif" och vinna ära och utmärkelse. Vid sin återkomst mottogs han också på

ett hedrande sätt samt följdes af lycka och framgång. Han blef snart måg till en högt uppsatt adelsman, hos hvilken han för icke länge sedan tjenat såsom en fattig äfventyrare, och han erhöll utmärkelse till och med af kejsar Karl V.

Hans maktbegär och törst efter guld kunde dock icke släckas i Spanien. Han önskade förvärfva sig lika stor ära som Cortez och lika stor rikedom som Pizarro, och då han förmodade, att praktfulla städer och rika tempel funnos att plundra så väl i nu varande Förenta Staterna som i Mexiko och Peru, begaf han sig till Valladolid och anhöll om tillåtelse att få på egen bekostnad eröfra den stora landsträcka, som då bar namnet Florida. Karl V gaf härtill sitt nådiga bifall och utnämde den ryktbare krigaren till guvernör af Cuba.

Då underrättelsen härom spriddes i Spanien (1538), väcktes de mest öfverspända förhoppningar. En mängd äfventyrare beslöto att åtfölja De Sotos expedition. Hus och vingårdar, åkrar och olivträd i Ajarrafe och Sevilla såldes som under korstågen för en ringa summa, hvilken användes för den militäriska utrustningen. Vid San Lucars hamn samlade sig snart skaror af ridderliga adelsmän, efter guld törstande lycksökare af högre och lägre börd, portugiser i glänsande rustningar, kastilianer i rika sidendrägter samt fanatiska munkar, försedda med krucifixer, helgonbilder, latinska messböcker och tortyrredskap. Vid den mönstring, som nu hölls, utvalde De Soto till följeslagar endast 600 unga män, "blomman af halföns ungdom", samt några munkar, hvadan många, som för en spottstyfver sålt sin egendom i förhoppning om att i Amerika vinna rikt byte, nödgades till sin stora grämelse stanna hemma.

Flottan afseglade under jubel och fröjd, som om hon varit stadd på en bröllopsfärd. Då hon ankom till Cuba, sändes ett skepp till Florida för att uppsöka en god hamn. Sedan detta uppdrag blifvit fullgjordt, återvände skeppet till

Havanna, medförande två indianfångar, hvilkas tecken ansågos betyda, att Florida var ovanligt rikt på guld. Alla brunno nu af ifrig längtan att få beträda, plundra och underkufva detta land. Till och med Cubas inbyggare grepos af samma begär. Vasco Porcallo, en gammal rik man, beslöt åtfölja expeditionen för att, om möjligt, fånga ett antal indianer, hvilka han ämnade använda såsom slafvar å sina åkrar och i sina grufvor. Denne Porcallo använde en del af sin förmögenhet på expeditionens utrustning och blef en af de ledande männen i det äfventyrliga företaget.

Sedan De Soto, som under vistelsen på Cuba blifvit hedrad med lysande fester och stora lustbarheter, fullbordat flottans utrustning, qvarlemnade han sin hustru på ön, för att under hans frånvaro styra den samma, samt afseglade i maj 1539 till Florida. Efter omkring 14 dagars segling ankom flottan till hamnen Spiritu Santo. Soldaterna landstego, hästarne (omkring 200 à 300) landsattes, och hela expeditionen stod nu å den jord, som den så ifrigt önskat beträda. Lik Cortez återsände De Soto de flesta af sina fartyg till Havanna, på det att hans folk ej skulle hafva annat val än att segra eller dö. Porcallo, som såg, att han hade litet hopp om att i hast få slafvar och som dessutom förskräcktes af den besvärliga marschen genom sumptrakter och tjocka skogar, återvände med skeppen till Cuba för att der i ostördt lugn njuta af sina rikedomar.

De Soto började nu sitt äfventyrliga tåg. Hans kavalleri och infanteri utgjorde en styrka, som i storlek och utrustning öfverträffade de ryktbara expeditioner, hvilka störtat Mexikos och Perus kejsardömen. Spaniorerna hade försett sig med alla då för tiden brukliga vapen och med en del nödiga verktyg. De medförde också järnkedjor, med hvilka de ännu lättrogne indianerna skulle såsom slafvar fängslas, och blodhundar, med hvilka "skogens frie söner" skulle såsom osjäliga djur jagas. Rika förråd af lifsmedel medfördes, och dessutom hade man försett sig med en svinhjord, som

troget följde spaniorerna och fann rik näring i skogarne och å majsfälten. Hela expeditionen var ett röfvaretåg. Utpekade ryktet en trakt såsom säte för en höfding med rika skatter, strax voro alla färdiga att begifva sig dit; lofvade de okunnige indianernas illa tolkade tecken en rik guldskörd i en annan trakt, strax vände alla kosan ditåt. Under hvilostunderna var kortspel om oerhörda summor, hvilka skulle i framtiden genom plundring förvärfvas, lägrets största nöje. Tolf katolska prester och flere munkar åtföljde expeditionen för att tillse, att alla religiösa ceremonier iakttogos, att alla festdagar höllos och att den katolska kyrkans dogmer inpräglades i hufvudet på de i "djäfvulens snaror fångne hedningarne". Under röfveri och mord skulle Florida nu blifva ett katolskt land, och med blodbesudlade händer skulle korsets banér uppresas bland Norra Amerikas indianer.

I juni 1539 uppbröt De Sotos expedition från Spiritu Santoviken och ankom den 27 oktober till Appalacheviken, hvarest den gick i vinterqvarter. Tåget hade varit ytterst besvärligt och förenadt med stora faror, emedan indianerna, hvilka tjenstgjort såsom vägvisare, sökt med afsigt leda spaniorerna in i sumptrakter och vildmarker, hvarest klimatet var i hög grad ohelsosamt, marschen besvärlig och tillgången på lifsmedel ringa. Spaniorerna förlorade modet och yrkade, att deras befälhafvare skulle anträda återtåget. De Soto vägrade dock på det bestämdaste att efterkomma denna önskan och uppmuntrade sina nedslagna krigare med utsigt, att de snart skulle få tillfälle att plundra rika städer och praktfulla palats, hvilka han förmodade skulle snart påträffas. Spejare utsändes för att undersöka landet, och några af dem påträffade Ochus, Pensacolas hamn, hvarefter ett bud sändes till Cuba, att lifsmedel för expeditionen måtte ditsändas under det kommande året.

Indianerna visade sig i hög grad fiendtliga mot de spanske inkräktarne, hvilka i sin girighet och fanatism mer än en gång vanhedrade det kristna namnet. Olycklig den indian,

som föll i deras händer! Han blef antingen söndersliten af blodhundarne, derest han satte sig till motvärn, eller också slogs en järnring, vid hvilken en kedja var fäst, omkring hans hals, hvarefter han nödgades såsom slaf bära en tung packning och förrätta de gröfsta sysslor inom lägret.

Den 3 mars 1540 uppbröto spaniorerna från sitt läger. En indiansk vägvisare lofvade att föra dem till ett land, som, enligt hans uppgift, styrdes af en qvinna och hvarest guld fans i öfverflöd. Sättet, på hvilket guldet smältes och renades, beskref han så noga, att de lättrogne spaniorerna i glädje utropade: "Han måste hafva sett det eller också har djäfvulen varit hans lärare." Indianen visade spaniorerna mot nu varande Norra Carolina, och äfventyrarne skyndade genast att styra sin kosa mot nordost. De öfvergingo Alatamaha, beundrade de fruktbara Georgia-dalarne samt kommo slutligen i april till Ogechee-floden, hvilken var mycket uppsväld och svår att öfvergå. Spaniorerna ledo under vandringen stor brist på salt och kött, derjämte låtsade vägvisaren att han blifvit vansinnig. Denna sjukdom botades dock derigenom, att de katolske presterna "läste evangelium öfver honom" och bestänkte honom med vigvatten. Han försökte dock fortfarande att leda spaniorerna in i svåra vildmarker och skulle utan tvifvel blifvit dödad, derest han ej varit behöflig som tolk. Fyra indianer togos till fånga under tåget och tillfrågades, om de kände något land, hvarest guld fans. Den ene svarade då sanningsenligt, att han aldrig hört talas om ett sådant land. De Soto vardt då så förbittrad öfver denna "fräcka lögn", att han dömde indianen till bålet. Då de tre öfrige indianerna sågo, att deras olycklige kamrat blef lefvande bränd för det att han talat sanning, började de ljuga allt hvad de förmådde: och hopp vaknade på nytt i de "kristna riddarnes" hjärtan. Efter några dagars vandring uppnåddes indianbyn Cutifa Chiqui, men något guld påträffades icke. Soldaterna önskade återse sina hem och framställde ånyo yrkan, att De Soto skulle antingen återvända till

Cuba eller tillåta dem anlägga en koloni och odla den bördiga jorden, men nej, befälhafvaren var obeveklig. Han hade lofvat Spanien ett annat Peru och Mexiko, och han ville icke sluta sitt tåg förr, än han infriat sitt löfte.

Man uppbröt på nytt den 3 maj och tågade mot cherokeernas land. Vid ankomsten dit fann De Soto indianerna derstädes fattiga, men vänskapligt sinnade. Hjortskinn, vilda höns och andra varor, som ett folk i indianernas lefnadsställning skattade högt, förärades spaniorerna, hvilka å dylika skänker satte ett ringa värde. De Soto och hans följeslagar fortsatte tåget från Savannah-flodens till Coosa-flodens källor samt dröjde ett par månader i de dalar, hvilkas strömmar och floder utfalla i Mobile-viken. Under tiden sändes spejare norr ut för att undersöka landet. Desse återkommo efter en tid och meddelade, att Appalachianbergen voro oöfverstigliga. De hade sökt med ifver efter guld och silfver, men under hela sin färd icke vunnit annat byte än en buffelhud.

Den 26 juli ankommo spaniorerna till Coosa och tågade i sydlig riktning till Tuscaloosa samt påträffade den 18 oktober en betydlig indianby i Alabama, hvilken by låg sex dagsresor från Pensacola. Den kallades Mavilla eller Mobile. Spaniorerna, som voro trötta af att ligga i tält ute på fälten, beslöto att bemäktiga sig hyddorna i byn. Då indianerna märkte deras uppsåt, rustade de sig till försvar för sina hem, och en blodig strid uppstod, hvilken varade i nio timmar. Slutligen segrade det spanska kavalleriet, byn antändes, och många sårade, qvinnor och barn omkommo i lågorna eller spetsades på de spanska "riddarnes" lansar. Spaniorerna uppgifva, att 2,500 (?) indianer dödades eller blefvo lefvande brända samt att de sjelfva förlorade 18 (!) döda och 150 sårade jämte alla förråd, som blifvit på förhand införda i byn.

Under tiden hade skepp ankommit från Cuba till Ochus (Pensacola). De Soto var dock för stolt att medgifva, att

hans tåg misslyckats. Han hade icke gjort några vigtiga upptäckter, han hade icke samlat stora högar af guld och silfver, alla hans förråd hade blifvit förstörda i eldsvådan under striden i Mobile, och han beslöt derför att icke lemna de hemmavarande någon underrättelse om sin ställning förr, än han kunde meddela, att han upptäckt, plundrat och eröfrat ett land rikt på guld och silfver. Måhända fruktade han också, att hans soldater skulle öfvergifva honom, derest de kommo i närheten af de spanska skeppen. Visst är, att dessa senare fingo återvända utan underrättelser om De Sotos expedition, som nu började att åter styra sin kosa mot norr.

De Sotos "armé" hade genom krig och sjukdom sammansmält till 500 man. Efter en månads vandring ankom densamma (17 december) till Chicaca, en indianby i chickasawernas land, som låg i norra delen af nuvarande Mississippi. Här gingo spaniorerna i vinterqvarter, sedan de tagit den öfvergifna byn i besittning och samlat förråd af den majs, som ännu icke inhöstats. Guld och ädla stenar påträffades emellertid icke, dock hyste man "godt hopp om lyckliga upptäckter i den närmaste framtiden."

Så snart våren kom, fordrade De Soto af chickasawernas höfding, att 200 indianer skulle komma till lägret för att sedan åtfölja hären såsom trossbärare. Indianerna, som icke voro vana vid ett tyranniskt herravälde, blefvo öfver denna fordran förbittrade och antände byn, i hvilken de spanska "hjältarne" voro lägrade. Plötsligt stodo hyddorna i lågor, och indianernas krigsrop skallade i luften; hästarne sleto sig lösa eller omkommo i lågorna, de flesta svinen, som hittills åtföljt spaniorerna, sprungo i elden, 11 spaniorer dödades, kläder och tross, som räddats undan branden i Mobile, förtärdes af lågorna, vapen och rustningar förstördes; nakna och darrande af köld stodo de "ädle kastilianerna" på askhögar efter boningar, hvilka de såsom röfvare tagit i besittning. Hade indianerna med kall beslutsamhet fortsatt anfallet, skulle spaniorerna utan tvifvel dukat under i striden;

nu uppsköto indianerna emellertid sitt hufvudanfall af fruktan för de hvites eldvapen och öfverlägsna krigskonst; och detta uppskof räddade De Sotos armé från tillintetgörelse. Nya svärd smiddes, nya lansar förfärdigades; och då indianerna efter åtta dagar (den 15 mars) anföllo spaniorernas läger, blefvo de med förlust tillbakaslagna.

Trots alla motgångar ville De Soto ej höra talas om återtåg. Han, som lofvat Spaniens herskare rikt byte, ville icke återvända en fattig äfventyrare med sina män klädde i vilddjurshudar och säfmattor. Sökandet efter rika städer och mäktiga guldland fortsattes derför. "Hären" uppbröt den 25 april (1541) och tågade under sju dagar genom tjocka skogar och moras till ett indianläger i närheten af Mississippifloden. Indianska vägvisare ledde spaniorerna till ett af flodens öfverfartsställen, troligen vid den lägre s. k. Chickasa Bluff, icke långt från den 35:te breddgraden. Mississippifloden var på detta ställe mer än en engelsk mil bred och flöt med en stark ström mellan sina höga stränder. En mängd indianer, tatuerade och försedda med höga fjäderprydnader i håret, stodo rustade med bågar och fylda pilkoger å motsatta stranden. Omkring 200 lätta kanoter simmade på den gytjiga vattenytan, och deras roddare närmade sig allt mer och mer de egendomliga främlingarne. Till en början visade indianerna tecken till fiendtlighet, men, då de fingo se det spanska rytteriet, afstodo de från anfall och gåfvo spaniorerna vänskapstecken.

De Soto trodde nu, att han stod nära sina önskningars mål. De katolske presterna uppreste af trädstammar förfärdigade kors och läste flera latinska messor, hvilka soldaterna förstodo lika litet som indianerna. Man hembar helgonen tacksägelse för deras hjälp och bistånd, och man hoppades, att de snart skulle leda de troende till de 'otrognes guldrika städer', hvarest rikt byte kunde vinnas. Indianernas kanoter förmådde dock icke bära de spanske röfvarnes hästar öfver floden, hvadan De Soto måste dröja en hel må-

nad å den östra stranden, innan båtar och färjor, nog starka för kavallreiets transport, kunde anskaffas. Slutligen stod hela den spanska "hären" på Mississippiflodens vestra strand, beredd att på nytt jaga efter lyckan, hvilken hittills så skickligt flytt undan de af öfverspända förhoppningar, religiös fanatism och omättlig girighet lifvade krigarne.

De Soto, som förmodade, att landet vester om Mississippifloden var rikt på guld, uppbröt med sin här i juni och kom efter ett i hög grad besvärligt tåg till höglandet i trakten af nuvarande New Madrid. Indianerna härstädes trodde, att spaniorerna voro "solens barn" och förde sina blinda till det spanska lägret för att få dem botade, men fingo föra dem lika blinda derifrån. I Pacaha — de nordligaste punkt, som spaniorerna uppnådde vid Mississippifloden (den 19 juni) — qvardröjde De Soto i 40 dagar. Här sysselsatte sig spaniorerna med fiske och fångade bland andra fiskar den numera högst sällsynta "spadfisken" (*Platirostra edentula*), hvilken då fans i vesterns gytjiga strömmar.

Spejare sändes för att undersöka landet i norr. Efter en tid återkommo de och meddelade, att landet var nästan en öken. Indianerna berättade äfven, att få indianbyar funnos i närheten af Missourifloden, men så många bufflar funnos derstädes, att ingen majs kunde odlas. De Soto begaf sig derför (i augusti) mot vester, eller rättare mot nordvest. Höglandet, hvarest Hvita floden (White river) har sina källor — mer än 200 mil från Mississippi — var troligen gränsen för hans tåg i denna riktning. Då det visade sig, att bergen derstädes innehöllo hvarken guld eller ädelstenar, vände lycksökarne sitt tåg mot söder och kommo efter en besvärlig marsch till tunicaerna nära de varma källorna och biflo-derna till Washita i nu varande Arkansas.

Indianerna i Antiamque, en by vid floden med samma namn, voro åkerbrukare och mera civiliserade än de stammar spaniorerna förut påträffat. De visade främlingarne vänskap och tillmötesgående, och blefvo till belöning härför

smidda i bojor. Vid den ringaste misstanke att uppror förbereddes af det frihetsälskande folket, afhöggo spaniorerna händerna på så många vapenföra ynglingar de kunde få fatt uti och bådo dem sedan hånande, att de skulle försöka en dust mot Spaniens "ädle riddare". Fann en af de "tappre ädlingarne" behag i en af indianernas mörkhyade tärnor, drog han icke ett ögonblick i betänkande att med svärdet döda hennes älskare eller make och sedan bemäktiga sig den sköna såsom byte. Försökte någon af de indianske vägvisarne att leda spaniorerna vilse, vardt han genast bunden och kastad till blodhundarne, ja, flere vägvisare måste också bestiga det af de katolska presterna signade bålet, emedan de icke visade spaniorerna till ett nytt Peru. Så tecknade de förste hvite "banbrytarne" i Vesterns vildmarker sin väg med mord och grymheter af alla slag och sådde misstro och hat i indianernas bröst.

Den 6 mars 1542 uppbröto spaniorerna från sitt vinterläger och tågade mot söder längs Washitafloden. Efter ett besvärligt tåg genom mossar och moras nära Röda floden (Red river) kommo de slutligen till det folkrika Nilcolandet och slutligen till "provinsen Guachoya", hvarest Röda floden utfaller i Mississippifloden. Här berättade man för De Soto, att landet längre i söder var en obebodd öken. För att utröna, om denna uppgift var öfverensstämmande med verkliga förhållandet, sände han en afdelning ryttare söder ut för att kunskapa. På åtta dagars tid kunde desse likväl icke framtränga längre än 30 engelska mil, emedan mossar och tjocka skogar lade allt för stora hinder i deras väg. De återvände och meddelade sin öfverbefälhafvare dessa allt annat än glädjande nyheter.

Spaniorernas ställning blef nu med hvarje dag betänkligare. Deras hästar dogo, deras fångar bröto sina bojor, och snart visade indianerna icke längre någon fruktan. Då sände De Soto bud till en mäktig indianhöfding i nu varande Natchez och förkunnade för denne, att han (De Soto) var solens

son och att höfdingen och hans folk borde visa de nykomne öfvernaturlige gästerna all skyldig lydnad och undergifvenhet. "Du säger, att du är solens son", svarade den tappre indianhöfdingen, "torka upp vattnet i Mississippifloden, och jag skall tro dig. Önskar du träffa mig så besök mig i den by, der jag bor. Om du kommer som en vän, skall jag som en vän mottaga dig, men om du kommer såsom fiende, så vet, att jag icke viker ett steg tillbaka." Då detta djärfva svar framfördes till De Soto, försjönk han i dyster melankoli, som icke kunde skingras vare sig af hans "ädle riddare" eller af de fanatiska munkarne, hvilka, i likhet med de öfriga spaniorerna, grepos af den största förvåning, då de hörde, att en "hednisk hund", en indian, vågade begagna ett sådant språk till "kristna riddare och adelsmän".

En elakartad feber utbröt efter några dagar i lägret, och De Soto föll först offer för densamma. Då han trodde sitt slut vara nära, kallade han till sig sina trognaste vänner, tog ett rörande afsked af dem och utnämde sin efterträdare. Dagen derefter (den 21 maj 1542) afled han. Under tårar svepte hans soldater liket i en mantel, rodde vid fackelsken ut på floden med detsamma och sänkte det under midnattens stillhet midt i Mississippi, hvarefter de katolske presterna sjöngo öfver hans graf den första själamessa, som någonsin ljudit i den majestätiska flodens närhet.

Efter De Sotos död beslöto spaniorerna att utan dröjsmål begifva sig till Nya Spanien. Detta var dock lättare sagdt än gjordt. De uppbröto och ankommo i juli månad till natchitocheernas land, men Röda floden var här så uppsväld, att de icke förmådde öfvergå densamma. Såsom Israels barn irrade i öknen, så vandrade spaniorerna en längre tid fram och tillbaka i vildmarkerna, till dess de kommo till pawneernas och comanchernas jagtmarker. Då de här förnummo, att de icke kunde i denna riktning framtränga till de spanska kolonierna i söder, beslöto de att än en gång vända om och tåga till Mississippifloden för att sedan följa henne till hen-

nes utlopp. Då detta beslut fattades, ansågo spaniorerna, att de hade 150 leguas väg att tillryggalägga, innan de kommo till nämda flod. De satte likväl sitt beslut i verkställighet och ankommo i december till Minoya, ofvan om Röda flodens utlopp i Mississippifloden. Här utbröto inom kort smittosamma sjukdomar, hvilka bortryckte många både indianer och spaniorer.

För att undgå farsoten och så fort som möjligt komma hem, beslöto spaniorerna att bygga farkoster och på dem segla till Mexikanska viken och till sina landsmäns besittningar. Slafvarnes bojor smiddes nu till spik och naglar, skeppsvirke sågades med en liten handsåg, och hvar och en af soldaterna arbetade ifrigt som skeppsbyggmästare. Sedan några bräckliga farkoster förfärdigats, slagtades de återstående svinen och hästarne, köttet torkades och inpackades, hvarefter indianbyarne plundrades på alla lifsmedel. Fåfängt bådo hungrande indianqvinnor och barn, att några korn af den majs, som de sjelfva odlat och inhöstat, skulle qvarlemnas dem till lifsmedel; allt fördes ombord på farkosterna, hvilka derefter afseglade, följda af förorättade indianstammars förbannelser. Efter 17 dagars segling ankom "flottan" den 18 juli till Mexikanska viken och efter ytterligare 50 dagars segling till Panucofloden. Spaniorerna, hvilka sammansmält till 311 man, begåfvo sig härifrån med första lägenhet till sina hem. Lycksökarne voro lika fattiga på guld, som då de landstego å Amerikas jord, men mycket rikare på blodskulder.

Det nu i korthet skildrade röfvaretåget till Mississippi har af skalder förhärligats och af konstnärens pensel förevigats i sjelfva Förenta Staternas kapitolium, ja, teckningen af De Sotos ankomst till Mississippifloden synes till och med å landets sedelmynt af viss valör. Men är tåget väl förtjent af all denna "ära och utmärkelse"?

Franska banbrytare i Amerika.

De första varaktiga franska nybyggena i Norra Amerika voro det af De Monts år 1605 grundade Port Royal samt en af "Nya Frankrikes fader", Champlain, år 1608 grundad handelsport vid nuvarande Quebec. Franska banbrytare framträngde sedermera längs Lawrencefloden, de stora insjöarne, Mississippifloden och dess bifloder samt planterade Frankrikes liljeströdda fana och katolska kyrkans korsbanér i indianbyarne i Mississippidalen ända till Mexikanska viken. Slutligen omfattade fransmännens välde icke blott Canada, utan delar af Maine, Vermont och New York, hela franska Florida (Norra och Södra Carolina) samt allt land liggande mellan Alleghanybergen i öster och Mississippifloden i vester, till hvilket område sedermera lades det s. k. Louisiana.

Katolska trosbudbärares upptäcktsfärder, predikningar, försakelser, lidanden och martyrdöd förvärfvade åt Frankrike anspråk på den större delen af detta väldiga landområde. Så långt som de katolske andlige färdades, efterföljda af pelshandlare och några få kolonister, så långt sträckte sig Frankrikes anspråk i Amerika.

Den hvita befolkningen i den franska besittningen var dock, jämförd med folkmängden i de engelska kolonierna, obetydlig. Den uppgick 1688 till 11,249, under det att folkmängden å engelsmännens lilla landremsa vid Atlantiska hafvet uppgick till 200,000, och den förra steg till endast 65,000, då de engelska kolonierna räknade nära 2 millioner inbyggare.

Att vinna bundsförvandter bland indianerna blef följaktligen hufvudmålet för fransmännens sträfvanden. Iroquoiernas "fem nationer" — mohawkerna, oneidaerna, onondagaerna, cayugaerna och senecaerna, stammar, "i hvilkas ådror måhända flöt utspädt nordmannablod" hade bildat ett starkt förbund, som var en skyddsmur för det holländska och det engelska väldet i Amerika, en förskräckelse för alla närboende stammar, ett stort hinder för det franska väldets utvidgning söder och sydost om de stora sjöarne. Att förvärfva sig en motvigt mot detta förbund var för fransmännen af nöden. Genom att grunda "missioner" bland huronernas och algonquinernas stammar, hvilka, om de varit eniga, kunnat uppställa lika många krigare, som alla österns öfriga indianstammar tillsammantagna, hoppades fransmännen uppnå sitt mål. Hela deras besittning blef ett stort af militärposter skyddadt missionsfält.

Jesuiterna, till hvilka omvändelseverket öfverlemnades, började och fortsatte detsamma med ett glödande nit och den största möjliga sjelfförsakelse. Döde för världen, fria från "familjebandets tvång", blindt lydiga ordensgeneralens bud, arbetade jesuitmissionärerna oförtrutet och med stor framgång för katolska lärans utbredning och det franska väldets utvidgning, mål, för hvars uppnående *alla* medel voro tillåtliga. Trotsande lidanden och faror, skattande förföljelsen såsom en vinning och martyrdöden såsom en seger, framträngde prester och munkar med korsbanér, krucifix, radband, rökelsekar och latinska messböcker till trakter, hvilka voro för den öfriga världen snart sagdt okända. Långt innan tanken på en indianmission vaknat hos protestanterna, hade katolikerna redan omvändt "skaror af hedningar" samt uppfördt för de omvände indianerna afsedda kyrkor och skolor i vildmarkerna omkring de stora insjöarne, hvarest omkring 50 nitiska missionärer arbetade under åren 1634—1647.

Deras missionsarbete störddes dock gång efter annan af "de fem nationerna", hvilka under sina anfall lade de kristna indi-

anbyarne och templen i aska och aflifvade efter grym tortyr de katolska lärarne och de af dem omvände indianerna. Under en dylik hemsökelse (1648—1649) sände fransmännen sändebud till puritanerna i New England och bådo dem, att de skulle af kristlig människokärlek beveka de med dem förbundne mohawkerna att upphöra med sina grymma härjningar, men puritanerna, hvilka betraktade alla med dem icke förbundna indianer som en "satans afkomma och hvarje katolik som en half djäfvul", lyssnade med den största likgiltighet till fransmännens skildring af de upprörande blodbaden. Långt ifrån att mäkla fred, eggade "Herrens utkorade egendomsfolk" de "fem nationerna" till nya krigståg mot "påfvens sataniska anhang i Canada". De tappre huronernas stam utrotades och sjelfva Quebec sväfvade snart i fara för de oemotståndliga mohawkerna.

Dylika handlingar voro icke egnade att stärka vänskapen mellan fransmännen och engelsmännen, men väl att uppväcka ett bittert nationalhat, som sedan med hvarje år ökades, till dess att öppet krig utbröt mellan de båda nationerna. De franske presterna och munkarne ingöto hos de omvände indianerna icke blott kärlek till katolska kyrkan och Frankrikes mäktige monark, utan också ett bittert hat till alla engelska kättare och de med dem förbundna "fem nationerna". De engelska kolonisterna sådde hos de senare ett lika bittert hat till fransmännen. Massachusetts lagstiftande församling stadgade slutligen genom lag, som fortfor att vara gällande ända till frihetskriget, att om en "påflig prest" kom inom koloniens gränser, skulle han, antingen han gjort något ondt eller ej, dömas till lifstids fängelse och att, om han försökte från detsamma fly, skulle han afrättas. Hvarje kolonist, som mottog i sitt hus en "påflig prest", dolde honom eller hjälpte honom på flykten, skulle böta 200 pund sterling, stå tre särskilda gånger vid skampålen och nödgas ställa borgen för sitt uppförande i framtiden. Då fransmännen fingo kunskap om denna lag, eggade de indianerna att fördrifva alla engel-

ska krämare från Nya Frankrikes område, grundade fästen längs gränserna, slogo under sig den indrägtiga pelshandeln och försökte med indianska bundsförvandters hjälp sätta en dam mot engelsmännens framträngande vester ut.

Kraftiga försök gjordes af fransmännen att vinna "de fem nationerna" för kyrkan och Frankrike. Fyra eller fem modiga missionärer arbetade under några år icke utan framgång bland de olika stammarne, och franska nybyggen började grundas å Ontariosjöns södra strand i staten New York, men uppeggade af engelsmännen, fördrefvo indianerna fransmännen, både prester och lekmän; och kriget upplågade ånyo.

År 1627 hade ett handelsbolag fått nya Frankrike i förläning af Ludvig XIII. Detta bolag insåg, att det förmådde skydda hvarken "land eller fästen" mot de tappre, af engelsmännens hemligt och uppenbart understödda "fem nationerna". Det återlemnade derför sin förläning till den franska konungen år 1663, hvarefter landet öfverläts såsom län åt det Westindiska bolaget. Till guvernör utnämdes en tapper krigare, och hela regementen sändes från Frankrike till Amerika för att "värna den franska besittningen och diktera freden för "de fem nationerna."

Detta var dock lättare sagdt än gjordt. Det starka indianförbundet hade småningom utrotat alla indianstammar i sin närhet, drifvit indianerna vid Susquehannah in på Marylands bebygda område och kommit i strid med gränsborna i Virginien. Stammarne vid Blue Ridge och öfra Ohiofloden voro antingen nedgjorda eller bortdrifna; de fredligt sinnade shawneerna i Kentucky hade nödgats fly öfver bergen in i nuvarande Carolina, och de tappre illinoierna hade lidit svåra nederlag af de med engelska eldvapen utrustade fienderna. Det "oemotståndliga förbundets" krigare kämpade redan å Mississippiflodens stränder med de krigiska siouxerna, under det att andra skaror, eggade till fortsatt fejd af de på fransmännen afundsjuke engelsmännen i New York, hotade att i

grund tillintetgöra de svaga franska nybyggena i Canada. Strax Nya Nederländerna eröfrats af engelsmännen, hade dessa förnyat holländarnes fredsförbund med de "fem nationerna", försett dem med gevär, kulor och krut samt brukade nu dessa sina indianska bundsförvandter såsom verktyg för främjande af egna sjelfviska intressen. Då verktyget i framtidsdag icke längre behöfdes, blef det i sin ordning krossadt, förtrampadt, tillintetgjordt.

Visserligen ryckte fransmännen med en jämförelsevis betydlig krigsstyrka in i de "fem nationernas" land vid två särskilda tillfällen, men segern svek efter några få framgångar deras fanor, och det blef de fem nationerna, icke fransmännen, som dikterade vilkoren för freden, hvilken icke räckte längre än till påföljande år, då det s. k. kung "Wilhelms-kriget" utbröt.

Under det att det franska väldet i Canada hotades med undergång, hade enskilda banbrytare förvärfvat åt Frankrike anspråk å landsträckor af långt högre värde än Canada. Katolska missionärer hade grundat missionsstationer och nybyggen å Fond du Lacs södra strand i Wisconsin (1665), i Sault St Mary, Michigan, (1668) och vid Mackinawsundet (1671) samt utsträckt sina missionsresor till indianbyarne Milwaukee, Chicago och La Croix. Den färd, å hvilken Frankrike skulle i framtidsdag grunda sin eganderätt till hela Mississippidalen, hade derjämte lyckligt fullbordats.

Ryktet om en stor flod "Messipi", som skulle flyta från norr till söder längs algonquinernas land, hade på 1660-talet nått fransmännens öron. En jesuitprest vid namn Marquette beslöt att i sällskap med en köpman Ludvig Joliet och fem andra fransmän uppsöka denna flod samt genom forskning utröna, om densamma kunde blifva en segelled till "storkahns länder". I juni 1673 anträddes färden från St Ignatii missionsstation nära Mackinawsundet, efter det messa hållits och de båda björknäfverkanoterna blifvit bestänkta med vigvatten. Kurs styrdes först till Green Bay, derifrån öfver

Winnebagosjöns böljor samt sedan upp för Foxfloden till den smala höjd, som utgör Wisconsins vattendelare. Öfver densamma forslades kanoterna till den närliggande Wisconsinfloden, utför hvilken färden sedan fortsattes till nämda flods förening med Mississippifloden, vidare utför denna flod, förbi Illinois och Iowas vidsträckta slätter till Mouingouenafloden (Des Moinesfloden), hvarest resenärerna stego i land den 25 juni och blefvo på det vänskapligaste mottagna af dervarande indianer, tillhörande illinoiernas stam. Färden fortsattes derifrån längre söder ut, förbi Missouriflodens, Wabash- eller Ohioflodens samt Arkansasflodens mynningar till en vid 33dje breddgraden liggande indianby, hvars invånare vid främlingarnes ankomst visade tecken till fiendtlighet, men mottogo "blekansigtena" vänskapligt, sedan dessa visat, att de kommo i fredlig afsigt. Marquette och hans följeslagar erforo här, att Mississippis mynning låg 10 dagsresor längre söder ut. Öfvertygade om, att den stora floden utmynnade i Mexikanska viken, icke i Stilla hafvet, beslöto upptäcktsfararne, sedan de besökt en annan längre i söder liggande indianby, Arkansea, hvars invånare icke tillhörde algonquinernas stam eller talade deras språk, att anträda återfärden, hvilket beslut sattes i verkställighet den 17 juli.

Då fransmännen återkommo till mynningen af Illinoisfloden, foro de upp för den senare till en vid nuvarande Utica, Illinois, liggande stor indianby La Vantum, hvars invånare lyssnade med beredvillighet till Marquettes predikan. Sedan höfdingen och flere af hans krigare låtit döpa sig, foro fransmännen åtföljda af indianska vägvisare, å Illinois Desplaines- och Chicagofloderna till Michigansjön, till hvilken de ankommo i september månad. Färden fortsattes derefter till Green Bay. Här nödgades Marquette till följd af sjukdom qvarstanna, under det att Joliet begaf sig till Quebec för att meddela underrättelse om den stora upptäckten.

Först den 25 oktober påföljande år kunde Marquette, åtföljd af två landsmän, anträda återfärden till illinoiernas land.

Efter en månads färd kom han med nedbrutna krafter till nuvarande Chicago, hvarest han och hans följeslagar nödgades att i en hastigt uppförd blockhydda tillbringa vintern. Först den 8 april 1675 kom han till La Vantum och helsades af indianerna såsom "en ängel från himmelen". Hela indianstammen samlades omkring ett i floddalen upprest altare, prydt med en målning föreställande jungfru Maria, och lyssnade med djup andakt till Marquettes predikan. Sedan messa hållits, tog Marquette i Jesu Kristi och alla helgons namn Illinois i besittning för Frankrikes räkning. "Den obefläckade aflelsens missionsstation" blef kort derefter anlagd i samma trakt och ett kristet kapell, det första i Illinois, uppfördt af trästammar och bark "å en behaglig ort nära det stora gräshafvet".

Sjuk, anträdde Marquette derefter återfärden till Mackinaw. I sällskap med ett stort antal indianer, "hvilka åtföljde honom såsom en hedersvakt och täflade om äran att få bära hans packning", kom han till Chicago och fortsatte derifrån färden i båt längs östra stranden af Michigansjön, men hann icke längre än till den lilla ström i Michigan, hvilken än i dag bär hans namn. Här afled han den 19 maj. Hans lik nedgräfdes i sanden å den höga stranden, men fördes påföljande år till St. Ignatii missionsstation och jordfästes med stor högtidlighet i det lilla kapellet nära den heliga jungfruns altare.* Marquette ansågs efter döden nästan såsom ett helgon, och länge brukade de katolska sjömännen å Michigansjön att i nöd och fara åkalla honom om hjälp och bistånd.

Den nya upptäckten af Mississippifloden, i hvars böljor de Soto 132 år förut funnit sin graf, blef för det franska väldet i Amerika icke utan vigtiga följder, tack vare en f. d. jesuit, en djärf och hugstor banbrytare, härstammande från de nordmän, hvilka togo Normandie i besittning år 911.

* Då jesuiterna lemnade denna missionsstation 1706, lade de det gamla kapellet i aska. Ruinerna efter detsamma påträffades först 1877, då äfven lemningar af Marquettes jordiska qvarlefvor, två i björknäfver insvepta ben, påträffades. De öfriga benen voro förvandlade till stoft och aska.

Hans namn var Réné-Robert Cavelier de la Salle eller kortelig en La Salle. Han var född i Rouen i november 1643, utvandrade vid 23 års ålder till Nya Frankrike och erhöll en landbevillning nära Montreal. Under några år sysselsatte han sig med jordbruk och pelshandel, framträngde med sina farkoster till nästan hvarje vik af Ontariosjön och Eriesjön, upptäckte Ohiofloden och följde densamma till nuvarande Louisville samt var möjligen också den förste hvite man, som besökte nuvarande Chicago, två år före Marquettes och Joliets första besök derstädes.

Sedan han blifvit öfvertygad om, att Mississippifloden utföll i Mexikanska viken, vaknade hos honom föresatsen att grunda varaktiga franska nybyggen i den rika Mississippidalen samt att uppbygga en kedja befästa handelsposter från Lawrencefloden till Mexikanska viken. Genom att öppna direkt sjöfarts- och handelsförbindelse mellan Frankrike och Vesterns kolonier skulle båda skörda stora fördelar och "landet för evärdliga tider förblifva under den franska spiran."

Stora hinder lågo dock i vägen för utförandet af dessa planer. Jesuiterna, hvilka betraktade La Salle såsom en "affälling", motarbetade honom, emedan de önskade, att utan andras intrång få ensamma utöfva sitt inflytande å de olika indianstammarne; de franske pelshandlarne voro hans afundsmän och sökte på allt sätt skada honom, emedan de icke önskade honom till konkurrent i pelshandeln. Canadas guvernör, den tappre grefve Frontenac, var dock hans vän och stöd. Då La Salle år 1674 återvände till Frankrike, fick han af denne sin mäktige vän och gynnare de varmaste förord, "hvilka öppnade för honom alla dörrar". Konungen upphöjde honom i adligt stånd samt skänkte honom en vid fästet Catarauqui nära Ontariosjön liggande landsträcka med rätt att dela den samma i s. k. "seigneuries" åt underlydande arrendebönder, "habitans," en nästan lifegen samhällsklass. Återkommen, uppbygde han det omnämda fästet och kallade detsamma Fort Frontenac (nuvarande Kingston). Hans årliga

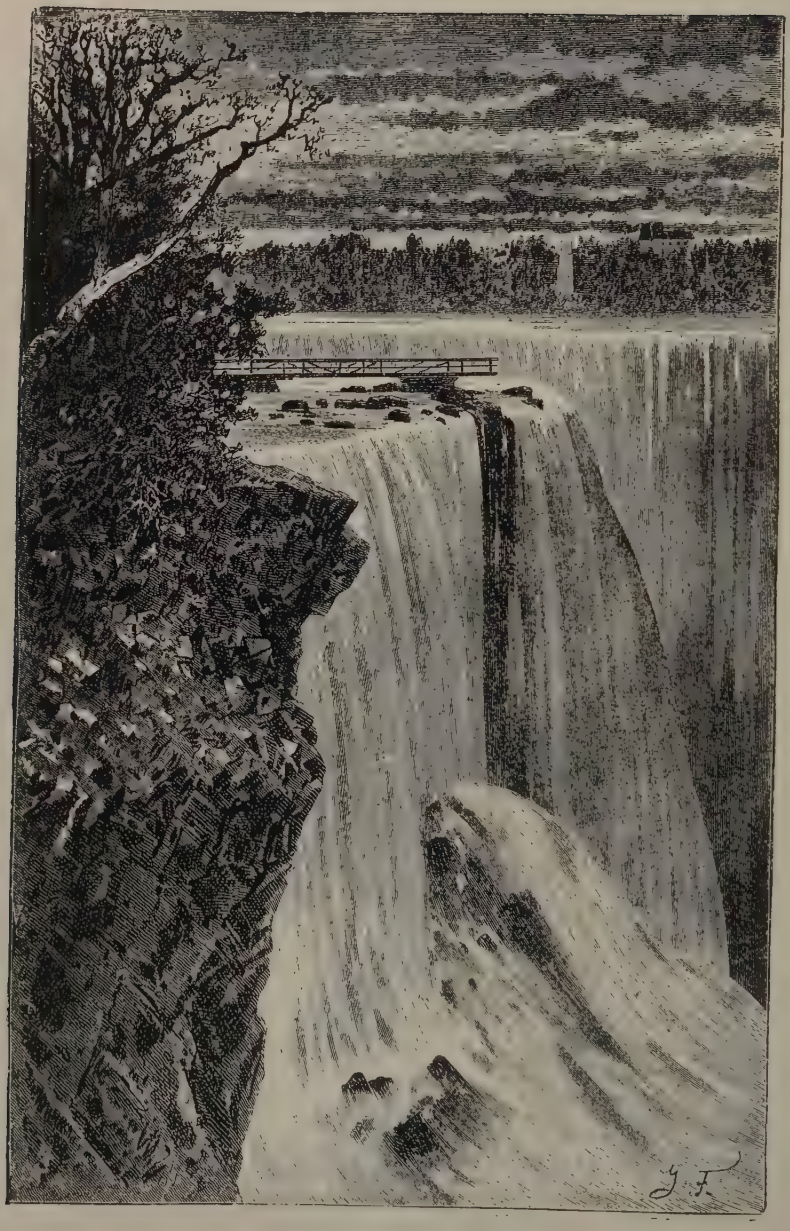

Niagara.

inkomster härstädes uppskattades till 25,000 livres, och han hade blott behöft sitta i stillhet och ro på sitt stora gods, och han hade inom kort varit en förmögen man. "Men stora planer hvälfdes i hans sinne," och för att kunna utföra desamma offrade han allt, sin förmögenhet, sina beqvämligheter, sina krafter och sitt lif.

År 1677 begaf han sig åter till Frankrike och utverkade sig af Ludvig XIV rätt att företaga upptäcktsfärder och anlägga fästen i den vestra delen af Amerika. Åtföljd af en tapper krigare, Tonti, till börden italienare, en franciskanermunk, Ludvig Hennepin, flera handtverkare och sjömän samt medförande stora förråd för skeppstackling och varor för handel med indianerna, återvände han till Nya Frankrike påföljande år. Under hösten bygdes nära Ft. Frontenac en "träkanot" af 10 tons drägtighet. Med densamma seglade La Salle och hans följeslagar öfver Ontariosjön upp för Niagarafloden till de stora fallen, hvilka beskrefvos för första gången af nyss nämde Hennepin. Sedan en befäst handelspost här blifvit uppförd, återvände La Salle till fots öfver Ontariosjöns is till det på 250 engelska mils afstånd liggande Ft. Frontenac för att hemta nödiga förråd, ty genom skeppsbrott hade de för den nya handelsposten afsedda förråden gått förlorade.

Medan han var frånvarande, bygde Tonti vid Eriesjöns strand ett segelskepp af 60 tons drägtighet, hvilket kallades efter guvernör Frontenacs sköldemärke "Gripen". Under kanonsalut och uppstämmande af "Te Deum", lopp detta skepp af stapeln den 7 augusti 1679. Det var det första segelfartyg, som plöjde Eriesjöns vågor. Med detsamma seglade La Salle och hans 30 följeslagar öfver nämda sjö, styrde derpå genom Detroit-sundet in i en mindre sjö, hvilken, helgonet Clair till ära, kallades St. Clairsjön, derefter öfver denna sjö och Huronsjön till Mackinaw, hvarest ett handelshus uppfördes, samt slutligen öfver Dauphin-sjön eller Michigansjön till Green Bay. Sedan skeppet här lastats med pelsverk, sändes det tillbaka

till Niagara, och La Salle med 14 man fortsatte i näfverkanoter färden å Michigansjön till St Joseph, hvarest uppfördes ett med pallisader omgifvet handelshus, hvilket kallades Miamisfästet

Ända till i december månad väntade fransmännen, att Gripen skulle, enligt gifna order, komma till det nya fästet. Då allt hopp derom slutligen försvann och sedan de i St. Joseph qvarlemnade fransmännen ankommit, uppbröt La Salle och tågade med sina följeslagar genom sumptrakterna mellan St. Josephsfloden och Kankakee-floden samt utför sistnämda flod till en nära Ottawa, Illinois, liggande indianby, som dock befans öfvergifven. Färden fortsattes derför å Illinoisfloden till Peoriasjön (den 1 januari 1680), hvarest påträffades illinoier, hvilka önskade tillbyta sig vapen, med hvilka de kunde tillbakaslå de fruktade "fem nationerna". Det var lätt för fransmännen att vinna dessa illinoier till bundsförvandter, och upptäcktsfararne ledo derefter ingen brist på lifsmedel.

La Salles ställning var dock allt annat än afundsvärd. Han stod 1500 engelska mil från närmaste franska nybygge, hans följeslagar misströstade om en god utgång af färden och "hotade att lemna honom ensam å prairierna"; inga underrättelser förnummos om "Gripen", hvilken, såsom det sedan visade sig, hade strandat före ankomsten till Niagara, och ingen möjlighet var för handen att fortsätta färden till Mississippis mynning. Allt var hopplöshet och modlöshet. Det fäste, som af La Salle anlades vid Illinoisfloden, fyra dagsresor nedom Peoriasjön, kallades ock till följd häraf Creve Coeur (Brustet hjärta).

La Salles mod svigtade dock icke. Virke till ett nytt skepp sågades, och de erfarnaste männen i sällskapet utsändes på nya upptäcktsfärder. För att skaffa sig arbetare och förråd, i synnerhet segel och tacklage till det under byggnad varande skeppet, företog La Salle och fem män i mars månad 1680 en resa till fots genom vildmarkerna till Ft. Frontenac. Efter oerhörda svårigheter uppnådde han i medlet af april

fästet vid Niagara, hvarest han förnam, att ett med förråd för hans koloni lastadt skepp, som ankommit från Frankrike, förolyckats vid inloppet till St. Lawrencefloden och att hans fiender i Canada gjort allt för att skada honom och hans företag. Färden fortsattes derefter till Montreal och Fort Frontenac, hvarest han genast började med kraft arbeta på att skaffa "undsättning för sin koloni i Illinois."

Innan La Salle företog sin färd till Canada, hade han sändt den egenkäre, allt annat än omtyckte Ludvig Hennepin jämte två andra fransmän på en uppptäcktsfärd till okända nejder. Franciskanermunken och hans två följeslagar foro den sista dagen i februari utför Illinoisfloden och styrde, efter att hafva anropat den helige Antonius af Padua om hjälp och bistånd, upp för Mississippifloden förbi nuvarande Rock Island (Illinois), Dubuque (Iowa), La Crosse (Wisconsin) and Winona (Minnesota) till en vacker sjö, hvilken kallades, Frankrikes kraftfulle konung Pipin den lille (†768), till ära Pipinsjön (Lake Pepin). Färden afbröts den 12 april, då fransmännen tillfångatogos af en hop sioux-indianer, hvilka förde dem till närheten af Mille Lac. Sedan de frigifvits ur fångenskapen, färdades de i en björknäfverkanot utför Mississippi till ett stort vattenfall, hvilket kallades efter resans skyddshelgon St. Anthonii-fallet (St. Anthony Falls). Här upprestes ett kors och Frankrikes vapen, hvarefter messa hölls och landet togs i besittning för "Kristus och den franske konungen". Under hela sommaren dröjde Hennepin och hans följeslagar i denna natursköna trakt, hvarest de sammanträffade med en annan fransk banbrytare, Du Lhut, hvilken med sina män under två år vistats i sioux-indianernas land och i hvilkens sällskap de om hösten återvände till Canada med den första underrättelsen om Minnesotas bördiga trakter.

Vigtiga tilldragelser hade under tiden timat i Illinois. "De fem nationerna" hade 1680 med en stark här plötsligt öfverfallit illinoierna och å dem anstält ett stort blodbad. Myteri hade dessutom utbrutit å fästet Creve Coeur, som af

det "tygellösa folket" plundrades och förstördes, under det att Tonti var sysselsatt med att bygga ett nytt fäste, Rock Fort, å en höjd 200 fot öfver Illinoisfloden, nära en af indianernas större byar. Myteriet spred sig, Tonti jämte fyra eller fem fransmän, hvilka förblefvo La Salle trogna, flydde då till pottawatomistammen, hvars höfding brukade säga, att han kände tre stora krigare. Dessa voro han sjelf, Frontenac och La Salle. Miamisfästet delade inom kort Creve Coeurs öde, förråden vid Mackinawsundet plundrades, hvarefter 12 af La Salles forne tjenare skyndade mot Ft. Frontenac för att plötsligt öfverfalla och döda sin förre husbonde, hvilken plan likväl misslyckades.

La Salle begaf sig vid dessa underrättelser tillbaka till Illinois. Han åtföljdes på denna färd af 25 man, af hvilka några qvarlemnades i Mackinaw, andra i St. Joseph. Med endast några få tjenare kom han om hösten till Illinoisfloden, hvarest nu icke fans en människa. Hela fältet i närheten af hans förstörda fäste var öfversålladt med indianlik, om hvilka prairievargarne sletos. Sedan La Salle fortsatt sin färd till Illinoisflodens förening med Mississippi, återvände han till det åter iståndsatta Miamisfästet, i hvilket han och hans tjenare tillbragte vintermånaderna. Sedan han till ett starkt förbund lyckats förena illinoierna, miamierna och andra indianstammar och sedan han återfunnit sin pålitlige Tonti, begaf han sig ånyo till Canada, men återkom derifrån med "ny förstärkning" sent på hösten samma år.

Vid jultiden sände La Salle Tonti med en del af folket till Checaugou(Chicago)-floden, kom sjelf dit med det öfriga folket i början af januari 1682, uppbröt derifrån samt färdades i slädar öfver isen å Chicago , Desplaines- och Illinoisfloderna till öppet farvatten nära Mississippifloden. Hela sällskapet for derefter i kanoter utför nämda flod, samt kom den 9 april till det ställe, hvarest Mississippifloden utfaller i Mexikanska viken. Hela det vidsträckta landområde, genom hvilket sällskapet färdats, togs genom messa och öfriga cere-

monier i besittning för Frankrikes räkning och kallades, Ludvig XIV till ära, Louisiana.

Hade La Salle egt till sitt förfogande män och medel, hade han tvifvelsutan vid Mississippis mynning grundat en handelspost, från hvilken pelsverk kunnat forslas direkt till Frankrike. Men olyckligtvis egde han intetdera. "Ingen afhans män ville qvarstanna i denna vildmark", och hans egna tillgångar voro uttömda. Han anträdde derför återfärden, under

Starved Rock.

hvilken han insjuknade och måste en tid qvardröja i ett vid floden uppfördt fäste, Fort Prudhomme, under det att Tonti med manskapet skyndade upp för Mississippifloden och Illinoisfloden till en 8 engelska mil nedom Ottawa, 5 mil öster om La Salle liggande klippa, Starved Rock, som är 136 fot hög och eger nästan lodrätta väggar. Å denna klippa började Tonti uppbygga ett fäste, St. Louis, som skulle blifva det nya indianförbundets centralpunkt och den förnämsta handelsposten i den amerikanska Vestern.

Pelshandeln var en inkomstbringande näring: en filt, som i Quebec kostade 3 dollars, nödgades indianerna i Illinois betala med 100 dollars i pelsverk; för en tomahawk, som i Montreal kostade 50 cents, måste indianerna betala 20 dollars. Utan nödiga handelsvaror kunde fransmännen emellertid icke drifva denna handel, och att från Canada erhålla "bytesmedel" var förenadt med icke ringa svårigheter. La Barre, Canadas nye guvernör, hindrade nämligen snart sagdt all utförsel till La Salles koloni äfvensom all utvandring till densamma, samt sände efter en tid, då La Salle var på väg till Frankrike en af sina officerare att taga fästet St. Louis i besittning och der såsom kommendant qvarstanna.

Vid det franska hofvet lyckades La Salle snart återvinna förtroendet, La Barre hemkallades, och kraftiga åtgärder vidtogos för "det upptäckta landets" bebyggande. Redan i juli 1684 afseglade La Salle från Rochelle med fyra skepp, hvilka voro under en sjelfvisk och stolt sjöofficer Beaujeus befäl. Antalet utvandrare ombord på dessa skepp uppgick till 280 personer, af hvilka 100 voro soldater, återstoden handtverkare, s. k. frivilliga samt sjömän och munkar. Det var en i de franska städernas mörka och trånga gränder sammanrafsad hop, hvilken man i Frankrike önskade blifva qvitt. Soldaterna voro till större delen landstrykare och "lösa legoknektar," handtverkarne råa och okunniga dagdrifvare och de s. k. frivillige ruinerade äfventyrare, hvilka hoppades, att de skulle kunna i Amerika samla stora rikedomar utan arbete och möda.

Under färden öfver hafvet utbröt oenighet mellan La Salle och den egensinnige Beaujeu, olyckor timade, och det vidskepliga folket intogs af en dyster aning om en olycklig utgång af hela företaget. Efter ett långt dröjsmål i Vestindien, inseglade "flottan" ändtligen i Mexikanska viken. Omkring den 10 januari 1685 var den nära Mississippiflodens delta. La Salle märkte det icke, utan seglade förbi. När han slutligen insåg sitt misstag, kunde han icke förmå Beaujeu att vända om,

utan denne fortsatte kursen vester ut, ända till dess att han kom till Matagordaviken i nuvarande Texas och icke kunde framtränga längre.

Folket steg då medels båtar i land, hvarefter skeppen försökte insegla i viken. Härvid stötte sjelfva förrådsskeppet på grund till följd af styrmannens vårdslöshet. Visserligen lyckades La Salle under dagens lopp berga en del af de rika förråden, men redan påföljande natt uppstod en stark storm, hvilken förvandlade skeppet till vrak och strödde större delen af dess last ut på vida hafvet. För att öka förvirringen kommo skaror af indianer ned till stranden för att plundra hvad som redan bergats, och några af invandrarne dödades. Två af skeppen återvände genast till Frankrike, och de 230 fransmän, hvilka stannade hos La Salle, fingo nu, enligt Beaujeus yttrande, "sköta sig bäst de kunde".

La Salle undersökte trakten i alla riktningar och, då han icke lyckades finna någon af Mississippiflodens utloppsgrenar, beslöt han att å en vester om Matagordaviken liggande höjd grunda en befäst koloni, och satte äfven detta sitt beslut i verkställighet. Ett par hus uppbygdes dels af bräder från vraket, dels af trästammar från en på något afstånd från höjden liggande lund. Kolonien, hvilkens grundande gaf Frankrike anspråk på hela Texas, kallades St. Louis. Ganska stora förråd af vapen och järn hade genom La Salles omsorg räddats från det förlista skeppet, och, om folket uppodlat den bördiga jorden och sått säd, hade det lätt kunnat betrygga sin framtid. "Kolonien egde qvar af Ludvig XIV:s frikostiga gåfvor större förråd än all den hjälp, med hvilken Englands alla konungar tillsammantagna bistäckt de tolf engelska kolonierna vid Atlantiska hafvets kust. De franska invandrarnes antal var större än folkmängden i Smiths koloni i Virginien, större än antalet puritaner, hvilka gingo ombord å Majblomman." Men allt detta oaktadt utplånades snart hvarje spår af kolonien St. Louis, till följd af kolonisternas oenighet, lätja och tygellösa lefnadssätt.

I december månad företog La Salle en ny undersökningsfärd för att, om möjligt, finna Mississippifloden. Sedan han under fyra månaders tid irrat omkring i de vidsträckta ödemarkerna och derunder förlorat 12 à 13 man, återkom han till St. Louis, utan att hafva funnit hvad han sökte. Med 20 följeslagar, hvilka drömde om rika guld- och silfvergrufvor i det inre af landet, tågade han under påföljande april till New Mexiko, men återvände efter några månader, sedan hoppet visat sig vara en bedräglig hägring. Koloniens folkmängd hade före hans återkomst sammansmält till omkring — 40 personer. Det af Beaujeu qvarlemnade barkskeppet hade under La Salles frånvaro förlist, lifsmedel saknades, och intet hopp fans om undsättning från moderlandet. De få vilda och oförvägna sällar, hvilka ännu funnos i lifvet och icke rymt till indianerna, rufvade öfver mörka planer eller fortsatte i sorglös likgiltighet sitt forna lefnadssätt. Hela kolonien stod vid brädden af sin graf.

La Salle, som såg den förtviflade ställningen, fattade hastigt sitt beslut, att vandra till fots från södra Texas genom de vidsträckta ödebygderna upp till Canada för att, om möjligt, derifrån hemta både folk och förråd för sin koloni. Beslutet sattes i verkställighet den 12 januari 1687, då La Salle qvarlemnade 20 man i fästet St. Louis och började sitt tåg mot nordost i sällskap med 16 följeslagar. Bland dem var en slägting Moranget och två hemliga fiender, Duhaut och L'Archeveque, hvilka förlorat all sin egendom på koloniföretaget och ansågo den "despotiske La Salle" vara orsaken till alla olyckor, af hvilka de drabbats. Med dessa män förenade sig snart tre andra, Hiens, Liotot och Teissier.

Då fransmännen i medlet af mars månad hunnit till en af Trinityflodens bifloder, gingo de fem männen och en La Salle mycket tillgifven indian, Nika, på jagt, under hvilken de lyckades fälla två bufflar. La Salle, härm underrättad, sände sin slägting Moranget och en tjenare till jägarne för att föra jagtbytet till lägret. Vid framkomsten lade Moranget beslag

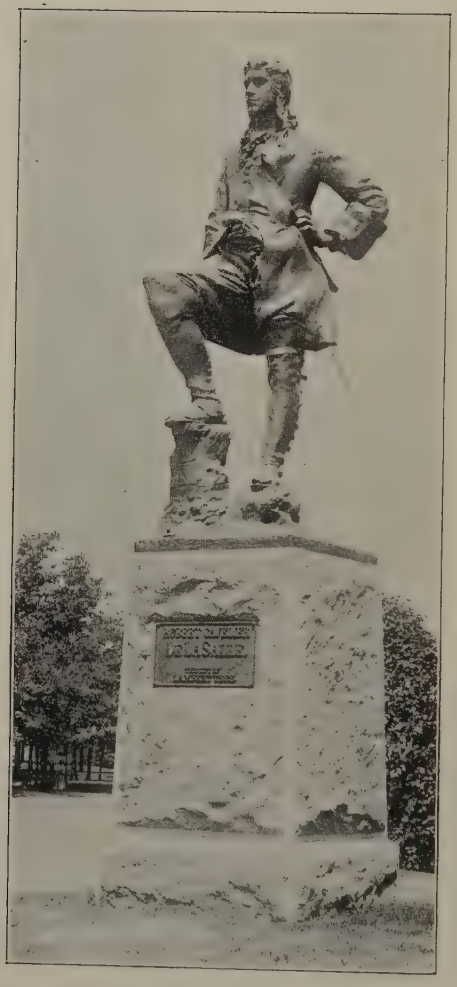

La Salles staty i Chicago.

på det till soltorkning uthängda köttet samt förklarade, att de fem männen icke skulle erhålla något af detsamma. Jägarne förbittrades häraf och mördade under nattan den sofvande Moranget, indianen Nika och La Salles tjenare samt beslutade att rödja äfven La Salle ur vägen.

Efter ett par dagars förlopp blef La Salle orolig öfver att hans slägting icke återkom, och gick, åtföljd af en munk och en indian, till floden för att uppsöka honom. Kommen nära jägarnes läger, aflossade han ett skott för att ådraga sig uppmärksamhet samt möttes af L'Archeveque, som på hans fråga meddelade, att Moranget var längre upp åt floden. Den i prairiegräset dolde Duhaut jagade i detsamma en kula genom La Salles hufvud. Utan att gifva ett ljud ifrån sig störtade den store banbrytaren död till marken. Mördarne plundrade derefter liket och läto det ligga obegrafvet på prairien för att uppätas af vargar och gamar. Detta timade den 20 mars 1687. *

Så ändade en af de störste män Nord Amerikas kolonialhistoria har att uppvisa, det 17:de århundradets Stanley, som i mer än ett afseende öfverträffar det 19:de århundradets. Han var såsom Israels konung hufvudet högre än allt folket, vare sig han uppträdde bland hofmännen i Versailles salonger eller bland skogens och prairiernas fria söner vid deras rådseldar i Vesterns vildmarker. Hans mod, ihärdighet och fosterlandskärlek voro en klippa, mot hvilken alla svårigheter och motgångar, landsmäns afundsjuka, jesuiters stämplingar, hunger och sjukdomar, Nordens köld och Söderns hetta fåfängt bröto sig. Vårt adoptivlands häfder skola alltid gömma i tacksamt minne denne kraftfulle banbrytare, hvilken visserligen fordrade mycket af sina tjenare, men mest af sig sjelf, under det han snart sagdt hvarje år "med ett kejsardöme utvidgade sitt fosterlands gränser" samt visade vägen för de väldiga

* År 1889 aftäcktes La Salles staty i Lincoln Park i Chicago. Statyn, som är utförd af den belgiske bildhuggaren Jacques de Lalaing, föreställer La Salle uppstigande på en klippa och blickande framåt öfver ett af honom upptäckt landskap. Statyn är en skänk till parken af Hon. Lambert Tree.

skaror, hvilka sedan hans dagar strömmat till den rika Mississippidalen.

La Salles mördare kommo snart i strid om det byte, som fallit i deras händer. Duhaut och Liotot blefvo dervid ihjälskjutna. De öfrige, hvilka deltagit i sammansvärjningen, förenade sig derefter med en indianstam. Endast sju af La Salles följeslagar fortsatte färden till Canada. Efter en lång och mödosam vandring kommo de den 24 juli till Arkansea vid Mississippifloden, hvarest de påträffade landsmän. Tonti hade med 20 fransmän och 30 indianer begifvit sig från det å Starved Rock uppförda fästet och farit i kanoter utför Mississippiflodens mynning i hopp om att här finna La Salle och en blomstrande fransk koloni. Detta hopp gick naturligtvis icke i fullbordan. Efter att hafva genomsökt trakten, utan att finna ett spår af La Salle, återvände Tonti och uppförde, då han kommit till Arkansasflodens mynning, ett litet "fäste", i hvilket 6 man qvarlemnades. Det var till detta fäste La Salles följeslagar anlände och erhöllo hjälp för resans fortsättning till Ft. St Louis vid Illinoisfloden. Dit ankommo de sju männen den 14 september och meddelade underrättelse om det öde, som drabbat kolonien i Texas, men nämde icke ett ord om mordet å La Salle. De lånade i stället i hans namn 4000 livres of Tonti, hvilken summa satte dem i tillfälle att under påföljande vår återresa till Frankrike, hvarest de för franska hofvet meddelade den första underrättelsen om tilldragelserna vid Trinityfloden. Att kolonien St Louis i Texas blifvit kort efter La Salles mord intagen och förstörd af spaniorerna i Mexiko, hvilka härigenom förvärfvade sig eröfringsrätt till landet, var ännu obekant. Planen att vid Mississippis mynning grunda en fransk koloni utfördes först efter ett tiotal års förlopp af en annan nordmannaättling, den tappre Lemoine D'Iberville, en af den franska flottans yppersta hjältar.

Två år efter La Salles död hade nationalhatet mellan de franske kolonisterna i Canada och de engelska kolonisterna i New England stegrats till fanatism. Och då kung Vilhelms-

kriget utbröt, betraktades detsamma såsom ett religionskrig icke blott af katolikerna, utan äfven af protestanterna. Jesuiterna i Canada predikade vid hvarje segerfest nya "korståg" mot de otrogne engelska kättarne och förespådde de indianske trosbröderna större seger och ett rikare byte än det, som redan vunnits. Det var en kristlig pligt att strida mot engelsmännen och ödelägga deras kolonier; den genaste vägen till himmelen ledde öfver slagfält, vattnade med kättares blod, öfver askhögar efter protestanters tempel och boningar. Och under det att fransmännen och indianerna i Canada bådo den heliga jungfrun och alla helgon om segrar under nya mord- och plundringståg, höjde puritanernas lärare i Massachusetts lika ifriga böner till Herren Zebaoth, att han måtte låta "hämden öfver sina tjenares blod kunnig varda och vedergälla grannarne sjufaldt uti deras sköte för deras försmädelse" (Ps. 79: 10, 22). "Du, Herre Gud Zebaoth," så bådo de med David, "vaka upp och hemsök alla hedningar. Var ingom nådelig af dem, som sådana förstockade ogerningsmän äro. Förgör dem alla utan nåd; förgör dem, att de intet mera äro" (Ps 59: 6, 14). Hvarje söndag predikade presterna 3 à 4 timmar väldeliga mot "påfvens sataniska anhang i Canada" och mot hexor och trollpackor, baptister och qväkare inom och utom Massachusetts egna gränser. Uppeldade af sina lärares predikningar, tågade snart större och mindre skaror under bön och psalmsång mot "de filisteers landsändar" för att hemsöka dem med plundring, mord och brand. Understödda af engelska kolonister och pelshandlare, inföllo mohawkerna tidt och ofta i Canada och härjade der lika grymt, som fransmännen och de med dem förbundna indianerna härjade i engelsmännens kolonier.

Så började den blodiga och långvariga striden, hvars hufvudmål snart blef herraväldet öfver de vester om Alleghanybergen liggande väldiga landsträckor, hvilka genom franska banbrytare blifvit en fransk besittning, Nya Frankrike. Denna strid slutade först 1763, då Frankrike till England afträdde

sina öster om Mississippifloden liggande besittningar. Vester om nämda flod egde Frankrike emellertid till år 1803 en besittning, som omfattade 1,172,000 engelska qvadratmil, hvilken besittning blef genom köp Förenta Staternas egendom. Endast af denna del, tillhörande det forna fransk-amerikanska väldet, hafva alla vester om Mississippifloden liggande stater och territorier, utom Texas, New Mexiko, Utah, Nevada och Californien blifvit bildade. Man kan af dessa uppgifter bilda sig en föreställning om den storlek, som hela det amerikanska landområdet egde, till hvilket Frankrike genom banbrytare, sådana som Marquette och La Salle, förvärfvade sig anspråk under det 17:de århundradet.

Nya Sverige.

Handlingar, rörande den första svenska kolonien i Amerika.

De i svenska arkiv förvarade dokumenten, rörande den svenska kolonien i Amerika, innehålla mycket, som är af intresse för forskaren och fosterlandsvännen. Vi meddela här några korta utdrag ur dessa handlingar.

År 1642 utfärdade den svenska regeringen sina "instruktioner" för Nya Sveriges förste guvernör Johan Printz (född i Bottnaryd i Vestergötland, död 1663). Denna "grundlag", efter hvilken guvernören hade att sig "regulera och rätta", föreskrifver i sin 9:de paragraf:

"Dee på alle andre sijdhor angräntzande Wilde Nationer skall Gouverneuren wetta medh all humanitet och beskeedenhet till handtera, at af Kongl. Maj:t och oftabem:te dess Undersåthares folck dem ej tillfogas något wåldh eller obilligheet, men heller skall widh alle lägenheeter derhän bearbeta, at samme Wilde folck, efterhanden, må kunna vthi den sanne Christlige Religionen och Gudztiensten blifva informerat, och elliest till Civilitet och godh policeij väsende bracht och såsom manuducerat. Enkannerligen skall han söka dem derhän disponera och i dee tanckar tilbringa, att han, Gouverneuren, eller hans underhafvande folck, på the orter icke är kommen att tillfoga dem något ondt eller ledt, vthan mycket mehra derföre, att han må föra dem tillhanda hwadh dee nödigt behöfva till inbördes gemehne lefwerne, och sådant medh dem, emoth andre saker, som hos dem finnes och dee

sielfwe elliest icke kunne skaffa sigh till nytto, föryttra och förbyta. Derföre och Gouverneuren skall sij deroppå, att Kongl. Maj:t eller Campagnietz folck, som medh handelen dersammestädes omgåås, låthe dem Wilde bekomma de nödige tingh dhe behöffwe för något lijdeligare prijs, än dee dem bekomma af Hollenderne ifrån Skantzen Nassau eller der angräntzande Engelenderne, alt på det at samme Wildt folck må dragas ifrån dem och så mycket mehr wänias till dem Wåhre."

Dessa ord skrefvos af svenska lagstiftare vid samma tid, som Virginiens lagstiftande församling beslutade, att intet fredsfördrag skulle ingås med någon indianstam, utan alla betraktas såsom samhällsfiender, och vid samma tid, som Massachusetts puritaner sågo i indinanerna en "djäfvulens afkomma", värd att utrotas från jorden, samt endast några få år efter det Connecticuts medborgare nedhöggo på en timme hundratals värnlösa qvinnor och barn, tillhörande pequodstammen.

I den 26 paragrafen af nämda instruktioner heter det:

"För all tingh skall Gouverneuren eftertrachta och sij deropå, att Gudh den Alldrahögste nu i allt bewijses een sann och skyldigh Gudztienst, och tilbörlig ähra, loff och prijs, och fördenskuld all godh ansening göre, att Gudztiensten efter den sanne Augszburgiska confessionen, Upsala Concilium och Swenske Kyrckio ceremonier warder ifrig drifwen, och alle Man, i synnerheet vngdomen, deres Christendombs stycker wäl informerad, och derjämpte all godh Kyrcko disciplin hollen och exercerad. Men, så mycket de Hollendske Colonier, som under Kongl. Maj:ts och Sweriges Chronos Gebiet boo och sittja, widhkommer, skall Gouverneuren intet turbera dem vthi det, som dem vthi förbemelte Konglige Octroy om exercitio Religionis reformatæ ähr wordet indulgeradt."

Gustaf II Adolfs plan, att kolonien i Amerika skulle blifva "hela den förtryckta protestantiska kristenhetens fristad", framskymtar tydligt nog i denna paragraf. I de engelska

kolonierna egde "främmande trosbekännare" ingalunda den frihet, som i denna paragraf tillförsäkras de reformerta holländarne. Den, som med uppmärksamhet studerar historien om religionsstriderna och religionsförföljelserna i Massachusetts och de öfrige New Englands-staterna, kan härom lätt öfvertyga sig.

I ett å de svensk-amerikanska kolonisternas vägnar till Sverige afsändt bref, dagtecknadt den 31 maj 1693, heter det bland annat:

"Nu hwad anbelangar wårt algemena tillstånd uti detta Landet, så äre wi mäst allesamman landmän, som plöja och så och hantera Landbruk och lefva efter de lofliga Svenska seder i mat och dryck, och detta Landet är et mägta kosteligt frugtbärande Land, uti allahanda slags Säd, så at Gud ske lof, det bär rikeligen och ömnogt, hvad wi så och plantera derpå, så att wi hafvom rikligen wårt uppehälle uti mat och dryck, och här utsändes årligen utur detta reviret til mästa parten utaf de omliggande Islands (öar) både Bröd, Säd, Mjöl och Öhl, och här är ömnogt, Gud ske lof, på allahanda slags wildjur, foglar och fisk: och wåra hustrur och döttrar beflita sig ock mycket med spinnande, både ylle och linne, och många med wäfwande, så at wi hafwa rätt orsak til at tacka den Högste Guden för vårt dageliga lifsuppehälle. Gud han gifwe, at wi också måtte bekomma trogna Herdar och Själasörjare, som också må spisa oss med den andeliga spisen, som är Guds ords Predikan och de heliga Sacramenters åtnjutande, uti dess rätta bruk. Wi bo uti stor enighet med Indianerne, som ock på många år oss icke hafwa någon skada gjordt."

Ännu finnas i behåll af drottning Kristina utfärdade fastebref å landsträckor i Amerika, och såsom en kuriositet meddelas här nedan en sådan "deed" från Sveriges storhetstid:

"Wij Christina medh Guds Nåde, Sweriges, Göthes och Wendes Drottning, Storfurstinna til Finland, Hertiginna uti Estland, Carelen, Brehmen, Vehrden, Stedtin, Pomern,

Cassuben och Wänden, Furstinna til Rügen, Fru öfver Ingermanland och Wissmar etc. Göre widterligit, adt Wij aff gunst oc Nåde, så och för trogen och tapper tjenst, som oss oc Sweriges Chrono Wår tro tienare och Lieutenampt, Ehrligh och Manhaftigh Swen Schute härtill gjordt och bewijst hafuer, jämwäl härefter, så länge han lefver och förmåhr, oss och Sweriges Chrono troligen adt göra och bewijsa förplichtat wara skall, hafwe vndt, skänkt och gifwit, som Wij här medh och j detta wårt öpne brefs kraft vnne, skänke och gifwe honom, hans Hustru och arffwingar, och så arffwinge efter arffwinge edt stycke landh uthi Nya Swerige, nembligen Morkorhuttings Kijl, Acharakong, Kinsesingh och Aronamex Kijl alt intil Älfwen, med dess underliggande små Eijlandher nemligen, Kiäringe och Kinsesingh Eijlander med Passajungh, med alla dess tillydande pertinentier och lägenheter j wåto och torro, ehuad nampn de häldst hafua kunne, inge undantagne af dem som nu dertill ligge, och af ålder legat hafue, medh rätta liggia böre, eller här efter medh Lag och Domb tilfalla och winnas kunne, att niuta, bruka och behålla, till ewärdelig oklandrat egendomb. Här alle som wederböre hafue sigh at efterätta, icke görandes bem:te Swen Schute, hans hustru eller Arffwingar häremot hinder, mehn eller förfång j någon måtto, nu eller j tillkommande tijder. Till yttermehra wisso, hafue wij dedta medh egen hand vnderschrifwit och wårt Secret bekräftat. Datum Stockholm den 20 Augusti A:o 1653.

CHRISTINA.

N. Tungell".

Förenta Staternas sjelfständighetsförklaring.

Utdrag af ett tal, hållet i Philadelphia å hundraårsdagen 1876.

Ingenting i världshistorien sker oförberedt. Världshäfdernas frukter mogna långsamt. Fröet till den frihet och sjelfständighet, som under Amerikas sol bragtes till mognad den 4 juli 1776, planterades icke några få år förut, slog icke sina första rötter kort innan själaringningen öfver den monarkiska styrelseformen i Amerika ljöd från denna stads frihetsklocka.

Sekler förut hade detta frö planterats i ett under polstjärnan liggande land, fattigt på silfver och guld, rikt på ära och tro. Långt innan Amerika ännu blifvit upptäckt, hade den lagbundna friheten, den okufliga sjelfständighetsandan slagit sina djupa rötter hos ett i "högan Nord" boende folk, stort i sin medgång, större i sin motgång, rikt i sin fattigdom och starkt i sin svaghet.

Detta till stordåd ammade folk, hvars blod rinner i mina och i edra ådror, flyttade en nordisk frihetstelning från "frihetens stamort på jorden" till Englands kust, hvarest densamma snart blef ett grönskande träd, som sträckte sina grenar vidt öfver landet.

"Magna charta," det frihetsbref, som år 1215 aftvangs den tanklöse, vällustige och despotiske konung Johan utan land och som grundade engelsmännens fria författning, var, liksom många andra vigtiga engelska lagar, en frukt från det nordiska frihetsträdet. Englands folk, som uppstått ge-

nom anglosaxers, nordmäns och normanders sammansmältning till en nationalitet, fostrades till frihet och sjelfständighet medels lagar, stiftade af normandiska ättlingar, hvilkas fäder utvandrat från den skandinaviska Norden, ja, genom sjelfva den omnämda folkblandningen blefvo engelsmännen delaktiga af den frihetsälskande, den sjelfständiga karakter, som kännetecknade nordmännen i den gamla "Danelagen", ja, hvar helst de samma än bosatt sig.

Då den frihet, som "magna charta" beskärde, icke längre var tillräcklig, då "habeas corpus-akten," palladiet för den personliga friheten i England, icke skänkte frihet nog, icke var ett värn mot samvetstvång, icke en sköld för religiös frihet, styrde engelsmän i tusental öfver "brusande haf mot främmande kust" för att i Amerikas ödebygder lefva ett fritt folk under sina egna lagar.

Den frihets- och sjelfständighetsanda, som så länge suttit i orubbadt bo i nordmännens sköldklädda salar, i normandernas praktfulla riddarborgar, satt snart bofast i de låga blockhusen och jordkulorna i Amerikas urskogar.

Lugnet var dock icke långvarigt, kampen, den sekler långa, icke ännu utkämpad. Nästan hela vårt adopterade fosterlands kolonialhistoria är historien om folkfrihetens i England påbörjade här fortsatta kamp mot konungadömets och länsväsendets anspråk. Striden, som gäller grundsatsen om ett folks rättighet till egen lagstiftning och beskattning, egen styrelse och egna domare, blir med hvarje år allt häftigare, och slutligen uppreser sig folket, såsom normandernas ättlingar i England under konung Johans dagar, mot konungen, mot den föreslagna beskattningen, mot det nesliga afhängighetsförhållandet samt utfärdar en ny "magna charta" — Förenta Staternas sjelfständighetsförklaring — samt nödgar med vapenmakt Englands konung att erkänna den frihet och sjelfständighet, som i densamma tillförsäkras landet och dess inbyggare.

Det folk, som utförde detta storverk, bestod dock visst

icke af uteslutande engelskt-talande kolonister, härstammande i närmare eller fjärmare led från i England bosatte fäder. Nej, landets kolonister af svensk, tysk och holländsk börd deltogo med dem i det stora verket och böra också med dem dela äran. Detta gäller i synnerhet den tidens svensk-amerikaner, hvilka genom sin representant, den ädle Johan Morton, undertecknade sjelfständighetsförklaringen och sedermera på slagfälten beseglade densamma med sitt hjärtblod. Hvarje försök att göra den 4:de juli till en uteslutande anglo-amerikansk högtidsdag, å hvilken endast de engelska puritanernas och kavaljerernas ättlingar och deras bragder skola förhärligas, är ett åsidosättande af billig rättvisa, af historiens vittnesbörd.

Det var under kampen mot England af nöden, att det afgörande steget togs, att kolonierna förklarade sig vara sjelfständiga stater. Innan detta skett, betraktades kolonisterna blott såsom mot sin konung upproriska undersåtar, icke såsom en krigförande makt, med hvilken utländska makter kunde sluta förbund och sända hjälp i den ojämna kampen mot moderlandet. Genom sjelfständighetsförklaring skulle fosterlands- och oafhängighetskänslan hos landets inbyggare derjämte eggas till, om möjligt, större ansträngningar och större uppoffringar.

En af Virginiens ställföreträdare i kongressen föreslog derför den 7 juni 1776, att kongressen skulle besluta, "att de förenade kolonierna äro och hafva rätt att vara fria och sjelfständiga stater; att de äro lösta från hvarje afhängighetsförhållande till engelska kronan samt att all politisk förbindelse mellan dem och England är och bör vara fullkomligt afbruten." Detta förslag dryftades i kongressen i tre dagar, hvarefter den afgörande omröstningen uppsköts till den 1 juli, då förslaget gillades af alla kolonierna, utom af New York, Delaware, Pennsylvanien och Södra Carolina. Vid omröstning påföljande dag gillade emellertid alla kolonierna, utom New York, förslaget.

Före frågans afgörande hade tillsatts ett utskott af 5 ansedda män för att utarbeta en formlig sjelfständighetsförklaring. Ordföranden i detta utskott var statsmannen Thomas Jefferson, en rättslärd med vetenskaplig bildning och en nästan obetingad tro på samtidens franska "liberal-rationalistiska grundsatser". Ett förslag till sjelfständighetsförklaring blef af honom utarbetadt, och det samma gillades och antogs efter få förändringar af de öfriga medlemmarne i utskottet. Förslaget inlemnades derefter till kongressen och antogs efter en längre rådplägning den minnesvärda 4 juli 1776.

Nämda dag trängdes på Philadelphias gator böljande skaror af engelska, tyska och svenska kolonister, alla otåligt väntande på underrättelse om kongressens beslut i den vigtiga fråga, hvilken i sig innebar landets framtid. Det hade på förhand tillkännagifvits, att, om sjelfständighetsförklaringen antogs, skulle ringning i stadshusets klocka derom meddela folket underrättelse; och den gamle ringkarlen, en frihetsälskande svensk kolonist, hade tidigt på dagen tagit sin plats i tornet samt väntade derstädes timme efter timme, att hans son, som blifvit lemnad inne i sessionssalen, skulle komma med det glada budskapet, att kolonierna voro förklarade för fria och sjelfständiga stater.

Långsamt skred dagen till ända, redan började aftonens skuggor breda sig öfver det gamla svenska Wicaco, öfver Wilhelm Penns stad, utan att den lille frihetshäroldens stämma hördes. Slutligen ljöd dock genom folkmassans sorl hans glada svenska rop: "Far! Ring, ring!" Knapt hade gossens rop nått faderns öra, förr än den gamla klockan, som bar inskriften: "Proclaim liberty throughout all the land, unto all the inhabitants thereof", förkunnade med sin väldiga malmröst, att ett nytt tidehvarf i Amerikas häfder tagit sin början.

Hastigt illuminerades stadens byggnader, lusteldar upptändes på gatorna, det kungliga vapnet nedbröts från regeringsbyggnaderna och kastades i lågorna, allt, som på-

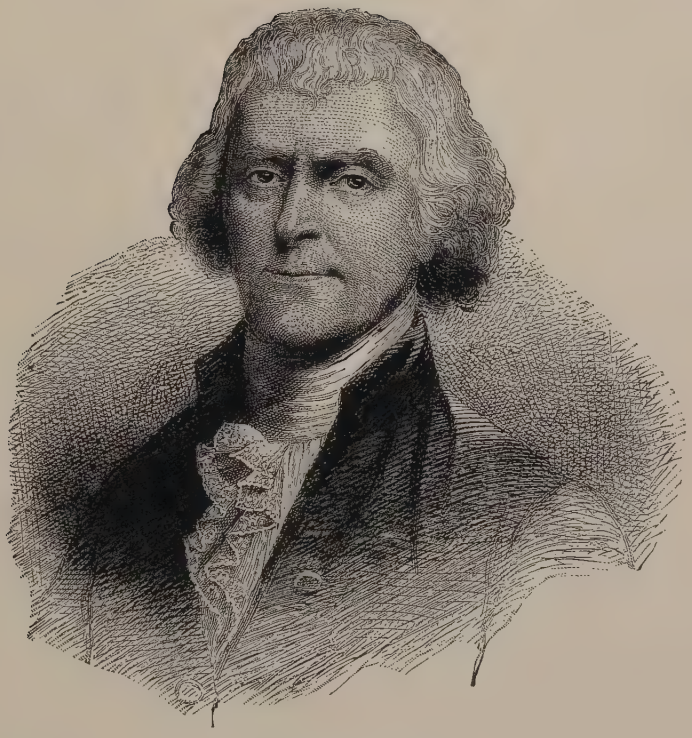

Tomas Jefferson.

minde om det forna afhängighetsförhållandet, utplånades, glädjeskott aflossades och frihetssånger sjöngos. När underrättelsen om kongressens beslut nådde New York och Boston, blef hänförelsen här icke mindre. Å det förra stället samlade sig medborgarne utan dröjsmål och nedbröto Georg III:s staty från dess piedestal i Bawling Green samt göto af "blykolossen" republikanska kulor; i Boston upplästes sjelfständighetsförklaringen i Faneuil Hall under de lifligaste bifallsyttringar från de församlade åhörarne, hvilkas "hänryckning icke kände några gränser." Med icke mindre bifall mottogs sjelfständighetsförklaringen af hären och af befolkningen på landet, ehuru många kolonister likväl funnos, hvilka på det bestämdaste ogillade densamma. Äfven i utlandet — i synnerhet i Frankrike — vann "amerikanernas frihetsbref" genklang hos frisinta medborgare, af hvilka många såsom Kalb, Steuben, Kosciuszko, Rochambeau m. fl. började omfatta Förenta Staternas strid mot England med det lifligaste deltagande, emedan den var, enligt deras åsigt, "en förnuftets och de mänskliga rättigheternas kamp mot föråldrade, sjelfviska anspråk."

De grundsatser, hvilka i sjelfständighetsförklaringen uttalas, stodo och stå än i dag i rak strid med monarkismens. Enligt sjelfständighetsförklaringen är de "styrdes bifall," icke "Guds nåde", i ordets monarkiska mening, grunden till hvarje regerings makt; folket eger rätt och pligt att öfverändakasta en styrelse, hvilken underlåter att skydda medborgarenas rättigheter, och är sålunda icke pligtigt att visa en tyrannisk öfverhet passiv lydnad; och slutligen, emedan "alla människor äro skapade lika och begåfvade med vissa oförytterliga rättigheter såsom lif, frihet och sträfvande efter lycka", äro alla börds anspråk och alla på grund af härkomst grundade rangskilnader af noll och intet värde.

De England lojale kolonisterna — de s. k. tories — ogillade på det bestämdaste dessa grundsatser, hvilka af "frihetsvännerna" upphöjdes till skyarne. Man försökte t. o. m. att med bibelns ord vederlägga och försvara sjelfständighetsför-

klaringen. Under det att den ena parten med kraft betonade, att "ingen öfverhet är utan af Gud", samt anförde apostelns ord: "Derför måsten I ock skatt gifva, ty de äro Guds tjenare, som sådant skola sköta" (Rom. 13: 6), så upprepade den andra parten det gammaltestamentliga språket: "Då Israel såg, att konungen icke ville höra dem, gaf folket konungen ett svar och sade: hvad del hafva vi i David eller arf i Isai son" (1 Kon. 12: 6). Tyranni är ingen regering, evangelium lofvar frihet, ärorik frihet (glorious liberty)." "Men evangelium", invände motparten, "tillåter icke ens uppror mot en öfverhet, som behandlar folket som trälar, ty aposteln säger: "Trälarne, som under ok äro, skola hålla sina herrar all ära värda, på det att Guds namn och lärdom icke skall försmädd varda" (1 Tim. 6: 1), de skola med all fruktan vara underdåniga "icke allenast dem godom och saktmodigom, utan ock dem genvördigom" (1 Pet. 2: 18). "Det gäller våra negerslafvar", invände den andra parten, "det gäller dem, som icke äro våra jämlikar, dem, som icke ega några rättigheter, endast skyldigheter." "Men säger då icke sjelfständighetsförklaringen," inföll den förra parten, "att alla människor skapades lika, med vissa oförytterliga rättigheter och följaktligen äfven med pligter, till hvilka hör just den, om hvilken aposteln talar?"

Så fortsattes den religiös-politiska tvisten, till dess att den på många ställen ledde till handgripligheter, till strid granne mot granne, till hemska dåd, som vårt lands historieskrifvare helst med tystnad förbigå. Den svagare parten, de rojalistiske kolonisterna, dukade härvid under, dödades eller landsförvisades. "Ofta var antalet lifdömda så stort, att det i bokstaflig mening fattades rep att hänga dem i." De, hvilka af det oförsonliga partihatet landsförvistes, förbjödos vid lifsstraff att återvända.

Sedan all kritik och allt motstånd på dylikt sätt nedtystats och tillintetgjorts, vågade ingen göra en anmärkning mot den heliga "frihetsurkunden." Det låter dock icke för-

neka sig, att densamma, liksom allt annat mänskligt verk, eger sina brister. Att ställa sjelfständighetsförklaringen i snart sagdt jämbredd med bibelns böcker är hädelse. Den är icke ens bokstafligen sann. George III:s karakter brännmärktes visst icke af "hvarje handling, som kännetecknar en tyrann." Han var visserligen en tidtals sinnesrubbad och till följd deraf oduglig regent, men någon "tyrann" var han icke; han var tvärtom bättre än de flesta af hans företrädare. Regeringen leddes helt och hållet af hans ministrar, hvilka under de oupphörliga partistriderna sällan sutto länge vid styret. Att sjelfständighetsförklaringen vältrar all skuld på konungen personligen, har man i en senare tid försökt ursäkta dermed, att amerikanerna antagligen på så sätt velat ådagalägga, att England, enligt deras uppfattning, icke egde eller förut egt någon som helst myndighet i kolonierna, och att den för båda landen gemensamma regenten var den ende, hvilken kunde hållas ansvarig för koloniernas förtryck. Detta antagande motsäges dock af sjelfständighetsförklaringen, som uttalar öppet ogillande af det engelska parlamentets och det engelska folkets handlingssätt samt påstår, att de voro den egentliga orsaken till skilsmessan.

Sjelfständighetsförklaringens påstående, att "alla människor äro skapade lika", är, fattadt i inskränkt betydelse, lika litet sant som det förra. Den ena människan födes utrustad med stora själsgåfvor, den andra födes en idiot, den ena födes skön, den andra födes ful, så att man kan med större skäl påstå: alla människor äro skapade olika. Tvifvelsutan fattade "landets fäder" denna sats i vidsträckt betydelse och ville, såsom John Adams vid ett tillfälle yttrade, med densamma uttrycka, "att hvarje skapad varelse har egna rättigheter, så obestridliga, så moraliska, så heliga, som trots någon annan." Men huru öfverensstämma i sådan händelse orden med handlingarna? Under det att "landets fäder" proklamerade alla människors jämlikhet och rätt till lif, frihet m. m. så gillade de dock med tystnad slafveriets förbannelse, att

tusenden af deras "jämlikar" suckade i bojor, i saknad af den frihet, som var deras "oförytterliga rättighet." Sjelfständighetsförklaringen hade sannolikt aldrig antagits, om icke en af hennes satser, i hvilken negerslafveriet ogillades, hade blifvit utstruken; och flere af de män, hvilka undertecknade den vigtiga handlingen och hvilka i bombastiska 4:de juli-tal i vår tid skildras såsom de mänskliga rättigheternas ädlaste förkämpar, voro hela sitt lif igenom slafegare, voro bland dem, hvilka i Förenta Staternas konstitution inskrefvo de all mänsklig rättskänsla upprörande stadgandena, att införseln af slafvar, icke skulle hämmas före år 1808, att skatten å hvarje införd slaf icke skulle öfverstiga 10 dollars och att medborgarne i de fria staterna skulle vara pligtiga att gripa de slafvar, som hos dem sökte skydd, och till slafegarne utlemna desamma (Se Förenta Staternas konstitution 1 art. 9 § 1 mom; IV art. 2 § 3 mom), lagstadganden, hvilka upprätthöllo slafveriet och från hvilka stöd hemtades för lagen rörande rymda slafvar (1850), Dred Scott-utslaget (1857) och — sydstatssecessionen (1861).

Att uppräkna och framhålla alla sjelfständighetsförklaringens förtjenster är här icke af nöden. De torgföras hvarje år, de utropas å gator och gränder, de hafva derjämte af en bland dagens anglo-amerikanska festtalare förklarats vara så stora, att de icke kunna under ett helt människolif mätas, mycket mindre under några få minuter.

Utan amerikanska segrar hade sjelfständighetsförklaringen likväl varit af jämförelsevis ringa värde. Det var endast genom vapen sjelfständigheten kunde vinnas och upprätthållas. Polens tappra och olyckliga folk antog 1791 en med rätta berömd konstitution, men polackerna blefvo efter hjältemodigt försvar kufvade af ryssarne, och den väl utarbetade konstitutionen är i dag af intet värde, utom såsom ett historiskt dokument. Det hade gått på samma sätt med Förenta Staternas sjelfständighetsförklaring, derest England, som hade att kämpa mot fiender icke blott i Amerika, utan äfven

En svensk-amerikansk vägvisare i Washingtons armé.

mot mäktiga sådana i Europa, Asien och Afrika, hade afgått såsom segrare ur kampen här i landet.

Att så icke skedde, dertill bidrogo våra i dessa trakter, i Pennsylvanien, i New Jersey och Delaware, bosatte landsmän i förhållande till sitt antal fullt ut lika mycket som de engelska kolonisterna. Mer än en gång vattnades det amerikanska frihetsträdet med svensk-amerikaners blod; mer än en gång var segern en frukt af våra landsmäns orubbliga pligttrohet, djärfva mod och oöfverträffliga tapperhet. I vinterköld och vinterstorm, öfver vida slätter och genom tjocka skogar, uppfylda af faror och försåt, ledde dödsföraktande svensk-amerikaner såsom vägvisare och vägrödjare Washingtons här till seger, under det att deras makar och barn, församlade i den gamla svenska kyrkan Gloria Dei, hvilken än i dag höjer sin spira mot skyn, nedkallade öfver dem Guds beskydd och öfver de amerikanska vapnen ärorik seger. Vår nationalitets jämlikhetsrätt med anglo-amerikanerna vans icke vid landets domstolar och i landets rådhus, den vans å slagfälten vid Trenton, Princeton, Brandywine och Yorktown.

Ingen belöning i guld och ära blef de svensk amerikanske hjältarnes lott, ingen prunkande marmorvård restes öfver deras stoft. Men frihetsträdet, som i dag sekelgammalt susar öfver deras namnlösa grafvar, vittnar, att de icke kämpade, blödde och dogo förgäfves. Och så länge fosterlandsälskande, af nationalkänsla besjälade landsmän trampa Amerikas jord, skall deras minne icke dö, deras lager icke vissna.

Slaflagar i Förenta Staterna.

De engelska kolonisterna i Amerika besmittade sig tidigt med negerslafveriet. Icke blott plantage-egarne i de södra kolonierna, utan äfven puritanerna i New England och qväkarne i Pennsylvanien köpte och sålde slafvar utan ringaste samvetsbetänklighet. Sjelfva "den amerikanska frihetens vagga", Massachusetts, fortfor att vara en slafstat ända till 1780.

Vid frihetskrigets utbrott var antalet negerslafvar i de tretton kolonierna omkring 300,000, de flesta köpta eller stulna å den afrikanska kusten. Derjämte fans det i de norra kolonierna ett icke obetydligt antal "hvita tjenare", de flesta tyskar, hvilka blifvit i det gamla fosterlandet lofvade fri resa till Amerika, men vid ankomsten hit sålts för en tid af vissa år, under hvilka de skulle aftjena kostnaderna för färden öfver hafvet.

Slaf-lagar, antagna före och efter sjelfständighetsförklaringen, kasta ett klart ljus öfver de i sydstaterna boende anglo-amerikanernas uppfattning af "personlig frihet och mänskliga rättigheter", en uppfattning, som slutligen medförde för hela landet olycksbringande följder.

I Virginien stadgades redan 1692, att koloniens sheriff skulle, då slafvar rymt, uppbåda tillräcklig styrka för att gripa dem. Satte de sig till motvärn kunde de lagligen dödas, i hvilken händelse deras egare skulle af allmänna medel ersättas med 4000 pounds tobak för hvar och en af dem.

Om en hvit man eller qvinna gifte sig med en neger, mulatt eller indian, skulle han eller hon landsförvisas (efter 1705 straffas med 6 månaders fängelse och 10 punds böter). Om en hvit qvinna fick barn med en slaf eller frigifven neger skulle hon böta 15 pounds sterling och säljas i slafveri för en tid af 5 år, och barnet skulle vara slaf till dess det uppnått 30 års ålder. Alla barn, hvilkas mödrar voro slafvinnor, skulle under hela sitt lif vara slafvar, en lösegendom, som gick i arf och kunde tagas i mät för skuld.

En slafegare kunde frigifva sin slaf, derest han inom 6 månader betalade den frigifnes resa från kolonien. Denna frigifningsrätt inskränktes emellertid 1724, då det stadgades, att ingen slaf fick frigifvas utom för någon förtjenstfull handlings skull, och skulle guvernören och rådet, efter sakens pröfning, utfärda fribrefvet. En slaf, som frigafs utan guvernörens bifall, kunde af kyrkoföreståndarne i den församling, inom hvilken han vistats en månad, säljas å offentlig auktion. Ingen frigifven slaf fick deltaga i något val. Ingen, som icke frigifvits, egde rätt att ega hästar, hornboskap och svin.

Häradsdomstolarne egde rätt att lemlästa slafvar, hvilka försökte rymma. Först 1769 stadgades, att ingen slaf fick kastreras, utom för försök att våldtaga en hvit qvinna. Om en slafpatron dödade en af sina slafvar, så skulle detta icke anses som mord, derest icke ett "lagligt och trovärdigt" vittne på ed intygade, att slafven utan skäl dödats. Hvad vid tillfället närvarande slafvar hade att i saken meddela, gälde icke inför lagen. Ansågs brottet vara endast dråp, gick den brottslige fri.

Södra Carolinas slaf-lagar från 1712 och efterföljande år stadga bland annat, att alla negrer, mulatter, mestizer och indianer, hvilka sålts eller kommo att säljas skulle tillika med alla sina barn vara slafvar under hela sitt lif, de för någon särskild förtjensts skull frigifne härifrån undantagna. Ett barn skulle alltid följa sin moders stånd, det kunde af sin egen fader

säljas såsom annan egendom, derest fadern var slafvinnans egare.

Hvar och en, som fann en passlös slaf utom gränserna för hans herres egendom, skulle, om möjligt, gripa honom och gifva honom en "måttlig aga" vid ett vite af 20 shillings. Hvar och en, som lockade en slaf till rymning medelst löften om frihet i ett annat land, skulle, derest han i sitt försök lyckades eller greps på bar gerning, lida döden. Samma straff drabbade äfven slafvar, hvilka försökte rymma från "provinsen". Om en slaf aflägsnade sig från sin herres egendom och stannade borta i 20 dagar, skulle han vid återkomsten blifva "hårdt piskad". Underlät hans egare att straffa honom, så egde hvilken fredsdomare som helst rättighet att genom en konstapel verkställa afstraffningen, och slafvens egare hade att betala kostnaden. Andra gången slafven gjorde sig skyldig till samma brott, skulle bokstafven *R*, betecknande "Runaway" (rymmare) inbrännas å hans högra kind. Underlät egaren detta, skulle han böta 10 pund sterling och slafvens brännmärkning skulle derefter genom fredsdomarens försorg verkställas på egarens bekostnad. Om en slaf rymde för tredje gången och stannade borta i 30 dagar, skulle han "piskas och derefter förlora sitt ena öra." Försummade hans egare att afstraffa honom, kunde hvilken fredsdomare som helst förordna en konstapel att verkställa straffet; egaren hade att betala kostnaden och derjämte 20 pund sterling i böter. Rymde en slaf för fjärde gången, skulle han kastreras. Om han dog till följd af det grymma straffet, gäldades egarens förlust af allmänna medel. Var rymmaren en slafvinna, skulle hon "hårdt piskas", förlora sitt venstra öra och brännmärkas å venstra kinden med bokstafven *R*. Underlät egaren detta, förlorade han till den, som inom 6 månader angaf honom, all eganderätt till qvinnan. Hvarje neger, mulatt, mestize och indian skulle anses som slaf, till dess motsatsen bevisats.

Hvilken medborgare som helst var pligtig att deltaga i jagt efter rymda slafvar, att gripa dem döda eller lefvande; i hvilketdera fallet som helst lemnades en belöning af 2 till 4

pund för hvarje slaf. Om någon medborgare sårades eller lemlästades under sådan jagt, skulle han af allmänna medel utbekomma skadeersättning; men om en slaf under flykten sårades eller dödades, "skulle ingen derför lida något straff."

Ingen slafegare egde rätt att bevilja sina slafvar "fritid" eller rätt att tillåta dem för egen räkning odla majs, ärter och ris eller att ega fartyg eller båtar, hästar, hornboskap och svin. Ingen fick lära sina slafvar något yrke eller konsten att skrifva, ej heller fick någon kläda dem i bättre kläder än hvad lagen föreskref. Kom en slaf klädd i bättre kläder, egde hvilken rättstjenare som helst rätt att fråntaga honom desamma och behålla dem.

Endast dessa få lagbestämmelser visa, att slafvens lott hos anglo-amerikanerna i Amerika var mycket hårdare än trälens lott hos våra hedniska förfäder i Norden. "Det var svårt, om icke omöjligt, att vara en god husbonde, det var en hopplös lott att vara slaf." "Slafverisystemet" medförde ringaktning för det fria arbetet. Den fattiga fria befolkningen nedsjönk småningom i djupt elände. Den, som egde plantager och hundratals slafvar, han var framstående i samhället, äfven om han var en moraliskt förderfvad varelse, men den frie arbetaren, som förrättade kroppsligt arbete med sina egna händer och närde sig i sitt anletes svett, han var ringaktad, för att ej säga föraktad, äfven om han var i sitt lefverne ett dygdemönster och såsom medborgare den laglydigaste och pligttrognaste. All makt kom slutligen i händerna på en sydstats-oligarki, hvars medlemmar egde rösträtt äfven för sina slafvar (Se För. Stat:s konstitution I art. 2 § 3 mom.), då deremot ingen medborgare i de fria staterna egde rätt att vid ett val afgifva mer än en röst.

Förenta Staternas slaf-lagar vittna otvetydigt, att sjelfständighetsförklaringens vackra ord om att "alla människor skapade lika" och begåfvade med "oförytterliga" mänskliga rättigheter" voro för tusenden af landets anglo-amerikanske medborgare endast tomma fraser, utom för så vidt som de rörde dem sjelfva.

Texas och Californiens eröfring.

År 1821 fick en amerikan Stefan F. Austin i Connecticut af den spanska regeringen sig beviljad en större landsträcka i Texas mot vilkor, att han skulle å densamma grunda en koloni, bestående af 300 katolska familjer. Då Mexiko efter en tid blef en sjelfständig stat, hade Austin ännu icke uppfylt det föreskrifna vilkoret. Bevillningen blef dock af den mexikanska regeringen bekräftad, och Austins son lyckades grunda den omnämda kolonien af 300 amerikanska familjer samt "bereda väg för nya invandrareskaror."

Med dessa amerikanske invandrare följde negerslafveriet. Slafpatroner i Södern flyttade med sina slafhopar till den amerikanska kolonien i Texas. Dit begåfvo sig ruinerade gäldenärer samt äfventyrare af alla slag, men derjämte också många aktningsvärda personer, hvilka egnade sig åt åkerbruk, boskapsskötsel och andra lofliga näringar. Inom tio år hade antalet amerikaner i Texas ökats till 10,000, hvilka, enligt de infödda amerikanernas i vår tid så flitigt proklamerade grundsatser, voro pligtiga att lyda det adopterade fosterlandets lagar och så snart som möjligt uppgå i den infödda mexikanska nationaliteten.

Gjorde de detta? Historien lemnar på denna fråga icke något tvetydigt svar. Den republikanska regeringen i Mexiko utfärdade efter några års förlopp en lag, genom hvilken slafveriet i helá landet upphäfdes. "Hvarje slaf inom Mexikos gränser var en fri man". Denna lag behagade ingalunda de amerikanske invandrarne. För att hjälpa dem ur deras

svåra belägenhet och på samma gång vinna för slafveriet ett utvidgadt område, försökte demokratpartiet i Förenta Staterna att genom köp förvärfva sig eganderätt till Texas. President Jackson bjöd först en million, derefter fem millioner dollars för Texas, men den mexikanska regeringen förklarade, att landet var icke till salu.

Då uppmuntrade den amerikanska regeringen hemligt och uppenbart invandring till Texas, och, så snart de amerikanske kolonisterna derstädes trodde sig vara genom erhållen förstärkning från det gamla fosterlandet starka nog att göra uppror mot det adopterade fosterlandet Mexiko, så utfärdade de en sjelfständighetsförklaring, undertecknad af 57 "patrioter", af hvilka 50 voro från slafstaterna här i landet och endast tre voro infödde mexikaner. Nu strömmade skaror af frivillige från Förenta Staterna till Texas för att deltaga i "frihetsstriden", och nationalregeringen här i landet lade intet hinder i vägen härför, hvilket den dock varit pligtig att göra, alldenstund Mexiko var en vänskaplig makt.

De amerikanska kolonisterna i Texas stannade icke vid tomma hotelser mot det adopterade fosterlandets styrelse, de lyckades år 1835 fördrifva mexikanerna ur Texas. Påföljande år kom likväl Santa Anna med en mexikansk här af 8,000 man, intog San Antonio och stormade det tappert försvarade citadellet Alamo, hvars garnison nedhöggs till sista man. Han blef dock en tid derefter besegrad och tillfångatagen i slaget vid San Jacinto samt nödgades erkänna Texas' sjelfständighet. Den mexikanska kongressen vägrade likväl att ratifiera nämda erkännande, men var för tillfället urståndsatt att underkufva den upproriska landsändan, hvars sjelfständighet erkändes af Förenta Staterna, England och Frankrike.

Tidningar och flygskrifter här i landet prisade i högljudda ordalag de tappre texanerna och deras uppoffringar för "upprätthållande af språk, nationalitet och från det gamla fosterlandet medförda institutioner", med andra ord, allt hvad

som de infödde amerikanerna nu fordra att invandrarne till Förenta Staterna skola så att säga i en handvändning bortlägga. Sjelfva Förenta Staternas nationalregering tryckte slutligen sin gillande stämpel på de amerikanska kolonisternas trotsande af det adopterade fosterlandets (Mexikos) lagar och deras uppror mot nämda lands nationalregering samt fortsatte det verk, som de "amerikanske patrioterna" påbörjat.

Sedan Texas under Sam. Houston tillkämpat sig sjelfständighet och dess styrelse hunnit ordnas, inlemnade den nya republiken till kongressen i Washington två gånger ansökan om att blifva såsom stat upptagen i unionen. Den sista ansökan inlemnades i April 1844. Statsmannen Calhoun sade rent ut, att ansökans beviljande skulle lända till "att upprätthålla slafveriintresset, utvidga dess inflytande och tillförsäkra detsamma framtida bestånd". Slafpatronerna i Södern gynnade förslaget, emedan de fruktade, att den hastiga utvecklingen af de slaffria staterna i Nordvestern skulle blifva för deras politiska makt skadlig. Texas, omkring 5 gånger så stort som Staten New York, skulle blifva en motvigt mot de nya slaffria staterna och territorierna.

Från de senare inlemnades deremot till kongressen en mängd protester mot Texas upptagande i unionen, och f. d. president Adams, som då var kongressman, talade i kongressen en timme hvarje dag under 12 dagar, förfäktande protesternas innehåll. Då slafherrarne icke kunde genom prat, skratt och buller nedtysta honom eller genom bevis vederlägga honom, genomdrefvo de ett beslut, att inga protester i slafverifrågan finge komma under kongressens behandling, och detta beslut egde laga kraft i 10 års tid.

Demokratpartiet gynnade Texas upptagande såsom stat i unionen, och sedan nämda parti segrat vid presidentvalet, lyckades det partiets ledare, att genom ett fint knep i kongressen genomdrifva beslutet om Texas upptagande i unionen, hvilket hade bl. a. till följd det orättfärdiga kriget mot

Mexiko, ett krig, som, trots de af Förenta Staterna vunna segrarne, alls icke var ärorikt, utan tvärtom. Detta omdöme torde förefalla en och annan landsman vara allt för hårdt, men det är dock icke hårdare än det, som två af Förenta Staternas mest framstående män under sin lifstid uttalade. Och desse två män voro — Abraham Lincoln och U. S. Grant.

Långt innan kriget mot Mexiko utbröt, planlades detsamma af Polks kabinett, i ingen annan afsigt än att genom våld rycka från en svag granne ännu mer af hans rättmätiga egendom. Då mexikanerna icke utan skäl påstodo, att Texas aldrig sträckt sig längre söder ut än till Neucesfloden och att inbyggarne mellan nämda flod och Rio Grandefloden aldrig gjort uppror mot Mexiko, påstodo anglo-amerikanerna i Texas deremot, att den södra gränsen var Rio Grande, och häri instämde Förenta Staterna, "under hopp om, att dermed kunna reta sin granne till fredsbrott." När mexikanska regeringen naturligtvis icke ville godvilligt ingå på en sådan sönderstyckning af fosterjorden, utan rustade sig till försvar, utbasunades detta såsom fredsbrott, och folket — i synnerhet i sydstaterna — grep till vapen.

Men innan kriget förklarades, hade Förenta Staternas regering begagnat många intriger och svek för att skada den "vänskapligt sinnade makt," hvars rika besittning regeringen beslutat att med rätt eller orätt tillegna sig. Man kan icke utan harm och blygsel läsa den "ärorika eröfringshistorien." Inga af de "förmildrande omständigheter", hvilka anförts till de handlande personernas försvar, skall någonsin kunna ändra den opartiske häfdatecknarens dom eller för rättänkande medborgare ursäkta den brist på moralisk rättskänsla, som så ofta i denna historia, träder bjärt i dagen.

Förenta Staterna hade under tiden före krigets utbrott en konsul T. O. Larkin i Monterey. Dennes pligt var att såsom Förenta Staternas representant i nämda stad medverka till fredens upprätthållande och befästande af vänskapen mellan de båda makterna. Men "the shrewd Yankee trader"

handlade i stället såsom en spion i ett fiendtligt land. Han sände till regeringen i Washington skrifvelser, i hvilka han framhöll på hvad sätt Californien kunde, enligt hans tanke, ryckas från Mexiko och befolkningen förmås att svika sitt fosterland. Långt ifrån att tillrättavisa den värde konsuln för hans mot all "internationel rätt" stridande stämplingar och intriger, gaf Förenta Staternas regering Stillahafs-eskaderns befälhafvare, kommodor Sloat, order att bemäktiga sig Monterey och San Francisco, strax Mexico visade tecken till att det ämnade försvara sig. Regeringen sände också i oktober 1845 en viss Gillespie till den omnämde Larkin för att med honom samverka i hans uppviglingsförsök. Äfven i den händelse intet krig utbröt, skulle dessa värde herrar fortsätta sitt arbete och förmå Californiens inbyggare att höja upprorsfanan mot Mexiko, i hvilket fall de skulle försäkras hjälp och understöd från Förenta Staterna.

Då den omnämde Gillespie kom till Californien i april 1846 öfverlemnade han till Larkin sina "instruktioner" och begaf sig derefter till Fremonts läger. Kapten J. K. Fremont, som blifvit af regeringen utsänd för att uppmäta och kartlägga de okända trakterna mellan Klippbergen och Stilla hafvet, hade af den mexikanske militärkommendanten Castro begärt tillåtelse att vistas i Californien under vintermånaderna. Han erhöll löfte härtill, men det dröjde icke länge, innan stridigheter uppstodo mellan mexikanerna och amerikanerna, hvilka stridigheter voro, för att begagna en anglo-amerikans yttrande: "in large measure provoked by members of Fremont's party". Då befalde Castro amerikanerna lemna landet, hvilken befallning väckte hos de senare den största förbittring. Fremont vägrade att lyda, och uppförde i mars, 30 mil öster om Monterey, ett fäste samt hissade stjärnbanéret öfver detsamma, under förklaring, att ingen mänsklig makt skulle förmå drifva honom ur landet in på Förenta Staternas område.

Vid vårens inbrott uppbröt Fremont emellertid från sitt fäste. Gillespie upphann honom i den s. k. Klamath trakten

och meddelade honom, att regeringen i Washington önskade förmå Californiens inbyggare att frivilligt svärja Förenta Staterna tro- och huldhetsed. Till dessa förslag ville Fremont, som var förbittrad på Castro, icke lyssna. Han förmådde i det stället Gillespie att ansluta sig till en plan, om hvilken regeringen i Washington icke egde någon kännedom och följaktligen icke heller gillat. Fremont och Gillespie samt deras följeslagar tågade söderut till Sacramento-dalen, der många anglo amerikanska nybyggare voro bosatte. Dessa invandrare eggades nu att göra uppror mot det adopterade fosterlandets styrelse och det innan underrättelse om fredsbrott mellan Förenta Staterna och Mexiko nått dessa nejder. "Ingen amerikan var pligtig att såsom medborgare i ett mexikanskt land lyda mexikanska lagar och befallningar." Den mexikanska flaggan refs i stycken och i hennes ställe hissades den 14 juni af nybyggarne en björnfana, så kallad emedan en björn var å densamma afbildad. På Fremonts inrådan förklarade anglo-amerikanerna i Californien, att nämda provins var en sjelfständig republik, hvarefter Fremont ställde sig i spetsen för styrelsen och rustade sig att med vapenmakt betvinga der boende mexikaner, landets "infödde medborgare".

Att anglo-amerikaner, hvilka predika laglydnad och "amerikaniseringens" evangelium för de "okunnige europeiske invandrarne", vilja ogerna tala om dylika "amerikanska bragder", förvånar ingen, men att eljes rättänkande anglo-amerikaner försöka att ursäkta och försvara dem är förvånansvärdt.

Flera af detta lands historieskrifvare framdraga som ursäkt för anglo-amerikanernas i Californien uppresning, att desse fruktade, att om För. Staterna icke annekterade Californien, skulle England göra det. Den usla moral, på hvilken en sådan ursäkt hvilar, dömer sig sjelf. Äfven om England haft en dylik afsigt som den nämda, hvilket icke lär hafva varit händelsen, skulle densamma icke gifvit anglo-

amerikanerna den ringaste rätt till uppror mot det adopterade fosterlandets regering, utan det hade varit deras pligt att understödja densamma vid landets försvar. En annan ursäkt är, att amerikanernas uppror skedde i deras språks och nationalitets intresse. Men hvad skulle våra dagars anglo-amerikaner säga, om samma intressen bevekte här i landet bosatte tyskar, irländare eller andra "utländingar" att gripa till vapen mot vårt lands nationalregering? Då komme dylika ursäkter troligen icke att väga tungt i vågskålen.

Kommodor Sloat, befälhafvaren för Förenta Staternas eskader i Stilla hafvet, hade af nationalregeringen i Washington erhållit befallning att vapentaga Californien, strax han förnam, att krig utbrutit mellan Förenta Staterna och Mexiko. Underrättelse härom erhöll Sloat redan den 17 maj, under det hans eskader låg vid Mazathlan. Sloat företog dock ingenting, emedan han, för att anföra hans egna ord till minister Bancroft, "efter noggrant öfvervägande kommit till den slutsatsen, att han icke var berättigad att taga Californien i besittning eller vidtaga några fiendtligheter mot Mexiko." Först den 7 juni, sedan han erhållit underrättelse om amerikanernas segrar i Mexiko, afseglade han till Monterey, dit han ankom den 2 juli. Uppgiften, att han dervid kappseglade med en engelsk fregatt, hvars befälhafvare ämnade taga Californien i besittning, är falsk.

Vid ankomsten till Californien fann Sloat de infödde medborgarena i hög grad uppbragta öfver Fremonts "upprorsmakare". Att på "fredlig väg" eröfra landet var omöjligt. Sloat, som ogerna ville påtaga sig ansvar "för anfall i ett orättvist krig", dröjde i 5 dagar, innan han besatte Monterey. Ändtligen den 7 juli 1846 tog han i Förenta Staternas namn Californien i besittning. Sedan han uppfordrat den Mexikanske kommendanten i Monterey att kapitulera och på denna uppfordran erhållit ett undvikande svar, landsatte han 250 marinsoldater, hvilka tågade till det gamla tullhuset,

hvarest upplästes en proklamation på engelska, som förstods af endast få bland stadens medborgare, hvarefter den mexikanska flaggan nedtogs och stjärnbaneret hissades under kanonsalut. Dagarne derefter upprepades samma scen i Yerba Buena och vid nuvarande San Francisco. När Fremont sedermera kom med sin "björn-flaggs-bataljon", vägrade Sloat att inmönstra densamma i "den amerikanska hären". Häraf uppstod osämja mellan de båda anförarne. Sloat, som var "sjuk och missnöjd med hela kriget", erhöll snart afsked och efterträddes af kommodor Stockton.

Denne inmönstrade Fremonts "björn-flaggs-gossar" och beslutade att med våld underkufva "de fördömde California-borna". Dessa uppställde emellertid en icke obetydlig styrka vid Los Angeles; Stockton marscherade dit, fann lugn råda i staden, tog densamma i besittning och förklarade kriget ändadt. Men strax vid återkomsten till Monterey fann han, att folket i hela södra delen af landet gripit till vapen. Att kufva detta s. k. uppror kräfde en tid af 6 månader. General Kearney, som från New Mexiko inryckte i landet, lyckades efter flera skarpa strider (vid San Pasqual, San Dilego, San Gabriel och Mesa) besegra de för fosterland och fädernehem kämpande California-borna, hvilka efter mycken blodsutgjutelse nödgades till fördraget i Cahuenga den 13 januari 1847. De följande fem månaderna upptogos af strider först mellan Stockton och Kearney, sedan mellan Kearney och Fremont. De tre "hjältarne" afreste dock snart till de östra staterna, hvarefter öfverste R. B. Mason blef territoriets guvernör. Genom freden i Guadaloupe 1848 erhöll Förenta Staterna icke blott Californien utan också Arizona, New Mexico och Texas till Rio Grande.

Kort derefter blefvo dessa "territorier" ett tvisteämne mellan nordstaterna och sydstaterna. Frågan, huruvida de "vapentagna provinserna" skulle i unionen upptagas såsom fria eller såsom slafstater, blef dagens brännande fråga. Det

var först 1850 Californien blef upptaget i unionen såsom fri stat.

J. C. Fremont, hvars fader var till börden fransman, begaf sig i spetsen för en ny expedition till Californien 1848, bosatte sig derstädes och valdes 1849 till Förenta Staternas senator. Vid nytt senatorsval 1851 blef han emellertid besegrad, hvarefter han på egen bekostnad utrustade en ny expedition till Stillahafskusten 1853 samt flyttade om våren 1855 till New York.

Vid det första republikanska nationalkonventet i Philadelphia blef Fremont den 17 juni 1856 nominerad till presidentkandidat samt erhöll vid påföljande val 1,341,262 medborgareröster och 114 elektoralröster. Hans motkandidat, Buchanan, erhöll 1,830,000 medborgareröster och 174 elektoralröster samt dermed äfven segern.

År 1858 återflyttade Fremont till Californien, men begaf sig efter två år till Europa, hvarest han vistades till inbördes krigets utbrott. Han blef då generalmajor och högste befälhafvare i Missouri-depart. afskedades, men erhöll åter befäl, samt deltog med utmärkelse i slaget vid Cross Keys den 8 juni 1861.

Efter kriget var han intresserad i järnvägsanläggningar och spekulationer samt blef af fransk domstol dömd till fängelsestraff för bedrägliga transaktioner å Paris börs, hvilken dom icke kunde verkställas, emedan Fremont vistades i Förenta Staterna. Huruvida han var skyldig eller ej, derom äro tankarne delade. Hans vänner här i Amerika påstå bestämdt, att han var oskyldig. Han afled i New York den 13 juli 1890 i en ålder af 77½ år.

NÅGRA MÄRKVÄRDIGA BYGGNADER.

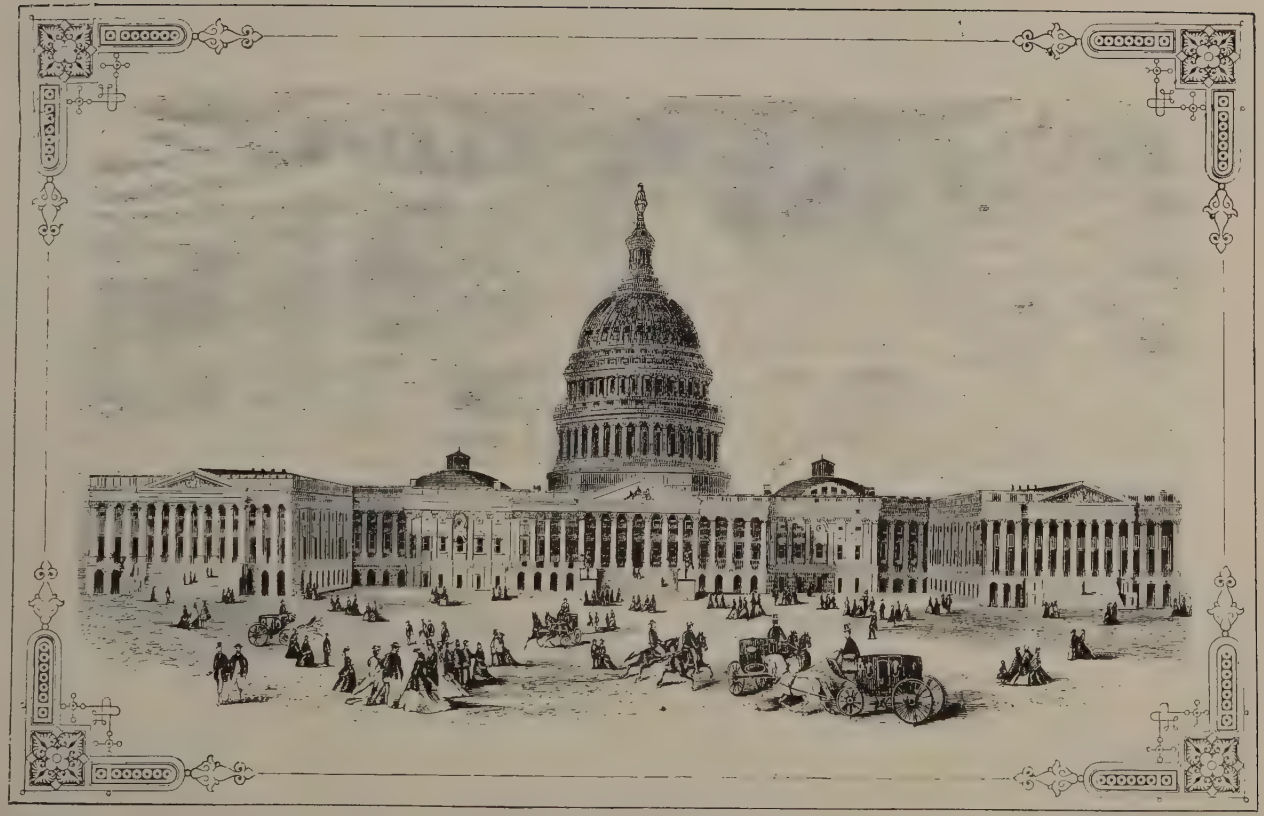

(283½) *Förenta Staternas kapitolium.*

Förenta Staternas kapitolium.

Den stora amerikanska republikens parlamentsbyggnad ligger å en höjd i Washington 88 fot öfver Potomacfloden. Byggnaden är 751 fot lång och 325 fot bred, der dess bredd är störst, samt upptager en yta af 153,112 qvadratfot. Öfver midtelpartiet hvälfver sig en af konstkännare skarpt kritiserad dôme, som är 153½ fot i diameter och som krönes 287½ fot ofvan marken af en 19½ fot hög frihetsgudinna, modellerad af Crawford. Hela byggnaden kostar 15 à 16 millioner dollars.

Hörnstenen till kapitoliet lades den 18 september 1793. År 1814 förstördes de då uppförda byggnaderna af engelsmännen, hvarefter midtelpartiet ombygdes under åren 1818—1827 och flygelbyggnaderna 1851—1859. "Proportionsläran blef dervid ofta suspenderad." Byggnadsstilen skall vara "korintisk", men många andra stilar äro derjämte i den långa byggnadskomplexen representerade. Det kännetecken, som utmärker byggnadskonstens mästerverk, symmetri mellan olika delar, saknar man på mer än ett ställe i denna under skilda tider och af olika arkitekter uppförda byggnad, hvilken, trots sin "grekiska" stil, visst icke är något Partenon. Den bär spår så väl af forntidens enkelhet som af nutidens lyx och liknar i detta afseende något af våra ursprungligen anspråkslösa amerikanska "residenses", som förmögna arfvingar försökt förvandla till ett praktfullt palats.

Byggnadens hufvudfasad vetter åt öster, den riktning, i hvilken man antog, att den blifvande hufvudstadens förnämsta qvarter skulle komma att byggas, hvilket dock icke in-

träffade. Sedan man passerat förbi Washingtons staty och stigit upp för de breda marmortrapporna, kommer man till en s. k. portik, hvarest två marmorgrupper, "Columbus" och "Amerikas bebyggande," hvilka kostat tillsammans 92,000 dollars, äro uppställda. Till det inre af byggnaden leda 9 fot höga bronsdörrar, hvilka kostat 28,000 dollars. De äro förfärdigade i München af konstnären R. Rogers, som å dem framstält Columbi lif efter W. Irvings historiska roman. En mängd katolska storheter äro å dem afbildade, hvadan de skulle varit mera passande för en katolsk katedral än för Förenta Staternas kapitolium.

Sedan man passerat genom dessa dörrar, kommer man in i ett cirkelrundt rum, den s. k. "rotundan", som är 96 fot i diameter och öfver hvilken den väldiga kupolen hvälfver sig å en höjd af 180 fot från golfvet. Öfver dörrarna i detta rum äro anbragta basreliefer, föreställande anmärkningsvärda händelser i anglo-amerikanernas kolonialhistoria, samt byster af Columbus, Raleigh, Cabot och La Salle. 8 stora taflor, hvilka kostat från 8,000 till 12,000 dollars hvardera, pryda väggarna. Dessa taflor, hvilka i stålstick afbildas å landets pappersmynt, som ej är "guld eller silfvercertificat," föreställa: 1:o "Columbi landstigning i Amerika" (af J. Venderlyn); 2:o" De Soto upptäcker Mississippi" (af W. H. Powell); 3:o "Pocahontas dop" (af J. G. Chapman); 4:o "Puritanerna i Delft, Holland" (af R. W. Wier); 5:o "Sjelfständighetsförklaringens undertecknande" (denna liksom de följande af J. Trumbull), 6:o Burgoynes kapitulation i Saratoga": 7:o "Cornwallis kapitulation" och 8:o "Washington nedlägger sitt befäl." I förbigående må anmärkas, att man bland 5:te taflans 47 figurer fåfängt söker efter John Mortons bild. Öfver taflorna löper en 9 fot hög freskofris, å hvilken framställas spaniorers, engelsmäns och anglo-amerikaners bragder både i Norra och Södra Amerika. Sjelfva kupolen är också freskomålad samt öfverst prydd med ett stort antal allegoriska figurer.

Vester om "rotundan" är kongressens bibliotek, som eger 700,000 band och 300,000 broschyrer. Det är Förenta Staternas största bibliotek samt i ordningen det femte på jorden. Den södra dörren leder genom en korridor till en stor halfcirkelformig sal, representanthusets f. d. sessionssal, som numera blifvit förvandlad till en nationel staty-sal, i hvilken statyer af ett stort antal framstående anglo-amerikaner och af ett par polska generaler blifvit uppställda.

Återvänder man till "rotundan" och passerar genom den norra dörren och ett par försalar kommer man till högsta domstolens med ioniska pelare prydda sessionssal, som är 75 fot lång, 45 fot bred. Fortsätter man från denna sal vandringen norr ut, kommer man till den flygelbyggnad, som innesluter senatens sessionssal. Den är 113¼ fot lång, 80¾ fot bred och 36 fot hög. "Det enda fönster salen eger är taket," för att begagna en irländares uttryck. Senatorerna sitta i en halfcirkel midt emot vice presidenten och sekreterarne. Å alla sidor om salen löpa läktare, hvilka rymma omkring 1,200 personer. Vid östra ändan af senatens försal äro två af Crawford förfärdigade bronsdörrar, hvilka kostat 50,000 dollars. Å dem framställas i basrelief scener från revolutionskriget och Washingtons styrelse. Relik-vandaler hafva svårt skadat dessa konstverk, genom att afbryta bajonetterna på soldaternas gevär, ornamenten, lagerqvistarne, med ett ord allt, som kunnat lösbrytas och medtagas såsom byte.

Sedan man kastat en blick i presidentens praktfulla rum, som skimrar i rödt och guld, kan man stiga upp till "läktarvåningen," antingen å den stora marmortrappan i den östra eller å hennes like i den vestra delen af denna flygel. Vid foten af den förstnämda står en stor marmorstaty af Benjamin Frankling (pris $10,000) midt emot en å väggen anbragt "25,000 dollars tafla" af Powell, föreställande "Perrys seger på Eriesjön 1813." Vid foten af den vestra trappan står

en staty af John Hancock midt emot Walkers stora målning: 'Stormningen af Chalpultepec den 13 sept. 1847."

I sjelfva läktarevåningen finnes ett stort antal rum för olika utskott (kommitteer) samt tafvelgallerier, i hvilka man ser flera "10,000 dollars taflor": Morans "Canon of Yellowstone" och "The Chasm of Colorado", samt "Monitor och Merrimac", porträtter of Webster, Clay, Calhoun, Dix, Sumner, Lincoln m. fl. I det ena galleriets hörn står en väl utförd byst af Garibaldi. I motsvarande hörn skulle en kopia af Engelbrektsstatyen väl försvara sin plats. Frihetshjälten i Södern borde ega i sin närhet frihetshjälten i Norden.

Återvänder man till "rotundan" och passerar genom statysalen, kommer man genom en korridor till den södra flygelbyggnaden, i hvilken representanthuset har sin sessionssal. Den är 139 fot lång, 93 fot bred och 36 fot hög. Läktarne, som löpa rundt omkring salen, rymma 2,500 personer. Salen prydes af Washingtons och Lafayettes porträtt, och öfver dörrarne ser man Bierstadts målningar: "Californiens bebyggande" och "Upptäckten af Hudsonfloden". Vid foten af den till "läktarvåningen" ledande östra trappuppgången står en marmorstaty af Jefferson midt emot Carpenters tafla: "Lincoln undertecknar emancipationsförklaringen". Vid foten af den vestra trappuppgången står en bronsstaty af en chippewakrigare midt emot en "20,000 dollars tafla": "Westward Ho." Denna tafla föreställer en utvandrareskara tågande öfver en hög bergsrygg. Alla utvandrarne hafva anglo-amerikanska eller celtisk- irländska anletsdrag. Det fins bland dem icke en enda skandinav eller tysk. Att en stor procent af utvandrare till och banbrytarne i de vestra staterna äro skandinaver och tyskar, har målaren antagligen icke vetat eller icke velat i sin målning antyda.

Kapitoliet, som är endast lagstiftningens palats, har blifvit prydt af målare- och bildhuggarekonsten, innan historien om Columbi upptäckt af Amerika underkastats kritikens granskning och innan våra landsmän förmått göra sitt in-

flytande i landet gällande i sådan grad, att äfven konsten måst deråt fästa afseende. Den har derför "förevigat" endast anglo-amerikaner, spaniorer, engelsmän, fransmän, italienare irländare, polacker och indianer. Om man undantager taflan "Monitor och Merrimac", så finnes bland konstens verk i Förenta Staternas kapitolium icke ett enda, som påminner om tillvaron af en svensk-amerikansk nationalitet.

Stockholms slott.

Stockholms slott, Tessins snilleverk, föremålet för de störste kännares beundran, kan icke med några få ord beskrifvas.

"Det gifves vidlyftigare herskareborgar än denna och mera rikt prydda," säger en berömd författare, men knappast någon, som faller främlingen så vördnadsbjudande i ögat genom enkel storhet. Från hvilken sida man än må nalkas Stockholm, ser man slottets kolossala fönsterrader och långa balustradkrönta murar utbreda sig framför skyn öfver den stora stadens midt. Intrycket häraf, säga turisterna, liknar det af Peterskyrkan, skådad från slätten kring Rom, eller ännu mera hvad man erfar vid första anblicken från Nilen af de på samma sätt långsåt horisonten utsträckta praktbyggnaderna i det forna Tebe."

Slottet, som är uppfördt af tegel med sandstensbeklädnad, består af ett i det närmaste qvadratiskt midtelparti, som är 391½ fot från öster till vester samt 418 fot från söder till norr. Med detta midtelparti sammanhänga flyglar, af hvilka 3 äro 165 fot långa och 51 fot breda, men den 4:de, till följd af brist på utrymme endast 41 fot lång. Derjämte finnas på vestra sidan två halfrunda fristående flygelbyggnader. Midtelpartiet, fyrkanten, innesluter en ljus och luftig borggård, som är 300½ fot lång och 261½ fot bred. "Ställer man sig vid foten af slottsfyrkantens sydöstra hörn, der man kan låta blicken ila uppåt ifrån grunden till tinnens kant lodrätt der-

Stockholms slott.

öfver, så ser man slottsmuren jämnhög med muren på ett kyrktorn emellan dettas grund och taklist. Att man icke varseblifver slottets tornlika höjd på afstånd härrör från den stora bredden; omkring 60 kyrktorn (så väldigt höga som de svenska tornen vanligen äro) skulle behöfva sammanställas, likt fem tolfter bräder i ett plank, för att bilda fyrkantens utanmur, flyglarnes sammanlagda sträckor oräknade."

Men det är icke blott genom sina väldiga dimensioner och sitt vackra läge som slottet imponerar, utan också genom sin arkitektoniska symmetri. Dekorationer af samma slag som de, med hvilka rika kapitalister här i landet på ett smaklöst sätt ofta öfverlasta sina "palats", finner man icke, men man finner, derest man eger ett odladt skönhetssinne, spår af "snille och smak", hvart man än vänder blicken. Den, som icke tilltalas af det enkla, storslagna, hvars alla delar harmoniera med hvarandra, ser deremot i slottets yttre ingenting skönt och beundransvärdt.

Den norra fasaden är med flyglarne 721½ fot lång, endast 30 fot kortare än kapitoliet i Washington. Till denna fasad uppstiger man på en i zigzag gående ofantlig romersk trappa, vanligen kallad Lejonbacken, efter två kolossala, under Karl XII:s tid gjutna, bronslejon, ideala konstverk i grekisk stil. Sjelfva slottsfasaden prydes af ett utmärkt skulpturarbete: två rycktets gudinnor i brons samt en krönt sköld med tre kronor. Denna fasad innehåller prakt- och festivitetsvåningen med en mängd målningar och ornament, de flesta af franska mästare. Festivitetssalen, kallad "Hvita hafvet", är 118 fot lång och 38½ fot bred, ornerad med plafondmålningar af Hallblad m. fl. Det är en praktsal i ordets fullaste mening.

Den södra fasaden är enkel, utom midten, hvarest på ömse sidor om porthvalfvet resa sig från stenfoten till andra våningens fönsterkarmar sex gigantiska pelare i korintisk stil. Hvar och en af dem uppbär i jättemått tilltagna segertecken, och mellan pelarne äro anbragta höga nischer för kolossala

bildstoder. Fönsterindelningen är också en annan å midten än på sidorna. Allt detta drager blicken till fasadens midt, och man fäster mindre uppmärksamhet vid olikheten mellan flyglarne till höger och venster. Denna fasad innesluter inom sina murar slottskapellet med en af Sergel fulländad altarprydnad samt takmålningar af Taraval, Pasch och Ehrenstrahl. Rikssalen, som också ligger i denna del af slottet, prydes af bildhuggerier af l'Archevesque, Sergel och Qvarnström samt af statyer utförda i marmor af bildhuggare Byström. Den kungliga tronen af silfver är en skänk till drottning Kristina af Magnus Gabriel de la Gardie.

Den vestra fasaden är på yttre sidan prydd med karyatider huggna i sten och ofvan om dem ytterligare tio trefaldiga korintiska pilastrar mellan den följande våningens stora fönster. Här skimra i brons nio kolossala medaljonger af svenska konungar från Gustaf I till Karl XI. Olikheten mellan flyglarne är här "fintligt undanskymd genom två framför fasaden fritt ställda bågformiga flyglar, erinrande om peristilerna framför Peterskyrkan i Rom och omslutande ett litet halfrundt torg. Åt slottets vestra fasad har härigenom vunnits ett fullkomligt symmetriskt utseende, nämligen för hvar och en åskådare, som icke bestämdt föresätter sig att leta upp olikheterna vid hörnen." Denna fasad inrymmer bl. a. en upp till de kungliga rummen ledande praktfull trappa, ornerad med pelare, perspektivmålningar, medaljonger af Sveriges äldre konungar samt genier af brons, som uppbära gaslyktorna. Den förut citerade författaren yttrar om denna del af slottet:

"Arkitekturen i dessa kolossala rum och trappor utmärker sig genom en så konstnärlig fullkomlighet både i anläggning och utförande, att vidtberesta konstdomare förklarat ingenting af samma slag finnes härmed jämförligt på norra sidan om Alperna, och att ensamt denna del af Stockholms slott skulle vara nog för att åt Tessin betrygga hans plats bland den nyare tidens största arkitekter. När man stiger upp för dessa

breda, ingenstädes branta, öfver allt beqväma trappor, der hela skaror kunna utan hinder gå förbi hvarandra och processioner tåga upp och ned i manstarka leder utan trängsel; då säger första intrycket genast, att sådan måste uppgången vara till en herskareboning; detta intryck är också påtagligen hvad konstnären åsyftat. Vid närmare granskning upptäcker man, att det beror i första rummet på den ändamålsenliga anordningen, hvartill man finner såsom helt naturliga följder sluta sig de vackra formerna, de utsökta, men ingenstädes öfverlastade ornamenten, de dyrbara och glänsande, men ingenstädes förgylda eller målade byggnadsämnena; man finner alltsammans storartadt, elegant, rikt, men utan något slags utpekning af elegansen, storheten, rikedomen; och än mindre märks en skymt ens till grannlåtsjagt."

Den östra fasaden liknar den vestra och har liksom denna en prakttrappa upp till de kungliga rummen. Allt glänser äfven här af polityr och färgkontraster i olikfärgad marmor och dyrbara träslag. Hvart man blickar, ser man ståtliga perspektiv af trappor, genomgångar och gallerier. Midt emot den stora trappan står en af Sergel modellerad kolossal grupp i gips föreställande "Axel Oxenstjerna dikterar för historiens gudinna Gustaf II Adolfs bedrifter."

Stockholms slott har 10 s. k. våningar samt innehåller 433 eldrum, 117 kallrum, 33 kök och 234 källrar, tillsammans 817 särskilda lokaler, bland dem flera väldiga salar, högtidsgallerier och salonger. Till 1830 hade slottet med inredning kostat omkring 10½ millioner kronor. Då man besinnar, hvilket värde en krona egde under den tid slottet byggdes, fattar man hvad en sådan byggnad skulle kosta i vår tid. Huru många millioner slottet kostat efter 1830 är mig obekant.

Upsala domkyrka.

Upsala nyligen restaurerade domkyrka är obestridligen Sveriges största och vackraste kyrka, den är ett trosverk till "Guds och helgonens ära", ett vördnadsbjudande minnesmärke från den tid, då våra landsmän "till sina själars salighet" arbetade med uthållande tålamod och from försakelse, slägte efter slägte, under en tid af 150 år på en kyrkobyggnad, som skulle blifva Nordens prydnad, men hvars fullbordan ingen, som arbetade på de väldiga murarne hoppades att få skåda.

Upsala äldsta domkyrka uppfördes under Erik den heliges regering (1120—1160) i det Gamla Upsala å det förstörda praktfulla åsatemplets grund. På omkring 3 eng. mils afstånd derifrån uppstod under tiden en ny stad, Östra Aros, dit konungaresidentet snart flyttades. Gamla Upsala, hvarest hedendomen icke var fullkomligt utrotad, förföll derefter mer och mer. Sedan flera eldsvådor öfvergått kyrkan, beslöts att flytta densamma till Östra Aros eller Nya Upsala, hvilket beslut gillades af påfven Alexander IV den 5 sept. 1258 och af konung Waldemar den 22 sept. 1270.

Man började genast samla medel för den nya, stora och kostbara kyrkobyggnaden. Aflat, gåfvor och testamenten inbragte icke obetydliga summor. Redan i september 1270 utlofvade svenska kyrkans biskopar 40 dagars aflat åt alla, som med hjälpsam hand bidrogo till uppförande af denna kostbara byggnad. Så väl under detta som under påföljande århundrade lemnade äfven påfven åt byggnaden rikligt under-

Upsala domkyrka.

stöd, visserligen icke i penningar, men i aflat. De förmögne i landet testamenterade jordagods, silfver och guld till kyrkobyggnadskassan, och de fattige arbetade utan annan lön än delaktighet i den rika aflat, som af kyrkan utdelades.

Sedan man på dylikt sätt samlat medel under en tid af 17 år, inkallades från Frankrike en utmärkt skicklig byggmästare Etienne de Bonnueill hvilken kom i sällskap med 20 mästare och gesäller till Upsala och åtog sig att derstädes å en lämplig höjd uppföra en domkyrka, efter samma plan som den berömda Notre Dame i Paris. Med de byggnadsämnen, som han egde att tillgå, uppfylde han sin förbindelse på ett sätt, som är till hans heder. "Det enkla, djärfva och stora framstår öfver allt i hans verk, och i den lyckliga öfverensstämmelse han gifvit alla dess delar, har han liksom sinnebildligt velat uttrycka söderns lätta behag i förening med nordens lugna kraft."

Kyrkan är uppförd i korsform och i ren spetsbågstil. Hon är inom murarne 360 fot lång, 152 fot bred och 92 fot hög under högsta hvalfvet. Med den 23 fot höga takresningen är höjden 115 fot. Skeppet och koret uppbäras af 24 fristående pelare, i det sistnämda af huggen sten. Genom dessa pelare delas långhuset i tre delar: ett högre mellanskepp och två lägre sidoskepp. Det stora koret vid högaltaret är upphöjdt och afsedt uteslutande för presterskapet. Längs väggarna finnas mer än 20 sidokor, hvilka voro med sina altaren invigda åt något helgons ära och inrättade för presternas dagliga gudstjenst, själamessor o. d., men hvilka nu mera äro förvandlade till grafkor för konungar, drottningar, medlemmar af Sveriges förnämsta adelsätter, prelater och vetenskapsmän.

Sedan yttermurarne börjat stiga mot höjden, uppfördes inom dem ett träkapell, dit Erik den heliges ben flyttades, en tilldragelse, om hvilken svenska almanackan än i dag påminner (se 24 januari). Dessa reliker blefvo för den nya kyrkan en rik inkomstkälla. Först blef St. Maria kor (nu det gustavi-

anska) med dess sidokapell fullbordadt, derefter St Nikolai kapell (omkring 1310), dernäst den södra portalen, senare den norra och först hundra år derefter den vestra (1431). Arbetet å kyrkans skepp fortskred allt jämt i ostördt lugn till 1402, då hvalf och pelare på en sträcka af 120 fot nedstörtade under en orkanlik storm. Att bota denna skada tog 40 år i anspråk. Både Sveriges och Danmarks biskopar utfärdade frikostiga aflatsbref för anskaffande af medel till detta arbete.

Ehuru kyrkan icke var fullt färdig, blef hon tredje dag pingst år 1435 invigd af den allmänt aktade ärkebiskop Olaus Laurentii, biträdd af biskop Tomas i Strängnäs, i närvaro af en mängd andlige och världslige herrar och skaror af allmoge. "Det var ett högtidligt ögonblick, då den latinska messan ljöd för första gången i denna pelarskog och rökelsen steg i moln mot de höga tempelhvalfven. Sedan det praktfulla templet blifvit helgadt åt St. Laurentius, St. Erik och St. Olof, hvilkas bilder i kroppsstorlek och i sten huggna prydde de tre portalernas midtpelare,* tågade de närvarande andlige med ärkebiskopen i spetsen i procession genom templet, under det att latinska lofsånger uppstämdes. De andliges praktfulla skrudar, de brokiga kyrkliga baneren, de järnklädda riddarnes harnesk och hjälmbuskar och den på knä liggande allmogen, allt bildade en tafla, som bort fästas på duken af en mästares pensel."

Först år 1441 — efter 154 års arbete — var kyrkan med dess två torn och "takryttare" fulländad i alla sina delar. Snart hemsöktes det härliga templet af eldsvådor, hvilka anställde stor skada. Sådana olyckor timade 1447, 1464, 1473 och 1572. Efter den sista svåra eldsvådan, gjorde Johan III mycket för templets restaurering, men hann icke återställa detsamma i dess ursprungliga skick. Af svår storm skadades båda tornen 1609, och det ena af dem nedrasade. Sedan de båda blifvit återställda, förstördes de jämte tornet å taket i

* St. Eriks bild borttogs under reformationstiden jämte många af de smärre helgonbilderna inne i kyrkan.

en svår eldsvåda 1702, då äfven kyrkan med dess grafkor led betydlig skada. Arbetet på byggnadens återställande fortgick raskt. 1707 öppnades templet åter för gudstjenst, och på 1740-talet blefvo tornen åter färdiga. Den tidens byggmästare voro emellertid icke vuxna sitt värf. Det är först i vår tid, som domkyrkan blifvit under en erkänd mästares ledning restaurerad, hvilket arbete kräft stora summor.

Man erfar ett öfverväldigande intryck, då man stiger in i det härliga templet. Man känner sig så liten och obetydlig, man känner, att man står å ett heligt rum och i en minnets helgedom. Kraftiga röster tala från olika föremål, å hvilka blicken faller. Der framme i högkoret prunkar det dyrbara högaltaret, hvilket kostat 80,000 daler k. m. och hvilket är utfördt efter det berömda altaret i jesuitkyrkan i Loretto. Nära altaret synes å en upphöjning af Ölandsmarmor det "helgedomsskrin" af förgyldt silfver, i hvilket Erik den heliges, Sveriges forna skyddshelgons, ben hvila. I tvärskeppet påminner oss en förgyld hand med två uppåt sträckta fingrar om de kröningar, som här egt rum och vid hvilka 17 kungliga personer (den första Erik X, den sista Ulrika Eleonora) erhöllo en "förgänglig krona". Här vittnar den vackra predikstolen om Tessins "snille och smak", der borta å läktaren vid tornväggen höjer sig den väldiga orgeln med sina 40 stämmor. Nästan hvar man går mötes blicken af stora historiska minnen eller också trampar foten på namn, hvilka flugit på ärans och ryktets vingpar öfver jorden. Man försjunker här lätt i drömmar och hör icke den åtföljande ciceronens "nötta lexa". Men då den 40 skeppund (omkring 16,000 pounds) tunga storklockan blandar sin malmröst med de fyra andra klockorna, af hvilka en eröfrats af Karl XII i staden Thorn, då tvingas man att vakna ur sina drömmar och lyssna till denna röst, som bland dödliga förkunnar odödlighet.

Bland grafkoren är det gustavianska bakom högaltaret det vackraste. Här hvilar Gustaf I med sina tre gemåler och Johan III med sin senare gemål, Gunilla Bjelke. Den prakt-

fulla minnesvården i renaissansstil är af marmor och alabaster. På väggarna synas alfreskomålningar af prof. J. G. Sandberg. De två större föreställa "Konung Gustafs intåg i Stockholm midsommaraftonen 1523" "och konungens afskedstal till ständerna på riksdagen 1560". Fem smärre taflor föreställa: "Gustaf förande hufvudbaneret i slaget vid Brännkyrka 1518," "Gustaf inför rådet i Lybeck 1519," "Gustaf vid Rankhyttan i Dalarne 1520," 'Gustaf talar till dalkarlarne vid Mora kyrka 1520" och "Gustaf mottager bibeln af Olaus och Laurentius Petri 1541." Drottning Katarina Jagellonikas grafkor är i prakt närmast det gustavianska. Drottningens minnesvård af finsk marmor är prydd med en kunglig silfverkrona, som väger 23 pounds. Till höger står en i Italien förfärdigad praktfull vård, som anses vara ett af den berömde Donatellis mästerverk.

I de öfriga grafkoren hvila medlemmar af ätterna: Sture, Brahe, Horn, Oxenstierna, Lejonhufvud, De Geer, Banér, Skytte, Bjelke, Stenbock, Gyllenborg m. fl. Här möter blicken sådana namn som Svante, Sten, Nils och Erik Sture, Birger Pedersson till Finsta, Israel Birgerson, Klas Kristensson Horn, Krister Horn, Sten Ericson Leyonhufvud, Karl de Geer, Bengt Oxenstjerna, Magnus Stenbock, Gustaf Banér, Johan Skytte, Ture, Svante och Sten Bielke, Jokob och Karl Gyllenborg m. fl.

I dessa grafkor hvila icke blott statsmän och krigare, utan äfven många kyrkans stormän och "vetenskapens heroer": E. Benzelius, C. F. Mennander, Olof Svebelius, Nils Rosén von Rosenstein och — Karl von Linné. Under högkoret hvila två af konung Magnus Smeks söner och många af den gamle Oxenstjerna-ättens medlemmar, bland dem den orolige Jöns Bengtssons Oxenstjerna. Här är också den svenska kyrkans reformator Laurentius Petri begrafven. Bakom högaltaret ligger stoftet af Upsala universitets grundläggare Jakob Ulfsson Örnfot och längre ned i kyrkan Olof Rudbäck den äldre.

Upsala domkyrka är rik på "guld och silfverkäril". En af hennes kalkar är af guld, besatt med äkta perlor och ädelstenar. Den väger icke mindre än 163 lod och uppskattas i värde till omkring 20,000 kronor. Han är förfärdigad 1541 och eröfrades af svenskarne i Prag 1648. Konung Johan III:s och drottning Katarina Jagellonikas guldkronor af stort värde, två krucifix af guld samt ur grafvarna upptagna spiror och smycken af guld äro i kyrkans ego och förvar. Kyrkans 5 silfverkalkar med tillhörande patener och oblataskar väga tillsammans omkring 500 lod. Silfverkannorna väga 265 lod, silfverljusstakarne för altaret och predikstolen 1187 lod, det af påfven skänkta silfverkorset, i hvilket är innefattadt en "relik af Kristi kors"(?) väger 272 lod, dopskålen 108 lod, timglaset å predikstolen 464 lod, ljuskronan af silfver, som hänger i högkoret, väger 1680 lod, silfverbeslagen på kyrkobibeln 108 lod o. s. v. Bland sakristians öfriga skatter må nämnas: Tors stympade afgudabild(?), som säges hafva stått i åsatemplet i Gamla Upsala, och aflatskrämaren Arcimboldi aflatsskrin.

I den s. k. klädkammaren förvaras ärkebiskopsskruden, kåpa och mitra af dyrbar gyllenduk, en af påfven skänkt silfverkräkla vägande 180 lod, 20 messhakar, flera från den katolska tiden, biskopsmössor, med perlor och ädla stenar besatta, korkåpor, altartäcken altardukar, kalk-kläden m. m. Här förvaras också flera småsaker, hvilka tillhört St. Brigitta, den brynsten konung Albrekt skickade drottning Margareta och den fana hon gaf honom såsom gengåfva, den halmkrans Nils Sture bar under sitt skymfliga intåg i Stockholm 1566 och de af Erik XIV år 1567 mördade Sturarnes blodiga kläder. "Sture-namnet", säger Unge, "är ett helgonnamn i svenska historien. Man ville vara ensam med dessa reliker: man ville drömma, der man ej kan mera, ty tanken mättar ej hjertat. Och ett ord till hjertat tala de döda tingen på ett underbart sätt, som lemnar hufvudet tomt — ty vid sådana tillfällen sitter hufvudet i efterhand. När man efter en poetisk andakts-

stund — ty poesien har också en altargudstjenst — går ut ur templet, huru mycket skulle icke då den utgående hafva att säga till sina likar, om känslor kunde bli ord! Men de antaga icke kroppslig gestalt, dessa andeväsenden; de dö på papperet, såsom flammorna ur härden kallna på snön".

Bland de många kyrkomöten, som hållits i det härliga templet, må här endast nämnas det vigtiga Upsalamötet 1593, å hvilket reformationens verk i Sverige befästes och hvars 300-årsfest firas 1893.

Nedanstående jämförelse mellan Upsala domkyrka och några af Sveriges öfriga domkyrkor torde icke vara utan intresse.

Domkyrkan i	Upsala	är	360	fot	lång	och	152	fot	bred
"	Linköping	"	329	"	"	"	92	"	"
"	Vesterås	"	306	"	"	"	122	"	"
"	Strängnäs	"	300	"	"	"	127	"	"
"	Lund	"	270	"	"	"	100	"	"
"	Skara	"	176	"	"	"	114	"	"
"	Vexiö	"	163	"	"	"	103	"	"
Storkyrkan i	Stockholm	"	206	"	"	"	160	"	"

Omars moské i Jerusalem.

Omars moske i Jerusalem.

I det rum, hvarest Jerusalems tempel en gång höjde sig likt "ett berg af guld och snö," står i dag en muhamedansk helgedom, en s. k. moské, i hvilken det länge var judar och kristna förbjudet att inträda.

Efter det Jerusalem ryckts från de kristna af kalifen Omar och hans af religiös fanatism eldade krigare år 637, frågade nämde herskare patriarken, Sofronius hvar "sakhara" (den heliga stenen), från hvilken, enligt muhamedanernas koran (bibel), Muhamed uppfor till himmelen, var att finna. Patriarken visade honom då den sten, hvilken enligt judisk tradition, tjenat Jakob till hufvudgärd och Abraham till altare, då han skulle offra sin son, och öfver hvilken sten det allra heligaste af judarnes tempel sedermera uppbygdes.

Omar började kort derefter att öfver denna sten uppföra en muhamedansk moské, som han kallade El Sakhara (stenen). En af Omars efterträdare, den fruktansvärde Abd-Almalik, fullbordade byggnaden år 688. Då Jerusalem under första korståget vapentogs af de kristna 1099, förvandlades moskén till en katolsk kyrka, och halfmånen måste vika för korset. Men då Saladin återtog staden den 3 oktober 1187 nedtogs korset, och halfmånen uppsattes åter på moskéns kupol. Man berättar, att Saladin lät tvätta hela byggnaden med rosenvatten för att alldeles rena densamma från den besudling, som den lidit af den katolska gudstjensten.

Än i dag är Jerusalem, näst Mecka och Medina, den heligaste stad för alla rättroende muhamedaner, och otaliga "hadji" (pilgrimer) komma årligen till denna helgedom för

att bedja profeten (Muhamed) inlägga förböner för dem hos Allah (Gud).

Midt å en gård å den forna tempelplatsen, som vaktas af eunucker, reser sig moskén, en stor åttakantig kupolprydd byggnad af 170 fots diameter. Den omgifvande tempelplatsen utgör en yta af omkring 36 acres. Det lager af kalk, grus och aska, som här hopat sig efter den gång efter annan förstörda staden, är på många ställen ända till 100 fot djupt, hvadan moskén visst icke hvilar omedelbart på den ursprungliga tempelgrunden. Hela gården är belagd med marmorstenar, och det hela företer en storartad anblick, i synnerhet när solstrålarne glittra mot det mosaikarbete, med hvilket moskéns murar äro prydda.

Nu mera kan en kristen mot en penningeafgift få tillåtelse att inträda på den omnämda tempelgården och taga det inre af muhamedanernas helgedom i betraktande. När man träder in i moskén, har man, enligt hvad resande berätta, svårt för att genast urskilja de föremål man har för ögonen, ty dagen tränger blott med svårighet genom de färgade rutorna, hvilka äro på arabiskt sätt öfverstrukna med fernissa, men så småningom vänjer sig ögat vid denna halfskymning och förvånas öfver den rika enkelheten i denna helgedom.

Golfvet och murarne äro klädda med grå och hvit marmor. Skeppet uppbäres af åtta pelare af brun marmor, och sexton andra pelare uppbära kupolen, som är prydd med förgylda arabesker. Midt under kupolen ligger "den heliga stenen" (65 fot lång, 55 fot bred). Den hvilar på en upphöjning af trä, som, hvad arbetet angår, är ett förvånande konstverk.

Bland andra märkliga föremål, som finnas i moskén, må här nämnas en koran, som skall hafva tillhört kalifen Omar, Hamzes sköld, Omars fana och Davids stridsklubba(?) samt en märkvärdigt formad sten, hvilken muhamedanerna påstå vara den sadel, å hvilken ärkeängeln Gabriel red, då han bar budskap från Gud till Muhamed. På en af moskéns pelare

finnes också en vacker skifva af grön jaspis, som säges fordom hafva varit fäst vid pelaren medels 18 spikar af guld, men som nu qvarhålles af några järnspikar, "af hvilka en försvinner vid hvarje århundrade."

Nära den stora moskén eller "klippdomen" ligger Lilla Sakhara, en modellbyggnad till den förra, samt moskén El Aksa, en stor byggnad, 280 fot lång, 183 fot bred, ursprungligen en katolsk kyrka, bygd af kejsar Justinianus omkring år 540. Den anses af muhamedanerna ligga å jordens medelpunkt och hålles lika helig som El Sakhara. Under korstågen skänktes byggnaden af Baldvin II år 1119 till bostad åt de kristna riddarne, hvilka derefter kallades "tempelriddare". Två andra moskéer, Abu Bekr och de vest-afrikanske negrernas moskè, ligga bakom El Aksa.

BERÄTTELSER.

Svenska gatloppen i Tennessee.

(Veteranens berättelse.)

I slaget vid Chickamauga den 19:de och 20:de September 1863 hade skandinaverna i general Rosecrans' armé kämpat med en lysande tapperhet. Det ena amerikanska regementet efter det andra retirerade vid rebellgeneralen Longstreets häftiga anfall och upplöste sig slutligen i en oordnad flykt till Chattanooga; men de gamle vikingarnes ättlingar — en liten hop mot fiendens 70,000 man — vägrade att vika ett steg tillbaka. Deras leder glesna, deras officerare, bland dem öfverste Hegg stupa; likväl stå de qvar vid sitt standar på den blodiga valplatsen, orygggliga som en klippa i hafvet, hvilken stolt trotsar de vredgade vågornas raseri. Först då unionstrupperna, deras egna vapenbröder, angripa dem i ryggen, "troende dem vara rebeller, emedan de voro rebellerna så nära", lemna de slagfältet obestridt åt den segrande konfederade armén och draga sig med nyvunnen ära till den retirerande unionsarméns eftertrupper.

Efter detta slag inneslöts general Thomas och unionsarmén, såsom bekant är, i Chattanooga, å hvars omliggande höjder vi förskansade oss. Våra proviantförråd voro icke stora och endast en tillförsellinie var i våra händer, järnvägen till östra delen af Tennessee. Genom en skickligt utförd strategisk rörelse lyckades rebellerna inom kort bemäktiga sig denna "pulsåder för vår tillvaro"; och der voro vi nu innestängda som fåglar i en bur. Ett af de två alternativen

hungersdöd eller fångenskap måste inom få dagar blifva vår lott. Vår öfverbefälhafvare, på hvilkens handlingar arméns och kanhända nationens öde berodde, kände sitt ansvar tungt; han blef allt mera sluten och blek, men han var en man, som icke gaf hoppet alldeles förloradt förr än hvarje medel till räddning pröfvats.

Ett förtvifladt, nästan hopplöst försök till undsättning var för oss ännu möjligt. Fyratio engelska mil öster om oss låg Stocktons armékår, utan den ringaste aning om den fara, i hvilken både han och vi sväfvade. Kåren hade flere dagar förut fått order att besätta ett bergpass och låg, sedan det var gjordt, "långt skild från hugg och skott". Det syntes vara nästan omöjligt att bringa honom underrättelse om faran. General Thomas beslöt likväl att våga försöket, och han utsåg mig till ledare af det svåra, men ärorika företaget.

Det antogs på goda skäl, att fienden icke hade förstört järnvägen och att det till följd deraf möjligen skulle lyckas mig och de män jag hade till följeslagar, att med ett lokomotiv passera genom rebellernas linie och komma till Stocktons läger vid Kanakia-stationen.

Klockan var ½11 på qvällen, då jag mottog generalens order och beredde mig att uppstiga på lokomotivet, som skulle föra mig till döden eller rädda armén. Det var icke något stort och starkt lokomotiv, men det var det bästa vi egde och lyckligtvis i godt skick. Två af mina landsmän erbjödo sig att såsom frivilliga göra mig sällskap på min vådliga färd. De hade allt sedan krigets utbrott tjenat i unionshärarne och vid mera än ett tillfälle aflagt prof på kallblodighet och dödsförakt, men voro förövrigt hvad bildning, utseende och temperament beträffar, hvarandra högst olika.

Den ene af dem — Peter Storm från Småland — var en reslig kämpe med krutsprängdt ansigte, oförfärad blick och ett gladt, men ytterst häftigt sinnelag. Den andre — Sven Gill från Vestergötland — var något mindre till växten, skulderbred och stark som en björn, mera flegmatisk än Storm,

men i kritiska ögonblick aldrig förlägen om råd till räddning. Den förre, som under en tid varit lokomotivförare på vestra stambanan i Sverige, åtog sig att under färden tjenstgöra såsom sådan, den senare deremot, som alltid uttryckte sig på "allmogespråket" erbjöd sig att "kölla unner panna å pussla om dä i spisen som en klöker å duktier kär."

"De der våghalsarne komma icke långt" mumlade mer än en skäggig krigare, då vi voro färdiga att stiga upp på lokomotivet; och de trofasta handslag, som mina båda landsmän stillatigande gåfvo sina kamrater, vittnade om, att de sjelfva fruktade, att spådomen skulle gå i fullbordan. Den pinsamma tystnaden bröts slutligen af Peter, som i lugn ton bad Sven bära upp på tendern (the caboose) några s. k. "talg-kannor", hvilkas innehåll kunde i nödfall användas till bränsle. Sven fullgjorde uppdraget utan att "mocka" och maskinen sattes i gång.

Omkring 2 engelska mil framför oss låg det första batteriet, som rebellerna uppkastat för att bestryka vägen; längre fram lågo flera dylika och längs vägen var fiendens förpostkedja utställd. Vi kunde således vänta ett ganska varmt mottagande under vårt "gatlopp" mellan rebellernas eldgap. Sedan vi färdats endast ett kort stycke, blixtrade och small det också i buskarne nära banan. En förpost hade redan upptäckt oss och gifvit oss i den kula, som krossade fönstert i vår s. k. "cab", en aning om hvad som väntade oss längre fram på vägen.

Inseende att vi icke kunde smyga oss osedda mellan batterierna och att snabbhet var vår enda räddning, bad jag Peter "släppa på full ånga". Han öppnade ventilen och lokomotivet rusade framåt som en sporrad häst samt svängde till följd af hastigheten än åt den ena sidan, än åt den andra, så att den orädde Sven yttrade farhåga, att det under sitt "gungsane å guppane sulle välta å trella i diket", eller med andra ord hoppa af skenorna. Under tiden voro rebellerna ingalunda sysslolösa. Kula efter kula hven omkring

oss, men till följd af mörkret och vår hastighet träffade ingen af dem de djärfve resenärerna.

Vi hade kommit nära det första batteriet. Det var tydligt att vi väntades derstädes, ty ljussken sågs hastigt flytta sig från det ena stället till det andra å bröstvärnet (parapet). Då vi kommo midt för batteriet gaf det oss sin första välkomsthelsning — en skur af kartescher (grapes). Här gynnades vi åter af mörkret och af vår hastighet. Några af skrotskotten träffade visserligen lokomotivets ram, men hvarken ångpannan eller maskineriet skadades.

"Elda på Sven!" ropade min lokomotivförare, "elda på, så vida lifvet är dig kärt. Snart fägnas vi med en ny salfva." "Hva väsnas du ätter", genmälde Sven småleende, under det han lugnt upptog sin pipa, stoppade och tände densamma. "Har du inte årning på att eldsta'n ä smäck full å glör. Skjussen ä inte häller å klaga på; å, om Gud vill, få vi nog va i fre för kulera, fast di ä näsvisa. Men ingen skae i dä; 'hött ä inte bött', står dä i lagboka."

En ny salut från batteriet afbröt samtalet och i samma ögonblick hven en kula från de med noggrannhet riktade kanonerna knapt en half fot från ångpannan samt ryckte med sig ringklockan, hvilken med en dof klang nedföll vid vägen. "Ses man på! där datt dän skrälla, så dä smallra ättert". anmärkte Sven. "Det var minsta förlust svarade Peter, "rebellerna kunna kanske behöfva en matklocka, men en sådan behöfva icke vi, ty vi ha ingenting att äta, men jag hoppas vi skola få, då vi uträttat ärendet."

Vi hade nu kommit utom skotthåll för det första batteriet och voro midt för två andra, hvilkas kanoner beströko den punkt, hvarest vår bana förenade sig med en annan, gående söderut. Här låg en järnvägsstation, och, då vi passerade förbi densamme, sågo vi ett lokomotiv med ånga uppe stå på ett sidospår samt en hop män, hvilka sprungo till en i närheten stående järnvägsvagn. Mera hunno vi icke iaktta. Batterierne, till hvilka telegrafunderrättelse om vår

ankomst säkert kommit, öppnade nu eld på oss; och under ett par ögonblick tycktes hela luften vara full af kulor och "sjongane jarnbita", för att begagna våra eldares uttryck.

"Elda bättre, Sven!" röt lokomotivföraren. "Se till att alla dragöppningar stå på vid gafvel och kasta in så mycket kol eldstaden rymmer, det är eljes snart ute med oss."

Sven tog lugnt sin snugga ur munnen och fattade skofveln för att verkställa befallningen, men i samma ögonblick träffades tendern af en bomb, som exploderade endast omkring 3 fot från oss. Det var ett 10 tums odjur; och att någon af oss undgick döden vid explosionen är snart sagdt ett underverk. Då röken skingrades fann jag, att en del af tendern samt taket till vår "cab" försvunnit och att Sven låg på golfvet med en afskjuten arm och flera smärre sår. Icke en klagan, icke en suck kom öfver hans bleka läppar; han endast frågade oroligt: "hvem ska ella nu?" Han lugnade sig dock, då jag lofvade intaga hans plats, efter det jag, så godt jag kunde, beredt honom en bädd i ett hörn.

Vi hade nu kommit utom skotthåll för batterierna, hvilka endast då och då sände oss på måfå ett skott till afskedshelsning och såsom prof på deras goda vilja.

"Nu äro vi räddade", sade jag med en suck af lättnad; "det var deras sista batteri. Nu ha vi banan klar framför oss."

"Jag hoppas det", svarade Peter. "Huru är det med din arm, Sven?"

"Åh dän varker som tannavark", svarade den tilltalade, "men dä ä inte dä varsta inte. Dä ä varre, att vi kanske allri få uträtta vårt ärane."

"Hvad menar du?" frågade jag. "Våra spioner ha ju upplyst oss om, att inga rebeller finnas i närheten, sedan batterierna passerats."

"Dä har ja la årning på", genmälde Sven, "men se di elemänskade kanaljera komma *ätter* oss, å skönna vi oss inte, så ha vi dom här i rukane rappet."

Jag trodde nu, att vår eldare, till följd af sårfeber började yra och väntade att lokomotivföraren skulle på något sätt bekräfta min farhåga. På min frågande blick svarade denne likväl till min förvåning, efter det han stillatigande lyssnat en stund.

"Kapten! Sven har rätt. Rebellerna jaga efter oss med det lokomotiv, som vi sågo vid stationen".

"Men det är ju omöjligt att de skulle kunna upphinna oss!" utropade jag förvånad.

"Var icke säker på den saken", genmälde Peter; "deras lokomotiv är mycket större än vårt och jag har, innan rebellerna fingo det i sina klor, sett huru detsamma med ett helt järnvägståg efter sig tillryggalagt 50 engelska mil i timmen, då vi deremot med vårt icke kunna tillryggalägga öfver 40. Rebellerna hafva dessutom hvad vi sakna en vagn efter sitt lokomotiv och till följd deraf är deras fart mera jämn än vår."

Jag började nu inse den fara, i hvilken vi sväfvade. Vi hade undvikit Charybdis för att lida skeppsbrott å Scylla. Vårt lilla lokomotiv ilade emellertid med snart sagdt blixtlik snabbhet framåt, under det att den i pannan inneslutna ångan lät höra pustande och hväsande ljud, som vittnade om huru ansträngande hennes arbete var. Men med dessa ljud blandade sig snart dånet af våra förföljares "snälltåg" och, då vi passerat öfver en lång pålbro, som ledde öfver en vidsträckt mosse, kunde vi vid den ena ändan af densamma tydligt vid den andra urskilja rebellernas lokomotiv och den med beväpnade soldater fylda passagerarevagnen, som vid stationen kopplats till detsamma. Rebellernas lokomotivförare vågade emellertid icke med sitt tunga lokomotiv färdas öfver bron med samma hastighet som vi och vårt försprång ökades, men strax fienderna uppnått fast mark kommo de med fördubblad hastighet efter oss.

"Elda, elda, kapten!" ropade min lokomotivförare. "Här

måste vi gå med den största möjliga hastighet, eljes är det förbi med oss inom få minuter."

Jag öppnade dörren till eldstaden för att kasta in kol: strax ljöd ett skott från våra förföljare och en kula hven endast ett tum från min lokomotivförares hufvud.

"Eldskenet ger dem godt sigte", anmärkte han lugnt; "den kulan var ämnad åt mig och hade lokomotivet icke svängt som det gör, så hade jag också fått den."

Jag uträttade mitt göromål så hastigt som möjligt och stängde dörren till eldstaden. Vi voro nu åter i mörkret och fienden, som var viss om vår undergång, gjorde intet vidare försök att nedskjuta oss. Ännu återstodo 10 mil till Kanakia, hvarest våra förföljare skulle sjelfva råka i fara att blifva tillfångatagna, men, att döma af den hastighet, med hvilken de nalkades, skulle vi icke kunna tillryggalägga mera än 5 mil förr än de upphunno oss.

"Kunna vi icke göra något till vår räddning?" frågade jag ängsligt.

"Dä ä just dä ja grunnat på e lång stunn", inföll Sven. "Kanske dä inte vore så dumt", tillade han efter en kort paus, "att slänga ner didare jarnstängera på bana, så att di komme midt på skenera i vägen för hjula. Finge di tag i dom, se dä vore knepet dä!"

"Idén är god", svarade Peter och kanhända kaptenen kan sätta den i verkställighet."

Härtill var jag ingalunda ovillig. Jag fattade en af de omkring 10 fot långa järnstängerna, hvilka lågo i min närhet och hvilkas bruk var mig fullkomligt obekant, klef derpå öfver kolen i tendern, lutade mig ned och lät stången falla tvärs öfver skenorna.

Med hvilket spändt intresse lyssnade jag icke derefter att få höra ett brak tillkännagifva att planen lyckats och att rebellerna urståndsatts att vidare förfölja oss! Det dröjde också icke länge innan en skarp klang förnams, men dånet

af det förföljande lokomotivet hördes likväl fortfarande, hvadan järnstången troligen endast kastats af skenorna.

"Kasta min tjocka kappa på den ena skenan", sade Peter, "jag har vid ett tillfälle varit vittne till huru ett klädesplagg, som väl kommit in bland hjulen på ett lokomotiv, hindrat detsamma att flytta sig en tum framåt".

Jag lydde utan tvekan min lokomotivförares kommando. Den blå kappan föll öfver den ena skenan och vi hade efter få minuter glädjen höra bakom oss huru det förföljande lokomotivet skakades och huru dess ånga med hvinande ljud utströmmade, då farten hämmades.

"Nu va du illmarier te gagns, Peter", utbrast den sårade eldaren, "dammeså stå di dar. Nu bli di la lurade på kommersen lell, om vi bara få ett solagrån ti' på oss."

Då dånet af rebellernas lokomotiv tystnat, började vi andas friare. Sedan vi tillryggalagt endast några få mil skulle vi vara vid unionstruppernas förpostkedja. Plötsligt lutade sig lokomotivföraren framåt och lyssnade med spänd uppmärksamnet.

"Hvad står på?" frågade jag.

"De äro efter oss igen", svarade han, "kappan har uppehållit dem endast några minuter, det är allt. Der komma de."

Jag kunde vid hans fingervisning tydligt urskilja det svarta odjuret, som andades moln af hvit ånga, knapt 1000 fot bakom oss. Förbittrade öfver dröjsmålet och inseende att vi måste upphinnas inom 10 minuter, kommo rebellerna med en större hastighet än förut. Vi hade nu hunnit till en 3 mil nedom Kanakia liggande punkt, hvarest banan börjar stiga, och vi hade knappast kommit upp på stigningen förr än vår fart började synbarligen minskas. Våra förföljare voro snart så nära att vi kunde vid krökningen af banan tydligt urskilja deras rörelser i den upplysta vagnen, på hvars platform syntes en mängd soldater, hvilka laddade sina gevär för den afgörande salvan.

"Ack, om vi hade 5 minuters tid", utropade jag, "det är

förskräckligt att blifva nedskjuten så nära vänner och räddning!"

"Ja, så är det", sade lokomotivföraren. "Nu fins det emellertid intet hopp. Sedan de skjutit är icke mycket qvar af oss; och det dröjer icke länge innan det smäller."

Vid dessa ord flögo mina tankar blixtsnabt långt öfver hafvet till en låg och torftäckt hydda, omgifven af granar och björkar, i mitt gamla fosterlands sköna Vermland och en bönesuck, i hvilken jag inneslöt icke blott mig sjelf, utan äfven de kära der "hemma", banade sig väg ur mitt bröst. I en lika varm suck inneslöt jag hela den här, i hvars leder jag kämpat, och frihetens heliga sak, för hvilken äfven mitt ringa lif skulle nästan för visso blifva ett offer. Jag väcktes dock snart ur mina drömmar af den kallblodige Sven, som yttrade:

"Vi få la snart lof å hitta på nokot huss, så att didare fulinga inte skena ikull oss. Ja' mäktar inte ella, men ja ä så pass hörker, så ja' kan se ätter maskineriet männa I ge dom smorja te hjula".

"Hvad menar du?" svarade Peter, "tänk och tala qvickt! Vi ha icke tid till något söl."

"Ah, du ä allti så häpen" genmälde Sven. "Hvar ä talgkannera, som vi tog' mä oss."

"Hurra, Sven", utropade lokomotivföraren, liksom om han utan vidare förklaring förstått vestgötens ord. "Kapten", sade han derefter. 'Ni kan vara lugn för edra depescher och det har ni Sven att tacka för."

Peter fick derefter i hast fatt på de nära ångpannan stående "talgkannorna", af hvilka hvardera rymde omkring en gallon eller något mer. Den ena af dem gaf han till mig under det att han behöll den andra sjelf, och så begåfvo vi oss åter öfver kolen till tenderns bakända. Jag hade icke den ringaste föreställning om hvad vi skulle uträtta med våra "talgkannor" och tiden medgaf inga förklaringar.

"Luta eder ned", sade Peter, "och slå genom kannans

pip innehållet på den der jernvägsskenan, spill icke en droppa och lemna icke en fot af skenan ooljad; jag skall olja den andra skenan."

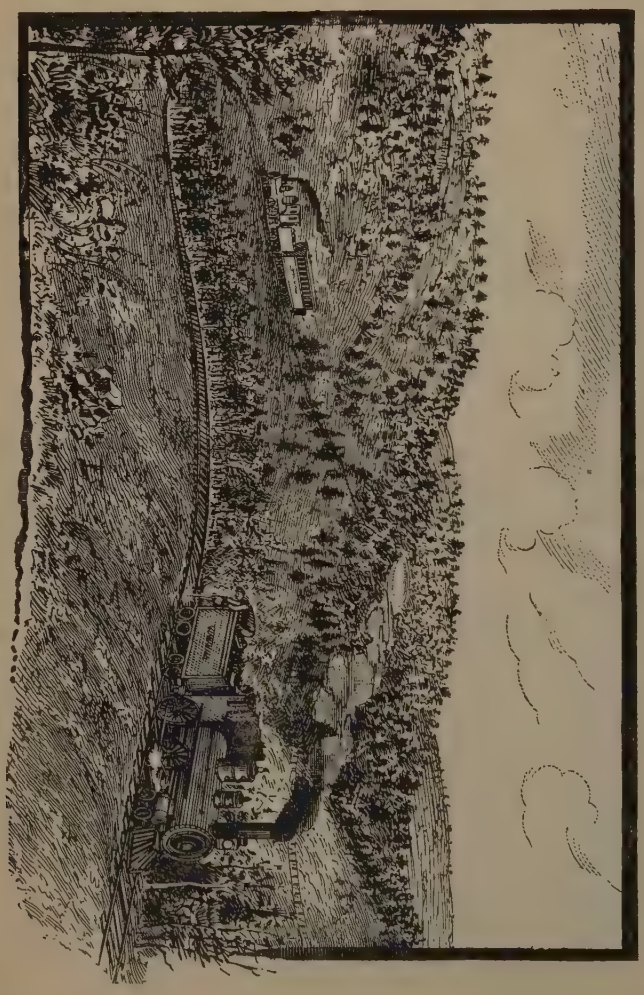

Oljande af järnvägsskenorna (pennritning).

Tyst åtlydde jag Peters befallning; och snart glänste båda järnvägsskenorna på en lång sträcka bakom oss af den tjocka oljiga "smörjan". Sedan vi tömt båda kannornas innehåll uppsteg lokomotivföraren och yttrade: "Nu tror jag

att de äro "fixed" som amerikanen brukar säga. Hör du, Sven, släpp ut ånga; vi behöfva icke göra oss så brådt om hädanefter."

Jag kastade min blick tillbaka och såg, att våra förföljare uppnått den oljade delen af banan. Till följd af deras hastiga fart fördes de ett stycke in på densamma, men strax derefter förnams från deras lokomotiv ett surrande ljud och dån af ånga, som häftigt utströmmade. Deras läge var nu klart för mig. Lokomotivets drifhjul, som icke funno något motstånd å den uppåt stigande banans "oljade" skenor, snurrade rundtomkring, utan att sjelfva lokomotivet dervid flyttade sig en fot framåt.

"Va dä inte dä ja' sa", utbrast Sven förnöjdt. "Nu sitta di dar som räfven i saxa å glo ätter oss, å kunna inte ens skala sin väg huru gjarna di ville dä."

"Nog kunna de väl återvända", vågade jag invända, hvarpå Sven fortfor:

"Dä ska en tro å lägga beck ve så drar dä. Di dumminga ha inte så pass vett i hufveskulten så att di *sånna* skenera å palta se i väg."

Vårt samtal afbröts här af ett skott på vägen framför oss och af en grof röst, som ropade "halt!' Vi förstodo nu att vi kommit till unionstruppernas förpostkedja, vi stannade derföre lokomotivet, stego af och läto föra oss till en af kårens officerare, för hvilken vi skyndsamt berättade afsigten med vår ankomst och vårt äfventyr på vägen. Några minuter derefter voro våra förföljare tillfångatagna, och dagen derpå framryckte Stocktons kår och lyckades, efter en kort sammandrabbning med fienden, befria gen. Thomas här ur det farliga läge, i hvilket densamme befann sig. Jag förglömmer aldrig det mottagande som kom mig och mina följeslagar till del, då vi åter inträdde i lägret, officerare och manskap täflade i sitt beröm; "de tappre svenskarne" var det hedersnamn, med hvilket vi af alla betecknades, och, då belöning i form af befordran utdelades, blef ingen af oss

glömd. Sven, hvilken genom sin fyndighet räddat lokomotivet, oss och armén, blef allas "gullgosse" och steg, efter det hans sår blifvit läkta, ända till kapten i ingeniörskåren innan kriget var slut.

Den "befrielse", om hvilken jag nu talat, blef emellertid af kort varaktighet. Unionstrupperna inspärrades ånyo af gen. Bragg och det så kraftigt, att denne, viss om sitt byte, sände Longstreets veteraner till östra Tennessee, emedan han ansåg sig icke behöfva dem. Åter steg nöden med hvarje dag i vårt läger. Snart saknades inom detsamma artillerihästar för att föra ett enda batteri i elden och nödiga lifsmedel måste forslas å osäkra bergsstigar från långa afstånd.

Efter en för oss lång väntan, slog ändtligen förlossningens timma sedan unionshärarnes öfverbefälhafvare, general U. S. Grant, kommit till Chattanooga och generalerna Hooker och Sherman med sina armékårer skyndat till vår undsättning. I slutet af oktober var pontonbrygga slagen öfver floden och fienden förjagad från närheten af densamma; men ännu innehade rebellerna de omkringliggande höjderna. Våra soldater brunno af begär att drifva dem derifrån, och äfven min landsman, Peter Storm, visade sig mer än villig till att företaga ett nytt "gatlopp" mellan fiendens "mördande eldar". Denna hans önskan gick den 23 november i fullbordan.

Det var en skön och härlig dag, en sådan som Amerikas "indian sommar" understundom har att bjuda på. För att dölja den södra armékårens styrka och rörelser, utryckte general Thomas med sin kår från Chattanooga. Vi voro iklädda våra bästa uniformer och "pyntade som till ett gästabud". "Med flygande fanor och klingande spel" ryckte vi framåt. Å alla omgifvande höjder stodo åskådare. Rebellerna å det 2,400 fot höga Lookout Mountain och å höjdsträckningen Missionary Ridge kunde se alla våra rörelser och deras förposter, hvilka stodo lutade mot sina gevär, betraktade med nyfikenhet vår parad.

Plötsligt ljöd en signal och ett kommandorop flög genom våra leder, hvarpå vi i språngmarsch störtade upp för höjden Orchard Knob. Nu blef det lif och rörelse bland rebellerna. Ifrån att vara sysslolösa åskådare af vår parad, förvandlades de i ett ögonblick till tappra krigare, hvilka med sina kulor försökte hämma vår stormkolon. På båda sidor om oss föllo döda och sårade för hvarje steg vi togo framåt, men intet förmådde likväl att hejda oss i vårt "gatlopp". Då störtade slutna rebell-leder med fäld bajonett emot oss och en ursinnig strid uppstod. Aldrig har väl ett anfall tillbakaslagits mera tappert än detta, ehuru vi voro genom språngmarschen uppför höjden snart sagdt uttröttade och ehuru vår ställning på sjelfva höjdsluttningen var för oss allt annat än fördelaktig.

Vid en hastig blick åt sidan såg jag huru vårt trasiga stjärnbanér sjönk med sin bärare till marken för en tapper rebellynglings hugg, men i nästa ögonblick såg jag det i Peter Storms händer svaja i spetsen för den lefvande kil, hvilken genombröt rebell-lederna. Då jag slutligen uppkommit på höjdens topp, såg jag också huru min nyssnämde under striden dödligt sårade landsman samlade sin sista kraft och stötte fanstången i den blodiga marken samt huru han derefter med händerna sammanknäppta till en tyst bön segnade ned och utandades sin sista suck under den medborgerliga frihetens symbol, hvilket han burit framåt till seger och färgat med sitt blod. Ingen skald har strängat sin lyra för att besjunga hans minne, och häfden har på sina blad icke tecknat hans bragder; dock var han — denne hyddans son från Smålands magra ljunghedar — en hjälte större än många af denna verldens högt uppsatte, hvilka såsom hjältar lofsjungas och prisas.

Det är genom historien bekant, att general Hooker dagen efter vår seger stormade Lookout Mountain och under "striden ofvan molnen" tillbakadref rebellerna, samt att Missionary Ridge intogs kort derefter genom en stormning, som

ingen mänsklig makt kunde motstå, hvarefter rebellhären retirerade till Georgien. I dessa strider fick hvarken jag eller Sven deltaga. (Den sistnämde låg ännu å fältlasarettet till följd af sina under färden till Kanakia erhållna sår, hvilka han lofvade att med ränta återbetala rebellerna "när dä bar

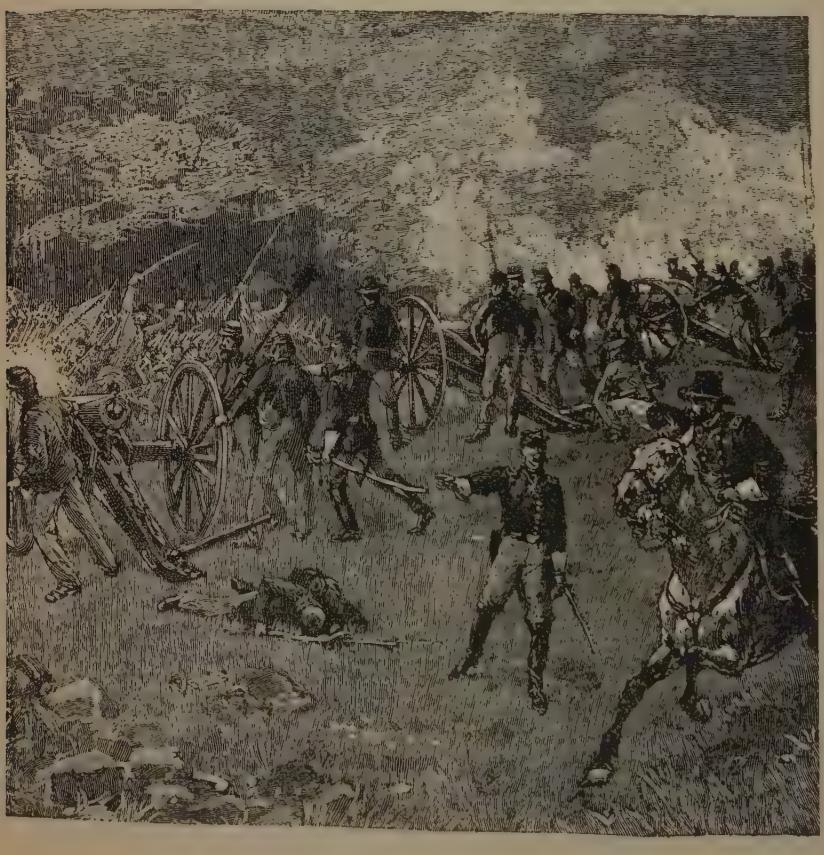

Silfversparres batteri.

så te".) Svenskar saknades dock icke i dessa strider. "Silfversparres batteri", hvars medlemmar till större delen utgjordes af landsmän från Illinois, häfdade här på ett lysande sätt sitt ärofulla rykte. Under hurrarop ryckte dess artillerister med sina "dundervagnar" fram dit faran var störst

och började der med eldens tunga sjunga en dödssång för rebellerna, en sång, vid hvilkens toner skaror af de senare insomnade i den sista sömnen. Hvarhelst den tappra svenska kåren under dessa dagar stannade med sina kanoner, der upprullades för åskådarens blick en tafla liknande den, som skalden tecknat med dessa ord:

"I ett rökmoln svepte sig vatten och land
och ur molnet blixtrade eld;
Som af åskor dånade rymdens hvalf
och den blodiga marken skalf."

Det är icke min afsigt att här försöka skildra det nyssnämda batteriets bragder. — Det tillkommer en bättre penna än min. — Huru högt densamma må i framtidsdag prisa det svenska batteriets tapperhet vid Shiloh, Vicksburg, Corinth, Chattanooga, Resaca, Dallas, Kenesaw Mountain, Atlanta, Savanna och andra ställen, visst är dock, att denna tapperhet icke öfverträffade den, genom hvilken våra jämförelsevis fåtalige landsmän i Cumberland och Potomacarmeerna utmärkte sig i flera faror och strider, bland dem de nyss skildrade "gatloppen" till Kanakia stationen och till toppen af Orchard Knob.

Vestgöten och indianen.

Det var sent på qvällen. Mörkret lade sig tjockt öfver de höga träden vid den vackra Minnesotafloden. Eldflugornas fosforiska sken märktes allt tydligare mot den mörka bakgrunden och längre i vester vittnade en långsträckt blekröd ljusstrimma om prairie eldars härjningar i fjärran aflägsna nejder. Icke ett löf rördes; luften kändes torr och tryckande och svarta moln uppstego på himmelen, allt vittnande om att ett oväder var i annalkande.

Ett stycke från floden låg på en lindrigt sluttande höjd inom en inhägnad en fattig nybyggares timmerhydda eller "logghus", hvars i timmerfogningarne inslagna kalkrappning förlänade boningen ett fantastiskt, för att ej säga spöklikt utseende. Genom det låga smala fönstret lyste ett matt ljus ut på den nedtrampade gångstigen ned till floden, hvarest talrika muskit-svärmar dansade med lätthet och behag till grässyrsornas gnällande musik.

Den låga boningen var torftigt möblerad. En säng, ett bord, några stolar, en rödmålad kista med järnband, några kökssaker samt verktyg, en bössa med ty åtföljande kruthorn och hagelpung samt några slitna klädespersedlar, se der det hufvudsakligaste af nybyggarens lösörebo. På de hvitlimmade väggarne hängde taflor: öfver sängen ett med grönt sigill försedt dokument inom glas och ram och å båda sidor om fönstret två porträtter, det ena den odödlige Abraham Lincolns, det andra den fridsälle Oskar I:s.

Framme vid det aflånga med vaxduk betäckta bordet, å hvilket bibeln låg uppslagen, satt en åldrig högrest gestalt, klädd i jordbruksarbetarens grofva drägt. Hans anletsdrag voro öppna, men vittnade om svåra, dolda lidanden. Hans midt i pannan benade hår var hvitt som snö och hängde såsom en ljus slöja ned mot de breda skuldrorna. Hans blå ögon, hvilka nyss sökt ljus och tröst i "böckernas bok", stirrade orörliga på den hvita väggen, under det att den slätrakade hakan lindrigt darrade och de af arbete styfva och bruna händerna knöto sig krampaktigt på den gamle mannens knän.

Det var minnets skuggbilder, som nu aftecknade sig för den åldriges själsblick. Han mindes sitt fattiga barndomshem i en af Vestergötlands natursköna bergs- och skogstrakter, den rödmålade torparstugan, hvilken i jämförelse med hans nuvarande boning var en riktig herregårdsbyggnad; han mindes barndomsvännerna och barndomslekarne, gran- och furuskogarne, björklundarne och bäckarne, gökens "koko", ärlans qvitter, lärkans och trastarnes sång.

Han mindes sin ungdomslycka och sitt ungdomshopp, huru han vid faderns död öfvertog torpet och ditförde såsom maka en from och duglig qvinna, hvilken troget delade hans medgång och motgång, huru under årens lopp lydiga barn uppväxte omkring honom och huru han, då flera års missväxt och en ny husbondes förökade pålagor fördubblade hans bekymmer, efter långt betänkande beslöt att utvandra till Amerika, mera af omtanke för barnens framtida utkomst än för sin egen. Han mindes den sista gudstjensten i byns åldriga tempel, den sista morgon- och aftonringningen, hvars ljud nådde hans öra från det grå kyrktornet, det sista afskedet från de anspråkslöse, trofaste och uppriktige grannarne, hvilka hans öga aldrig skulle på jorden återse.

Han mindes den besvärliga resan öfver det stora världshafvet, huru han och hans familj, strax de satt sin fot på Amerikas jord, voro utsatta för immigrantrunnares och bedra-

gares svek och skurkstreck. Han mindes den långa färden upp till det aflägsna Minnesota, dit få om ens några lands, män förut hittat vägen. Okunnigheten i det engelska språket var icke den enda svårigheten, som här mötte de nykomne. Fattigdomen var en ännu större. Arbetsförtjensterna voro få, dagspenningen ytterst låg i jämförelse med hvad den är nu för tiden, och statsbankernas penningar voro den ena dagen af värde, den andra värdelösa. Folket i den aflägsna trakt, dit den svenska familjen på obanade vägar begifvit sig i sällskap med en norrman, hvilken under vägen afled, var icke af det bästa slaget. Alla kallade sig med en viss stolthet "amerikaner", och de svenske invandrarne sågo i dem fullblodiga 'yankees", men många af dem hade vistats i Amerika endast en jämförelsevis kort tid, många voro från de östra staterna rymda eller fördrifna äfventyrare, försupna slynglar, råa jägare, i svek utstuderade indianhandlare. Endast några få aktningsvärda, på långt afstånd från hvarandra boende familjer, liknade de tusentals högaktade anglo-amerikaner, hvilka nu äro bosatte i det framåtskridande Minnesota.

Den åldrige mannen mindes nybyggarelifvets många och stora svårigheter och huru de genom arbetsamhet, nykterhet och ihärdighet besegrades, huru den forne torparen inom en jämförelsevis kort tid blef en sjelfständig farmare, hvilken vattnade med sitt anletes svett sina egna, icke en pösande patrons åkrar, huru himlen gaf solsken och regn och huru jorden bar rikliga skördar, huru åkrarnes gränser utvidgades, kreaturens antal ökades, huru jordkojan utbyttes mot ett välbygdt boningshus samt huru han slutligen var iståndsatt att hvarje höst hos en ansedd bankir i St. Paul insätta en icke obetydlig sparpenning, hvilken skulle i framtiden "komma barnen till godo."

Men dessa ljusa minnen voro för den gamles blick endast såsom blixten derute i den mörka qvällen. Det finnes familjer och enskilda personer, hvilka plötsligt drabbas af den ena olyckan efter den andra, såsom det synes oförtjent, men dock

säkerligen i en vis, ehuru fördold afsigt. Den gamle mannen och hans familj hade tillhört dessa olyckans och motgångarnes skötebarn.

Han mindes, huru det inbördes kriget utbröt och huru hans äldsta son, Anders, inskref sig såsom frivillig i hären, under det att de närmast boende demokratiske "amerikanernas" söner stannade hemma. Redan i det första slag, i hvilket Anders deltog, blef han svårt sårad under försök att eröfra en rebellfana, och några månader derefter kom underrättelse, att han till följd af vanvård aflidit på fältlasarettet. Knapt hade detta djupa sår hunnit läkas, innan den andre sonen, Lars, hvilken inför domstol vågat aflägga sannfärdigt vittnesmål mot en för förfalskningsbrott anklagad "amerikan", Mc Carthy, blef af denne kort efter rättegången ihjälskjuten, ett brott, för hvilket mördaren frikändes, sedan hans klyftige advokat lyckats öfvertyga jurymännen, att den tilltalade varit i det ögonblick, då brottet begicks, "vansinnig", men återfått sitt förstånd, strax han förpassat den ringaktade "utländingen" till evigheten.

Men detta var icke allt, endast början till familjens hårda pröfningar. Andra mörka minnen uppdöko, det ena efter det andra. Den åldrige mannen mindes, huru ett järnvägsbolag, hvars tjenstemän voro ansedda för att vara redbarhetens ideal, väckte anspråk på hans gård, hvilken skulle hafva tillhört en af deras landbevillningar, och huru de förevisade åtkomsthandlingarna förklarades vara utfärdade af en bedragare och af noll och intet värde; han mindes, huru han med tungt sinne begaf sig till det på flera dagsresors afstånd liggande St. Paul för att i den "säkra sparbanken" lyfta sina derstädes insatta penningar, med hvilka han ämnade från bolaget återlösa sin egendom, huru han, vid ankomsten till staden, fann den säkra sparbanken stängd och förnam, att den "redbare" bankiren rymt med kassan till Canada.

Han mindes också, huru han, efter en långvarig rättegång, vräktes utfattig från gården, sedan utslag fallit till bolagets

förmån, huru han då begaf sig med sin familj till en på några dagsresors afstånd liggande stad i hopp om att här kunna genom arbete förtjena sig och de sina dagligt bröd, huru han under önskan att än en gång kunna blifva "sin egen" efter en tid begaf sig in åt vildmarken och upptog ett "frihemman" å 160 acres, men angreps af feber och nödgades återvända till staden, å hvars hospital han fick under månader qvarstanna, huru han, vid återkomsten till sitt nya hemman, fann, att en rödhörig "amerikan", Pat. Sullivan, tagit detsamma i besittning och var beredd att med revolvern försvara sitt byte, samt att nästan allt det omkringliggande landet blifvit dels af enskilda kapitalister och bolag uppköpt, dels upptaget enligt frihemmanslagen af de senares tjenare, såsom det sades för deras egen, men i verkligheten för deras husbönders räkning.

Den gråhårige mannen mindes lifligt den hårda kampen för tillvaron under de följande åren och de hårda och många pröfningarna, huru hans barn skingrades i tjenst hos andra som fågelungarne skingras i skogen, huru hans älskade Lena blef gift med en bierälskande "amerikansk" hustyrann Schwarzenburg, hvilken genom sin misshandel förkortade hennes lefnadsdagar, huru de yngre sönerna under dagligt umgänge med jämnåriga "amerikanska" gatpojkar och slynglar, utbildades till salonkypare och dryckeshjältar, hvilka snart låtsade sig icke förstå faderns på svenska gifna varningar, logo ett midlidsamt löje åt hans förmaningar på bruten engelska samt tänkte mera på hundfäktningar, knytnäfskamp, bollspel, kortspel, vadhållning och på andra nöjen än på moderns ömma böner och hjärtbevekande ord, innan hon med brustet hjärta nedsteg i grafven.

Han mindes också, huru han med försvagade kropps- och själskrafter kort efter hennes död lemnade den för honom förhatliga staden och begaf sig långt bortom civilisationens gränser, hvarest han å sioux-indianernas jagtmarker uppförde sig en eremitkoja, i hvilken han hoppades få i lugn tillbringa

återstoden af sina lefnadsdagar, fri från åsynen af det förhatliga "yankeeslägtet."

Var det underligt, om en storm rasade i den gamles bröst, då alla dessa mörka "taflor ur verkligheten" passerade revy för hans själs ögon? Var det underligt, att hämndens känslor blandade med den bittra smärtans gåfvo sig luft från de sammanpressade läpparne?

"Olycklig" — så ljöd det från desamma — "var den stund, då jag beslutade att utvandra till Amerika. Tusenfalt lyckligare både i tiden och i evigheten hade mina barn blifvit i det fattiga Sverige, än hvad de blifvit här. Förbannelse icke öfver landet, ty det är godt, men öfver folket, ty det är ondt! Förbannelse öfver allt hvad "yankee" heter, öfver alla dem, hvilka störtat mig och de mina i olyckans och förderfvets djup!"

Sedan han yttrat dessa ord, vände han sig om, och hans blickar föllo åter på den uppslagna bibeln, hvilken låg stödd mot Hoofs postilla och psalmboken, de enda böcker, som funnos i den lilla stugan. Mulen som ett åskmoln satte han de båglösa glasögonen på näsan och började att med låg röst läsa rad efter rad, vers efter vers, mera såsom det syntes för att bortjaga de dystra minnena, hvilka såsom skräckgestalter uppdöko, än för att hemta ljus, tröst och ledning af de eviga orden.

Men ju längre läsningen fortfor, ju mer vek det mörka molnet från pannan, och bilderna af de samvetslöse äfventyrarne och bedragarne, de oredlige affärsmännen och de hjärtlösa bolagsmännen, hvilka voro snart sagdt de ende "amerikaner" den åldrige mannen under sitt vexlingsrika nybyggarelif lärt känna, försvunno, och uppmärksamheten fästes istället vid de lästa ordens innehåll. Stormen hade snart rasat ut i den gamles bröst, och vid läsningen af dessa ord: "Så säger Herren, Herren: *hämnden är min, och jag skall vedergälla't*", tycktes det ostörda lugnet inträda.

"Så är det", sade den gamle, "Herren är den bäste hämnaren!" Med sammanknäppta händer satt gubben efter en

stund i stilla begrundning samt lyssnade till huru åskvädret mer och mer nalkades hans lilla undangömda boning.

Plötsligt steg han upp vid ljud från den låga dörren, hvilken gnisslade på sina rostiga gångjärn. Den uppläts, och ljudlöst steg en högväxt indian öfver den grofhuggna tröskeln samt stannade med armarne korslagda öfver bröstet och betraktade den gamle vestgöten, hvilken stod lugn och orörlig framför honom.

Indianen, som icke var någon mindre personlighet än sioux-stammens tappre höfding Lilla Kråkan, var klädd i krigets skrud och målad i ansigtet och på de bara armarne med krigets färg. En blodröd mantel, som var kastad öfver de breda skuldrorna, dolde större delen af de med mångfärgade fransar prydda benkläderna af gult hjortläder, ja, räckte ända ned till de gula perlstickade mockasinerna. I det utsydda bältet omkring lifvet blixtrade en med långt hår och örnfjädrar smyckad tomahawk, och en väldig knif blänkte vid sidan af många i krig tagna skalper. På armen hvilade den trogna bössan, och i de korpsvarta lockarne på hufvudet fladdrade en rad mångfärgade örnfjädrar.

En minut stodo de båda männen tysta och orörliga blickande hvarandra i ögonen så, som de önskat läsa hjärtats doldaste tankar. Slutligen sträckte höfdingen ut handen med en värdighet, som skulle anstått en af Greklands ypperste talare, samt yttrade på dakotahspråket:

"Broder! Fem gånger har haren skiftat färg och löfven fallit af eken, sedan du fann mig ligga sårad och halft förblödd der ute på prairien. Du tog mig på dina starka armar och bar mig lika lätt som björnhonan bär sina späda ungar. Du förde mig hit till din wigwam, lade mig på din bädd och vakade öfver mig lika troget, som bergufven vakar om natten, lika ömt, som en squaw vakar öfver sitt barn.

Broder! Jag har lärt mig att minnas en välgerning, jag har lärt mig att aldrig glömma en oförrätt. Icke dödens, utan lifvets bud förs af min tunga till din rådseld. Det är *mina*

armar, som nu skola bära *dig* från farorna och döden samt skänka dig en rätt, läckrare än buffelmärg, *hämnd*, *hämnd*, hvarefter ditt hjerta liksom mitt törstar lika ifrigt, som det för prairieelden flyende rådjuret törstar efter vatten.

Broder! Lika visst som att den store Anden ser mitt uppsåt, hör min röst och i åskans blixt och dunder skänker sitt bifall till mitt beslut, lika visst skall också hämnden drabba dina och mina fiender, plötsligt såsom blixten, förödande såsom hvirfvelstormen. Det rättvisa straffet skall som en grå björn gripa i sina käftar de ormtungade långknifvarne (amerikanerna), för hvilkas illdåd och svek den svage är lika säker som den sårade buffelkalfven i varghopen och på hvilkas ord och löften man kan lita lika säkert som på flodisen om våren.

Broder! Följ mig medan tid är! Våra höfdingar vilja vid rådselden lyssna till din visa tunga. Våra unga krigare, som kalla dig "Mannen-som-aldrig-bryter-sitt-löfte", vilja följa dina spår till dina och mina fienders wigwams och återvända derifrån, först sedan de prydt sina bälten med färska skalper, först sedan endast askhögar utvisa stället, der vargynglet, som ref dina söner och trampade din lilja i dyn, en gång bodde på stulen mark."

Höfdingen tystnade och riktade sina skarpa nästan glödande ögon på den gamle nybyggaren, i hvilkens lugna anletsdrag man kunde lätt läsa, att frestelsen kommit några minuter — för sent.

Med en klar röst, som hördes öfver åskans dån, yttrade den gamle på dakotahspråket:

"Broder! Jag har sett blixtarne i dina ögon, jag har hört åskan i din röst. Mitt ena öra har stått öppet för dina ord, mitt andra för den Store Andens stämma. Du bjuder mig hämnd på mina fiender: den Store Anden säger i den goda boken, att hämnden är *hans*, icke min. Du talar om ett anfall plötsligt såsom panterns: den Store Anden hviskar

i mitt öra, att sjelfve skallerormen hugger icke utan varning. Hvilkendera rösten af dessa menar du att jag bör följa?

Broder! Dina krigare kalla mig "Mannen-som-aldrig-bryter-sitt-löfte", och de hafva gifvit mig ett rätt namn. Träd närmare hit och betrakta den tafla, som hänger öfver min bädd. Å den taflan står löftet, som jag gaf, eden, som jag svor den store fadern i Washington och detta land för många, många vintrar sedan. Det löftet, den eden bryter jag ej lika lätt som vildhästen bryter den torra furuqvisten under sin hof. Mitt hår är hvitt, tag det, om du vill, och fäst det såsom prydnad bland dina svarta skalper. Jag fruktar icke att dö, men jag rädes för att göra det orätt och ondt är. Derför följer jag dig icke."

Det blef tyst som i grafven i den lilla stugan, hvars egare stod såsom det syntes helt likgiltig under det indianhöfdingen kämpade en svår kamp för att behålla sitt yttre lugn. Slutligen yttrade han med en stämma, som trots hans sjelfbeherskning darrade af sinnesrörelse:

"Broder! Du är en *man* och derför skall du icke dö, utan lefva."

Indian till häst.

Efter att hafva yttrat dessa få ord, aflägsnade han sig ljudlöst ur rummet. Utkommen på gården, vände han sig om, fattade sin tomahawk med båda händerna och högg den med väldig kraft i timmerbjälken öfver dörren, så att den skarpa spetsen inträngde nästan till trädets kärna, lät vapnet qvarblifva der det fastnat midt öfver dörröppningen, styrde sina steg mot floden, löste sin kanot och försvann i densamma inom några sekunder bakom en af flodens krökningar.

Dagen derpå började sioux-indianerna sitt skoningslösa

anfall å nybyggarne, bland hvilka icke så få voro skandinaver. Dessa fingo i det allmänna blodbadet dela de hatade amerikanernas grymma öde. Den gamle vestgötens vid Minnesotafloden uppförda hydda, för hvilken indianhöfdingens tomahawk med de i vinden svajande håren och fjädrarne var ett skyddstecken liknande förbundsblodet i Egypten, fick dock stå oskadad, hennes egares lif söktes af ingen bland de indiankrigare, hvilka gingo henne gång efter annan med tyst vördnad förbi för att i andra trakter härja med mord och brand.

Den lilla hyddan var dock tom. Redan före dagningen hade den gamla vestgöten lemnat henne för att bära varningens budskap till det "yankee-slägte", som han få timmar förut förbannat. Med en ynglings snabbhet ilade han framåt öfver höjder och dalar för att så snart som möjligt nå den på några mils afstånd liggande byn. Hans kläder och händer söndersargades på taggväxter i snåren, genom hvilka de gamla buffelstigarne ledde; han kände det knappast. Allt högre steg solen på himlahvalfvet, allt besvärligare blef vandringen, allt kortare den gamles andedrägt, allt förfärligare smärtan i hans sammanpressade bröst. Dock framåt, oupphörligt framåt mot den rike handlaren Jones der borta vid skogsbrynet liggande gulmålade boningshus. Halfdöd uppnår den gamle slutligen detsamma och störtar in genom dörren, vid hvilken han neddignar under det han yttrar: "*Aj! indianerna* — —". Mer förmår han icke säga, förr än det svartnar för hans ögon, och hans ande flyr ur den en gång så starka kroppshyddan.

"Ja, att du varit i slagsmål (fight) med indianerna, det syns nog på dig, min käre mister Dutchman", sade handlaren skrattande, "men icke hade du behöft springa lifvet ur dig för att underrätta mig om den saken."

"Sannerligen går det icke för långt", inföll frun med irländsk brytning. "Är det icke nog med att dessa smutsige utländingar (dirty foreigners) befolka våra fängelser, fattig-

hus och hospital, skola de nu äfven förvandla de infödde amerikanernas boningar till likhus?"

Länge fick den stolta från Boston bördiga frun icke tid till att beskärma sig öfver de "smutsige utländingarne" och öfver deras otacksamhet för allt det goda de af nåd erhöllo af de "infödde". En svallvåg af det allmänna förderfvets flod bröt inom få timmar fram mot huset, och så väl den stolta fruns som hennes makes skalp hängde få minuter derefter vid Lilla Kråkans bälte.

Då höfdingen derefter genomvandrade det rikt möblerade huset, som den anlagda elden redan börjat förtära, föllo hans ögon på den gamle nybyggarens i en skrubb insläpade lik. Han tog det varsamt på sina armar och bar det såsom ett dyrbart byte ut på gården, nedlade det på gräset, kallade sina krigare omkring sig, uppstämde dödssången och yttrade derefter, under det att de flammande lågorna kastade ett förklarande sken öfver den dödes in i döden lugna anletsdrag:

"Fallen är du, broder, som furan i skogen, dock icke för din röde broders hand. Ditt löfte trogen till döden, fick du för din varning döden till lön. Icke ett hår skall saknas i din skalp, då du träder in på dina sälla jagtmarker, icke ett blekansigte skall med sina händer smutsa ditt lik eller lära känna hvar din grafhög är. Du led utan klagan, ty du var en *man*, och du kunde hvad jag icke kan: *förlåta*. Dock jag skall i dag på dina bödlar taga dubbel hämnd, hämnd för både mitt folk och för dig."

Spionen från Småland.

I september 1861 förberedde unionsflottan ett anfall å Hilton Hill, Södra Carolina. Underrättelser saknades dock om den derstädes förlagda rebellstyrkans storlek, hvadan det ansågs nödigt att, innan anfallet skedde, genom spioner förskaffa sig närmare kännedom om "ställningar och förhållanden" derstädes.

Oaktadt en icke obetydlig belöning utlofvats till den, som frivilligt åtog sig uppdraget och lyckades utföra detsamma, var dock ingen af sjömännen eller trupperna om bord hågad att åtaga sig ett dylikt lifsfarligt uppdrag. De modigaste bleknade vid tanken på möjligheten af upptäckt och det öde, som i sådan händelse väntade dem af de i trakten kringströfvande guerillabanden och deras anförare.

Slutligen förklarade en nyligen inmönstrad svensk matros, Erik Frisk, en äkta knipslug småländing, att han af oegennyttig fosterlandskärlek var villig att våga försöket. Han erhöll af befälet ombord många vackra loford för sitt hjältemodiga beslut, värdigt en Karl XII:s landsman, klädde sig derefter till landstrykare (tramp) och landsattes natten till den 13 oktober fem mil söder om Bay Point vid inloppet till Port Royal-sundet.

Tänkande på den utlofvade belöningen, som, enligt Frisks beräkning, betydligt öfversteg värdet af "ett par 14 qvarters oxar", begaf sig den i land satte mannen till en nära stranden liggande lund, i hvilken han lade sig och insomnade samt drömde, än om Smålands stenbundna åkertegar, hvilkas sten-

rör småningom förvandlades till präktiga guldhögar, än om vidsträckta magra ljunghedar, hvilka förvandlades till sköna klöfverfält, å hvilka en mängd frodiga stutar och oxar betade, under det att han sjelf satt förnöjd på en höjd och studerade i en bok, hvars alla blad småningom skiftade färg och förvandlades till nya 100 riksdalers sedlar.

Länge fick Frisk icke njuta af dessa kära drömbilder. Några ryttare med ett helt annat än fördelaktigt utseende väckte honom tidigt på morgonen och tillsporde honom barskt hvem han var och hvad han hade att beställa i denna trakt af landet. På bruten engelska försökte Frisk besvara de framställda frågorna, men lyckades icke göra sig förstådd, hvadan ryttarne togo honom med sig till det på afstånd liggande lägret och öfverlemnade honom till guerillabandets höfding, kapten Screven.

Denne, en rik plantageegares son, hade före krigets utbrott vistats i Europa en längre tid och hade för vana att skryta öfver sin stora språkkunskap och öfver sin förmåga att kunna af utseendet bedöma en persons karakter. Han kallade nu 5 á 6 officerare till sitt tält och började derefter förhöret med den "tyske landstrykaren".

Till en början gåfvos frågorna på engelska språket, men, då Frisk vid försök att svara på samma språk, aldrig lyckades sammanplocka ord till mer än en half mening, framställde kaptenen sina frågor på en rådbråkad franska, och Frisk svarade på ren småländska. Den ene begrep icke ett ord af hvad den andre sade; men kaptenen nickade dock gång efter annan sitt bifall till Frisks pladder om Vernamo marknad, Jönköpings tändsticksfabriker, Kalmar slott och andra saker, hvilka med frågorna icke egde det ringaste sammanhang.

Sedan förhöret pågått några minuter, yttrade kaptenen, på hvilkens språkkunskap de närvarande officerarne nu fått bekräftelse, att främlingen, en oförarglig schweizare (swiss), hade, *som de alla hört*, gifvit tillfredsställande svar på de framställda frågorna, hvadan det var rättvist, att han genast

ställdes på fri fot. Härför röstade alla de närvarande, bland hvilka icke fans en, som ville medgifva, att han icke fullkomligt förstått hvad som under samtalet på "franska" yttrats.

Så snart Frisk frigifvits, började han oombedd hjälpa ryttarne med ett och annat arbete, som de hade för händer, och visade ingen som helst lust att aflägsna sig från lägret. Han var en flink och dugtig arbetare, som småländingarne vanligtvis äro, och rebellerna hade följaktligen ingenting emot att han qvarstannade. Det dröjde icke många dagar, innan kapten Screven sjelf gaf honom hela kläder och använde honom såsom stalldräng, ridknekt och betjent, allt efter som behofvet kräfde. Den nye "krigsfången" bemödade sig om att punktligt och till kaptenens belåtenhet förrätta sina sysslor. Dag efter dag gick, och allt mer ökades "schweizarens" kännedom om rebellernas styrka och framtidsplaner.

Den 29 oktober red den tappre kaptenen, åtföljd af Frisk till Camp Lee, Hardeeville, hvarest amiralen för de Konfederade Staternas flotta, hr J. Tatnall, höll ett stort krigsråd, vid hvilket planlades Strategiska rörelser, hvilka skulle bereda nederlag för unionstrupperna, derest dessa vågade angripa Hilton Hill.

Gerna hade den raske Frisk önskat qvarstanna i närheten af det tält, i hvilket rådplägningen hölls, men han vågade det icke. Han dref i stället omkring i lägret, gapade af låtsad förvåning öfver hvarje nytt föremål, som han fick se, samt beräknade i tysthet det ungefärliga antal soldater, som här voro lägrade. Då det led mot qvällen, återvände han, sadlade hästarne och afvaktade slutet på rådplägningen, hvilken nu var ganska högljudd.

Frisk fick länge vänta på sin kapten, innan denne i sällskap med några andra officerare visade sig i ett onyktert tillstånd. Att stiga till häst var för kaptenen en ingalunda lätt sak, att samtidigt hålla under armen en från tältet medförd portfölj, i hvilken flera papper förvarades, gränsade till

det omöjliga, hvarför en af officerarne i sällskapet räckte portföljen till Frisk och yttrade:

"Tag vård om denna portfölj under hemvägen! Du ansvarar med ditt lif för att den icke kommer bort eller i obehöriga personers händer. I morgon bittida öfverlemnar du honom i din husbondes händer!"

Den tilltalade nickade bifall, mottog portföljen och mumlade för sig sjelf: "Nog skall jag uppfylla uppdraget och om det är mig möjligt öfverlemna portföljen i *min* husbondes händer, det kunnen I alla trygt lita på."

Det var lidet långt på qvällen, då de båda ryttarne återkommo till Camp Lookout vid Hilton Hill. Kaptenen gick genast in i sitt tält för att med några glas whiskey läska sin törstiga strupe, Frisk deremot band hästarne, gaf dem foder och gick sedan till lägrets negerkock för att få sin hunger stillad.

Under det att Frisk intog sin måltid, samtalade han på bruten engelska med negern, som under samtalet upplyste, att han var född i Beauford, S. Carolina, var väl bekant med den omkringliggande trakten och önskade ingenting högre än att erhålla sin frihet. Frisk meddelade honom, att man kunde med det snaraste vänta ett anfall å Hilton Hill och att det säkert blef mycket oangenämt att vistas derstädes, då bomber och kulor kommo såsom hagel öfver förskansningarna och lägret. Negern, som förskräcktes af denna underrättelse, föreslog, att de båda skulle i sällskap fly redan samma natt. Frisk ville till en början icke ingå på detta förslag, men lät slutligen af negerns enträgna böner beveka sig dertill, sedan den bedjande lofvat anskaffa nödig matsäck samt åtagit sig att tjenstgöra såsom vägvisare.

Då klockan var 12 på natten sammanträffade Frisk med negerkocken på ett ensligt ställe mellan tälten, hvarefter båda smögo sig med lätthet förbi de utställda vakterna samt började å en lång omväg sin äfventyrliga flykt. Vägar och stigar voro till följd af långvarigt regn nästan bottenlösa, vandringen

följaktligen tröttsam och svår. Kärleken till friheten samt fruktan för ledsamma efterräkningar, derest flykten misslyckades, påskyndade de båda flyktingarne, så att de efter några timmars vandring hade lägret flera mil bakom sig. I dagningen kommo de till en gammal bofällig, obebodd negerkoja vid en af Edistoflodens många vikar. De voro nu öfvertygade om omöjligheten att till fots verkställa flykten, och då en gammal bristfällig båt här påträffades skyndade de, att med de hjälpmedel de i negerhyddan funno, sätta densamma i någorlunda "sjödugligt skick", stego sedan i farkosten och rodde med kraft längs stranden i hopp om att före qvällen komma osedda af alla rebeller i unionsflottans närhet.

Häruti missräknade de sig likväl. Då qvällen kom, voro de i en stor vik omkring 300 yards från norra Edistofloden. Här stego de uttröttade männen i land för att turvis under några timmar hvila i skygd af en hög jordbank. Frisk föll först i sömn, men väcktes snart af negern, hvilken meddelade, att han hört ljudet af en blodhunds egendomliga skällande och yrkade att flykten måtte genast fortsättas. Under samtalet härom hördes det omnämda ljudet tydligt, och det dröjde icke många sekunder innan småländingen och negern skjutit ut båten och sutto vid årorna. Snart var farkosten i midten af den omkring 200 yards breda viken. Skällandet närmade sig, ryttares sabelskrammel hördes och fackelsken började lysa såsom stjärnor först på den venstra sidan och sedan på den högra sidan om viken ända ned till floden.

Ett rop från den venstra stranden och en kulas hvinande underrättade flyktingarne om att de voro upptäckta. Frisk bad då på god engelska den förskräckte negern, att han icke skulle fälla modet, utan ro mot floden, "ro för lif och frihet". Att af rebellerna tillfångatagas var detsamma som att förlora det ena eller det andra. Repet väntade småländingen och slafveriet negern. Båda ansträngde sig derför till det yttersta för att i hast uppnå floden, å hvilken de kunde vara jämförelsevis säkra för förföljarnes kulor.

Rebellerna voro under tiden icke sysslolösa. De underhöllo en liflig gevärseld mot den bräckliga farkosten, men som densamma icke kunde tydligt ses, emedan han framgled i midten af den mörka viken, var deras sigte osäkert. En kula sårade dock Frisk lindrigt i ena armen. Lättretlig till lynnet, blef han då arg och rodde med sådan kraft, att den ena åran hotade att brista af. Vikens mynning uppnåddes, och båten sköt ut i floden, hvars ström förde flyktingarne nära intill den högra stranden. Det blixtrade till bland buskarne derstädes och negern, som fick sitt högra ben afskjutet strax ofvan om knät, uppgaf ett rop af smärta, men fortsatte sin rodd till dess båten var utom skotthåll, då Frisk förband, så godt sig göra lät, det svåra såret, som negern trodde skulle inom kort medföra döden.

Då dagen grydde, voro flyktingarne nära hafvet, men, som många "rebellvänliga" fiskare svärmade i sina båtar omkring på detsamma, dolde de båda flyktingarne sig å en nära flodens mynning liggande ö, hvarest de qvardröjde till dess nattens mörker åter svepte sin slöja kring land och haf.

Då stötte de åter båten från land och kommo efter ett par timmars rodd till det blockadfartyg Frisk få veckor förut lemnat. Så snart småländingen och negern kommit ombord, redogjorde den förre i korthet för sin vistelse bland rebellerna, meddelade underrättelse om de iakttagelser han gjort samt lemnade till den vakthafvande officeren den medtagna portföljen. Officeren ögnade med den största tillfredsställelse genom handlingarna, hvilkas innehåll han förklarade vara af den största vigt. Befäl och manskap samlade sig omkring den djärfve småländingen, hvilken betraktades med beundran och hvilkens beröm öfver allt högljudt uttalades.

Under det ankaret lyftes och blockadfartyget styrde mot norr, erhöll Frisk den utlofvade belöningen samt den läkarevård och hvila, som var för honom af nöden. Negern var nu glad såsom ett barn öfver den vunna friheten, men i hans glädje var dock icke ringa malört blandad. Hans sårade ben

var så skadadt, att det måste utan dröjsmål amputeras, hvilken operation han tåligt underkastade sig, då han förnam, att det andra alternativet var lifvets förlust.

Dagen skred till ända och qvällen kom. Såsom ledstjärnor syntes då ute på hafvet två ljuspunkter, mot hvilka blockadfartyget styrde. Dessa ljuspunkter voro signallyktor å Förenta Staternas fregatt "Wabash", till hvars befälhafvare, kapten S. F. Dupont, den vigtiga portföljen inom ett par timmar öfverlemnades jämte underrättelse om huru densamma kommit ombord å blockadbrytaren.

Då kaptenen genomögnat handlingarna, uttryckte han önskan att få se "den djärfve matrosen, som gjort flottan en så stor tjenst". Frisk steg då förlägen fram. "Tack, min käcke gosse, för din vackra bragd, genom hvilken du räddat lifvet på flera hundra, kanske tusen af våra sjömän", yttrade kaptenen. "Du kan vara viss om, att jag i min rapport till departementet i Washington skall hafva dig i minne. Jag önskar", tillade han, och ett lätt moln flög öfver hans höga panna, "att alla våra sjömän egde ditt mod, din klokhet, din ihärdighet och din fosterlandskärlek!"

Mer än ett fjerdedels sekel har förflutit, sedan denna händelse timade, men ännu har så väl den forne negerslafven som den djärfve spionen från Småland skonats af dödens lie. Den förre eger sedan många år tillbaka en mycket god anställning vid marinhospitalet i Norfolk. Den senare, hvilken uppbär en icke obetydlig årlig pension, är en välmående farmare i en af våra vestra stater. Drömmen vid Bay Point har för honom till en icke ringa del redan gått i fullbordan. Och fortfarande ådagalägger han genom sina handlingar sitt forna "mod, klokhet, ihärdighet och fosterlandskärlek".

I ett afseende är han dock mycket förändrad. Han har blifvit allvarligt "religiöst sinnad" och vill endast ogerna tala om sin spionbragd, emedan han anser, att densamma

icke kan från sträng kristlig synpunkt försvaras, en uppfattning, för hvilken han tror sig hafva funnit stöd i lektor Waldenströms skrifter, men hvilken uppfattning icke delas af hans närmaste grannar.

Fyrvaktaren.

Det hade kommit storfrämmande till farmaren Sven Hansons gård i norra Illinois. Det var ingen mindre personlighet än f. d. soldaten i Förenta Staternas armé Anders Stone, en gråskäggig, högrest och axelbred vestgöte, som i kriget mot de "elemänskade rebällera" förlorat sitt ena ben, just då han stormade främst i ledet mot en af fiendens starkaste skansar.

Den åldrige veteranen, hvilken fått intaga mor Hansons plats i den beqväma gungstolen, omgafs af ett yngre slägte, som blickade med stum beundran på den märklige mannen, hvilkens hy var till färgen lika brun som veteranföreningens bronsstjärna, hvilken prydde hans slitna rock.

Den lilla raska Ragnhild, som stod bredvid veteranens krycka, tog slutligen mod till sig och yttrade med låg, bedjande röst: "Mister Stone, tala om en historia för oss!" — "Ja, ja," ropade de öfriga barnen i korus. "Tala om en historia!"

"Dä kunne la va' måta fahl te å tala om e' paschasa, om ja' bara kunne huga hocka dä' ä', som ja' inte ballrat om for er for långesina", sade invaliden till de bönfallande, hvilka slöto sig tätt intill honom, säkerligen icke för första gången.

Fader Sven, som länge suttit fördjupad i studium af en tidnings marknadsunderrättelser, icke litet glad öfver att priserna på svinkreatur stigit i Chicago under den sista veckan,

lade nu bort tidningen, knackade askan ur den nötta pipan, stoppade henne på nytt, tände henne, öppnade derpå köksdörren och sade med hög röst: "Stina, hör du Stina! Skönna de in, så får du höra e' paschasa."

Det dröjde icke länge, innan mor Stina lydde denna uppmaning. Blef fader Sven alltid så hastigt åtlydd af sin kära hälft, så stod han sannerligen icke under toffeln. Men det var icke blott den vördiga mor Stina, som infann sig såsom åhörare: pigorna, drängarne och de närmast boende grannarne, ja, till och med den unge skolläraren och organisten med de blåa glasögonen på näsan, följde henne så att säga i spåren, och efter några minuter hade "mister" Stone en icke obetydlig åhörareskara af olika åldrar samlad omkring sig.

Han började då att på det uttrycksfulla vestgötamålet berätta om ett "markeli't äfventur", som han för flera år sedan haft, då han tjenstgjorde som fyrvaktare i Michigan; och vi återgifva här nedan på rikspråket den större delen af hans berättelse. "Öfversättningen" har skett, på det att äfven "utländingar", d. v. s. landsmän, som icke äro vestgötar och icke utan svårighet förstå vestgötamålet, skola kunna utan något hinder njuta af berättelsen i likhet med den åhörarekrets, som först hörde densamma.

"Att klå rebellerna, så som de ärligt förtjenade det, var visst icke något lätt göra", började den gamle veteranen, "men att efter krigets slut kunna såsom krympling medels ärligt arbete förtjena kläder och föda, det var icke mycket lättare. Jag, fattig stackare, fick nog erfara detta. Jag var för stolt att tigga, och jag sökte derför arbete. Den förste, till hvilken jag hänvände mig, var en amerikan, som mycket prisades i tidningarna, men hvilken jag sedermera erfor sändt ett legohjon (substitut) i sitt ställe i kriget och gjort sig bottenrik på svekfulla armékontrakt. "Gack till fattighuset, det är det enda du duger till", var det råd jag af denne "amerikanske patriot" erhöll. Jag gaf dock icke hoppet förloradt, utan försökte än ett och än ett annat arbete, men det blef

"krassel" af alltsammans. Utan eget förvållande bragtes jag snart i verklig nöd, om hvilken jag underrättade två aktningsvärda och inflytelserika män, hvilka lärt känna mig, under det jag tjenstgjorde under deras befäl. De lofvade att hjälpa mig så långt i deras förmåga stod, och de höllo också såsom ärliga män sitt löfte.

En dag fick jag oväntadt ett stort bref från Washington, i hvilket jag underrättades om att regeringen utnämt mig till fyrmästare vid Sacre Bleu i Michigan, att min lön var 800 dollars om året och fria husrum samt andra förmåner. Jag begaf mig nu skyndsamt till Detroit, hvarest jag erhöll behöriga förhållningsregler, och med dem på fickan vandrade jag med lättadt sinne till det vid Michigansjön liggande Sacre Bleu, dit jag ankom utan vidare äfventyr.

Dagarne efter min ankomst märkte jag, att nästan alla, för hvilka jag uppgaf hvem jag var, betraktade mig med synbar ovilja för att ej säga hat. Gick jag på gatan hörde jag amerikaner, som voro sysselsatta med att göra ingenting, beskärma sig öfver att regeringen gynnade "utländingar", gick jag in på ett spisqvarter hörde jag irländare utösa förbannelser öfver "de smutsiga svenskarne" i allmänhet och öfver den med alla möjliga smädenamn stämplade president Lincolns svenske "tallriksslickare" i synnerhet. Gick jag ned till hamnen, mötte mig sjömännen och fiskarena med djupt sårande ord eller kallt hån. Öfver allt samma oförtjenta och oförklarliga fiendskap.

Hade jag icke varit krympling, hade jag säkert gifvit svar på tal. Nu deremot ansåg jag det vara klokast att kufva min vrede, som hotade att i hvarje ögonblick koka öfver. Småningom lärde jag känna den verkliga anledningen till den allmänna oviljan. Det fans på stället icke mindre än 8 eller 10 personer, hvilka sökt den plats, som jag, tack vare mina vänners förord, erhållit. Dessa slagna kandidater och alla deras vänner och vänners vänner sågo i mig en "inkräktare å deras rättigheter." Den bittra inbördes strid, som

pågått dem emellan, var nu bilagd och alla sökte så långt i deras förmåga stod göra lifvet för mig surt i Sacre Bleu. Ingen var häruti ifrigare än Patrick O'Brien, min företrädare, hvilken blifvit för tjenstefel afsatt från sin befattning.

Jag föresatte mig att punktligt sköta min tjenst, så att ingen af mina många "vedersakare" skulle kunna lägga mig någon försummelse till last. Fyrbåkens nedrökade lampor skurades rena, fönstren tvättades, målningen i tornet renoverades. Enligt gifna order gick jag upp i fyrbåken klockan 12 hvarje natt och ombytte lampor, på det att ljuset icke skulle under den senare delen af natten slockna. Jag gjorde med få ord allt hvad en man i min ställning var pligtig att göra, och mer dertill.

Jag hade varit i Sacre Bleu i tre månader. November ingick med svåra stormbyar, och efter tre dagars förlopp gick sjön högt. Kom så den 4 november med en orkanlik nordvestlig storm, som dref hela vattenberg mot stranden. Mitt hus stod på en höjd midt emot fyrbåken, och stormen och vågornas dån gjorde det för mig omöjligt att den aftonen gå till hvila. På slaget klockan 12 begaf jag mig ut för att besöka fyrbåken. Men att komma till densamma var lättare sagdt än gjordt. En omkring 400 fot lång och omkring 9 fot öfver vågbrytaren upphöjd gångbana ledde till fyrbåken, och å denna gångbana, som svigtade som ett rö i stormen, var jag med mina kryckor utsatt för allvarsam fara att blifva kastad i sjön. Jag kom dock lyckligt fram, och uppkommen i lyktan, tillsåg jag noggrant, att allt var derstädes i behörigt skick, så att fartyg, hvilka möjligen voro utsatta för den svåra stormen, kunde hafva fyrbåkens ljus till sin ledstjärna, hvilken tid som helst på natten. Jag lemnade derpå fyrtornet och kröp lyckligt öfver den slippriga gångbanan, å hvilken vågorna redan stänkte sitt skum, efter det de slagit öfver vågbrytaren. Då jag kom hem, kände jag mig uttröttad, gick till sängs och föll i sömn.

Men oaktadt jag gjort min pligt, så sof jag dock icke

den rättfärdiges sömn. Jag drömde förskräckliga drömmar. Jag tyckte, att jag var vid Pittsburgs Landing och såg, huru rebellernas gråa leder, trots vår lifliga gevärseld och det svenska batteriets dånande åskor, stormade mot oss med segervisshet för att kasta våra uttröttade regementen i floden. Scenen vexlade, jag tyckte mig storma upp för Vicksburgs vallar i spetsen för tappra landsmän, då sprang plötsligt med en förfärlig knall en af fiendens minor under våra fötter, och de tappre svenskarne funnos icke mer bland de lefvandes antal.

Vid den starka knall, som jag trodde mig höra, vaknade jag med förskräckelse. Jag satte mig upp i sängen för att samla mina tankar. Kunde det möjligen vara ett skott från sjön, som jag i sömnen hört? Jag behöfde icke länge förblifva i ovisshet härom. Ett kanonskott ljöd åter, och jag visste i ögonblicket, hvad det ljudet betydde. Jag kastade mig ur sängen, fick fatt i mina kryckor och skyndade till fönstret, som vette ut åt sjön. Allt var mörkt. Ett ögonblick tänkte jag endast på det rasande ovädret och mörkret der ute, men nästa ögonblick var det nära, att mitt hjerta skulle upphört att slå. Fyrbåken hade slocknat. Icke en gnista ljus sågs ifrån densamma. Jag gned mina ögon och stirrade ut i det förskräckliga, ogenomträngliga mörkret.

Huru jag fick kläderna och ytterrocken på mig, mins jag icke, icke heller hur jag kom till fyrbåken. Jag mins endast, att vågorna slogo öfver min fot, men jag tänkte icke derpå, utan endast på huru jag skulle kunna i hast komma upp i tornet och tända lampan. Det var min enda tanke. Slutligen kom jag till dörren, satte nyckeln i låset, men nyckeln förmådde icke denna gång öppna för mig. Jag försökte på nytt, men förgäfves. Två skott hade dånat från skeppet sedan jag lemnade mitt hus, nu ljöd det tredje på ett närmare håll. Skeppet drefs möjligen rakt ner på stranden, och der uppe var den slocknade lampan! Jag trodde, att jag skulle mista förståndet. Jag gjorde ytterligare ett förtvifladt för-

sök att få nyckeln att öppna låset, men med lika liten framgång som förut. Då grep jag i raseri dörrens järnhandtag och ryckte till med jättestyrka, och till min förvåning svängde sig dörren på vid gafvel, som om hon icke varit låst, och dock mindes jag klart, att jag vid mitt sista besök låst henne och äfven undersökt, att hon varit låst. Men här var icke tid för långa reflexioner. Jag skyndade till den inre dörren och försökte med nyckeln öppna densamma, men detta lyckades ej, jag ryckte då upp henne på samma sätt som ytterdörren. Med ens insåg jag nu, huru saken förhöll sig och i hvilken fara jag sväfvade.

Inne i fyrbåken var ett litet rum, omkring åtta fot i fyrkant, och vid den ena sidan i detta rum stod stegen, som ledde upp till fyrbåkens lykta. I detta mörka rum väntade jag nu med visshet anfall af en dold fiende; men jag måste upp till lyktan eller — dö. Jag fattade revolvern, som jag under mina nattvandringar bar på mig, i min ena hand, steg in igenom dörren och stängde densamma efter mig. Det var knappast gjordt, förr än två män störtade öfver mig. Jag visste nog hvad jag gjorde, då jag stängde dörren. Hade den stått öppen, hade jag kastats vid anfallet ut för trapporna och sedermera troligen i sjön, hvarefter man säkerligen dagen derpå fått i tidningarna höra, att jag af olyckshändelse omkommit under min vandring till fyrbåken, hvars lampa jag försummat att tända.

Jag slog omkring mig i mörkret, som om jag varit ursinnig. Ett slag träffade den ene af mina motståndare, som utan ett ljud sjönk till golfvet. Den andre, som var en stark man, grep mig om strupen med en kraft, som hotade att hastigt qväfva mig. Jag spände då min revolver. Min fiende hörde det knäppande ljudet och lutade sig hastigt ned i hopp om att jag skulle skjuta miste, men jag lät icke lura mig, utan riktade åt det håll, der jag med visshet trodde att han var. Vid mitt skott yttrade han en dof klagan och störtade på fullt allvar till golfvet. Jag stannade icke för att

undersöka, huru svårt han var sårad, utan skyndade upp för stegen fortare än någonsin. Jag insåg, att om skurkarne voro beväpnade, så ökades min fara i samma ögonblick som ljus tändes. Jag tvekade dock icke. Den lampa, som blifvit anförtrodd i min vård, skulle åter tändas, äfven om det kostade mitt lif. Jag strök eld på en tändsticka, under det ett nytt skott ljöd från sjön, och såg med glädje, att lampan icke var sönderslagen, som jag fruktat, utan veken endast nedskrufvad. Jag tände hastigt densamma, och klart ljus kastades åter genom mörkret öfver de rytande vågorna der ute. Sedan ljudet af ett nytt skott dött bort, hörde jag rörelse i rummet inunder mig nära intill stegen. Jag sträckte då min arm genom öppningen, riktade min revolver nedåt och yttrade med bestämd röst: "Den förste, som försöker att gå hit upp, skjuter jag ihjäl, och det utan prut". Det blef genast tyst och stilla dernere, endast skott ljödo på bestämda mellanrum och på allt närmare håll från sjön, öfverröstande den orkanlika stormen och vågornas dån.

Jag satt några minuter stilla och hoppades, att folket i byn skulle väckas af skotten och komma till min undsättning. Nu hörde jag åter rörelse i rummet inunder mig. Dörren öppnades och stängdes. Skurkarne aflägsnade sig troligen. Dock, deras rörelse var måhända endast en list, genom hvilken de hoppades kunna locka mig ned för att sedan öfverfalla mig. Jag satt åter och väntade i två eller tre minuter, men icke ett ljud hördes från rummet. Ett nytt skott ljöd så tydligt, att skeppet måste nu ha varit endast en half mil från stranden, ehuru jag inne i tornet icke kunde afgöra, från hvilket håll ljudet kom. Jag måste, kosta hvad det ville, gå ned för att se, om jag icke kunde göra något för de nödställde om bord. Jag närmade mig stegen och började nedstigandet, som kanhända ledde till min graf. Min revolver hade jag i handen, och jag föresatte mig, att, om jag träffades af ett skott eller ett slag, skulle jag skjuta åtminstone *ett* skott till, innan jag dog. Men jag kom oantastad ned i

rummet, strök eld på en tändsticka, tände en lykta och såg mig omkring. Jag märkte då, att blod fans på golfvet, men hade icke tid att anställa noggrann undersökning, utan öppnade dörren och skyndade ut.

Så långt ljuset från min lykta sken, kunde jag icke märka någon människa. Jag stängde fyrbåkens dörrar och började min vandring öfver gångbanan. Då ljöd åter ett skott, och att döma efter detsamma måste skeppet knappast vara hundra fot från vågbrytaren å andra sidan om floden. Att ett skott der aflossades af ett skepp, å hvilket fyrbåkens sken säkert kastades, öfvertygade mig om, att skeppet i fråga icke längre kunde manövreras. Inga lifräddningsbåtar funnos i Sacre Bleu, och det var omöjligt för mig att göra någonting, utan overksam åskåda skeppsbrottet. Jag stirrade ut i det kolsvarta mörkret, och der — der vid den norra vågbrytaren sågs skeppet, som nu kom drifvet af den våldsamma stormen rakt mot fyrbåken, å hvars vågbrytare det inom få ögonblick måste stranda. Jag kunde tydligt se, att skeppet var en stor tremastare, men till följd af det djupa mörkret förmådde jag icke urskilja någon på däck.

Matroserna om bord hade säkert sett den lykta jag bar i handen, ty genom stormen tyckte jag mig höra röster och kunde urskilja ordet "the line" (linan). Jag anade, att de önskade, att jag skulle fatta tag i densamma, då hon kastades i land. Ett ögonblick, innan skeppet stötte mot vågbrytaren, kom linan också med ett hvinande ljud från skeppet, men föll nedom gångbanan och fästnade å de bjälkar, hvilka uppburo densamma. Jag lutade mig ned öfver ledstången och såg vid lyktans sken linan omkring fem fot nedom den planka, å hvilken jag stod. Utan betänkande kastade jag mig öfver ledstången och gled ned utför en af bjälkarne. Just som jag fattade tag i linan, hörde jag en röst från gångbanan säga: "Försök att kasta den till oss, om ni kan!" och jag såg, då jag blickade uppåt, fyra män stå på gångbanan. I det samma kom en väldig våg och slog öfver vågbrytaren

samt begrafde mig helt och hållet i sin vattenmassa. Jag höll linan med tänderna och bjälken med båda mina händer. Det erfordrades all min styrka för att hålla mig qvar. Sedan vågen gått öfver, räckte jag linan till en af männen och "kraflade" upp på gångbanan. 40 à 50 män voro nu samlade derstädes, de drogo linan till sig och halade skeppet till ett ställe i floden, der det var skyddadt för stormens raseri. De gingo derefter ombord och funno icke blott, att skeppet lidit stor skada, då det stötte på vågbrytaren, utan också, att två män gått öfver bord under stormen; sju blefvo räddade.

Dagen derpå talade man i Sacre Bleu om ingenting annat än den försumlige svenske fyrvaktaren, som låtit lampan slockna under den stormiga natten. "Han var mörkrädd, den eländiga "blåkråkan", yttrade en dagdrifvare med anspelning å min blå soldatkappa, som jag brukade bära. "Det är, som jag alltid har sagt", fortsatte en mager hästkrämare, "det fordras en yankee för att sköta en sådan tjenst och icke en fördömd utländing". "Sådant hände aldrig, då O'Brien skötte tjensten", inföll en rödhårig irländare, "men så är O'Brien också en karl, som icke kan jämföras med den dumma svenska hopptåssan" Sådan var den allmänna opinionen i Sacre Bleu.

Tio dagar efter stormen kom en inspektör från Washington. Jag hade i skrifvelse till departementet sanningsenligt meddelat allt, som under natten tilldragit sig, men inspektören underrättade mig, att en annan skrifvelse också ankommit, i hvilken jag anklagades för att hafva försummat att tända fyrbåkens lampa den nämda natten. Jag visade inspektören blodfläckarne i rummet, omtalade den allmänna oviljan emot mig, men jag märkte, att han dock misstänkte mig för försummelse i tjänsten. En obetydlig omständighet räddade mig dock från afsättning. Dagen efter stormen hade jag vid städning i fyrbåkens rum funnit en knapp af egendomlig form på golfvet. Denna knapp, vid hvilken ett stycke tyg ännu hängde fast, hade under den nattliga striden ryckts

ur rocken på en af de män, hvilka angrepo mig. En spanande polis eftersändes, och i hans händer lemnades detta mitt fynd.

Några dagar derefter kom en arbetare till Sacre Bleu för att söka arbete. Han sökte efter ett bra spisqvarter, och då han, hörde att en man, Mike Flannagan kort förut under jagt råkat skada sig, gick han till denne mannens boning och förklarade sig vilja af sympati för den fattiga familjens olycka betala hederligt för qvarter och spisning. Han vistades i huset några dagar, men det dröjde icke särdeles länge, innan den ömhjärtade arbetaren arresterade Mike Flannagan på beskyllning att hafva olofligt beredt sig inträde i Förenta Staternas fyrbåk och utsläckt dess ljus. Arbetaren eller rättare den spanande polisen hade i Flannagans hus påträffat en rock med samma slags knappar som den jag funnit i fyrbåkens rum. En af knapparne i rocken saknades och tygstycket, som var fäst vid den hittade knappen, passade i ett hål å Flannagans rock, just der den saknade knappen suttit.

Mike Flannagan nekade till en början, men erkände slutligen, att han af min företrädare Pat O'Brien vidtalats att vara honom behjälplig i det nattliga dådet. O'Brien hade, innan han lemnade tjänsten, låtit göra sig nycklar till fyrbåken, så att han skulle blifva i tillfälle att skada sin efterträdare. Afsigten var, att jag skulle den omnämda natten kastas i sjön och spårlöst försvinna från Sacre Bleu. O'Brien blef dömd till 20 års fängelse, men Flannagan, som meddelade många upplysningar om sammansvärjningen, undslapp med sju års straffarbete.

Den allmänna meningen ändrade sig så småningom till min fördel, men hvad som aldrig kunde förlåtas mig var, att jag var svensk och att jag var en republikan. Hade jag blott kunnat berömma mig af irländsk härkomst och af demokratiska åsigter, hade jag snart betraktats såsom en framstående samhällsmedlem. Jag innehade emellertid under flera år

min tjänst, till dess jag på egen begäran erhöll hederligt afsked, då jag icke längre förmådde klättra upp till fyrbåkens lykta."

Dermed slutade veteranen sin berättelse, och mor Stina skyndade ut i köket för att snart återkomma med kaffe och skorpor, med hvilka hela laget — "mister" Stone i främsta rummet — fägnades.

SMÄRRE DIKTER.

På vänners uppmaning har i denna samling intagits icke blott nya, utan äfven flera äldre poem, af hvilka några blifvit delvis omarbetade.

Den svensk-amerikanska nationaliteten.

Äras skall du, folk med svenska anor,
ej som snyltgäst smulor få af nåd.
Du vår frihets trogna lifvakt! Aldrig
bryt för nåd, men väl för rätt din lans.

Äras skall du! Trofast, redbar, sluten,
du i krig som fred din pligt har fylt.
"Ära" ropar hvarje ädel handling
och hvar prisvärd idrott, som är din.

Äras skall du för hvar bruten torfva,
som din plogbill redt för framtids skörd!
Hvarje ljusets frö, som här du plantat,
gror och växer till din ärekrans.

Äras skall du, ej för andra glömmas,
ej som styfbarn uti landet bo!
Andra jämlik borgarrätt du eger,
ej för någon visa dig som — slaf.

Äras skall du! Var i lifvets skiften
"sjelf dig nog" som uti fäderns dar!
Kryp ej, växx, en nordisk ek, mot höjden,
tills din krona högst af alla är.

Förr och nu.

Det var en tid, då svärdet sjöng vår ära
i klangfull sång med smärtans ton uti,
då folk och här sågs jättebördor bära
för Sveriges land, som skulle stormakt bli.

Högt målet var: dess pris var högt tillika;
till sista skärf det dock betaltes ut.
"Framåt att segra, dö, men aldrig vika!"
så lösen ljöd, tills segerns dag var slut.

Han kom, den dag, då lyckan svek vår fana,
då makt och glans liksom en dröm försvann.
Han kom, den dag, som slöt vår ljusa bana
i dyster natt, der ingen stjärna brann.

I sorgdok klädd, förgäten, fattig, ringa
satt Svea tårögd på sin storhets graf;
den arm var lam och bruten var den klinga,
som segrar vann, som kronor tog och gaf.

Men natten skred, och dagen åter grydde,
en dag med solljus i sin rika famn,
en lager åter Sveas panna prydde,
på nytt i ära glänste hennes namn.

Så än i dag, en fredens stormakt vorden,
hög, majestätisk hon bland fjällen står,
den gamla, evigt unga fosterjorden,
hvars rykte än igenom världen går.

Svenska språket.

Klinga, du kraftiga, ljufva och rena
språk med din malmklang i tal och i sång!
Klinga att splittrade krafterna ena,
väck du vårt slägte ur dvalan så lång,
väck det att älska, att vårda och värna
skatten, som eges af yngling och tärna!

Klinga i hemmet, i dalen, i skogen,
klinga på höjd och på brusande sjö!
Nordmanna-anden, redbar och trogen,
aldrig i fädernespråket kan dö.
Hvart uti världen dess stämma än räcker,
dit ock hans andliga rike sig sträcker.

Ungdomsminne.

"Än är Polen ej förloradt,
än dess tappra hjärta slår;
än en gång med segerglädje,
fritt ånyo upp det står." — —
Så vi unge hoppfullt sjöngo
under Polens kamp och ve.
Grant jag mins den frihetshymnen,
sången från år sexti'tre.

Hat till Ryssland hos oss glödde,
dödligt hat för Finlands skull.
Hoppet från år femti'fyra
hade freden slagit kull.
Englands åskor fåfängt ljungat
mot det stulna Sveaborg,
röfvad syster ej befriats,
allt var harm och bitter sorg.

Hvilka "hjälteplaner" föddes
ej i unga hjärnor då,
der på skolans bänk vi sutto
under fana gul och blå!
Krig var lösen. Ut att strida
snart vi alla skulle gå
för att vinna Finland åter,
för att Polens bödel slå.

Krig i skolans park vi lekte
under fäktning, exercis;
först när rektorns hatt vi sågo,
tänktes på "anabasis."
Ej om Hellas', Romas bragder
var vår dröm i nattens frid,
nej, om Finlands kamp vi drömde
och om Polens sista strid.

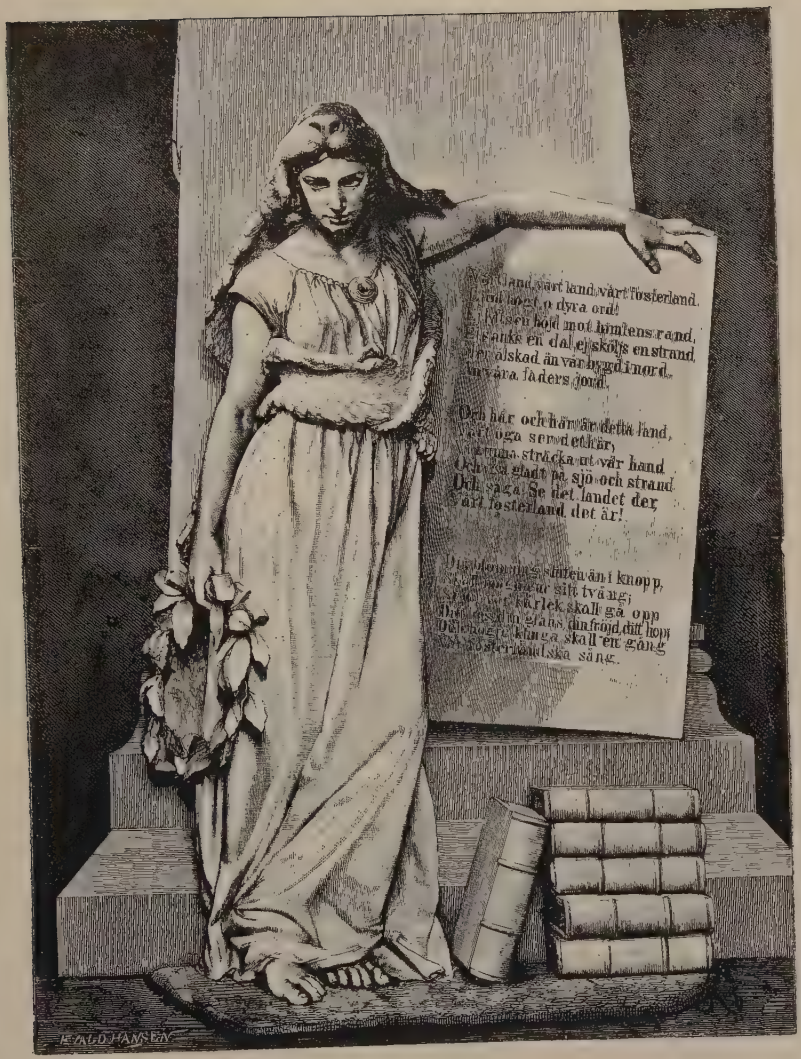

Finland.
Staty af W. Runeberg.

Kom så rykte ifrån söder —
ack, jag mins det som i går! —
"Polen sina fjättrar bryter
och ett slag för frihet slår.
Kufvadt folk står upp att strida,
vill ej, kan ej vara träl;
och det råa våldet viker,
som på rätten satt sin häl."

Har du sett, hur gnistan tänder,
då i krut hon faller ner?
Eld det blef i svenska sinnen,
eld, som spred sig mer och mer.
I den minsta by och socken
snart en väpnad kår man fann.
Mod att våga, lust att strida
i hvar ynglings hjärta brann.

Bud om ryska blodbad flögo
pilsnabt genom hvarje län.
Knekt och skarpskytt vände blicken
hotfullt emot öster hän.
Mörka leder, svarta plymer,
blanka vapen hvart man såg,
och på hvarje höghvälfd panna
tungt ett laddadt åskmoln låg.

Och det frågades i leden,
man från man i nyfödd här:
"Är ej hvarje Rysslands ovän
oss en vän, en broder kär?
Hvi får kungen icke råda
och i spetsen för oss gå?
Hvi gifs ej till hären order:
'Marsch framåt, I gossar blå?"

Ej till uppbrott order gåfvos:
endast: "Halt! För fot gevär!"
Ej en väpnad hjälp fick sändas
liemännens tappra här.
Dock den hvita örnens fana
mången svensk sin trohet svor;
och hans svärd i ryska leden
som en hämdens ljungeld for.

Men de ryska massor vältra
städs med friska krafter fram,
och de slagnes lik ej bilda
mot den mörka floden dam.
Snart kosacken, segerdrucken,
rider på Varsjavas torg
och till slut på hjältesagan:
galgar, landsflykt, nöd och sorg.

Slut? O nej! Det rätta lefver.
Hämden dör ej, bidar blott.
Gud, som länkar folkens öden,
lätt kan ändra Polens lott.
"Än är Polen ej förloradt,
än dess tappra hjärta slår;
än en gång med segerglädje
fritt ånyo upp det står." (1892)

Polens stridssång.

(Efter Sienkiewicz' "Oto dzis dzien krwi i chwaly".)

Upp, polacker, vaknen till striden!
Upp, en segerdag vinkar er!
Om I fallen, aldrig i tiden
myllas ert namn i glömska ner.

Ryska kosackerna inrycka i Polens hufvudstad.

Sen derborta, der "hoppets båga"
glänser i julisolen så klar,
örnen hvit, hur hans ögon låga,
då hans stridsrop i rymden far.
Framåt, polacker, vår ovän är nära!
Signal till anfall, och segern är vår!
Helga baneret vi öfver oss bära;
framåt för frihet och Polen det går.

Grym kosack står rustad och hotar
vår nyfödda frihet igen;
dock till bergen hans vilda rotar
vi snart skola drifva som män.
I, barbarer, ert hopp skall svika;
trampas i stoftet för alltid ner,
polske krigarn sin pligt ej svika;
endast sitt lik till byte han ger!
Framåt, polacker, vår ovän är nära etc.

Kosciuszko, statt upp, kom åter!
Hjälp från ovän fria vårt land!
Bloddränkta Praga förtvifladt gråter,
störtadt i ve af den svekfulles hand.
Mördarnes blod må rikligt flöda,
vattna blomstren på hjältarnes graf,
segerns, kärlekens blommor röda,
att deras fägring må ökas deraf.
Framåt, polacker, vår ovän är nära etc.

Se, nu komma, fosterland kära,
söner dina från fjärran land!
Till ditt altar de kransar bära
från Tiberns, Seinens och Nilens strand.
År försvunnit för mången broder,
se'n han i landsflykt drefs från sitt bo;

faller han nu i striden — moder —
öppna ditt sköte till hvila och ro!
Framåt, polacker, vår ovän är nära!
Signal till anfall och segern är vår!
Helga baneret vi öfver oss bära,
framåt för frihet och Polen det går.

(1889.)

Till det gamla fosterlandet.

Land med snö i din barm och i lockarne isiga perlor,
Hell dig mitt fädernesland! Hell dig mitt frejdade folk!
Nordens rike står fast. Dess fjälltron böljorna fåfängt
pröfva sin styrka uppå, under det stormarne gny.
Land, du har rum för en graf, men ej för en tron åt tyranner;
våldet ej bryter omkull frihetens väldiga borg.
Ojämnt naturen fördelt åt söder och norr sina håfvor:
Södern fått slafvar och guld, Norden fått männer och järn.
Icke mot slafvarnes ok och ej mot det glänsande guldet
byte du nordmannatro, sälje du friheten bort!
Endrägten vårda och stärk, städs lefve din fosterlandskärlek.
Splittra dig icke, o folk, *ett* må du vara och *fritt!*
Tygellös frihet är fall, men ordnad hon brede sin krona
ut som en palm öfver dig! Plocka de frukter hon bär.

(1868.)

Logans omdöme.

"Svenske knekten, det är stål i klinga,
allt han kan, blott ej för faran springa".
Så den tappre, mörke generalen
tog till ordet uti högtidssalen.

"Sedan krigets skiften lärt mig känna
svensken grundligt, är min åsigt denna:
Han är nummer ett ibland soldater,
der det kulor regnar och granater.

Ovän tröskar han som säd på logen,
bryter väg som uti drifvan plogen;
för sin pligt han villigt går mot faran,
nöjd, om blott han är i främsta skaran.

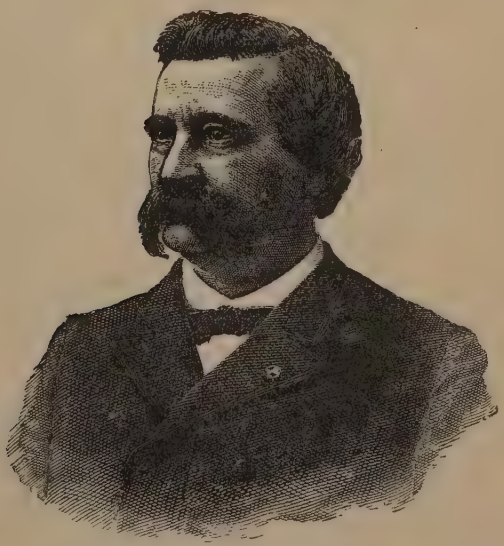

J. A. Logan.

Tapprast är han ibland vapenbröder,
utan klagan han för frihet blöder.
Stor i handling, ringa uti orden,
allt han offrar glad för fosterjorden".

(1892.)

Only a Swede.

Senatorn han satt med en riksvigtig min
och drack och drack åter sitt perlande vin
samt fylde åt gästen ett glas.
Den myndige herrn på arméleverans,
på svek i affärer sig riktat till gagns;
nu höll han för gästen kalas.
En främling sågs tyst uti försalen dröja,
med tjenarnes sällskap han måste sig nöja,
because he was only a Swede.

"Ack, nu har John Ericsson kommit igen", —
Så talte senatorn till halfrusig vän, —
"den människan gör mig besvär!
Han kallas ett snille, men tokig förvisst
han redan har blifvit af griller och brist,
om icke, han vore ej här.
Hvad kan väl en sådan oss 'infödde' lära?
Hans lärjunge blifva ej vore en ära,
because he is only a Swede.

Han ordar om skepp, som af pansarets stål
skall skyddas mot kulan, som söker sitt mål,
om skeppstorn med åskor uti.
Han hjälp till att bygga ett sådant begär.
Fast bränd uppå fingrarne redan han är,
bedragen på nytt vill han bli.
Å allt, som han menar skall seger förläna,
han vurmar, men ej på att pengar förtjena,
because he is only a Swede.

Visst talas om 'Merrimac' nu i hvar vrå,
men nog skall vår flotta det hafstrollet slå
och sänka i djupaste graf.
Dock likväl åt Ericssons tokiga plan

jag skänkte min röst, bragte saken å ban,
om jag hade fördel deraf.
Om återval blefve en följd af affären,
jag skulle ej längre mig sätta på tvären,
because he is only a Swede.

Helt annat dock fordras vid valet, minsann!
Med svek ej mitt rum i senaten jag vann:
jag köpte det ärligt, kontant.
Då dollarn vid återval hufvudsak är,
hvi göra sig då för en 'främling' besvär,
som knapt har en enda bekant?
Hur pansarskepp än må för svärmaren hägra,
som sparsamma statsmän vi anslaget vägra,
because he is only a Swede."

Så talte senatorn, och ljudet det hann
till svensken derute. Hans öga det brann,
och kinden hon glödde så röd.
Han reste sig stolt, majestätisk och hög.
hans ljungande blick in till "herrarne" flög;
ett ord ej till afsked han böd.
Han gick, men han gick för att komma igen,
en hjälte, en räddande fosterlandsvän,
because he was truly a Swede.

Nybyggaren.

Med en kraftfull arm,
med frid i min barm
och frid med min nästa jag bryter
min prairie opp,
sen sår jag med hopp
min majs och mitt hvete i jorden.

Jag vinner mig land,
slätt, sjöar och strand
förutan båd klinga och brynja;
och min plogbill går,
der i urskogs snår
nyss bufflar och vargar sig gömde.

De bördiga fält,
der rödskinnens tält
nyss stodo bland höfdingars grafvar;
den ängen så grön,
den parken så skön
jag kallar med stolthet för mina.

Och år efter år
god äring jag får;
snart kan jag min jordkula lemna;
snart flyttar jag in
i byggningen min
som nytimrad står der i dalen.

Mig skänke då Gud
den hulda till brud,
den mö, som jag städs har i hågen!
Hon flärdfri och huld
med hjärta som guld
skall blifva en sol i min boning.

I kärlek och tro
vi bygga vårt bo
och bedja om framgång från höjden.
I glädje och frid
i sorg och i strid.
vårt hopp står till Herren allena.

(1870.)

Skapelsens spegel.

Klart glänste i skapelsens spegel
den eviges strålande bild,
men spegeln af synden blef krossad,
och spillra från spillra blef skild.

Nu dunkelt vi bilden blott ana,
då skärfvornas skönhet vi se;
vi honom i Ordet dock finna
i klarhet för mänskan sig te.

Och klarare skall han oss synas
en gång i ny skapelses vår,
den tid, som naturen förbidar
med vemodssuck år ifrån år.

Han kommer, den dag, som bebådats
i skaparens eviga ord,
den dag, som förlossning skall bringa,
då ny varder himmel och jord.

(1886.)

Norrskenet.

Offerflamma, som till höga,
blåa stjärnerymden når,
vetenskapens skarpa öga
ser ej, hvar ditt altar står.
Solen slocknar, dagens öga
somnar in, men du står qvar
stjärnbekrönt, och på den höga
banan tyst din ljungeld far.

Öfver haf och länder höjer
du din strålglans ren och klar.

Outgrundlig, du ej röjer,
hvadan du ditt ursprung har.
Klara ljusflod, ingen följer
dina vågors snabba lopp;
än som Nilen du fördöljer
källan, der din ström rann opp.

Men en inre röst förklarar
hvem du är. Den tyder ut
fästets eldskrift och mig svarar
på min fråga nu till slut:
"När ur skaparns händer jorden
ut i cirklad bana gick,
trycktes Guds signet vid Norden
och en himmelsk glans den fick."

(1869.)

Stjärnorna.

Klara stjärnor, I, som tågen
sakta öfver himlens rund,
rymdens facklor, I, som lågen
öfver land och öfver sund;
öfver berg och öfver dalar
edert skimmer strålar än,
eder skrift till jorden talar
om ett land i himmelen;

Om ett land, der icke ljuset
kämpar emot mörker mer,
om de rum i fadershuset,
der sig ingen smärta ter.
Tusenfaldig vittnens skara
om Guds vishet, nåd och makt,
kan väl någon större vara,
högre än du, himlavakt?

Ja, jag vet *en* enda stjärna,
klarare än fästets ljus;
och jag följa vill så gerna
henne hem till faderns hus.
Blott *den* stjärnan kan förklara
djupet af mitt eget jag;
blott den stjärnan kan mig vara
till ett ljus min sista dag.

Och hvad mer, en faders hjärta
visar hon ock för min blick.
Hopp och frid i sorg och smärta
jag med hennes strålar fick.
Det är *ordets* stjärna klara,
ljus af Herrens majestät,
som kan allt för mig besvara
och rätt leda mina fjät.

(1862.)

Tillfällighetsdikter.

1. Vestergötland.

(Vid en ungdomsfest i Wennersborg, 1866.)

Hell dig, du gamla, sköna och rika
hembygd för ära, minne och tro!
Vestgötabygd, du modiga lejon,
bragderna dina i häfderna bo!
Torstensons åskor som Trollhättan dåna,
klart glänser Döbelns segrande svärd,
blixtrande slag slår Kellgren på lyra,
Svedenborg öppnar andarnes värld.
Stridsfält och graffält för fiendens härar,
kornsådda åkrar, I vittnen, ock I!
Stor som din forntid, skön som din vårdag,
Vestgötabygd, din framtid må bli!

2. Vak upp!

(Till studentkåren hösten 1892.)

Upp, vak upp, låt sången kraftigt ljuda
och till ledungsfärd de unga bjuda!
"Solens länder" kunna vinnas än.
Man och qvinna, hör den röst, som manar!
Striden gäller mera, än du anar.
Tveksam, svärdslös, ej i vapen öfvad,
dröm ej seger. Du förlorar den.

Smid dig vapen, ett af segersvärden,
som i framtid blixtra skall för världen
med hvar ristad runa uti brand!
Lägg i viljan stål och kraft i sträfvan!
Gack i striden utan veklig bäfvan!
Bed och verka! Högst af allt på jorden
älska sanning, frihet, fosterland!

Att för lifvet, ej för skolan lära,
frukta Gud och fädrens minne ära
är en lexa för oss en och hvar.
Ojämnt Herren delar sina håfvor
åt oss alla. En af sina gåfvor —
tiden — har han delat lika.
Visligt nytja hvad han gifvit har!

3. Till de skandinaviska sångarne.

(Vid afresan till Minneapolis 1891.)

Hör, sången klingar! Toner fosterländska
i sommarqvällen till mitt öra nå.
Se, brödrafanor svaja vid den svenska!
De tre i jämbredd gladt till täflan gå.
Och till ett afsked härligt toner klinga,
när sångartåget upp mot Norden går.
De alla själens minnen sammanringa
och väcka hopp, som långt mot framtid når.

Sjung, sångarskara, fosterlandets ära!
Sjung segerns krans åt frihet, ljus och rätt!
Till världens gräns må dina toner bära
hvar ädel bragd af nordisk brödraätt!
Gjut mod och hopp med dina toners flöden
i hvarje bröst, gjut kraft i hvarje arm!
Väck tro, som lugn ser hän mot dolda öden
och trygg mot jordens kalla modersbarm!

Sjung kärlek, trohet, sol och härlig sommar!
Sjung allt hvad ljuft och sällt i lifvet fins!
Sjung lifvets kamp, i hvilken törnet blommar
och sår, men lagrar ej af hjälten vins!
I toner tolka glädjens högtidsstunder,
då allt i solljus ter sig för vår blick!
I toner kläd de qval, som ofta under
en glädtig yta tryggad boning fick!

Den sång, som går från hjärta, går till hjärta —
Hvad du ej känner du ej tolka kan. —
På känslans språk sjung ut vår fröjd och smärta!
Sin spegel själen uti sången fann.
Sjung forntid, nutid, framtid hvad de gömma,
de nornor tre vid Urdarbrunnens våg!
Sjung allt hvad mänskoanden vågar drömma!
Sjung allt hvad hoppet i sin hägring såg!

4. Till Kristina Nilsson.

(Fragment.)

Din underbara sång, som utan like ljuder,
all Nordens melodi i den sin tolk har fått.
Den vilda forsens dån, der han i djupet sjuder
och tallmons sakta sus, när dag till qväll har nått,
en lärkas sköna drill, en ärlas glada qvitter
och trastens vemodsslag från hängbjörk och från gran —
allt klingar i din sång. Förvånad världen sitter
och strör med pris och guld din sköna segerban'.

Hvarhelst i sångens ljud sig glädjen eller smärtan
från jorden lyfter fri mot högre rymden upp,
hvarhelst som löjet bor, hvarhelst som mänskohjärtan
slå för det sköna varmt uti dess blom och knopp,
din tron du grundat har, en härlig glans du gjuter
utöfver Nordens sång, omkring vårt svenska namn.
När mänskligheten dig intill sitt hjärta sluter,
dig trognast trycker dock ditt folk uti sin famn.

5. Vid en Linné-fest i Des Moines, Iowa.

Den 23 maj 1888.

Ett rykte sig spred uti Iowa stat,
den vida, den fagra och rika;
"I granstat i öster allt käbbel och gnat
har tystnat i svenskarnes leder.
Med endrägt de verka att resa en stod
åt hjälte, hvars lager ej fläckats med blod,
åt "blommornas konung" i Norden.

Den stoden — för folket en ärestod skön —
om endrägt, om storhet skall vittna.
Lyss, hör! Från Chicago det ljuder en bön.
'Kom, broder, och hjälp dina bröder!'
Ej någon blir bragt ifrån hus eller gård
för dollarn han gifver till landsmännens vård
åt "blommornas konung" i Norden.

Så ock till Des Moines detta rykte sig spred
och vann både öron och hjärtan.
Att sofva bort tiden är *der* icke sed,
nej, skyndsamt till verket man skrider,
och unga och gamla, båd' lekman och prest,
ha samlats i afton till sångare-fest
åt "blommornas konung" i Norden.

Hör sången, hvars like ej fins på vår jord,
hans toner, de ljufva, de svenska!
Hur härlig han klingar med manande ord
från hänsvunna tider till alla!
Hör talen, som hållas! Hör allt, som är tolk
för ära, som vans åt vårt fattiga folk
af "blommornas konung" i Norden.

Det kännes en doft som af ljunghed och mo,
från björklund, från furor och granar.

Det ljuder en lärkton om ära och tro
igenom den bonade salen.
Den tonen får gensvar i hjärta och bröst;
i häfden han sjunger med silfverklar röst
om "blommornas konung" i Norden.

Bland oskuld och rosor och liljor i qväll
Linné under talen vi skymta;
vi se som i hägring hans fädernetjäll
i stenbundna fattiga Småland,
hans armod, hans snille, hans pröfningars tår,
hans hyllning, hans ära, der upphöjd han står
en "blommornas konung" i Norden.

"Vår ringhet var hans: hans ära blef vår,
vårt namn flög med hans öfver jorden.
Hans sinne var svenskt ifrån vagga till bår,
hans lifsverk blef vinning för — världen.
Till maning — ej prål — stånde "märke" å strand
af svenskmannagärd uti stad och på land
åt "blommornas konung" i Norden!"

Så hviskas i salen. Med friskare slag
slå hjärtan, som nyss voro kalla.
Se, villiga händer sig öppna i dag,
nyss nitade hårdt omkring skärfven.
Man påskyndar verket, den väntade stund,
då rest uti brons midt i grönskande lund
står "blommornas konung" i Norden.

6. U. S. Grant.

Mörka tider, hårda pröfningsdagar,
när af svek och svärd vårt land var styckadt,
när ej tro, ej eder längre gälde!
Mörka dagar, när till träldoms båtnad
stjärnströdd flagg i trasor slets och segern
tätt i spåren följde Söderns härar.

Fans ej kraft, ej mod i Nordens stater
att mot ovän skydda land och frihet?
Fråga grånad kämpe, han skall svara:
"Allt vi egde, men Mc Clellan hären
höll i läger inne, bygde skansar,
Grant ej än oss visat väg till seger."

U. S. Grant.

Men han kom, den slutne, tappre mannen,
tog befälet, det blef lif i lägret.
Kraft i handling, stål i vilja skönjdes,
tro och tillit väcktes vid hans order.
Som en mäktig vårflod dammar bryter,
så han motstånd bröt med våra leder.

Segrar skref han uppå våra fanor:
Fästet Donaldson och Pittsburg Landing,
Vicksburg, ointagligt nämdt af alla,
Lookout Mountain jämte Chattanooga,
Orchard Knob och Mission Ridge med flera
samt till sist ock Petersburg och Richmond.

Ljuflig svalka, ej blott blixt och dunder,
detta åskmoln bar uti sitt sköte.
"Om till sommarns ända striden räcker,
dock jag kämpa skall på denna linie."
Så i motgång hjältens stämma ljuder;
men i medgång: "Låt oss fred nu ega!"

Flärdlös var han, trofast, vänfast, ädel,
städs' en "folkets man" i råd och handling,
hård i kamp, men mot den slagne nådig,
härens stolthet, Lincolns arm i striden,
hopp för slafven, hvilkens bojor brötos
af hans svärd, det skarpa, segervana.

Värn han var mot våld och väld och olag
ej i kriget blott, men ock i freden.
Vald att styra land, med vapen räddadt,
grep han kraftfullt republikens roder.
Pligten trogen, land med lag han bygde,
lödde stat med stat ånyo samman.

Ära, ära, ljude öfver mullen,
der den tappre segerhjälten hvilar!
Ej hans storverk uti griften jordas,
ej hans namn förgäts, då annat glömmes.
Genom seklers sekler skall det stråla;
hat och afund dö, men ej hans minne.

7. Vid T. N. Hasselquists bår.

Sion sig i sorgdok kläder;
en af hennes hjältar, fäder
hvilar uti öppnad grift.
Det är han, som vildmark röjde,
korsets fana bland oss höjde,
trosstark, rik på hopp och kärlek
uti vandel, tal och skrift.

Hit att lifvets budskap bära,
ej att vinna guld och ära,
kom han i sin ungdoms år,
sådde ljusets ädla säde
å en åker uti träde
och gaf tårars regn åt sådden
under bön om växtrik vår.

Våren kom, och brodden grodde.
Skaran "utaf dem, som trodde,"
växte under trogen vård.
Herrens ord, det skarpa, ljufva,
som en örn och som en dufva
flög igenom landet vida
ifrån nybygd tempelgård.

Mänskohjärtan väcktes, rördes,
och en sammanringning hördes
ljuda till ett skingradt folk.
Kring vår trosnorm, dyra, rena,
spridda skaror sig förena
till ett lutherskt samfund åter,
ordnadt, ledt af ordets tolk.

Han en herde var för hjorden;
det fans kärna uti orden,
det fans vishet i hans råd.

Hvad hans trägna forskning vunnit,
hvad i ordets djup han funnit,
allt i hans predikan skänktes,
i hans tal om synd och nåd.

Ordet gaf han nya vingar.
I sitt "*Hemland*" budskap bringar
han på fädrens språk sitt folk,
för vår fria press en fader.
O, hur lästes ej de rader,
som han skref mot slafveriet,
för det rätta värdig tolk!

Vill du fler förtjenster spana,
blicka då på "*Augustana*,"
fyrbåk vid ett stormigt haf!
Djupa visdomsord dig möta
salt mot tidens usla röta,
balsam i de sår, som svida,
han åt oss i henne gaf.

Främst han stod vid ljusets fana,
stred mot mörkret, röjde bana
för en tid, ej kommen än.
Fattig, okänd uti världen,
han för bildning bygde härden,
lärdomsskolan, ifrån grunden;
och vår framtid jämte den.

I sitt kall otröttlig, trogen,
gick han lugn sin gång vid plogen,
som för skördar marken bröt;
var vår ära, prydnad, heder,
då han satt i sin kateder,
då han ordet bland oss förde,
då han oss i famnen slöt.

Dem, som stodo vid hans sida
under dagar mulna, blida,
var han städs en vän och far.
Fråga tårögd ungdomsskara,
fråga, hon skall kunna svara,
hur han älskade de unga
och hur högt *han* älskad var.

Se hans verk och döm hans värde!
Hvad i tal och skrift han lärde
han i lifvet förde ut.
Flärdlös, ödmjuk, mild mot andra,
kärleksrik och sen att klandra,
gick han framåt, tills i *seger*
striden hade kämpats ut.

(Febr. 1891)

Andliga sånger.

1. Lofsjungen Herren.

Ps. 147: 1—14.

Lofsjungen Herren, ty honom att lofva
höfves oss väl, det är ljufligt och godt!
Han sitt Jerusalem bygger och samlar
åter sitt Israels flyktingar hem.

Ömt de förkrossade hjärtan han helar,
väl han förbinder de svidande sår;
stjärnornas skaror han räknar och ropar
kretsande världarna alla vid namn.

Herren är kraftrik och stor; för hans vishet
gränser ej finnas i himmel, på jord.
Nådigt de ödmjuka städs han upprättar,
nedslår till jorden de gudlöses hop.

Herranom sjungen, med tack honom prisen,
prisen på harpa vår mäktige Gud,
honom, som himmelen täcker med skyar,
sänder till gräset på bergen sitt regn.

Näring åt djuren på marken han gifver,
ropet från korpungen lyssnar han till,
honom behagar ej styrkan i världen,
svagheten blott, som förbidar hans nåd.

Prisa, Jerusalem, Herren, din konung!
Lofva, o Sion, din Gud, som har gjort
bommarne starka för portarne dina,
städs dig välsignat och skaffat dig frid.

2. Fridsfursten.

Es. 9: 2—7.

Det folk i mörkret vandrar ser
stort ljus för sina blickar,
till dem, som bo i skuggors nejd,
det klara strålar skickar.
Högt jubel skallar! Talrikt, stort
är folket utaf Herren gjordt,
dess fröjd blir skördeglädje.

Den liknar segerns fröjd, så gladt
man skiftar hvad man vunnit.
Nu bördans ok och skuldrans ris
och plågarns staf försvunnit.
Liksom i Midjans forna dar
du, Gud, dem alla brutit har;
ditt folk du seger vunnit.

All krigets rustning uti eld
skall brännas och förtäras;
hvar mantel fläckad uti blod,
hvart svärd till bålet bäras,
ty oss är födt ett barn i dag,
en son oss skänkts, hvars högsta lag
är frid och nåd och sanning.

Han kallas Underlig och Råd,
Gud, Fader, Fridens furste.
Sitt herradöme sjelf han bär,
bland konungar den störste.

Uppå hans axlar hvilar trygt
det välde han åt sig har bygt;
det skall ej nederfalla.

Dess gränser ingen stakat ut,
ej ända satts för friden
på Davids tron, af Herren ställd
högt öfver oron, striden.
Med dom och med rättfärdighet
sitt rike i all evighet
han stärker och upprättar.

3. Jakobs stjärna.

Nu Jakobs stjärna, skön och klar,
I nåd och sanning uppenbar,
sitt ljus i världen sprider ut,
och nattens väkter nått sitt slut.

Guds Son en mänska såsom vi
är vorden, dock från synden fri.
I andlig nöd, i syndasorg
hans namn ett fäste är, en borg.

Till nyfödd kung på hö och strå
jag arma barn vill tröstligt gå.
Trots all min skuld och nöd och brist,
min bön han nådigt hör för visst.

I synd jag född och fallen är,
mitt hjärta ondt som mitt begär.
Ej tro, ej kärlek fins hos mig;
jag söker, Jesus, allt hos dig.

Af nåd min börda lyfta af,
du, som af kärlek sjelf dig gaf
till offerlam i korsets död
att frälsa mig från evig nöd.

Låt din förtjenst få blifva min,
din Ande gjute hos mig in
ny kärlek, stärke ock min tro!
I såren dina skänk mig ro!

I bröllopsskrud mig kläd af nåd,
i pröfning skänk mig hjälp och råd!
Blott jag för evigt hör dig till,
led mig, o Jesus, hur du vill!

Byt sist mitt kors mot kronan ut,
när kamp och strid är för mig slut!
Ditt lof då ljude fritt från tvång
för evigt i min nya sång!

4. Guds omsorg.

Du, Herre, spis åt sparfven gifver;
ej sår han, ej han skördar in.
Han vid ditt bord dock mättad blifver,
och nog han har af omsorg din.

Ej liljan spinner i det gröna,
en praktskrud hon dock städse har.
Du sömmar hennes drägt, den sköna,
ej Salomo en dylik bar.

Du Gud, som gräset fägring skänker,
det dock i morgon vissnar ner,
du, som i nåd på sparfven tänker,
du mig också min nödtorft ger.

Ej fattigdom, ej rikdom beder
jag af din hand, blott dagligt bröd.
Nog reskost du åt mig bereder
från lifvets morgon till min död.

På dig mitt hopp jag städs vill bygga
med tillförsigt i bön och tro.
Jag vid din omsorg mig vill trygga,
ditt löfte är mitt lugn, min ro.

5. Reformationspsalm.

(Öfversättning af Martin Luthers "Ein Feste Burg".)

Vår Gud är oss vår fasta borg,
en sköld, ett svärd bepröfvadt;
han frälsar ur den nöd och sorg
oss drabbat och bedröfvat.
Afgrundsfursten ifrigt står
efter ofärd vår.
Stor makt och mycken list
hans rustning är för visst.
På jord' är ej hans like.

Med egen kraft ej segras kan,
vi nederlag snart lida;
men för oss skall den rätte man,
af Gud utkorad, strida.
Frågar du hvad namn han bär:
Jesus Krist det är;
han, Sebaot, blott han
är Gud och ingen ann'.
Han fältet skall behålla.

Om djäflar fylde världen all
och ville oss uppsvälja,
vi bäfva ej: vår här dock skall
om vunnen seger tälja.
Världens furste, hur han må
grymt emot oss stå,
oss skada ej förmår;
ett ord kan honom fälla.

Guds ord de skola låta stå,
och tack derför ej bida.
Gud med sin Andes nåd ses gå
på fältet vid vår sida.
Taga de vårt gods som bäst,
maka, barn dernäst
samt ära, lif — låt gå!
Ej någon vinst de få:
Guds rike står oss åter.

PT
9995
.E6
1892